

VÁNDOR KÁLMÁN:
MEA MAXIMA CULPA

AZ ÍRÓ KIADÁSUNKBAN MEGJELENT MŰVEI:

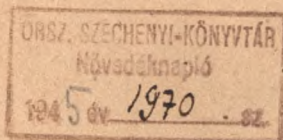
- Trieszti gyors (III. kiadás)
- Lipótmező (Elfogyott, sajtó alatt)
- Báthory Erzsébet (Elfogyott, sajtó alatt)
- Négyen a viharban (III. kiadás)
- Szerencselovag (Elfogyott, sajtó alatt)
- Idegen asszony (II. kiadás)
- Kecsege úr házassága (II. kiadás)
- Szeptemberi szél
- Mea maxima culpa

VÁNDOR KÁLMÁN

MEA MAXIMA
CULPA

P A N T H E O N K I A D A S

150814

Felelős kiadó: Tiringér István.

Bethlen-nyomda Rt. — Műszaki igazgató: Lombár László.

I.

A rendőrtanácsos szorosabbra húzta magán a köpenyt, szemrehányó tekintettel kinézett a Dunára, mely fagyos, decemberi szelet küldött a Külföldieket Ellenőrző Országos Kirendeltség hivatali helyiségei felé, aztán fázósan felemelte a következő útlevelet.

— Virágh Tibor! — mondta és felnézett az íróasztala elé álló hatalmas szál őszülő férfire — Ön az?

— Én vagyok.

A rendőrtiszt újra az utlevélbe nézett. Szemét összehúzta.

— Elena... Elena... — betűzte az idegen írást, aztán a szokatlan keresztnévhez kinlódva egy román nevet olvasott ki az útlevélből. Az előtte álló férfire nézett — A felesége?

— Igen.

A rendőrtiszt szeme egyszerre nagyratágult.

A hatalmas szál férfi mellett ragyogóan szép asszony látszott rajta, hogy érett asszony már, de szépségében egyszerűen lenyűgöző volt. Nagy fekete szeme, nemesvonalú arca, csolálatosan szép kreol bőre, pompás termete olyan hatással volt a rendőrtanácsosra, hogy le kellett sütnie a a szemét. Újra az utlevélbe nézett.

— Tehát Virágh Tibor és felesége. Ausztráliából jöttek!

A hatalmas szál deresedő fejű férfi bólintott.

— Igen.

— Foglalkozása?

— Vállalkozó, állattenyésztő. Nem is tudnék pontos választ adni, nagyon sok mindennel foglalkoztam. ,

— Mégis!

— Birtok Meridon mellett. Ugy húsz-huszonötezer hold. Nem is tudom pontosan.

A rendőrtiszt felkapta a fejét.

— Tessék? Huszonötezer hold? És nem tudja pontosan?

— Kérem, Ausztráliát ne tessék Európa méreteivel nézni. Legnagyobb része nem megművelt föld. Csak legelő.

— Dehát huszonötezer hold! Az Isten szerelmére, hány marhát legeltet?

— Természetesen marhák is vannak, de inkább juhok. Birkák.

— Birka huszonötezer holdon? Hiszen akkor több ezer birka kell, hogy...

— Legutóbb negyvenezer birkám legelt.

— Mennyi? — Döbrent rá a rendőrtiszt. — Azt mondta, hogy negyvenezer?

— Igen.

Dehát... — gyanakodva nézett rá. — Negyvenezer? — Nem lesz ez sok egy kicsit?

— Ez Ausztráliában nem olyan elképzelhetetlenül nagy szám. Igaz, hogy így is tagja voltam a sidneyi gyapjútözsde vezetőség nek, de vannak ott, akik sokkal több birkát legeltetnek. Engem részint a konzervgyáram, részint a petróleumfúrásaim bizonyos mértékig elfordítottak a juhtenyésztéstől.

A rendőrtanácsos érdeklődve nézte.

— Úgy. Szóval konzervgyára is van.

— Marhákat dolgoztunk fel. És sajtot csináltunk.

— És petróleumfúrás!

— Igen. Meridon mellett.

— Fel is tört a petróleum?

— Igen.

— Szóval Ön gazdag ember! Nagyon gazdag ember!

Csend. A rendőrtiszt újra az útlevelebe nézett. Valamit keresett. S hogy nem találta, anélkül, hogy felnézett volna, azt kérdezte:

— Zsidó?

— Nem.

— Nem is volt?

— Nem.

— A szülei, nagyszülei sem?

— Nem.

— Senki az egész családjában?

— Tudtommal senki. De miért fontos ez, kérem?

A rendőrtiszt hallgatott, aztán egy mozdulat:

— Nem értem!

— Mit nem ért tanácsos úr?

— Amint látom, Magyarországon született.

— Mindenesetre Erdélyben.

— Hát miért ment ki?

Csend.

— Nos?

— Román nőt vettem feleségül. Nem értettek meg. A kisváros magyarsága félreértette és...

A rendőrtiszt a nyugodtan álló szépasszonyra nézett, aztán az útlevelebe.

— Igen. Persze. Fel is tűnt. Román név. A nagyságos asszony román.

A szépasszony magyarul mondta:

— Bukarestben születtem.

Csend. Aztán megint a rendőrtiszt, mint aki egy kínos ügyről nem akar tovább beszélni.

— Igen. Hát ez most már mindegy. Virágh úr és a felesége is ausztráliai állampolgár.

De a hatalmas szál férfi, mint aki nem akar valakit félrevezetni, nagyon nyugodtan azt mondta:

— Kérem, én nem tudom bizonyosan, hogy az vagyok-e még. Amint látja, tanácsos úr, az útlevelemből a vizumok hiányoznak.

— Tessék?

A rendőrtiszt, aki a hallottak és a szép asszony hatása alatt eddig nem is nézte ezt, most döbbenetesen forgatni kezdte az útlevelet.

— Tényleg! Se vizum, se pecsét! Dehát akkor hogyan jöttek?

Egy pillanat csend, aztán:

— Szökve. Mi megszöktünk Ausztráliából.

A rendőrtanácsos előtt kezdett minden összekavarodni.

— Szökve? Nem értem! Ön azt mondja — dúsgazdag ember Ausztráliában! Tagja a sidneyi gyapjútözsde vezetőségének! Tehát tekintélyes ember! Legalább is ezt állítja. És szökik? Miért szökött el onnan?

— Ausztrália állampolgára vagyok, szolgálnom kellett volna az ausztráliai hadseregben. Külön felszólítottak rá.

— No és?

— Nem vállaltam. Egy olasz tehergőzösön, feleségemmel együtt, hazaszöktem.

A rendőrtiszt nézte.

— Érdekes! Ennyire németbarát? Úgy látszik mégis csak nagy vonzóereje van annak a hitlerizmusnak!

A férfi hangja élesen csattant:

— Nem vagyok kérem, németbarát! Hitlert pedig az emberiség legnagyobb csapásának tartom!

A rendőrtiszt meglepetten nézett rá.

— Hát akkor? Miért tette?

— Ausztráliában úgy látják, hogy Magyarország a németek oldalán bele fog sodródni a háborúba. Katasztrófának tartom, ha ez bekövetkezik. De nem akartam vállalni, hogy harcoljak Magyarország ellen, ha mégis így lesz.

— Node ez az eset még nem következett be! Ezért az esetlegességért mégis mindent ott hagyott?

— Ott.

— A birtokot, a birkákat?

— Igen.

— A gyárat, az olajkútát?

— Igen.

— És hát... hát mi lesz most odaát mindezzel?

Csend. Aztán nyugodtan:

— Nem tudom. Nyilván el fogják kobozni.

— Azt hiszi?

— Katonaszökevény vagyok.

A rendőrtiszt döbrent pillantása az asszonyra vándorolt.

— És nagyságos asszony, aki hát román, nagyságos asszony vállalta ezt?

Az asszony bólintott.

— Igen.

— És... és hát mit akar Virágh úr idehaza csinálni?

— Minden erőmmel azon kívánok dolgozni, hogy a magyar kocsit ne kössék Hitler szakadék felé rohanó szekéréhez.

*

Azt a döbrent kifejezést, amit a rendőrtiszt arcán figyelt meg, ezen a napon Virágh Tibor még egyszer látta. Gyerekkori barátja, Horka Pista arcán.

— Barátom! Ezt a tésztát! — kiáltott fel...

Virágh Tibor értetlenül kapta fel a fejét.

— Hogyan mondom, kérlek?

— Ne legyenek Horka Pista, ha értem ezt a marhaságot! Ott hagyni ekkora vágyont, mert hátha a németek oldalán keveredünk a háborúba! Ezen a címen ezerkilencszáztizen-négyben az összes amerikai magyarok hazaszaladhattak volna! Tudsz te egyetlenegyről is, aki ott hagyott csapot-papot, dollárt, istennyilát és szaladt haza?

Virágh Tibor arca megrándult, de türelmesen fordult a vele szemben ülő férfi felé.

— Nézzed, Pista, te tudod nagyon jól, hogy miről van szó. Évek óta mint egy szikla fekszik a mellemen az az összeesküvés akkor ott Erdélyben. És szegény Seetag halála...

— Ez pedig a másik marhaság! Hát mi volt ez a Seetag-féle ügy? Összeesküvés? Nyavalyakórság! Adva van egy szegény, öreg, félbolond nyugdíjas kereskedelmi iskolai igazgató, aki belepistult abba, hogy tizennyolcban a forradalom idején nagyokat szavalt. Az lett a fixa ideája, hogy ha ő nem szaval annyit, nincs forradalom, nem bomlik fel a rend és a románok nem tudták volna Erdélyt elszakítani! Erre félkótyán össze-vissza beszél, hogy ő pedig most rendbehozza, amit összekúszált, összeesküvést szervez és elültöltős meg vadászpuskás csapatával visszafoglalja Erdélyt Magyarországnak. Bizony Isten csak röhögünk rajta. Szegény bolondnak annyit járt a szája, hogy végre megtudták a románok is!

— A feleségemtől!

— Rendszerben van, a feleségedtől! Elszólta magát vagy mit tudom én. Elkaptak egypárunkat, a román ujságok nagyokat cikkeztek, hogy így irredenta összeesküvés, úgy irredenta összeesküvés, de három hét múlva kint voltunk valamennyien. Szabadon engedtek, mert maguk is látták, hogy az egész az öreg Seetag zagyvasága volt!

— De az öreg úrniak az életébe került!

— Abba hát! Mert megütötte a guta! Már egy román ügyvéd is nyaggatott ebben az ügyben, azt hiszem a feleséged megbízásából. Annak is megmondtam. Senkisémbántotta az öreget. Gutaütés. Én csak tudom, egy cellában ültem vele. Meg is mondtam Krivoséknak, mikor két éve otthon jártam! Hogy pimaszság volt, amit veled csináltak! Kitagadni vala-

kit, mint egy hazaárulót, ilyen marhaság miatt! Mert, hogy a feleséged szólta el magát, vagy mi. Azt mondja a Krivos, hogy most már ők is látják, dehát akkor mindenki érzékenyebb volt és te voltál az első magyar odalént, aki román nőt vett feleségül, tudod hogyan van ez... Igaza is van. Ha nem szaladsz el, most is ott lehetnél. Három hét múlva mindenki megbékélt volna veletek. De te fogtad a feleségedet és ott hagytál csapot-papot! Ami végeredményben nem is baj, mert odaát Ausztráliában gazdag ember lettél! Még a pesti lapok is nagy cikkeket írtak rólad barátom, hogy a magyar élniakarás így, a magyar élniakarás úgy, milyen nagy fiú vagy te Ausztráliában! Nahát!

Nagy lélekzetet vett. Szemrehányóan Virágh Tiborra nézett.

— De te megint nem tudsz megülni a hátuljodon! Ott hagysz ilyen menykónagy vagyont, mert egy emigráns német zsidó előadást tartott a sidneyi klubokban és azt mondta, hogy Magyarország a németek oldalán fog a háborúba avatkozni! Hát egy nyavalyát avatkozik! Ne félj, öregem, van itt ész, magyar királyi! Hiába szavalnak a szocik meg liberálisok Hitler ellen, a nyilasok meg Hitler mellett! Mi majd meglovagoljuk mind a két paripát! Csudaravasz fiúk vagyunk mi öregem, bennünket ne tanítsanak se nyilasok, se a szocik! Hitlertől átvettük a zsidótörvényeket, én is vezérigazgató lettem öregem. Az angolok kedvéért meg elbújtatjuk itt a menekült lengyeleket. Igaz, hogy ezt a magunk kedvéért is, mert mégis csak disznóság, amit a németek csinálnak velük. Olyan jó dolguk van nálunk, láthatják az angolok, az anyjuk ölében sem volt külön! Nem lesz itt csatázás, öregem! De még okosabb, ha nem látod meg, hanem csomagolsz és szaladsz vissza Ausztráliába a birkáidhoz, gyáraidhoz meg az olajodhoz. Na! Este pedig az én vendégeim vagytok. Elviszlek benneteket vacsorázni. Csodahely, barátom! Olyan paprikáscsirkét kapsz, hogy a füled is két felé áll és Pertis Jenő bandája húzza! A nagyságos asszonynak kézcsókomat!

*

Virágh Tibor kissé tétován és tanácstalanul járkált ezekben az első hetekben Budapesten. Ha Elena azt várta, hogy Mr. Virágh Ausztráliában híres »bádóg arca«, mely olyan

jól tudta leplezni az érzéseket, idehaza újra Virágh Tibor lelkes arcává változik át, csalódnia kellett.

Virágh Tibor érzései most is rejtve voltak, és hogy a merevség nem tudott felengedni, abban nagyrésze volt a rendőrtanácsosnak, aki olyan döbbsé némasággal nézett rá, amikor meghallotta, hogy mindent odadobott. Nagyrésze volt Horka Pistának az egykori iskolatársnak, barátának és munkatársnak, aki ezt a döbbséket szavakban is kifejezte s így fejezte ki.

De része volt Budapestnek is, úgy ahogy volt, mert ezen a Budapesten nyoma sem volt mindazoknak a kételyeknek, melyek őt fogták el Ausztráliában azokon a szörnyű éjszakákon, melyek azt a napot követték, amikor ő ausztráliai egyenruhájában odaállott a tükör elé. És a tükörből saját fiatalkori arca nézett vissza, de nem ausztráliai, hanem csukaszürke magyar egyenruhából. És úgy érezte, hogy választania kell. Maradéktalanul. Vagy-vagy! Mert az édes anya mindig édes anya marad, anya és fiú kapcsolata elszakíthatatlan. Nos, ő választott. Mindent ott hágyott, hazajött, itt van.

De itt egy gondtalan várost talált, cigányzenés, paprikás-csirkés estéket, fölényesen és öntelten legyintő vezetőosztályokat, melyek spanyolfalat vontak a sötét, hideg, ködös külvárosok elé, hogy a derűs képet ne zavarják.

Virágh Tibor figyelt és hallgatott. A bádogarcot nem vetette le. Budapesten is elrejtette az érzéseit.

Virágh Tibor magyar volt. A felesége, Elena román. Bukarestben született, sohasem járt Magyarországon. Mégis ő volt az, aki szinte egyik napra a másikra otthon érezte magát Budapesten. A Hungáriában laktak s az európai hotellok közös levegője Elenának a régi világot hozta vissza. Bukarest, Budapest, az olasz és a francia Riviera hotelhalljai ugyanazt a langyos levegőt lehellik és Elena ebben az üvegházi levegőben élte fiatalágát, ebben a levegőben virágozott ki szépsége, ez volt az életformája, ez volt az a világ, melyet igazán ismert, melyben feltétlenül biztos volt a járása, ahol otthon érezte magát. A nemzetközi emberek, világfürdők színes plakátjai, a portások minden nyelven jelentkező készsége, a nemzetközi szóáradat, a süppedő szőnyegek, a széles lépcsőfeljáratok kövei, az éttermek ismerős zsongása, az európai időbe-

osztás, az étkezések régi rendje szinte pillanatok alatt otthónává avatta a szállodát és egész Budapestet.

Elena megálta a helyét Ausztráliában is. Tudott élni Sidneyben, ismerősen járt-kelt Perthben, nem vesztette el a talajt lába alól Meridonban, a scrubban, szilárdan állott a lábán, amikor hullámbádogból épített házban kellett laknia, tudta követni az urát az ismeretlen idegenben tett legelső lépésektől, a birkáktól, szárazságoktól, keserves küzdelmektől egészen a sidneyi palotáig, de mindez idegen volt tőle. Az egész életforma, melyet Ausztráliában kellett élnie. Ez volt az igazi talaja, az európai nagyváros, a hotelélet, a könnyed stílus s ebben Budapest különösen hasonlított Bucaresthez.

Virágh Tibor maradt, aki volt, érzéseit elrejtő, kemény férfi. Elena kivirult, még szebb lett és egyszerre visszatért régi vidámsága, szemének könnyed csillogása. Habzsolta Budapestet és percek alatt nagyon megszerette. Ismerőseik egyelőre inkább csak a hoteléletből adódtak, de ezek az ismerősök mind nagyon kedvesek voltak, elbűvölőnek találták, hogy magyarul tud, még elbűvölőbbnek az akcentusát, mely idegenséget lopott a beszédébe. Ezek az ismerősök olyan helyekről beszélgettek vele, melyeket ő is jól ismert, Alassio, Sanremo, Cannes, aztán Velence, Firenze, Róma és Páris. És hotelek, éttermek, dancigok ezekben a városokban, melyekben ő is járt, melyekben szépségét csodálták, eleganciáját elismerték, melyekben ezer emlék rajzolt fel gyönyörű alakja körül.

Elena boldogan, könnyedén úszott Budapest cigányzenétől mákonyos levegőjében. A háborúnak nyoma sem volt, legalább is a dunaparti hotelnegyed nem érezte. Bárkivel beszélt, könnyedén legyintettek, ó, a háború messze van, nagyon messze, csak okosan kell a kis hajót irányítani, kikerülni a német és angol zátonyokat. És senkisémet kételkedett benne, hogy a hajócskát rendkívül okosan irányítják. Megadják Istennek, ami Istené, császárnak, ami császáré és Isten is juttat kegyesen áldásokat, császár is méltányolja az igyekezetet. Mikor szombatonként délben egy órakor megszólalt a sziréna, mely más városokban halált és pusztulást jelentett, Budapest megjátszotta a tréfás jelenetet: ejnye, de bosszantó, már megint siet harminc másodpercet az órámm. Mert Budapesten csak azért szólaltak meg hetenként egyszer a szirénák, hogy kipróbálják azokat, működnek-e s megszólalásukkor, mint

pontos időjelzéskor mindenki az órája után nyult, hogy ellenőrizze azt.

Mikor elindultak Sidneyből, lopakodva, szökve, mindent maguk mögött hagyva, úgy számoltak, hogy ötezer fontjuk lesz és nyolcezer, amit Elena ékszerei képviselnek. De az utolsó percben kiderült, hogy az ötezer fonton kívül is van pénz, ami mozdítható s több mint tízezerrel indultak el. Az ékszereken kívül. Budapesten pedig az derült ki, hogy ez a pénz Magyarországon komoly vagyon. Amivel kezdeni lehet valamit, amivel társulni lehet, ami gondtalanságot biztosít. De erről még szó is alig esett. Bár hamarosan híre ment Virágh Tibor hazaérkezésének és a hallban jelentkeztek már azok a figurák, akik ilyenkor kalandos tervekkel minden esetben megjelennek, Virágh Tibor egyelőre Mr. Virágh maradt, a körültekintő, rezervált üzletember, aki nem engedi közel magához az üzleti élet perifériáit.

Egyelőre csak jött-ment, figyelt, nézett és jegyzeteket csinált agytekerceire. Esténként pedig, Elena kedvéért előkelő vacsorázóhelyeken volt látható, ahol halkán zsongott a terem, halkán játszott a cigány és mesztelen járású pincérek suhantak a kitűnő fogásokkal, borokkal s néha éjfél felé a diszkrétten bontott pezsgős üvegekkel.

Ezen az estén Horka Pista vitte őket a budai Kis Royalba. Elena jól emlékezett dúshajú fejére, nyurga alakjára. Elpusztíthatatlan kedélye most a viszontlátákor is derűre hangolta.

Horka Pista egy »igazgatótársát« is magával hozta, aki egyébként országgyűlési képviselő volt, természetesen a kormánypárt szorgalmas tagja. Míg Horka Pista a maga kissé parlagi módján Elenának udvarolt, a honatya a szépasszony-nak szóló elragadtatás szavai után rendkívül síma és nyugodt modorban a »napipolitika« kérdéseiről tartott »Mr. Virágnak« előadást.

Mindenekelőtt azt közölte vele, hogy kik azok a »férfiak«, akik Londonban, Párisban, Varsóban, Berlinben és Rómában »posztjukon állva« mint a magyar követségek vezetői »olyan munkát végeznek, melynél nehezebb, szebb, férfiasabb és — igen — művészibb feladat alig képzelhető el.«

Olyanokat mondott, hogy »az egymásnak rohanni készülő világban« minden ponton ott áll a »magyar őrszem«.

Tudniillik a diplomata. A »britt világbirodalom« fővárosában, például olyan követ képviseli Magyarországot, aki nyugodt, előkelő, régi tradíciókon felnevelkedett« diplomata. Aki a »mult tanulmányai és a húszesztendősen jelen tapasztalatai alapján őrzi az ország érdekeit«. Felhívta Mr. Virágh figyelmét, hogy nyilván a követ úr kitűnő működése következtében — hisz« az utóbbi időben gyakran olvashattuk nevét Halifax angol külügyminiszternél tett látogatásai kapcsán« — az angol sajtónak megváltozott a hangja s »őszinte elismeréssel emlékezik meg Magyarország jelentőségéről, bölcs nyugalmáról«.

A honatya általában úgy beszélt, ahogy a kormánypárti képviselők a költségvetési vitában szoktak felszólalni. Csak éppen a Mr. Virágból lett, »ugye megengeded, kérlek«, tegeződés. Már a kérék alássan stílusban közölte vele, hogy Londonban az Eaton Place-on működik Magyarország követsége, mely »nem hivalkodó külsejével, hanem komoly békemunkájával vívta ki London elismerését.«

Ezután arról világosította fel, hogy a párisi követség is nagyon előkelő helyen áll. A Rue de Berryn, a Champs Elyséesnek »egyik finom kis mellékutcájában.« Elegáns kis palota, de »távol minden hivalkodástól«. Még abban az időben vásárolta mg a magyar kormány, amikor — igen nehéz időkben Korányi Frigyes báró volt a magyar követ, aki e nehéz hónapokban »tudott olyan közelségbe jutni Briand-al, hogy a francia-magyar kapcsolatok a nehézségek ellenére is jó irányban fejlődtek«. Csak természetes, hogy a jelenlegi követ is »a Ballplatzi hagyományokon nőtt fel« s már 1904-ben a császári és királyi külügyminisztériumban teljesített szolgálatot. Virágh Tibor megtudta a honatyától, hogy a követ párisi működése alatt »páratlan népszerűségre tett szert a francia fővárosban« s nem csak mint diplomata ért el sikereket, hanem a »párisi társaságnak is egyik legkedveltebb előkelősége híres szép feleségével együtt.« Ennek következménye, hogy a francia sajtó hangja is megváltozott.

A honatya fáradhatatlan volt. Elmondotta, hogy az olasz követség vezetője viszont »Mussolini legbelsőbb barátságának van birtokában«. Egyébként a Via dei Villini-n székel, »gyönyörű ősparkban lévő követségének palotájában«. Még azt is

közölte, hogy a Via Nomentananak egyik mellékutója ez, közvetlen közelében a »Duce otthonának«.

A honatya természetesen Berlinről sem feledkezett el, ahol a követség Cornelius-strassei palotájába, mely »az újjáalakított Berlin« központjában, a Tiergarten közelében van s ahova éppen a legközelebbi napokban költözik be véglegesen a magyar »diplomáciai képviselő«. Mégpedig Sztójay Döme »feldmarschalleutnant« személyében, aki a »katonás szellemű birodalomban mint a magyar katonás szellem egyik legértékesebb képviselője« áll a »fontos magyar őrhelyen«. Miután még a varsói helyzetet is »ecsetelte«, levonta a következtetést, hogy aggodalomra mindezek alapján semmi ok, minden rendben. A kormánypárti honatya, aki Horka Pistával együtt, mint »közgazdasági tényező is fontos szerepet játszik« egyetlen pillanatra sem esett ki a költségvetési beszédek stílusából.

Ilyeneket mondott:

— Szilézia felől ágyúk dörögnek, a Kárpátok északi lejtőin ágyúk ereszkednek alá, a francia-német határon ellenséges hadseregek néznek egymással farkasszemet, repülőgépek zúgnak a felhők felett, légelhárító ágyúk és ledobott bombák detonációi remegtetik a levegővet, a világ legnagyobb hatalmai mérkőznek egymással s miközben ellentétes hírek kaleidoszkopja vakít, vessünk egy pillantást országunkra.

Azt fejtegette a vezércikkek modorába átlendülve, hogy egyik országban elhallgatott a zeneszó és nincs többé tánc, a másokban eltűntek az utcákról a magánautók és ismét elő előbújtak a lomtárból a régi konflisok és delizsánszok, a harmadik államban mozgósítják az asszonyokat is s a »láthatatlan világban« dúl a másik világháború, a rádiók csatája, a propaganda világháborúja a lelkek meghódításáért, ugyanakkor a »csodálat és elismerés« pillantása száll a Duna két partja felé, mely két part »a béke és nyugalom, a rend és fegyelem oázisaként emelkedik ki a világégés kusza halmazából.

— Valóban — mondotta Pertis Jenő cigányzenekara kíséretével — valóban kérlek alássan, jó ma magyarnak lenni! Jó és büszke érzés körülnézni, látni az elismerő pillantásokat, hallani a csodálat hangjait, olvasni a megbecsülés szavait, melyek egyként áradnak Budapest felé, Angliából, Franciaországból, Németországból, Lengyelországból és a semleges

államok egész sorozatából. Jó magyarnak lenni és a nyugtalanság idegtáncoltató óráiban a biztos nyugalom komolyságával és igen — derűjével állapítani meg, hogy Magyarország megint egyszer megmutatta, hogy itt a helye Európában s ez az ország, ez a nép — hála bölcs kormányzatának — helyén is van.

Virágh Tibor Ausztráliában elszokott ettől a virágos, bombasztikus stílustól, ettől a romantikus szemlélettől. De udvarias érdeklődéssel hallgatta a szavakat, melyek részint a képviselőházi gyorsiroda, részint nyomdafesték után kiáltottak. A képviselő pedig megrészegült saját szavaitól. Míg Európa fegyverben áll — szavalta — a »nagy magyar Alföldön békés munkáskezek gyűjtik egybe a termést«, a városok utcáin nyitva minden műhely, nyitva minden üzlet s míg mást már hiányok mutatkoznak, itt úgy lehet vásárolni, mintha a legteljesebb béke lenne. Van »fehér, ízes búzakenyér«, cukor a kávéba, hús a tányérba s az utca képe sem változott meg. Nyoma sincs a »hisztériának«, nem kapnak rémhírek szárnyra, mindenki él a biztos tudat, hogy »a kormánykerék olyan párt kezében van, mely meg is fogja őrizni ezt a nyugalmat és biztonságot«. Amikor este a dunaparti kávéházi ablakokon kitekint Budapest közönsége, felcsillanó szemmel gyönyörködik a kivilágított Citadella üvegfényben ragyogó falaiban, a királyi Vár ormán szikrázó Szent Koronában, a Halászbástya fényben úszó falaiban, melyek »tanuságtételek a kormányzati irány bölcsessége mellett«. Hisz más városok éjszakáira a légvédelem sötétsége borul...

Végül közölte, hogy »tisztelt barátja és képviselőtársa, a kereskedelem és iparügyi államtitkár úr« figyelmét máris felhívta Virágh Tiborra, a nemzetközi közgazdasági élet kiválóságára, akinek »bekapcsolódása a magyar gazdaságba felmérhetetlen értéket jelentene«.

Szerencsére Horka Pista burgundival öntözött kedélye egyre jobban követelte a cigányzenét s így a költségvetési beszéd és kormánypárti vezércikk áradása belefult a »Ki tanyája ez a nyárfás« című dallba s a primás hegedűjének árnyéka egyszerre igen meleg érzéseket váltott ki Virágh Tiborból is.

Egy régi este emléke csillant meg elfátyolosodó szeme előtt, egy régi este az erdélyi kisvárosban.

Karcsú fiatalembert látott, a régi Virágh Tibort, aki mégis hasonlíthatatlanul fáradtabb volt a mai Mr. Virághnál. Egyszerre megjelent előtte a régi kis erdélyi város, a sok-sok ismert kisvárosi utca. Az utcán régi ismerősök sétáltak, Goda kanonok úr, aki annyiszor nyújtott vigasztalást a leányát sirató nagymamának, Veszélák cipésmester, a tűzoltózenekar egykori tamburmajorja, aki ellőtt kezéből régen kiejtette már a tamburbotot, kis féltestvére tolt az utcán biciklit, kis féltestvére Pisti, aki olyan fiatalon került ki a domboldali temetőbe és sokan, sokan, akik fiatalságát rajzották körül. Egymásután bukkantak fel a képek. A téli este, amikor a város románjai hangtalan, néma menetben kenyérral és sóval karjukon elindultak a bevonuló románok elé s ő a nagymamával egy kapualjba húzódva döbbsen nézte. Újra látta a régi napokat, amikor egyszerre csak a város változni kezdett. A magyarokat felváltó román cégtáblákat látta, az öreg családi házat, ahonnan szinte egyik napról a másikra vándorolt ki a temetőbe mindenki, aki hozzátartozott, az üres házat látta, amint kongó lépésekkel egyedül jár a nagy szobákban, az öreg doktorbácsi hangját hallotta, amint azt mondja: te gyerek, ez így nem megy tovább, tessék emberek közé jární, mert baj lesz veled, az idegeid már is bolondoznak!

És aztán a képekből kibontakozott az az este, amelyik olyan elhatározóan változtatta meg nemcsak életét, hanem egész lényét. Amelyik Virágh Tibor könyvkereskedő és nyomdatulajdonosból, egy kis erdélyi kisebbségi magyar ujság szerkesztőjéből Mr. Virághot alakította ki, aki tényező lett Ausztráliában, ami a sápadt, kicsit tétova fiatalemberről az erős, »bádorgarcú« férfit formázta meg.

Igen, az az este... Először moziban volt. Plakátra emlékezett, nagyon szép nő, amerikai filmsztár. Nem Clara Bow? De igen. Clara Bow volt. Floridai tengerpart, amerikai milliomos lány, szegény riporter flörtje. Valami ilyesmi. Már elmult féltizenkettő, amikor kilépett és megforgatta a Korona kávéház ajtaját. Korona? Nem, akkor már Dacianak hívták. És román tiszték tanyáztak benne. Igen, szóval féltizenkettő, ő belép, a levegőn savanyú füst ül, hunyorgatnia kell, a pincér alázatos román köszöntéssel üdvözli, ő ránéz, »oppardon« — szabadkozik a pincér — kevés mostanában a magyar vendég, az ember szája románra jár. Ő egyik ablak mellett hú-

zódó páholyba ül, a pincér feketéért csámpázik a konyha felé és valahol a sarokban érzelmes román dalt játszik a cigány. Az asztal körül román tisztok, egyik énekel. Nagyon szép fiú. Egy asszony arcába énekel. Ő arra néz, a lélekzete elakad. Gyönyörű nő! Két gyönyörű kezet lát, két fekete szemet, nemes metszésű száj. A szép regáti dal végetér. Igen. Ő nem tudja levenni a szemét róla, látja, amint az asszony keze a cigány felé rebben, amint a cigány odahajol, vonóját a húrokra igazítja s a hegedűvel egyszerre felcsendül egy meleg, bársonyos hang, idegen kiejtéssel, de magyarul: Feketeszárú cseresznye...

Virágh Tibor olyan elevenen élte most ezt a régi estét, hogy a szívét a torkában érezte.

Igen, ő ül, nem tudja a szemét levenni róla, érzi mint gyullad ki a tekintete. A román asszony ül a páholyban a román tisztok között, gyönyörű feje hátrahajlik, szeme valahol végtelen messzeségben,, nagyratágult, két ragyogó, vágyteli fekete szeme s ajkáról mint a méz csöpög az öreg magyar nőta: Rézsarkantyúd ne kopogjon...

Elena. Igen, akkor látta először. Hogy rohant hetekig, hogy újra láthassa! De nem. Hiába kutatta fel a várost, másodszor nem találta. És aztán jött az a karácsony este. A vonat megáll Maroshévízen, az állomás előtt egyetlen kocsi, ő beszáll, egyszerre szaladó vasútas, »domule, egy hölgy, nincs kocsija, nem vinné fel Borszékre?« Aztán a nő. Elena... Rézsarkantyúd ne kopogjon... Ő volt. Akiért hiába kutatta fel az egész várost.

Igen. Most itt Budapesten, ahogyan minden feljött benne és a Kis Royalban Pertis cigányzenekara húzta, tekintete asszonyára fordult. Elena... Milyen szép most is! Milyen nagyon szép! És mennyi minden történt azóta! Először is a román tiszt. Aki meg is ütötte Elenát. Akitől ő elvette és dédelgetve hazavitte. S akinek mégis olyan ereje volt még akkor is, amikor elbotlott már és le kellett vetnie az uniformist! Olyan ereje, hogy... Igen, Elena elment tőle az esethez. És elárulta szegény eszelős Seetag Gábor »összeesküvését«. Mert a fiú azt mondta, ha valami nagy dolgot csinálna, mondjuk összeesküvést leplezne le, visszakapná tisztí rangját... Összeesküvés... Egy eszelős ember fantazmagóriája. Szamárság. S őt mégis egyszerre szembeállította minden barátjával. Kita-

gadták, senkisésem állott szóba velem, minden ajtó becsukódott. Aztán az az éjjel, amikor egyszer csak megzörgették a kapuját. Elena jött vissza. Összetörten, büntudattal, kétségbeesetten. »Tibor, nem tudom, mi volt velem, nem tudtam mit csinállok!« Igen... Akkor választania kellett Városa és bűnbánó asszonya között. Ő Elenát választotta. Pedig majdnem belehalt, hogy nem mondhatta többé: magyar vagyok!

Most lassan, lopva Elenára nézett. Igen, vétkezett. De gyönyörű fejét vezeklésre hajtotta le. És kitartott. Minden kinlódásban, gyötrelemben. Minden igyekezete az volt, hogy elfelejttesse, jóvátegye a tébolynak ezt az egyetlen kirobbanását, mely mégis egyetlen lehetséges talajából, közösségéből tépte ki az urát! Keményen mellette állt mikor ott Meridonban az árvíz volt s a szennyes ár már gyönyörű szájáig ért. Mikor száz és száz kilométerre voltak minden kultúrától.

Virágh Tibor vonásai ellágyultak, amint az asszonyát nézte. Szegény gyönyörű asszony. Nagyon nehéz napjai voltak. Akkor is ott a Fülöp szigeteken, Manilában, amikor ő egyszerre csak halottsápadt lett, mert egy zenekar kegyetlen rosszul új számot kezdett s az a szám az volt, hogy »Juhászlegény, szegény juhászlegény...« És benne egyszerre feláradt lefojtott, megtagadott magyarsága. Szegény Elena. Hogyan remegett. Mert ezt a keserves percet, úgy érezte, az ő egykori tette idézte elő, váltotta ki. Igen. Nehéz volt Elenának. Nagyon nehéz. Kegyetlenül vezekelt.

És hiába volt minden, egy dal, egy név, egy ember és mindig újra feljött a múlt. Megszólalt a vér! A vér!

Talán ezért is dobott oda olyan boldogan Elena mindent, amikor ő azt mondta, hogy nem bírja tovább, ott hagy mindent, de neki haza kell jönnie. Kell, mert ha nem teszi, meg-tébolyodik.

Elena boldogan dobott oda mindent. Gazdagságot, nyugalmat, mindent. S jött haza vele. A bizonytalanba. Ide, ahol most mindent olyan másnak talál, mint ahogyan odaát a képzeletében élt. De talán csak azért, mert még nem látja a dolgok mélyét, még csak a felszínt látja. Igen. Elena mindent odadobott, hogy ő visszataláljon a közösségbe, egyetlen lehetséges talajába. Egy pillanatig úgy érezte, hogy itt a nyilvánosság előtt tárul ki a karja, hogy megölelje, magához

szorítsa. Keze megmozdult. A cigány észrevette, szolgálatkészen odahajolt.

S akkor Virágh Tibor azt mondta neki:

— Feketeszárú cseresznye...

A cigány vonóján pedig felsírt a nóta.

Elena hirtelen felkapta a fejét, tekintete az urára suhant.

Aztán egyszerre két szeme könnybelábadt.

Nem Mr. Virágh mozdulatlan, érzéstelen »bádogarca« nézett reá vissza. A bádog elolvadt, eltűnt és annyi év után először most megint a régi Virágh Tibor régi, meleg tekintete kapcsolódott szemébe, a régi Tibor meleg hangja szállt feléje:

— Nem énekelnéd el mégegyszer nekem?

És megfogta a kezét.

Elena pedig halkán, könnyesen, kicsit megbicsakló hangon, csak úgy, hogy senki más meg ne hallja, énekelni kezdte. Aztán a harmadik szó után odasúgta:

— Köszönöm, Tibor!

És tudták, hogy valami bennük ebben a pillanatban mindörökre elvégeztetett.

II.

Amikor Virágh Tibor Nikodémusz tanár urat megöregedve, kopottan meglátta a pesti utcán, egyszerre vérvörös lett.

Vannak emlékek, melyek — noha egészen jelentékteleneknek tűnnek, — hosszú évek, évtizedek múlva is az arcba kergetik a vért.

Ilyen emléke volt Virágh Tibornak Dr. Nikodémusz Lajos, a kis erdélyi város papi-gimnáziumának egyetlen világi tanára. Virágh Tibor egykori magyar nyelv és irodalom professzora.

Eredetileg Nikodémusz tanár úr is papnak készült, de valahol megbicsaklott és levetette a reverendát. Talán éppen a világi életben való járatlansága okozta félszégét, mit diákjai alaposan ki is használtak.

Az emlék, ami Virágh Tibor arcát még most, évtizedek távlatából is bíborba borította, hasonló eset volt, de súlyos-

bították a körülmények. Mindenekelőtt az, hogy december huszonnegyedikén, tehát a karácsonyestet megelőző órákban történt. Nikodémusz három diákját meg akarta menteni a félévi rossz osztályzattól, a karácsonyi vakáció első napján felhívta őket lakására és személyesen adta át nekik dolgozataikat, hogy azokat javítsák ki, nehogy a konferencián baj történjék. Köztük volt Virágh Tibor is.

— Nem szabad elfelejteniök, fiam — mondotta Nikodémusz, — hogy az ikésigék szerepe a magyar nyelvben ropant fontos. Az ikésige adja meg nyelvünknek azt a zamatot, amit a só az ételnek. Maguk nagyon elhanyagolják az ikésigéket, dolgozataik tele vannak elriasztó hibákkal, amelyeket kerülni kell.

Egyik fiúnak átadta a dolgozati füzetet, íróasztalához lépett, hogy a másikat felemelje s amikor a fiúk felé fordult, látta, hogy azok bökdösik egymást, összevihognak. Nem akarta észrevenni.

— A maga dolgozatában, fiam — fordult Steiner Vilihez — szintén több ilyen hiba van. A jövőben vigyázzanak! Elégtelen osztályzatot kellett volna adnom, de nem akarom elrontani a félévi bizonyítványukat, sem a karácsonyi vakációjukat, azért hívtam ide magukat. A hibákat szépen javítsák ki és úgy adják be újra.

Ebben a pillanatban Virágh Tibor gimnazista elröffen-tette magát.

— Szólt valamit, fiam?

Ő vihogva mondta:

— Tanár úr... tanár úr kérem... számár van a hátán!

Miközben Nikodémusz tanár úr tele jóindulattal segíteni akart rajtuk, ők papirból kivágott számárfejet tűztek a kabátjára.

S ez csak a bevezetés volt. Kegyetlen tervet eszeltek ki. Egy osztálytársuk minden »jó viccre« hajlandó süldőlány hűgával összebeszéltek, hogy »megugratják« Nikodémuszt. A leány már az utcán várta őket.

Mikor a fiúk, Virágh Tibor, Bornemissza és Steiner Vili lejöttek a tanártól, rohantak hozzá.

— Mehetsz. Otthon van.

Igy történt, hogy néhány perccel később egy fiatal lány kopogtatott Nikodémusz ajtaján.

— Bocsásson meg, hogy így ismeretlenül szobájába tolokodtam. Nagy zavarban vagyok. Tessék elhinni, mehezen szántam rá magamat.

— Ó, kérem, kérem... — ügyetlenkedett a fiatal tanár — csak méltóztassék.

— Úgy érzem, hogy kötelességet teljesítek — mondta szendén a »leányka« — és ilyenkor félre kell tenni a skrupulusokat.

— Kérem... hogyne... — sietett segítségére Nikodemusz — csak méltóztassék félretenni!

— Tanár úr, persze, nem tudja, hogy én ki vagyok és én is csak részben mondhatom meg. A kérdés ugyanis rendkívül delikát. Háziasszonya leányának, Juliskának vagyok a barát-nője.

Nikodemusz szeme megcsillant. Senkinek sem mondta, de az egész gimnázium tudta, hogy a tanár úr gyógyíthatatlanul szerelmes volt háziasszonya karcsú kislányába.

— Kérem, tanár úr — mondta a váratlan látogató — Juliska ma nálam volt és keservesen panaszkodott magára.

Nikodemusz belesápadt az ijedtségbe.

— De kérem szépen, én semmit sem csináltam! Semmit a világon!

— Éppen ez a baj! Ha szép karácsonyt akar szerezni valakinek, aki nagyon szereti magát, akkor ma kérje meg Juliska kezét!

Igy történt, hogy ezen a délelőttöm Dr. Nikodemusz Lajos, a magyar nyelv és irodalom tanára odaállt a házikisasszony elé, amikor az kezében abrosszal éppen ebédre készült teríteni.

— Juliska kisasszony, mint jól tudja, középiskolai tanár vagyok. A hetedik osztály főnöke. Nem fényes állás, de megélek belőle. S nem szabad elfelejtenie, hogy pályám nemcsak kenyérkereset, hanem egyszersmind hivatás is. — Nikodemusz tanár úr nagyot nyelt. — Ha nem is méltóztatott tulságosan figyelemre méltatni, azért észrevehette, hogy nem járok kávéházba, nem dohányzom, antialkoholista vagyok, nincsenek kétes ismeretségeim, káros szenvedélyeim. Engedje meg, hogy feltegyem a kérdést, beérné-e egy emberrel, aki csak olyan, amilyen?

Juliska kisasszony, aki szintén részt vett a »jó tréfában«, kipukkanni készülő nevetését visszafojtva, azt mondta:

— Beszéljen a mamával — és kiszaladt a szobából.

A lelkiismeretlen hölgyecske pontosan beszámolt a jeletről barátnőjének, ő pedig tovább adta a diákoknak.

Nikodemusz úgy érezte, hogy mielőtt odaáll Juliska májaja elé, valamit sürgősen be kell szereznie. Jegygyűrűt. Mikor becsapódott mögötte az ajtó, az egyik szobából viháncoló nevetés hangzott fel, a másikkól pedig a mama, egy kispolgári özvegyasszony megkönnyebbült szava:

— Na, elment végre a tanár! Most meg tudom mutatni a szobáját.

Aztán egy házaspárt vezetett be a szobába, mely néhány hónap óta Nikodemusz szállása volt.

— Hát kérem, ez volna az a szoba. De azt bizonyosan megmondta a sógorném, hogy csak úgy, ha ketten vannak a kedves férjével. Mert gyerekről nem lehet szó. A szobát csak gyerektelen házaspárnak adom.

Igen. Mig Nikodemusz abban reménykedett, hogy a mama vejéül fogadja, az még mint szobaúrtól is meg akart szabadulni tőle s már fogalmazta a felmondólevelet.

Ilyen előzmények után csakugyan nem csodálatos, hogy amikor Nikodemusz Virágh Tibor és társai »jól sikerült« tréfája folytán nagy csokor virággal megjelent, az özvegyben megfagyott a vér.

— Jézusmáriám! Mit akar a tanár úr!

— Nagyságos asszonyom — mondta a tanár — ma este karácsony van. Csakis öntől függ, hogy az ünnepet az utcán töltöm-e vagy pedig...

— De kérem, — riadt meg az özvegy — hiszen nem máról van szó, csak január tizenötödikéről!

Ő a felmondásra gondolt.

— Bocsánat — mondta erélyesen Nikodémusz, aki viszont eljegyzésről beszélt — én addig nem várhatok. Ma kell eldőlni.

— De kérem, kérem — az özvegy megijedt — tessék úgy venni, mintha semmi sem történt volna!

— Nem tehetem — csóválta fejét Nikodemusz. — Ez döntő fordulat az életemben!

— Ne tessék már ilyent mondani! Mindennap megtörténhetik akárkivel! Ilyent igazán talál minden második házban!

Nikodémusz döbbenet nézett rá.

— Ezt nem komolyan tetszik mondani? Engem mély és őszinte ragaszkodás fűz hozzá!

— De tanár úr! Hova tette a szemét? Igazán nincs rajta mit szeretni!

— Nagyságos asszonyom — lépett közelebb Nikodémusz — végtelenül csodálkozva ezen a kijelentésen — Meg nem tudom érteni! Rámnézve végzetesen komoly a dolog. Egész életem ezen fordul meg!

— Szent Isten! Hát én ezt nem tudtam! — az özvegy darabokra tépte a kezében szorongatott felmondólevelet. — Hát miért nem mondta azonnal, tanár úr! Tetszik látni, már össze is téptem!

Nikodémusz értetlenül nézte.

— Mit tetszett összetépni?

— A felmondólevelet! Szükségünk lett volna az egész lakásra, de ha a tanár úr...

Nikodémusz hangja megbicsaklott.

— Nagyságos asszony, fel akart mondani nekem?

— Hát tanár úr mire gondolt?

Ebben a pillanatban a szomszédszobából két lány felviháncoló nevetése csattant.

Ez történt. A diákok — köztük Virágh Tibor is — kitűnő tréfának találták.

Igen ám, de délután, úgy hat óra tájt, Tibor éppen a karácsonyfát díszítette, egyszerre csengettek.

Steiner Vili volt. És Bornemissza. Mindkettő halálsápadt.

— Te! Nikodémusz öngyilkos lett!

Virágh Tibor alatt megingott a föld.

— Micsoda buta vicc ez?

— Ez nem vicc!

Igen, ők már sok mindent le is nyomoztak.

Nikodémusz ezen a napon még egy látogatót kapott. Alig néhány perccel a tragikus leánykérés után Kovács tanár jött le hozzá, aki ugyanabban a házban lakott és tornát tanított az iskolában.

Kovács tanár maga mondta el Juliskáéknak a történetet.

Nikodémusz azt mondta neki, karácsonyra elutazik. Egy órával később, kezében bőrönddel, csakugyan el is hagyta a lakását. De kisvártatva a házban lakó Lénárt vaskereskedő csengetett be Kovács tanárékhoz. Nikodémusz mielőtt elment,

pisztolyt és töltényeket vásárolt nála. Nikodémusz meghalni ment.

Virágh Tibornak ez volt a legkeservesebb karácsonya. Vele együtt különösen Steiner Vili volt kétségbeesett. A jó tréfa ugyanis az ő ötlete volt.

Lelkiismeretfurdalás mérgezte meg a vakáció minden percét.

Az ujságokat bújták, az öngyilkosok rovatát keresték.

A vakáció úgy mult el, hogy a rovatban Nikodémusz nevét nem találták.

De Nikodémusz sem volt.

Még a vakáció utolsó napjának az estéjén is sötét volt az ablaka.

Igen.

Másnap reggel — magyar nyelv és irodalom volt az első óra. — Virágh Tibor, Bornemissza és Steiner Vili sápadtan ültek helyükre. Mi lesz? A nyíló ajtón Nikodémusz lép-e be? Nos — ő lépett be.

A lelkiismeret lidércnyomása leszakalt róluk.

De — mintha a katedrára egy másik Nikodémusz lépett volna. Nem a régi. A réginél sokkal határozottabb, sokkal magabizóbb. És főképen sokkal erélyesebb.

Este, mikor édesapja megjött a kaszinóból, azt mondta: — Nikodémusz tanár úr volt nálam.

Virágh Tibor elsápadt.

— Azt mondja, elég jól állsz nála, de jobb jegyet is szerezhetnél!

— És? — nézett az apjára félve. — Mást nem mondott?

— Egy tárcát hozott. Adjam ki a vasárnapi lapban. Nagyon érdekes tárcá.

Igen, a tárcá csakugyan érdekes volt. Különösen azok számára, akik részt vettek ebben a karácsonyi komizásban.

A tárcá ugyanis arról szólt, hogy egy kis falusi vendégfogadó fehérre meszelt egyetlen szobájába karácsony estéjén magányos férfi érkezik. Magányos és hallgatag. Késő délután, már majdnem este van, a nagy kályha előtt kis paraszt-cseléd térdel,

— Na, rakd, már, rakd, mozogj már! — sürgeti a fogadósné miközben a pamlagról ágyneműt hord a hálófülke felé.
— Mindjárt megvagyunk kérem!

A vendég hangja csendes, alig hallatszik.

— Köszönöm.

A cseléd kiiskol. A fogadósné mégegyszer személyesen is letérdel a kályha elé, hogy megigazítsa a hasábokat.

— Megnézem a tüzet! — mondja, látszik, hogy szeretne beszélgetni. — Ki ne aludjék!

— Köszönöm.

A konyha felől hirtelen nagy csörömpölés.

A csendes vendég arca megrándul, de az asszony legyint.

— Ne tessék megijedni! Csak a doktor! A pálinkás orvos!

— Doktor?

— Igen. Minden este itt ül a söntésben.

— Karácsony éjszakáján is?

— Ha egyszer jobb helye nincs! Ilyenkor aztán, ha nagyon elkéseredett, hát összetör valamit. Különben rendes ember, igen jó ember! Azóta szeretem, mióta megmentette a cselédem életét.

Az idegen válla megrándul.

— Orvos. Az a kötelessége.

— Á, nem úgy mentette meg! Nem volt beteg a lány! Csak el akarta magát émesztetni. Gyufát akart inni, mert bajba esett a számár! Na, kész a tűz. — feltápáskodott — Jó éjszakát kívánok. A cipőt tessék kitenni az ajtó elé.

Végre.

A különös vendég nagyot lélezkzik. Egy pillanatig mozdulatlanul áll, merőn belenéz a kályha tűzébe, aztán hirtelen magához tér, gyors lépéssel az asztalhoz siet, elkapja a borosüveg nyakát, poharát tele tölti, egy hajtásra kiissza. Szeme a kopott bőrtáskára mered, lassan odalép, kinyitja és egy pisztolyt húz ki. Ijedten el is dugja rögtön a háta mögé, mert hirtelen borízú hang csattan:

— Jó estét!

A szoba lakója riadtan fordul, a pisztolyt háta mögött szorongatja, zavartan nézi látogatóját. Kopott, elhanyagolt gondozatlan, kicsit támolgó alak áll előtte fekete szárnyas lebernyegben,

— Kihez van szerencsém?

Rekedt nevetés.

— Hát... azt hiszem, szerencsének nagyon mérsékelt a velem való találkozás. De ha úgy érti, hogy ki vagyok, azt kell mondanom, hogy orvos. A falu doktora.

— Rossz helyen tetszett kopogtatni. Nem vagyok beteg! Az orvos csak legyint.

— Az emberek általában ezt mondják. Sokan ezt is gondolják. De legtöbbször tévednek. Mindenkinek szüksége van doktorra. Testi, lelki vagy erkölcsi értelemben. Szóval így vagy amúgy. Odalent azt mondták, hogy vendég érkezett. Nagy eset itt! Gondoltam magamban, ez is olyan kóbor kutya, mint te vagy, miért gubasszunk külön-külön. Jobb kettesben, mint egyedül!

— Együtt vagy egyedül. Mindegy. Az ember mindig egyedül marad.

— Á! Filozofál! Szeret filozofálni! Beteg dolog! — az üvegre, a borra mutat. — Látja, ez sokkal többet ér! Ez pozitívum! — Nézi a szoba lakóját.

— Furcsa, hogy a szent estét éppen nálunk tölti! Hogyan került ide?

— Egy... egy öreg barátomnak adtam itt találkozót. Az orvos felkapja a fejét.

— Hallja-e! Én alighanem jól ismerem azt az öreg urat, akivel maga itt találkozni akar! Már én is adtam neki randevut egypárszor! De az utolsó pillanatban mindig meggondoltam magam. Nem mentem el a randevura! — aztán hirtelen lecsap rá. — Miért akar meghalni?

A szoba lakója elsápad.

— Tessék? Mi jut eszébe?

— Miért akar meghalni?

— Bolond beszéd! Eszem ágában sincs meghalni!

Az orvos keze feléje nyúlik.

— Akkor legyen szíves nyujtsa át nekem azt a pisztolyt!

Csend. Az orvos bólint.

— No látja! Filozofál! A halált keresi!

— Ha egy ember meg akar halni, nem a filozófiáért hal meg!

— Hanem?

— Mert vagy neki nem kell az élet, vagy ő nem kell az életnek!

Az orvos rekedten nevet, aztán hirtelen tegezni kezdi:

— És te azt hiszed, hogy egy nyomás, egy dörrenés bele a karácsonyi éjszakába és kész? Szamárság! Ha már halni akarsz, másképp halj meg! Szépen, gyönyörrel! — kicsi fehér papírzacskót lök elébe — Nesze! Csak egy késhegyre való kell belőle! Gyönyörű melódiák zsonganak a füledbe, tested könnyűvé lesz, lengeni, lebegni, szállani kezdesz és az utolsó pillanatban tiéd a nő is, aki eddig elérhetetlen volt! Nos? — nevet hosszan, integet — Jó éjszakát barátocskám! Szép álmokat!

És kifordul az ajtón.

A magányos férfi áll és nézi a zacskót. Ott fehérlik az asztalon. Egy csipetnyi por kihullott belőle. Keze lassan kinyúlik a borospohár után, a poharat színültig tölti. Aztán kinyúl a por után és a borba tölti.

O, de nem lehet, meghalni is nehéz, nagyon nehéz. Az ajtó előtt hangok, aztán kopogtatás. Az ajtóban a fogadósné s mellette nő, ragyogó nő.

— Bocsásson meg kérem, csak a kényszerúség birt rá, hogy a lovagiasságához folyamodjam.

Igen. A falu kicsi. Ez az egyetlen vendégfogadó, abban ez az egyetlen szoba.

— A nagyságos asszony behúzódnék a benyílóba, az úrnak itt a pamlagon vetnék ágyat. Egyetlen éjszakáról van szó és...

A gyönyörű nő közelebb lép, hangja meleg, pillantása simogat.

— Igazán restellem. Ha nem volnék ebben a kényszerhelyzetben...

Egy széles mozdulat.

— Tessék rendelkezni a benyílóval.

— Köszönöm. Nagyon köszönöm.

Fogadósné kimegy, forró teát hoz, megint kimegy. Ketten vannak. Tétova szavak. Az asszony nyugodtan, melegen beszélget, a férfi remeg. A hangulat egyre szebb, egyre melegebb. Végtelen tisztasággal, szépséggel, melegséggel telik meg a szoba.

A nő ránéz. A hangjában is reneteg a melegség.

— O... A maga szemében félelem ül! Mitől fél?

A férfi felkapja a fejét, igen, még ebben a gyönyörű hangulatban is rettenetes rettegés ül a szemein. Szinte úgy robban ki belőle:

— Attól, hogy ebből a találkozásból, ebből az egész gyönyörű békességből hirtelen valami egészen más lesz! Valami kegyetlen tréfa! S a végén nevetni fognak.

A nő döbbenten nézi:

— Nevetni? Min?

— Rajtam!

Csend.

— O... Maga nagyon boldogtalan ember lehet!

Mintha a zsilipeket valaki kinyitotta volna.

— Boldogtalan az, aki nem éri el, amit akar vagy aki csalódik valamiben. Én semmit sem értem el és mindenben csalódtam.

— Mi az oka?

— Nem tudom. Úgy látszik azok közül való vagyok, akik nem kellenek az életnek, — de hirtelen elhallgat, feláll — Bocsánat. Nagyságos asszony már bizonyosan le akar feküdni. Fáradt.

Az asszony ránéz.

— Nagyon álmos?

— O, én egy cseppet sem. Én... Én eleget fogok még aludni.

A nő felkapja a fejét, gyorsan körülnéz, kis fehér összegyúrt zacskót lát, apró fehér szemecskéket a bor tetején.

— Szomjas vagyok! — s már nyúl is a férfi bora után. A férfi rémülten kapja el a kezét.

— Nem, nem!

Az asszony ránéz hosszan.

— Miért nem szabad?

A férfi feje lehajlik.

— Altatópor...

A nő nézi. Hangja csendes.

— Olyan mélyen szeretne aludni? Kár...

— Miért? Én senkinek sem kellek. Álomban talán...

A nő hangjában rengeteg melegség van.

— Téved. Ennekem kell.

A férfi bólint.

— Igen. Mert hófúvás van és az én szobámba szorult. A nő hangja határozott.

— Nem.

— Kérem, ne játsszék velem!

— Nem játszom. Én nagyon megszerettem magát! És még nagyon sokszor szeretnék magával ilyen csendesen, egy csésze tea mellett üldögelni és beszélgetni.

Kint megkondulnak a harangok az éjféli misére. A fogadósné szobájában rekedt gramofon szól, felszivárogoz az ének: Mennyből az angyal...

És aztán reggel lesz. A nő már eltűnt. De a kis szobában mégis fény és ragyogás van. Egy ember, aki halni készült, egyetlen éjszaka asszonyának meleg hangjában, tekintetében új életet talált. Egy emléket, mely mint a legmelegebb élettárs, most már mindörökre velemarad és bárhova megy, elkíséri.

Ez volt Nikodémusz tárcájában. Bizony gyenge, naiv kis tárca.

És ezer alkalom az újabb ugratásra. Mégis többé egyetlen ugratás sem történt. Minden tervet megghiúsított a karácsonyi ugratás kitalálója, Steiner Vili. És egyik társa: Virágh Tibor. Úgy égett rajtuk ez a komizság, hogy testőrként állottak Nikodémusz mellé. Jóvátenni, jóvátenni.

Pedig csakugyan sok minden adódott, ami sarkallta a komizskodni vágyó diákfantáziát.

Mindenekelőtt a hír, hogy teljesen megváltozott Nikodémusz körül a levegő, mióta a vakációról hazaérkezett. Lakásadósnője egyik nap Virágh Tibor nagymamájának a piacon azt mondta:

— Úgy megváltozott kérem ez az ember, hogy a tulajdon szülőanyja sem ismerné meg! Hogy egyebet ne mondjak, mióta hazajött, két csészéből issza a teát! És külön világítás mellett. A multkor meglestem a kulcslyukon. Betölti a teát a két csészébe, az egyiket maga elé teszi és abból iszik. A másikat leteszi magával szemben, de abból nem iszik, ahhoz beszél! Arra gondoltam, hogy talán vár valakit azzal a másik csészével. Meg is kérdeztem tegnap, amikor rányitottam. De ezt felelte, hogy nem vár senkit, mert akit vár, az ott ül vele szemben. Pedig bizony isten nem volt a szobában senki rajtam kívül! Tetszett már hallaniilyent?

Juliska pedig Virágh Tibornak mesélte, hogy egyik nap csak csengettek az ajtón. Különös, elhanyagolt, fekete lebernyeges férfi lépett a szobába.

— Nikodémusz tanár urat keresem.

Nikodémusz nagyon kelletlen volt, de bevezette a szobájába.

— Sajnos, mondta, se borral, se pálinkával nem kínálhatom meg, doktor!

A különös idegen azt mondta:

— Tudom, antialkoholista! Nem baj, úgylis kocsmából jövök!

Juliska a kulcslyukon leste őket. Mamájától tanulta.

Nikodémusz nyugodtan nézte a vendégét.

— Mi szél hozta? Szolgálhatok valamivel?

A vendége meg csak nézte és a fejét csóválta.

— Furcsa — mondta — hogy maga ilyen nyugodtan ül velem szemben! Holott nekünk egy elintézetlen ügyünk van! Már karácsonykor akartam önnel beszélni erről, hogy kimagyarazzam magamat, de csak este hat órakor ébredtem fel s akkorra maga már továbbállott.

— Még mindig nem értem. Mit kell kimagyaráznia?

— Fantasztikus! — nézte az orvos — Ragyogó emberek maguk öngyilkosjelöltek! Természetesnek találják, hogy életben maradtak! Mondja, amikor maga másnap reggel egészségesen ébredt fel a porom után, nem csodálkozott?

— Min csodálkoztam volna?

— Hát nem volt gyönyörű álma akkor éjjel?

Nikodémusz bólintott.

— De igen. Gyönyörű álmom volt. — behunyt szemmel idézni kezdte a doktor részeg szavait — Könnyű lettem, mint a hópehely, lengeni, lebegni, szállani kezdtem, tündöklő színek kavaroztak a szemem előtt, kitérult az aranykapu s az aranykapun át belépett a nő, odaült mellém és — ...

— ... és mire felébredt, már nem akart többé meghalni! Mi?

— Nem ébredtem fel.

— Hanem!

— Ébren voltam. Nem ittam meg az altatóját.

— Szégyellje magát! — mondta az orvos — Becsapott! Nikodémusz rámosolygott.

— Nem szégyellēm magam, doktor! Tudja mi volt az én öngyilkosságom? Életem utolsó kudarca! Az utolsó dolog, ami nem sikerült! És ezt mégiscsak magának köszönhetem. És még valakinek. Annak a nőnek, aki nem álomban jelent meg.

Az orvos felállt.

Hát akkor gratulálok! Remélhetőleg az esküvő is meglesz hamar!

— Nem lesz meg! A nő kora reggel kocsira ült és el-tűnt. Azóta nem láttam és nem is fogom látni talán soha! És én mégis boldog vagyok. Megtanultam, hogy az élet vagy az, ami volt, vagy az, ami lesz. Vagy az emlék, vagy a remény. Nekem karácsony óta gyönyörű emlékem van és én karácsony óta remélni tudok!

Igen, ez volt Nikodémusz tanár úr, a vidéki város különös kis regényhőse.

És most, évtizedekkel később, egyszerre csak feltűnt öregen, kopottan, kicsit tétova lépésekkel itt Budapesten Virágh Tibor előtt, aki közben egy idegen világrész Mr. Virághja lett. Egy egész világrészé, melyet mégis otthagytott, mert ott is az erdélyi kisváros fia maradt, mely nem engedte el, mely visszahúzta.

Keze meglendült a kopott, rövidlátó emberke felé.

— Tanár úr! Tanár úr!

Nikodémusz megállt. Szemét összehúzta.

— Engem tetszik? Nikodémusz vagyok!

— Én pedig Virágh Tibor! Egykori tanítványa!

Az öreg feszülten gondolkozott, egyszerre felderült az arca.

— Virágh Tibor! Tudom már! Jobbra a pad szélén...

— Igen!

— Apádnak könyvkereskedése és könyvnyomdája volt! Meg lapja!

— Igen!

Bólintott, egyszerre elkókadtt megint.

— Régen volt. Nagyon régeh. Már nem vagyok tanár, a románok nem tartottak meg.

— O! Dehát ideát taníthatna!

Nikodémusz tétován egy mozdulatot tett.

— Tudod... sok a fiatal. Kell a hely. Most tisztviselő vagyok. Magántisztviselő. Terra Főzelékkonzervgyár. Nagyon kevés a fizetésem. Na, sietek, fiam, Isten veled. Sok a dolgom.

«

Talán három nappal a Nikodémusszal való találkozás után, felcsengetett szobájukba a portás.

Elena ment a telefonhoz. Meghallgatta a portást, azután az urához fordult.

— Tégéd keresnek. Valami Steiner Vilmos.

Virágh Tibor idegenül forgatta szájában a nevet.

— Steiner Vilmos... Steiner Vilmos... Ki lehet az? — egyszerre felkapta a fejét — Csak nem a Steiner Vili?

Ő volt. Az egykori iskolatárs. Elena pongyolában volt még, Virágh sietett le a hallba hozzá.

Igen, Steiner Vili volt. Csak éppen megöszülve és kicsit fáradt vonásokkal.

Virágh Tibor szeretettel rázta a kezét.

— Vili, ezt az örömet! Tudod, hogy éppen pár nappal ezelőtt gondoltam rád! Képzeld kivel találkoztam! Nikodémusszal!

Steiner Vili bólintott.

— Tudom, Tibor. Mikor az öregnek menni kellett Erdélyből, én vettem a gyáramba.

— Ne mondd! Hát te vagy az a Terra Főzelékkonzervgyár?

— Igen. Valahol Óbudán akadtam az öregre. Részeg volt. Eszembejutottak a régi komiszkodások, amiket a rovására elkövettünk, karonfogtam és leültettem egy íróasztal mellé. Azóta sem ivott az öreg. Igaz, hogy sok hasznát így sem lehet venni. Tudod, hogy kicsit mindig bogaras volt. A korral aztán... Ő mondta, hogy találkozott veled, így kerültem én is hozzád. Nem kellemetlen neked, hogy meglátogattalak?

Virágh Tibor csodálkozva nézett rá.

— Kellemetlen? Hát ez miféle számárság?

— Hát tudod... zsidó vagyok!

Virágh Tibor arca vérvörös lett, hangja pedig egyszerre goromba.

— Nagyon kérlek, hagyd ezt az ostobaságot. Azelőtt sem érdekelt, mi a vallásod, most sem érdekel! Inkább arról

beszélj, mi van veled, mit csináltál, amióta nem láttalak! Mikor is találkoztunk utoljára?

— Várj csak! Amikor a románok bejöttek én már Pesten voltam egyetemen, de karácsonyra, húsvétra, nyári vakációkra hazajártam. Tulajdonképen akkoriban még sokat gondolkoztam azon, hogy ha végeztem otthon maradok. De sehogysem bírtam. Az akkori román rezsim, hiszen jól tudod, erősen sovíniszta volt. És megtűrtnek lenni ott, ahol azelőtt urak voltunk...

Hirtelen kínos vonás az arcán.

— Kérlek alássan ezt valahogy félre ne értsd. Ezt az „urak voltunk” kitételt. Természetesen arra gondoltam, hogy mint magyarok voltunk ott urak. Nem mint zsi...

Virágh Tibor arca bosszus lett

— Igazán nem értelek, Vili! Ez az állandó „minderwertigkeitsgefühl”...

— Hja, öregem! Ha itthon éltél volna...

— Nagyon helytelennek tartom! Itt egy lázról van szó, mely elmúlik, mert el kell múlnia. Kár volna miatta megnyomorítani a lelketeket! Az vagy, aki voltál. Sem több, sem kevesebb.

— Hát, szóval nem tudtam otthon maradni. Talán hiba, de...

— Várj csak! Most jut eszembe! Persze! A ti házatokban volt a magyar közművelődési egylet.

— Igen. Az öregek házában.

— Amit te az egyletnek ajándékoztál, mikor az öregek meghaltak!

— Mit csináltam volna vele! Ugye én Pesten... Állott volna üresen ott? Bár nem mondom, most bizony jól jönne.

— Hogyhogy?

— Kérlek, én egy ajánlattal jöttem hozzád. Amint tudod, ez a konzervgyár részben az enyém. Ötvenegy százalék. Hallottam, illetve olvastam, hogy neked Ausztráliában konzervgyárad is volt, szóval bizonyos fokig vagy talán sokkal inkább mint én, szakember vagy...

— Tanács kell? Vagy tájékoztatás a külföldi viszonyokról?

— Inkább ajánlat. Nem volna kedved megvenni az érdekeltségemet?

elkövetett, hogy felvidámítsa, gondolatait, képzeletét elfog-

— El akarod adni?

— Igen.

— Nem rentábilis?

— De igen. Ma nagyon is! A konzervgyártásnak mindig használ a háború.

— Hát akkor? Kedvedet veszítetted?

— A konzervgyártástól? Nem. De az általános viszonyoktól.

— Hogyhogy?

— Nézd, a zsidótörvények lehetetlenné teszik, hogy magam vezessem az üzemet. Igazgatóm azóta három is van. Az egyik kitűnő céllövő, a másik kiváló államtitkár volt a kultuszminisztériumban, a harmadik nálam volt tisztviselő, könyvelő. A konzervgyártásról egyiknek sincs fogalma. És szakembert kapni egyszerűen lehetetlen. Én nem csinálom azt, hogy ilyen haditermelés idején paragrafusok között borotvaélen táncoljak és folyton rettegjek, mikor jelent fel valaki. Vedd meg az érdekeltségemet! Nem csinálsz rossz üzletet!

— És te?

— Én hazamegyek.

— Haza? Román uralom alá?

— És... és hát jobb lesz neked a románok alatt? Ott most vasgárdisták és erős sovinizták vannak uralmon! Jobb lesz neked?

Steiner Vili egyenesen a szemébe nézett és határozott hangon mondta.

— Jobb, Tibor! Hasonlíthatatlanul jobb! Mert ha ott kapok pofonokat, azt nem magyaroktól kapom. És azért fogom kapni, mert azok a magyart akarják ütni bennem.

III.

Virágh Tibor megvásárolta Steiner Vili érdekeltségét a Terra Főzelékkonzervgyárban. Steiner Vili felajánlotta a lakását is.

— Olcsóbban fogsz élni, mint a szállodában! — mondta — a feleségednek is kellemesebb lesz, ha saját lakása van. Nagyon örülnénk, ha szombaton vendégül láthatnánk benneteket vacsorára.

Steiner Viliék az Aréna-úton laktak.

Nem kaptak taxit, Elena és Tibor villamoson indultak a vacsorára, a Dunakorzón 8-asra ültek.

Sajnos, a vacsora hangulata elromlott. Ők, akik annyi világot bejártak, oly sokat láttak és megértek, ezen az úton találkoztak először a „rendőri hírrel”.

A rendőri hír kétsoros, mindennapos sablonjai felett érzéktelenül siklik el a szem. Ha a „Baleset”, „Öngyilkosság” című kétsoros híreket látja, a szem gyorsan siklik tova, csak akkor döbben arra, hogy mi van a rövid, kétsoros hírecskében, ha a név személyes ismerősének tulajdona.

Nos, ezen az estén találkoztak a „Rendőri Hírrrel”. Pillanat volt az egész.

Mert a rendőri hír mindig egyik pillanatról a másikra keletkezik. Senki sem gondol rá, legkevesbé az, aki szenvedő hősévé válik. A szemtanú is pillanat alatt válik közömbös sétálóból, dolga után siető érdektelenből olyan élmény részévé, mely pillanattal előbb még legtávolabbi gondolataiban sem szerepelt.

Találkozásuk a Rendőri Hírrrel az Aréna-úton történt. Néhány lépésre Steiner Viliék otthonától.

Egyik dunaparti kávéházban ültek, utána kellemes érzésekkel ültek a nyolcas villamosra.

A villamos átszaladt velük a félhomályos Podmaniczky-utcán, elhúzott az Állatkert mellett, a Hősök-tere közepe táján robogott.

Elena az utcát nézte. Esti villanyfényben a járóelőket, a megvillanó arcokat, suhanó autókat, a földalatti állomás kigyúló, elalvó fényjelzését, amint a közeledő, távolodó kocsikat mutatja.

A város felől szaladó földalatti éppen érkezett.

A feljárón elég nagy tömegben a kiszállók özönlöttek. Egyszerre csak látja, hogy egy karcúsú kis kölyök, talán tizenöt-tizenhatéves, átfúrja magát a kiszállókon, egy játékos ugrással startot vesz és az úttesten át rohamozza a nyolcas villamost. A táv nem nagy, finisszerű verseny, a kis kölyök játszva vette a távot és már kiszámítható volt, ott lesz a megállónál, mire a villamos érkezik.

Játékosan féllábbal ugrott egyet, s ebben a pillanatban, bár még semmit sem látott, Elena minden idegében benne volt a rémület. Önkéntelenül egy mozdulatot tett az úttest felé.

Ekkor ugyanis, mint egy irtózatosan nagy állat, mint valami őskori szörny, feltűnt a 20-as autóbusz. Pontosan a szőke kis kölyök mögött. Rettenetesen nagy száját látott Elena, amint kinyílik. Az autóbusz eleje az, mintha egy óriási száj fárulna ki s aztán bekapná eledeletét. Egy szívet megállító pillanat s a gyerek eltűnt a kitátott szájban.

Az autóbusz robogott tovább, még vagy tíz lépést, mire meg tudott állni. S a játékos kis kölyök ott feküdt az aszfalton. Halálosan némán, mozdulatlanul. Kis szőke feje darabokban, vérben.

Lábában még benne volt a játékos mozdulat, a derű, az öröm: elérte a nyolcas villamost...

Csak már nem fog rá soha felszállni.

Virágh Tibor és felesége halálos sápadtan álltak a villamosban. Döbbenetes pontossággal látták a jeleneteket, mi fog ezután következni.

Kis családi otthon, este nyolc óra, egy apa az órájára néz.

— Ejnye, hol marad oly sokáig az a kölyök? Már itthon kellene lenni!

Aztán a negyedórák, félórák, egyre sápasztóbb várakozás s végül csengetnek az ajtón.

Rendőr áll ott. Kicsit dadog. Maga is sápadt, legszívesebben elfutna. Mert az ő számára is borzalmas a rendőri hír:

Az anyával, apával, testvérkével kell közölni, hogy a jókedvű Pista, Géza, vagy Lacika soha többé nem jön haza...

Sápadtan érkeztek a vacsorára. Ez az egyetlen perc, nem is perc, hanem csak pillanat, egész estére összeszorította a torkukat.

A szavak nehezen, kínosan jöttek, a búcsúzás hangulata még inkább rájuk feküdt.

Mikor indultak, Steiner Vili mosolyogni próbált.

— Hát sok szerencsét, Tibor.

Aztán komolyan:

— És kérlek, két kérésemről ne feledkezz el. Ha nem is veszed hasznát, az öreg Nikodémuszt tartsd, amíg él. Egy darab mult a mi multunkból.

— Tartom, Vili.

— És az öreg szolgát is, Ábrist! Varga Ábrist!

— Tartom, Vili.

— És figyelmedbe ajánlom, hogy ha egyszer lesz egy nyugodt félórád, hívd be magadhoz és mondasd el vele a történetét. Nagyon meg fogod szeretni!

— Rendben van, öregem!

Néhány nappal később Virágh Tibor bevonult a konzervgyár igazgatói szobájába és Steiner Vili elhagyott Aréna-úti villalakásába.

Steiner Vili pedig feleségével és leányával felült a vonatra, mely viszi vissza Erdélybe, gyermekkora városába.

Virágh Tibor — mielőtt megvette a konzervgyári részvényeket — hónapokon át járt-kelt, nézett, figyelt, beszélgetett, hogy az itthoni világ keresztmetszetét megtalálja. De a szemé nem látott s a beszélgetések csak szavakat jelentettek.

✓ Aztán az a villamosgázolás, ott az Aréna-út sarkán, egyszerre egész sor tiszta képet villantott elébe.

A gázolás után, mint szemtanut, feljegyezte a rendőr.

És néhány héttel később idézést kapott a bírósághoz.

Törvényszéken még tanulnak lenni sem kellemes. Rideg folyosók, gondterhelt emberek, aztán várakozás, várakozás és harmadszor is várakozás. Eluntá a várakozást.

Egyik ajtó előtt hárman állottak. Egy férfi, rettentően ideges. Egy asszony, ezüstrókával. És velük szemben egy cseléd.

Mikor szólították őket, bement velük a tárgyalóterembe. Valami tíz pengőről volt szó, amit odaadták a cselédnek s amit az ahelyett, hogy a megadott helyre kifizetett volna, el-sikkasztott.

Utálatos. Egészen bizonyos, hogy az asszonyának volt igaza. Kétség sem lehetett, hogy a lány elsikkasztotta. Mégis, mindenki undorodott. A bíró is. A „nagysága” előadta a tényállást. A kis cseléd konokul és ostobán tagadott. Jöjjön a tanu.

A bíró beszólította a folyosóról a férjet.

Vérvörös volt az arca. Dadogott, rettentő undor ült az arcán.

— Igazolni tudja azt, amit a felesége állít?

— Igen.

— Odaadták a lánynak a tíz pengőt?

— Igen.

— Elsikkasztotta?

— Igen.

Aztán egyszerre kirobbant belőle.

— Tekintetes törvényszék, én szívesen fizetek ennek a lánynak még tíz pengőt, de hagyjuk abba, hagyjuk abba!

A bíró csodálkozva nézett rá.

— De kérem, hiszen a feljelentést önök tették!

— Nem! — csattant a hang. — Csak a feleségem, csak a feleségem! Én nem!

Mély csend. Az asszony döbbenetesen nézett az urára. Mi van ezzel? Hiszen neki igaza van, ez a cseléd a pénzt el-sikkasztotta.

Igen, igen. De Virágh Tibor rettenetesen meg tudta érteni ezt a férfit. A bíró is megértette.

— Visszavonja a vádat?

— Igen!

Az asszony hangja csattant:

— Nem vonom vissza!

Keserves sóhajtás húzott bele a tárgyalóterem csend-jébe. A férj. Ma keserves ebéd lesz egy háromszobás polgári család ebédlőjében. Virágh Tibor előtt mintha magnézium lobbant volna. Egy pillanatra belelátott a kulisszák mögé. A magyar élet kulisszái mögé.

Aztán újra kiment a folyosóra.

«

Borús délelőtt. A törvényszék dohányfüstös, hideg folyosóján felgyúrt gallérú férfiak topogtak, nők álldogáltak. Kalaposak és fejkendősek, fiatalok és öregek. Időnkint nyílik egy-egy tárgyalóterem ajtaja, az altiszt unottan egy nevet kiált, aztán a gyűrött masszából egy ember kiválik és eltűnik az ajtó mögött.

Emberek keresik az igazukat.

Egyik ajtó előtt állt a soffőr, az autóbusz vezetője. Mellette egy rendőr civilben és egy másik soffőr. Vele szemben sápadt, sovány kis asszony, zavart urával. Állt, szótlánul nézett maga elé, tördelte a kezét. Ez már az ő ügye volt, ahol tanuskodnia kellett.

A soffőr beszélt.

— Minden tanu igazolja. Nem tehetek róla. A gyerek szaladt az autóbusz alá. Olyan hirtelen jött, hogy kerülni sem tudtam volna.

Szemben az a sovány kis asszony, a halálra gázolt kisfiú

édesanyja. S mellette a tanácstalan, tompult férfi, az édesapja. A soffőr rájuk nézett:

— Ha a legkisebb ítéletet kapom is, elvesztem az állásomat. Megmondták. Csak akkor tartanak meg, ha felmentenek!

Az anya szemében hirtelen konok dac jelent meg. Sziszegett.

— Ha nem ítélik el, fellebbezek!

A soffőr szótlanul elfordult. Virágh Tibor is.

Aztán nyílt az ajtó, szólították a soffőrt. Tárgyalják a gázolási ügyet. Virágh Tibor is a padok közé ült. Fáradt, csendes emberek jöttek egymás után. Az autóbusz robogott, a gyerek ugrált az úttesten, egyszerre nekilendült... és...

Igen, minden tanu úgy vallotta, ő is, a soffőr alig tehet róla. Keveset tehetett volna, hogy az életét ki ne oltsa.

Az anya állt könnytelen, fénytelen szemmel és néma gyűlölet izzott benne valamennyi tanu iránt. Állt konokul az ajtó mellett, mint az élő lelkiismeret. Mint az elégtételt követelés kegyetlen szobra.

Bosszút a gyerekemért!

Aztán a bíróság visszavonult. Szeme egyetlen pillanatra sem fordult el az ajtóról, amely mögött a bíróság tanácskozott. A soffőr csendesen állt, nézett maga elé. Ha elítélik, holnap már nincs állása. Mintha valami függene a konok kis anyától, feléje fordult.

— Én nem akartam elgázolni, én...

De az anya meg sem hallotta. Csak az ajtót figyelte. Aztán az ajtó nyílt és a bíróság bevonult. Ítélet. Három hónap. De az ítéletet felfüggesztik.

Az anya csak a három hónapot hallotta. Színtelen arca egyszerre kiderült és szinte nőni kezdett ott, a tárgyalóterem ajtajában.

A soffőr pedig egyre kisebb lett. Ő hallotta a felfüggesztést is, de mit használ az? Ebben a pillanatban már állástalan.

Az altiszt új tárgyalás feleit hívta.

Virágh Tibor az asszonyhoz lépett.

— Visszaadta az ítélet a gyereke életét?

Most feléje is villant egy-egy sugár a gyűlöletből.

— Mindegy! Fellebbeztem volna, ha nem ítélik el.

Megint egy magnézium lobbanás...

Virágh Tibor, mikor kilépett a folyosóra és végigfuttatta magában a délelőtti képeit, egy gondolat ütközött elébe:

— A látókörrel van baj! Ebben az országban a horizont szűk!

Egy „nagysága”, aki — ezüstrókája ellenére — maga is háromszáz pengős proletár, egy kis irodai tintarabszolga felesége, konok dühvel elítélteti tíz pengő miatt a másik proletárt.

S az ura, aki távolabbra lát, meghajol a szűklátókörű zsarnok terrorja előtt. Lát, de nem mer az erőszakkal szembeállni.

Aztán a gázolási ügy. Annak a szegény gyereknek az életét sem három hónap, sem három év nem adja vissza. Az asszony tudta, hogy a marasztaló ítélet egy embernek, egy proletár társának a kenyérébe kerül. Holott nem bűnös a történetekben. És mégis acsarkodva fordult ellene.

Itt a lelkek vannak megnyomorítva. Valahonnan a gyűlölet miazmái terjednek, áradnak a lelkek felé. A megértés elől elzárnak minden utat.

Nem, erről, minderről nem beszélt a honatya ott a Kis Royalban, Pertis Jenő cigányzenekarának kísérete mellett. Hallgatott, gondosan hallgatott arról, hogy itt két ország él egymás mögött. Elöl a színpadon görögtűz, dunakorzó, cigányzenés esték, puffogó hazafias frázisok, és »méltóztassál kérlekalássan«. Ezen a színpadon „urak” mozognak.

Ó, rokonszenves, nagyon rokonszenves urak. Búbájosan tudnak csevegni, kedvések, tehetségesek, ízlésesen, diszkrétan tudnak mulatni, kultúrélet kulisszái veszik őket körül. Tehetőséges könyvek, kitűnő színházak, remek sportteljesítmények, európai színvonalú hotelek, éttermek. Vannak felnagyított méretű ipartelepek is kegyelmes és méltóságos előneves nagy nevekkel. De ezek mögött már itt is, ott is feltűnik a mozgató árnyék, aki a valóságos munkát, irányítást végzi s aki nem ebből a „kérlekalássan” világból való, legfeljebb kicsit éneklő hangsúllyal megjátssza a »kérlekalássant«. Mert tetszik neki, ha őt is maguk közé veszik. És a cél is egy: biztosítani a jó életet önmaguknak.

A vidám, idegenforgalomnak szánt ragyogó kép mögött azonban ott vacog a sötétben a másik világ. Az elsónél sokkal nagyobb, szélesebb és — fájdalom — sokkal valóságosabb világ.

A két világot mély árok választja el, s hiányoznak a közvetítő hajszalcsövek.

Most pedig valahonnan a gyűlölködés valláserkölcsei látzatokkal terjesztett miazmái is mérgezik mindakettőt.

Talán még lehetne segíteni, de a szűk látókör... A ki-világított világ nem lát, csak a határokig. S aki mégis lát, nem mer a hangosakkal, a frázisbömbölőkkel szembeszállni.

Mintha ez a pár óra ott a törvényszék épületében határkő lett volna. „Eddig nem láttál, most megnyitom a szemedet.” És ezidőtől mintha minden találkozás, beszélgetés a szemét nyitogatta volna.

Egyik délelőtt volt iskolatársával találkozott. Erdélyből valahova Dunántúlra vetődött tanárnak. Izgatott volt, élete nagy álma vált valóra. Holnap fogadják magántanárrá a szegedi egyetemen. S a rektor — ez külön öröm — a rektor, aki avatni fogja Nobel díjas, világhírű tudós.

Aztán egyszerre mégis lekókadtt a feje.

— És látod — mondta — mégsem tudok igazán örülni! Az ember mindig „bizonyos valakinek” akarja megmutatni, hogy mire vitte. S a régiekből senki sincsen! Ott fogok állni, elértem a célt és nem lesz senki, akiért érdemes volt. Sem az apám, sem az anyám. Erdélyben temettem el őket. Sem egy nő. Még csak régi iskolatárs sem, aki vállamra csapna: jól van, öreg fiú...

Aztán loholt tovább a nyugati pályaudvar felé.

Virágh Tibort nagyon megfogta ez a találkozás. Ő jól ismerte ezt az érzést. Ott Ausztráliában, amint nőtt-nőtt, egyre nagyobb lett, választás Sidneyben a gyapjútőzsdén, kormányzói meghívás, tekintély, ó, sokan szorongatták a kezét, veregették a vállát.

De valamennyit odaadta volna egyetlen kézéért, mely hazulról, a hegyek között meghúzódó kisvárosból nyúlik feléje. Mind odaadta volna egyedül Grády Gilbert tanár úr csontos kezéért, pattogó hangjáért:

— Jól van, fiú!

Nagyon még tudta érteni ezt a régi iskolatársat.

— Elena! — mondta otthon — Nincs kedved Szegedre kirándulni?

— Szívesen!

— Azt mondják nagyon szépen kiépült. És látni fogjuk a világhírű tudóst, az is érdekes lesz!

Az esti vonattal elutaztak. És másnap ott voltak a magántanárrá fogadáson, hogy legyen vagy egy „hazai” is, aki az egykori osztálytársnak majd a vállára csap:

— Gratulálok, öreg fiú!

Ott voltak este a díszvacsorán is.

Tósztok hangzottak el, üdvözlések, egyszerre csak a világhírű tudós derüs fehér művészfeje magasodott az asztal fölé. Huncutkás mosoly szaladgált az arcán.

— Kitűnő új kollegánk, mikor az első látogatást tette nálam, azzal kezdte, hogy „most amikor első ízben van alkalmam professzor úrral beszélni”... Kitűnő kollégánk emlékezetét fel kell frissítenem. Ő elfeledkezett rólam, de én mind a mai napig nem feledkeztem el róla és igen nagy hálával gondoltam reá mindenkor.

Az újdonsült tanár ijedten nézett a Nobeldíjas tudósra.

— Mi már találkoztunk volna?

— Igen! — bölintott mosolyogva. — Nagyon sok esztendővel ezelőtt egyik budapesti főgimnázium ötödik osztályának egyik nebulója igen szégyenletes bizonyítványt vitt haza a fél-évi bizonyítványosztáskor. Ne is kerüljessük a dolgot, megbukott. Nem is egy, hanem három tantárgyból. Többek között abból is, amelyik tudománynak később a művelője lett. A megijedt szülők instruktort kerestek haszontalan fiuk mellé. Ez az instruktör egy fiatal tanárjelölt volt, ön kolléga. A három tárgyból elzúgott nebuló pedig én voltam.

Aztán a világhírű Nobel-díjas tudós melegen megrázta egykori instruktora kezét, akit most, mint rektor, ő fogadott az egyetem magántanárává. Virágh Tibort egészen elragadta ez a kedves közvetlenség. Mikor két kellemes nap után visszautaztak Budapestre, bent a gyárban lelkesen mesélte el egyik igazgatójának, akit származása és sportteljesítményei avattak konzervszakértővé. A kitűnő férfiú arca megfagyott.

— Megbocsáss, természetesen csak az őszinte barátság beszél belőlem, figyelmeztetni szeretnék, hogy a kiváló professzor iránt megnyilatkozó lelkesedésedet ne nagyon hangoztassad!

Virágh Tibor döbbenten nézett rá.

— Tessék?

— Kérlek, te nemrégiben jöttél haza, nem ismerheted a viszonyokat, de...

— Ember! Mit kell itt még tudni? Egy magyar tudós, aki az egész világon elismerést szerzett a magyar névnek!

— Igen, igen. De...

— Mi az a „de”?

— Azt beszélnek, hogy zsidó volt egyik dédszüllője!

Virágh Tibor elhülve ránézett, aztán felállt és szó nélkül visszament saját szobájába.

Egy másik szegedi élményére gondolt.

Az első délután a Hungária kávéházban ültek az újdonsült egyetemi magántanárral, amikor belépett egy ragyogó nő. Királynői termet, választékos, nem feltűnő ruha, végtelen elegancia s a mozdulatoknak olyan gráciája, harmóniája, amit régen látott.

— Ki ez?

— A színtársulat primadonnája. Tavaly nálunk játszott. Jól ismerem.

— Ne beszélj! Színésznő? Az öltözködésben finom ízlés, a viselkedésben Európa, ahogyan ül, ahogyan a kést és villát fogja, ahogyan eszik! Ragyogó jelenség!

Néhány perccel később a tanár bemutatta őket egymásnak, összeültek. A színésznő meghívta őket, menjenek el este a színházba, nézzék meg.

Elmentek.

Királynőt játszott. Nem. Nem „játszott”. A színpadon is királynő volt. Szünetben fel is mentek, hogy ezt megmondják neki.

— Jaj — válaszolta — olyan izgatott vagyok. Látogatásával meglepett és most itt ül a nézőtéren az édesapám! Szeretnék ma nagyon jól játszani!

— Mondja már meg, hogy hol ül?

— Zsölye, bal, harmadik sor első szék.

Mikor visszamentek a nézőtérre, első dolguk volt, hogy az édesapját megkeressék. Vajjon milyen körből jött ez a lány?

Meglepetten állva maradtak.

A megjelölt helyen egy pitykegombos, fehérhajú kis paraszt ült kék mándliban.

Virágh Tibor, most a kitűnő céllövő konzervszakértő féltve-óvó figyelmeztetése után erre gondolt.

A gyönyörű emberpéldány színésznőre és apjára a kék mandlis kis parasztra.

— Talán ezek! — mormolta — Talán ezek tudnak még segíteni. Ha egyszer ezek kezébe kerül az irányítás. Akik ma vannak fent, azok megérettek a pusztulásra.

És hozzálátott a gyár átszervezéséhez. Azzal kezdte, hogy két hónap alatt három igazgatót épített le.

Kíméletlenül és minden praktikázás nélkül.

Egyszerűen megmondta, hogy neki olyan igazgatókra van szüksége, ha igazgatókra egyáltalán szüksége van, akik tudják is, hogy mi a konzervgyártás. Elsőnek küldte el a céllovót. Rögtön utána a nyugalmazott közéleti kiválóságot. A kebelbeli könyvelőt pedig visszairányította a könyvelőpult mellé. Az igazgatói címet és fizetését meghagyta neki.

IV.

Virágh Tibor ült az íróasztalánál, odakint már esteledett s a félhomály ráborult a szobára is. Ült az íróasztalánál és nézte ezt az öregparasztarcot, a mozdulatlan, fáradt parasztarcot, az Ábrisét.

Az öreg szolga csendesen állt az íróasztal előtt, ahogyan évek óta áll különböző íróasztalok előtt és hallgatja a parancsokat.

— Ábris egy pohár vizet!

— Ábris ezt, Ábris azt.

Ábris állt Virágh Tibor íróasztala előtt és hallgatott.

Mit mondjon még? Mindent elmondott.

Az egyszerű paraszti szavak — Varga Ábris megmaradt csendes parasztnak Budapesten is — ott rezonáltak a szobában, képeket keltettek életre, s ezek a képek Virágh Tibor szeme előtt egymás után elevenedtek meg.

Varga Ábris már hallgatott, de benne külön élt még minden szó. Azok a szavak is, melyeket az öreg paraszt nem mondhatott el, mert drámája előtt hangzottak el.

Maga előtt látta a meszelt kis falusi jegyzői irodát, kora reggel, téli reggel, egy parasztleány a kályhát rakja, portörlőrongyot ráz egy cselédasszony és mint a lassú hinta, száll a szó.

— János, te! Nem fagy le az orrod a nagy hidegben?

— Hát... nem sok híjja! Kegyetlen idő! Aszongyák az éjjel a faluvégén fagyott embert találtak!

— Ne mondd már, te! — csodálkozik rá a cselédasszony — Fagyott embert?

— Az a! Fagyott embert! A falu végén! Isten irtalmazzon annak, akit az erdőn ér az iccaka! Tanuld meg az évet! Ezerkilencszázhuszonnégy! Aszongyák száz éve nem vót ilyen hideg!

Igen, valahogyan így kezdődhetett ez a nap, amelyiken Varga Ábris drámája elindult.

Aztán a jegyző, mogorván, mert hideg még a szoba:

— Ejnye, mán a jó dolgot! Teszed be rögtön azt az ablakot!

A cselédasszony szalad, az ablak csukódik, a jegyző didereg.

— Aszongya a János, hogy iccaka fagyott embert találta a faluvégén!

A jegyző morog.

— Már hogyné fagyott volna meg! Cudar hideg van! Mozogj már! Rakd azt a kályhát!

— Rakom, jegyző úr, — de a cseléd gondolata minduntalan visszajár a hallottakra.

— Ha valaki iccaka az erdőn járt — mondja — az aligha ért haza! Majd megint hóttan találnak rá a favágók! Mint tavaly a gyűrűs zsidóra. Úgy kékre, zöldre fagyott, hogy csak a vörös szakálláról ismertünk rá.

A jegyző fázós ujjakkal a pipáját tömi.

— Hát... aki tegnap indult el, már alighanem megérkezett Szent Péterhez!

— Vagy a pokolba! — véli a cseléd. — Az a! A kénköves pokolba! Már ha valami csavargó féle vót! No, ég a tűz! Aztán nézzen rá a jegyző úr, hogy ki ne aludjon.

Igen, valahogyan így kezdődhetett ez a nap. Ábris azt mondja, hogy a bíró éppen ezen a reggelen szólt a jegyző úrnak.

Ezt is könnyű elképzelni.

Módos paraszt, tempós nyugodt, belép az ajtón.

— Nó, mi jót hozott ilyen korán, bíró uram?

Az öreg paraszt lassan adogatja a szót.

— Hát — mondja — ami a hozást illeti, annak híjjával vagyok. Nem hoztam én semmit. Csak egy kis szűzdohányt, egy csipetet a jegyző úrnak is. Ha el nem veszik a pipájában, amilyen nagy!

— Nana! Csak nem lesz olyan kevés? Jutka, te! — kiálthatott az ajtó felé. — Hol van az a törköly?

Az első percek így telhettek el. Akkurátus lassúsággal. A bíró csak aztán rukkol elő:

— Tudja jegyző uram, ez a Varga Ábris dóga nem hagy nyugtot!

A jegyző értetlenül néz rá.

— Varga Ábris dóga? Tiszta dolog az!

— Tiszta — hagyja rá a bíró. — A törvény szerint! De mégis!

— Nem az első, nem is az utolsó! A törvény előírja, megadja rá a módot, nekünk csak az a kötelességünk, hogy a törvény szavának engedelmessédjünk! A többi az urak dóga, nem a miénk!

— Hászen... az urak dóga! De ha valami mégis lesz, mégis csak a község kerül bele!

A jegyző a fejét rázza.

— Tíz év telt el azóta, hogy elment a háborúba! Egy sor írással sem adott életjelt! A felesége mindent megtett! Keresette, instanciázott! Minden hiába! Az állam holtnak nyilvánította és ezzel kész!

— Hát... lehet, hogy igaza van jedző uram! De nekem mindig csak Király Gergely dóga jár az eszembe! Arra is ki mondta a miniszter, hogy meghótt, aztán mégis meggyűtt! Mikor már senki sem gondolta. Emlékezzen, mi volt! Agyonütötte! Az asszonyt is, meg az embert is! Hiába mondta ki a miniszter, hogy meghótt!

— Nem kell mindig a legrosszabbra gondolni! Ha élne, már jelentkezett volna! Már mind megjöttek, akik vele voltak! Mind azt mondja, hogy meghótt! Elesett. Szegény asszonytól sem kívánhatja senki fia, hogy holta napjáig mást se tegyen, csak az urára várjon!

— Igaz... csak hát úgy elgondolkodik az ember! A mi falunkban még nem vót szükség csöndérekre! Hát mondok, azért. Nem érdemelné az az asszony, hogy kárt tegyen benne! Meg a Mihály sem!

— Ne aggódjék! Nem lesz semmi baj. Az asszonyt ma délelőtt elveszi a Mihály, aztán minden rendben lesz. Ennyi az egész. Szegény Varga Ábris pedig halóporában is nyugodt lehet. Becsületes ember lesz a gyerekei nevelőapja!

— Ami igaz, igaz! — bólint a bíró — jó ember a Mihály. Becsületes ember, dógos ember, a gyerekekhez is jószívvel van! Ami igaz, az igaz! Meg köll hagyni!

— No, látja! Így van ez jól!

Igen. Így lehetett. Az, ami előtte volt. A többi már Ábris szava, ahogyan ezerkilencszázhuszonnégy óta, tizenhét esztendeje hordozza magában.

Egyszer csak felüvöltének a kutyák. Egy toprongyos, elvadult szakállú vándort csaholnak körül fenekedve.

— Már megint egy csavargó... — morog a jegyző s a csavargó belép.

Testén rongyos katonaköpeny, haja, őszülő szakálla bozontosan veszi körül az arcát. De katonásan kihúzza magát.

— Jedző úrnak jelentem alássan, meggyüttem!

A jegyző még reggelről mérges.

— Azt látom, hogy meggyütt! Csak azt szeretném tudni, hogy mi az ördögnek gyütt pont énhozzám?!

Az idegen egyenesen a szemébe néz.

— Mert itt az én helyem, jedző úr!

— Kicsoda maga?

Az idegen szeme egyszerre könnyektől lesz ködös és hangja elcsuklik.

— De megváltozhattam, hogy rám sem ismer! — csöndesen bólint — Persze... Tíz év nagy idő! Az ember megöregszik, a dereka meghajol! Különösen, ha idegenben hajlítgatják! Aztán akkoriban szakállam sem vót! Meg a ruhám se úgy nézett ki! — felnéz a jegyzőre. — Hát nem ismer meg jedző úr? Én vagyok a Varga Ábris!

A jegyző döbbenten felkapja a fejét.

— A... Varga Ábris?

— Az! A Varga Ábris!

— Lehetetlen! Varga Ábris elesett a háborúban! Százan látták, mikor elesett. Hivatalosan is holtta nyilvánították. A miniszter mondta ki!

A toprongyos vándor felnéz.

— Hát... akkor rosszul tudja a miniszter. Itt vagyok. Akiből az Isten nem akar halottat csinálni, abból a miniszter sem tud! Élek!

A jegyző sápadtan nézi.

— Hogy maga él, azt látom. De... de honnan tudjam én, hogy maga tényleg a Varga Ábris? — hirtelen felvillan a szeme, — Hohó! Vén csavargó! Most már mindent értek! Hogy én erre rögtön nem jöttem rá! — gúnyosan végignézi. — Szóval éppen ma érkezett meg! Mi? Éppen ma! Pont ezen

a napon! Hát lássuk csak azokat az írásokat! Igazolja magát! Igazolja magát, hogy tényleg maga a Varga Ábris!

Az idegen rongyosszélű papirost kapar elő a zsebéből.

A jegyző dadogva olvas:

Igazolvány... Varga Ábris... honvéd... született... illetékes... hadifogságból hazatért... igazoltatott... katonai szolgálatból elbocsáttatott... hadkiegészítő kerületi parancsnokság...

A jegyző sápadtan emeli rá tekintetét.

Varga Ábris felszabadultan feléje lép.

— Jegyző úr... most már mehetek haza? A családomhoz?

A jegyző szinte remegve törölgeti a homlokát. Úristen! Mi lesz ebből?

— Ráér! Ráér! El is felejtettem mondani, nincs otthon az asszony! — szinte felvillanyozza az ötlet. — A gyerekekkel együtt a városba ment! Csak este kerülnek haza! A házba sem tud bemenni! Legyen addig az én vendégem! — már hozatja is a kenyeret, a szalonnát. — Éhes lehet! Mikor evett utoljára?

— Bizony... tegnap óta egy falat sem volt a számban!

— Hát pipa dögában hogyan áll? Van-e jófajta dohányja, — sürgölődik körülötte, már nyújtja a zacskóját. — Itt az enyém! Abból gyújtsen rá!

Varga Ábris tömi a pipát. Fullasztó meghatottságot érez.

— Tíz esztendő... Bizony, jedző úr, már magam sem hittem, hogy még egyszer hazaérek!

— Ugye, látja! Mi is azt hittük, hogy már régen eltemették!

Varga Ábris csöndesen rábólint.

— Nem sok hijjá... Sokszor már én is azt hittem, hogy itt a vég! Még két lépés, aztán összeroskadok! — csöndesen maga elé néz. — Aztán gyüött még két lépés... még kettő, még száz, még ezer! Az ember többet elbir, mint az állat! De semmitem baj jedző úr! Csakhogy itthon vagyok!

— Csak jó dolog az az otthon, ugye?

Varga Ábris hangja megforrósodik, szeme nedves lesz.

— A legjobb! Ez vót, ami tartotta bennem az erőt! Ott a fogságban! Szibériában! Az, hogy van valami, amiért érdekes! Az otthon! A fehérre meszelt kis ház, a kert, a Riska

tehén! Az asszony! Meg a gyerekek! — hangja elcsuklik — Az egyiket még nem is láttam! Akkor született, amikor elmentem már! Hát ezért él az ember! Hogy egyszer haza kerül! Megint látja őket!

A jegyző kegyetlen nehézséget érez a mellében.

— Aztán... — próbálkozik félénken — nem volt valami helyre muszka menyecske? Ennyi ideig el volt asszony nélkül?

Varga Ábris csodálkozva néz rá.

— Asszony nélkül? Nem vótam én asszony nélkül! Van nekem feleségem! Oszt ha nem is vót ott, mégis csak velem vót! Az ember nem tudatlan állat! Van gondolatja — hangja megint elcsuklik. — Ott várt az asszony! Minden iccaka! Amint behúnytam a szememet, már ott vót! Oda ült a szalmazsák szélire! Ott Szibériában! Gondolatban! Odaült, oszt beszélt! Megvígasztalt, elmondta, hogy mi van otthon! Máskor meg rítt szegény, aztán meg én vigasztaltam, hogy ne ríjzatok otthon, visszagyüvök én még! Az a, így vót! Alig vártam, hogy lefekhessem, mert akkor gyüttek! A gyerek is, mind a kettő! Az is, akit nem láttam még... Az egyik csákót kért, pirosat, húszárcsákót! A másik meg ostort, falovat! Én meg, ha vót egy kis időm, hát csináltam nekik! Kis falovat faragtam, meg ostort csináltam. Csak úgy csattogott!

A jegyző sápadtan nézi.

— És ugye... látja... mégis mennyi baj lett. Mikor meggyüttek! — hangja bizonytalan, sápadtan figyel. — Az asszonyt mással találták!

Varga Ábris nyugodtan mosolyog. Fejét csóválja.

— Én attúl sose féltem! Nem ollan asszony! — egyszerre hamiskásan közelebb húzódik a jegyzőhöz. — Mondja már jegyző úr!?

— Mit, Varga uram!

Varga Ábris szeme megcsillan.

— A tekintetes úr tanulmányos ember, okos ember! Én a paraszti eszemmel nem igen tudok semmit kitalálni. Segítsen nekem!

— Miben, Varga uram?

— Tuggya... ott a fogságba, sok vót az idő! Aztán az ember pekulált mindig! Hun ezt, hun azt! Én mindétig azon pekuláltam, hogy milyen lesz az, amikor hazagyüvök. Mit szól az asszony? Megismer-e? Vagy mi lesz, hogyan lesz? —

nagyot nyel: — Tudja, én azt gondóttam, hogy csak beállítok haza! Aztán nem mondom meg, hogy én vagyok az Ábris, hanem csak úgy lapítok, hogy most gyüttem Szibériából, sok emberrel vót ott érkezésem, mondok, hogy ott beszéltem a Varga Ábrissal is! — szeme csillog. — Aztán, csak beszélnek nekik! Hogy az Ábris így, az Ábris úgy, meg ez, meg az... egyszer aztán csak megmondanám, hogy — iszen én vagyok a te hites urad, az Ábris!

A jegyző sápadtan hallgatja. A szobában csend. Varga Ábris a jegyző keze után nyúl.

— Jedző úr! Ugye jó lesz így? Lesz nagy öröm! Jedző úr? Az asszony csak elsikoltja magát örömeiben, a gyerekek meg odaszaladnak, hogy »idesapám!« A kisebbik sírvafakad, az idesanyám meg a nyakamba borul, hogy »ides fiam! Csak-hogy meggyüttél!« Jaj, jedző úr! Ezért érdemes vót szenvedni! Ezért a találkozóért! Ugye jól kipekuláltam?

A jegyző feje lecsuklik. Nem tud szólni. Varga Ábris értetlenül nézi.

— Jegyző úr! MÉR hallgat? Megbántottam? Bocsásson meg, nem akarattal tettem!

A jegyző sápadtán felemeli a fejét, hangja remeg.

— Varga uram! Most nekem kell valamit elmondanom! Itt magáról mindenki azt hitte, hogy meghalt.

— De élek!

— Senkisémet tudta: a felesége sem tudhatta. Elsiratta, meggyászolta! Feketébe öltözött, halottak napján gyertyát gyújtott a lelkiüdvösségéért!

Csend.

— A falu végén látta azt az oszlopot?

— Láttam.

— Azt az oszlopot azok emlékének emeltük, akik a háborúban estek el. Mindegyiknek rávéstük a nevét. Varga uram, — a jegyző nagyot nyel — a maga neve is rajta van! Nem írt, azt hittük, meghalt!

Ábris nézi. Sokáig, hosszan, aztán nehezen megmozdul.

— Hát akkor én... most feltámadtam?

— Föltámadott! Amire senkisémet számíthatott! Mert az Úristen úgy rendezte el, hogy akkor tartja meg a feltámadást, amikor már mindenki meghalt! És maga, Ábris gazda — előbb támadt föl! Alighogy elgyászolják. — Két karja te-

hetetlen mozdulatra tárul. — Ebből van az egész!

Varga Ábris értetlenül nézi.

— Ebbül van az egész?

— Ebből! A felesége ott állott egyedül, támasz nélkül, két gyerekkel! Férfikéz nélkül! Nem volt, aki megfogja az eke szarvát! A Tóth Mihály nyolc évig segített neki!

Varga Ábris hirtelen felvágja a fejét. De aztán egyszerre ellágyul a hangja:

— Böcsületes ember!

— Az, Varga uram! Aztán kijött az írás, hogy maga meghalt. A miniszter holtnak nyilvánította. Az asszony feketébe öltözött, fal felé fordította a tükröt, a plébános úrral misét mondatott magáért. Egy álló esztendeig gyászolta.

Varga Ábris feje lassan lehajlik.

— Mindétig jó asszony vót...

— Aztán — a jegyző hangja elnehezedik, — letelt az esztendő is. Akkor odaállott eléje a Tóth Mihály és azt mondta: nyolc évig itt állottam, segítettem, semmit sem kértem! Most már biztos, hogy szegény Ábris nem jön vissza — légy a feleségem!

Varga Ábris úgy ugrik fel, hogy a szék döngve borul fel mögötte. A hangja csattan.

— A felesége?

A jegyző ijedten kap a keze után.

— Senkitől sem lehet kívánni, hogy holta napjáig özvegy legyen!

Varga Ábris úgy megszorítja a karját, hogy szinte feljajdul.

— Beszéljen! A felesége lett?

S a jegyző másik keze az ablak felé lendül.

— Ott!... A szánkó... Most jönnek az esküvőre!

Ahogy a szavakat, képeket idézve Virágh Tibor idáig ért, maga is elsápadt.

Nézte az íróasztal előtt csendesen, maga elé néző öreg szolgát. Mire gondol?

Virágh Tibor szinte dideregve élte tovább a csendes, paraszti szavakban elmondott rettenetes drámát.

Ijedt szavakat hallott ebből a régi, visszavonhatatlanul elszállt időből. A jegyző szavait.

— Varga uram! Még semmi sem vezett el. Még jókor érkezett!

Rá válaszul felhördülő, nehéz paraszti hangokat:

— Jókor! Mikor már gyűnnek az esküvőre?

— Jókor! Mert még csak jönnek és nem mennek az esküvőről! Megmondjuk, hogy maga él és minden rendben lesz!

Rettentő feszülés. Aztán keményen újra a szó.

— Nem jegyző úr! Nem mondjuk meg. Én előbb tudni akarom, hogy mi az igazság!

— Megmondtam, mi az igazság!

— Az az igazság, akit magam látok! Tudni akarom, hogy mi a dógom! Az-e, hogy haza menjek, az-e, hogy összetörjem őket.

— Legyen eszénél! Ha nem vigyáz magára, láncraverve viszik el a csendőrök!

De a paraszti hang, amit hall a multból, tele van fojtott indulattal.

— Jedző úr! Ha nem akarja, hogy bolondot csináljak, menjen innen! — aztán nehezen. — Majd behívjuk, ha mindent tudok.

Virágh Tibor behunyta a szemét. S a jegyzői iroda ajtaját látta, amint kinyilott azon a régi délelőttön és belépett rajta Varga Ábris felesége, két kis fia. És mögöttük a tanúkkal Tóth Mihály.

— Jónapot kívánok! — hallotta az asszony meleg hangját. — A tekintetes jedző urat keresnénk!

Varga Ábris ül a széken. Nem tud feléjük nézni. Fejét lassan elfordítja.

— Valami dóga van kint. Várjanak.

A lakodalmások leülnek. Nagy csönd. Nagy és hosszú. A két virgonc gyerek nehezen is bírja. Bökdösődni kezdenek.

— Hallgattok már adta rossz kölykei! — csattan az asszony hangja. De abban a minutában egy férfihang is mozdul. Varga Ábris felfigyel rá. Tóth Mihályé.

— Ne bántsátok őket! Hadd játszanak! Kinek árt az a játék?

Varga Ábris feje lassan feléje fordul. Jól megnézi.

És egyszerre megszólal lassú, nehéz szóval.

— Aztán — kérdezi — mi járatban?

Rá Varga Ábrisének meleg hangja, pergő szava:

— Megesküdni gyűttünk vóna! Hát kend mi járatban?

Lassú, nehéz szó:

— Én most gyűttem.

— Aztán messzirű gyűtt?

— Hát... ölég messzirű.

— Talán bizony Szombatheerű?

— Még messzibrű.

— Még messzibrű? — csodálkozik rá a nagy csöndben az asszony. — Ebbe a rettenetes télbe?

Varga Ábris rábólint.

— Ebben a rettenetes télbe! Még messzibrű. — Szibériábú!

— Szibériábú? Ó Istenem! Fogságba vót, ugye? Hadi-fogságba. Ó Istenem, szegény ember! Aztán messze van még innen az útja?

Varga Ábris feje lassan elfordul.

— Még nem tudom. — Aztán nehezen: — Nem errűl a vidékrűl való vagyok.

— Hogy nem errűl a vidékrűl? — csodálkozik rá az asszony. — Hát akkor hogyan került ide?

Varga Ábris kutatóan feléje pislant, aztán azt mondja: betyárbecsületbűl!

— Csak tán nem hírt hozott valakirűl? — csattan az asszony. De a törődött ember rábólint:

— Ollanformát! Egyik pajtásomtűl. Akivel sokáig együtt vótam. Egy lágerba. Megfogadtuk, hogy amellik előbb hazakerűl, elmegy a másik asszonyához. De lehet, hogy már itthon is van!

— Ó, hogy mit nem mond! — csodálkozik fel az asszony. — Talán már itthon is van? Talán csak nem a Kéky szomszéd? A Kéky Gáspár, aki tavál gyűtt meg!

— Kéky? — ráncolja össze a homlokát az idegen. — Nem a! Nem Kéky az!

— Hát a Balog Péter?

— Balog Péter? Nem a! Balog vót velem több is, de egyse Péter!

— Ejnye, mongya már! — Fordul az asszony Tóth Mihályhoz. — Ki gyűtt meg mostanság fogságbű?!

— Ki gyűtt meg? — gondolkozik Tóth Mihály.

— Az! Fogságbű, aki gyűtt!

— Hát... a Kósa János.

— Kósa? — Varga Ábris a fejét rázza. — Azt se ösmerem! Más lágerba lehetett. Nem ott, akibe mi vótunk. Várjon csak, majd eszembe gyűt! — homlokát összeráncolja, mint aki

nagyon gondolkodik. — Aszonta, hogy az alszegen lakik!

— Az alszegen? Ejnye már, Mihály, ki vót fogságba az alszegrú?

— Ki vót? — Tóth Mihály nehéz gondolatú ember. — Hát... Vótak! Sokan vótak! — Varga Ábris figyeli őket.

— Mondta azt is, — veti oda a szót, — hogy két tehene vót! Az egyik Riska! — Szemét nem veszi le az asszonyról. Nézi, hogyan gondolkodik.

— Riska? Ejnye már, Mihály, kinek vót az alszegen Riska tehene?

— Kinek-e?... Hát... nekünk is vót!

— Az ám ni! — csillan meg az asszony szeme. — Nekünk is vót. Merhogy mi is az alszegen lakunk!

— Meg azt is mondta — néz rájuk Varga Ábris, — hogy két gyereke van.

— Két gyereke? — Tóth Mihályra néz az asszony. — Mongya már, kinek van az alszegen két gyereke?

— Hát... sok mindenkinek van! — bólint Tóth Mihály. — Kinek vóna, mikor éppen itt is van két gyerek.

Szeretettel a gyerekekre kacsint.

Varga Ábris feje lassan felemelkedik. Megáll a gyerekeken. Egy hosszú pillantásig nézi őket, aztán megszólal.

— Kié ez a két gyerek?

Az asszony felnevet.

— Kié vóna? Az enyém!

— A magáé? Hát akkor mért halasztották ennyi ideig az esküvőt?

— Ó, iszen ez nem a mostanitú való!

— Nem a mostanitú? Hát özvegy?

— Bizony özvegy — sóhajt az asszony.

— Nyugodjék békében — mondja Mihály.

— Csak azt tunnám, hol! — Varga Ábrisné szemét könny futja el. — Háborúba vezett el. Tizenhatba. Csak elment, aztán nem is láttam többet. Öt évig kurrentáltam! Magam vótam a városban, Mihály még az alispán úrnál is vót, a megyeházán. De ott is csak aszonták, hogy nem tudnak semmit. Várjunk, majd csak gyün az írás. Hogy él-e vagy meghótt! De csak nem együtt.

Feje lassan lehajlik. Varga Ábris sápadtan, lopva nézi. S az asszony beszél.

— Én meg itt voltam két gyerekkel. A kisebbik akkor

született, még karon ülő vót. Az apja nem látta. Csak félkezem vót a dologra! Amit a gyerek szabadon hagyott. Majd, hogy éhen nem pusztultunk! — Lassan, szeretettel Tóth Mihályra néz. — Akkor gyűtt a Mihály! Aszonta, jó cimborája vótam az uradnak, mindétig igen megértettük egymást, hát amíg haza nem gyün, majd én segíték helette. Aztán csak odaállt. Magának dolgozott, amikor pedig végzett, nekem segített. Így vásárkor vásárfiát hozott a gyerekeknek. Aszonta, édesapátok küldi Muszkaországú. Hát így! Nyolc éven át! Az uram meg nem gyűtt...

Varga Ábris a gyerekeket nézi.

— Ezek maradtak...

— Ezek. A nagyobbik Marci. Ez a kisebb meg Ábris. Az apja után.

Varga Ábris felveti a fejét.

— Ábris? Ábris vót az apjuk?

— Az a! — bólint rá Tóth Mihály, — Ábris vót szegény komám!

Az idegen egyszerre felemelkedik.

— Nem ollan nagy, derék ember?

— Bizony, derék ember vót szegény uram!

— Varga Ábris?

Az asszony halálsápadtan ugrik fel a padról.

— Ismerte kend?

— Ismertem hát! Ez az a pajtásom, akit keresek!

Varga Ábrisné torkán rémült sikoltás tör elő.

— Él az uram?

Varga Ábris kiegyenesedik.

— Él hát! Erős, egészséges ember! MÉR ne élne?

Ott áll az asszony, az arcán határtalan rémület, mellette Tóth Mihály. Hallja a hangját:

— Hát... ha él az Ábris, akkor én elmenek Erzsók!

És látja a két gyereket, amint odarohannak Tóth Mihályhoz, kis karjukkal két lábát szorítják.

— Ne menjen el idesapám!

»Idesapám«!!! Azt mondják »idesapám!«

És hallja az asszony hangját, amint lehajló fejjel csendesen azt mondja:

— Rosszkor gyűtt meg az Ábris... mint az istencsapás...

— Mint az... istencsapás?

— Úgy! — csattan az egyik tanú hangja. — Mint az

istencsapás! Akire az írás kimondta, hogy meghótt, az meghótt!

S aztán csöndesen megint az asszony.

— Eddig egy halottam vót, akit megsirattam. Most már kettő lesz...

Tóth Mihály csendesesen a kalapja után nyúl. És elindul az ajtó felé.

Varga Ábris sápadtan áll. Aztán egyszerre a keze lendül.

— Megálljon kend! — a hangja elcsuklik, de kimondja.

— Ne menjen el, csak tréfáztam!

Dermedten áll mindenki körülötte.

— Tréfa volt?

— Tréfa... — mondja. Nagy lélekzetet vesz. — Varga Ábris... meghótt! Magam tettem, én dobtam rá az első hantot...

— Hát akkor... — sír fel az asszony, — mire vót ez?

Ábris feje lehajlik.

— Semmi az... csak tudni akartam, hogy szeretik-e egymást... — és kimondja még egyszer — Varga Ábris meghótt... egy téli reggel, amikor már azt hitte, hogy hazajutott...

Lassú lépésekkel odamegy az ajtóhoz és kinyitja.

— Jedző úr, tegye föl azt a nemzetiszín szalagot, esküvő lesz.

A jegyző sápadt.

— Esküvő?

— Esküvő! — bólint rá Varga Ábris. — Ez a tisztességes polgárember el akarja venni ezt a tisztességes — özvegy-asszonyt...

— És... maga? — súgja a jegyző.

— Magának volt igaza, jedző úr. Hamis az írás. Én csak egy csavargó vándorlegény vagyok!

Kinyitja a tarisznyáját, lassan kihúz egy ostort. És egy kis magafaragta falovacskát. Az egyiket az egyik, a másikat a másik gyerek kezébe nyomja.

— Aztán... — mondja — ne felejtsetek el az apátokat. Az apátokat!

És kifordul az ajtón a hófúvásba.

Virágh Tibor ül az íróasztalánál, nézi ezt az öreg paraszt arcot. Öreg? Igen. Pedig alig idősebb, mint ő.

Nézi Ábris »altiszt« fáradt arcát és tudja, hogy ha a

három igazgató után mindenkit el is bocsát a Terra Főzelék-konzerv gyártól, Varga Ábris maradni fog. Milyen kár, hogy ezek a Varga Ábrisok ebben az országban csak altiszti »pozícióig« juthatnak el.

De gondolatban azért szeretettel vállára üt Steiner Vili-nek is. Derék fiú.

V.

Elena kimondhatatlanul élvezte Budapestet. Ő a magyarok közül csak az erdélyi kisváros magyarjait ismerte, ezeket a csendes, kicsit talajukban mēgingott vagy elesett embereket, akik saját sovinizmusuk bukása után akkoriban egy másik sovinizmus nyomásában éltek. És most egyszerre, mintha kósárból öntötték volna elébe, ott volt az egész társadalom, mely kedvességével, előzékenységével, könnyedségével és nem utolsó sorban parlágon hagyott; de kétségtelenül meglévő tehetségével elbűvöli a vele először és felületesen kapcsolatba kerülő külföldit. Virágh Tibor elhelyezkedése a közigazgatási életben magával hozta a társadalmi ismeretségek lavináját. Ezeken az estéyeiken, melyeket az Aréna-úti villában rendeztek meg, Elena ragyogott, kivirult, Virágh Tibor pedig egyre csendesebb lett. Elenának az urak elbűvölő kedvessége jutott, férje viszont másik oldalukat ismerte meg. A könnyedség lépébe burkolózott könnyelműséget, szűk látókört, enerváltságot.

Ezen a gyönyörű nyári estén, az Aréna-úti villa kertjében ismét féltucat új ismerős ülte körül a kertiasztalt. A vendégek között Tahy Mihály, az ismertnevű ujságíró. Rendkívül szerényen viselkedett, inkább csak figyelte vendéglátóit és a vendégeket. Csak egy-egy mondat erejéig vett részt a társalgásban, különösen a társalgásnak abban a részében, mely nem Elena, hanem inkább Virágh Tibor körül zajlott. Mikor az önhitt kijelentésekrē, fölényes legyintésekre és a háborúban szembenálló hatalmak könnyed elintézésére irányuló mondatok után Virágh Tibor elboruló arcát, megmerevedő vonásait látta, józanságot ébresztgető mondatai egyre sűrűbbek lettek. Ez viszont a fölényes urak vonásait kezdte merevíteni s végül is úgy látta, hogy az est elromlása következik, ha nem térnek át más témákra. Ezt nem akarta. Virágh Tibor, akivel egy alkalommal már beszélgetett ezekről a kérdésekről, rendkívül rokonszenves volt előtte s ez a rokonszenv elragadtatás-

sal párosult Elena személyét illetően. A viláért sem akarta, hogy rossz estéje legyen ennek a szépasszonynak.

Igen ügyesen kezébe vette először a társalgás irányítását és — mivel Elena hálás pillantását kapta el — végtelen könnyedséggel, többé nem is adta ki a kezéből. Arról beszélt, milyen nehéz az ujságíró munka, de egyben milyen páratlanul érdekes is. Érdekes apróságokat mondott el nagy államférfiakról, politikusokról, művészekről, akikkel pályáján kapcsolatba került, lebilincselő modorban tárta fel a műhelytitkokat, különösségeket, aztán mosolyogva és elképesztő folyamatos-sággal, mintegy gyeplőrántással magához, szavaihoz kapcsolta az egész társaság érdeklődését.

— Fogalma sincs róla nagyságos asszonyom, hogy mindezzel szemben milyen gyötrelmem az, amikor írni kell és nincs miről. Mert ez is gyakori. Amikor az ember tudja, hogy ma pedig este hat óráig kész kell lenni egy cikknek, humoreszknak, tárcának és nincs téma, amit meg lehet írni! Különös dolog ez, néha hetekig sivárság üldözi az embert és aztán egyszerre csőtől szakad a nyakába mindaz a megírni való, amiből az elmúlt hetekben kényelmesen megélhetett volna. Ezek a napok a legkülönösebbek! Amikor egyszerre megindul a témaáradat és az ember negyvennyolc óra alatt annyit megél, hogy az agya már alig tudja fotografálni az eseményeket. Ha megengedi, két ilyen kísérteties napot elmesélek.

Ekkor már teljesen kezében volt az irányítás. Az előbbi politikai ellenfelek is kezdtek lassan érdeklődésükkel feléje fordulni.

— Csúnya, sivár, kétségbeejtő hét előzte meg. Irni kellett és sehol semmi. Még az ujságokat is hiába olvastam, olyasmi sem akadt, amihez hozzászólhat az ember. Valósággal megkönnyebbültem, amikor egyszerre három színingazgatótól is sürgöny futott be, hogy játsszák egyik darabomat és meghívnak az előadásra. Máskor darabjaim vidéki előadásaira nem szoktam elmenni, most kaptam rajta, noha a három előadás három egymásután következő napon az ország legellentétebb végein volt. Körülbelül egy hetes utazásról volt szó. Mikor elindultam, a zakóm szivarzsebébe beletettem a vasúti szabadjegyemet, felszereltem magam útiolvasmányokkal és beültem egyik elsőosztályú fülke sarkába. Én olvastam a regényt, a kalauz jött, köszönt, a jegyet kérte s anélkül, hogy akár fel is néztem volna, gépies mozdulattal nyultam a zse-

bembe, nyujtottam a jegyet. A kalanz átvette, megnézte, megköszönte, visszaadta és ment tovább. Így történt Budapestről Debrecenig, Debrecentől Szombathelyig, Szombathelytől Szegedig. A mindenkori kalauzok kérték a jegyet, én nyujtottam. Ők megnézték, megköszönték és tiszteletteljes szalutálás után visszaadták. Amikor az út végén vissza akartam indulni Budapestre, véletlenül a jegyre esett a pillantásom. Abban a pillanatban végigszaladt rajtam a forróság. De egyben kivert a hideg verejték is. A kezemben nem a vasúti szabadjegy volt. Hanem a képviselőházi ujságírói belépőjegy. És még abból sem az érvényes, hanem egy régi, valamikor 1925-ből. Szabadjegy helyett tévedésből ezt dugtam zsebemre, amikor elindultam. Vagy nyolc kalauz kérte el, valamennyi megnézte és valamennyi elfogadta. Végigutaztam félországot egy lejárt parlamenti belépőjeggyel. Hogyan? Miként? Hogyan lehet ez? Nos, itt volt az első téma. A jegycsaló lélektanáról. Mert most már tudtam: a jegycsalót a mozdulat árulja el, ahogy a jegyet nyujtja. Én nem tudtam, hogy rossz jegyet nyujtok, mozdulatom olyan határozott volt, hogy egy kalauz sem mert abba kételkedni, hogy ezzel a jeggyel utazni lehet. Ha tudtam volna, hogy mit nyujtok át, az első kalauz észrevette volna. Nos, visszaérkezve, valósággal felvillanyozva mentem a szerkesztőségbe. Kitűnő téma. Amint megyek, egy könyvkereskedés előtt egyszerre csak megforpanok. A kirakatban egy könyv. A címe: Alexander Petőfi Lirische und epische Dichtungen. Übersetzt von L. Langraf k. u. k. Stabsarzt a D. Nohát ezt meg kell nézni. Petőfi fordítások, melyeket egy k. u. k. törzsvorvos csinált! Néhány pillantás a könyvbe és meglepetten vettem észre, hogy németül csakugyan Petőfit olvasok. Nem Petőfi egyéniségvesztett fordítását, hanem magát Petőfit. Figyeljen csak ide nagyságos asszony! És mondani kezdte a verset, a »Talpra magyar!« fordítását.

»Ungarn auf, es ruft zum Streite
 Euch das Land, nieder heute!
 Ob wir Freie oder Knechte,
 dies fragt euch und wählt das Rechte.
 Schwören wir beim Gott der Ungarn
 Im Verein
 Slaven wollen wir hinfürder
 Nimmer sein!«

— Képzelterti öröömöt! Odavágni ezt a riortot a Hit-
 lertől kótyagosuló svábjainknak! És a német követségnek is.
 Slaven wollen wir hinfürder nimmer sein! Rabok tovább nem
 leszünk! Ragyogó téma. Már a második. De csak este szándé-
 koztam megírni, mert délután előadásom volt a rádióban.
 Mégpedig nagyon érdekes leleplezést szándékoztam felolvasni.
 A dolog úgy történt, hogy tavasszal egy vidéki kastélyban
 jártam s a házigazda felvezetett a padlásra. Rengeteg sárguló,
 régi papiros közé. Tudta, hogy érdekelnek a régi feljegyzések,
 hát bújjak el közöttük. Itt akadtam egy okmányra, mely rend-
 kívül érdekes dolgokat mondott el a negyvennyolcas idők
 egyik sokat szereplő és művészi vonatkozású közszereplőjéről.
 Ez az okmány nemcsak megtépázta a fejét övező babérko-
 szorút, hanem egész szereplését más világításba helyezte. Az
 okmány érdekes volt, az illetőnek már a családja sem szere-
 pelt az élők között, elhatároztam, hogy a dolgot megírom a
 rádiónak. Rövidesen ki is tüzték előadásra. Mint mondom,
 éppen erre a délutánra. A kitűzött időpontban pontosan
 megjelentem a studióban, leültem a felolvasó asztal mellé. Öt
 perc hiányzott a kezdésig, amikor jön a portás, hogy egy
 hölgy kéret a telefonhoz. Megyek, felveszem a kagylót s a
 vonal másik végéről egy nagyon öreg női hang szól: — Kérem,
 ne haragudjék, hogy zavarom, de itt ülök a rádióm mellett és
 várom szép szavait áldott emlékü hős apámról. — Tabló!
 Forgott velem a világ! Felolvasásom gyászos hősének leánya
 a rádió mellett ül. Hogyan olvassam én most bele a rádióba,
 hogy az a »hős« apa osztrák kém volt? Mi lesz most? Sürgő-
 sen lemondani az előadást! De már el is kapott a rendező, le-
 nyomott a székbe: Halló, rádió Budapest, Tahy Mihály elő-
 adása következik erről és erről. Egy pillanatig sápadtan ültem.
 Nyolcvanegynéhány esztendőös öreg dáma fülehallatára az
 apáról olyant fel nem olvashatok, ami leírva előttem van.
 Tehát hasalni kell! Harmincöt percen át úgy hasalni, hogy
 azt senki észre ne vehesse. És verejtékezve harmincöt percen
 át „olvastam” mind annak az ellenkezőjét, ami a papíron volt.
 Röviden azt, hogy a kedves papánál nagyobb hőse nem volt
 a szabadságharcnak. Mellesleg, az öreg dáma azóta meghalt,
 ma már felolvashatnám az igazságot is. De azt hiszem, nem
 fogom megcsinálni. Azóta megtanultam, hogy a szobrokat
 piedesztáljukról nem jó leráncigálni. Inkább örökítsen a szobor
 érdemtelen, mintsem egy nép szívében élő hősről az derüljön

ki, hogy kár volt neki szobrot emelni. De ime, itt volt megint egy téma. És percekben belül a következő!

Elena arca ragyogott, Virágh Tibor is érdeklődve figyelte. Tahy Mihály már teljes mértékben magához vonta az előbb még viszolygó urak érdeklődését is. Az estély hangulata meg volt mentve.

— Nos — mesélte derüsen — a rádióstudióból visszamentem a szerkesztőségbe. Alig ülök az íróasztalomhoz, megszólal a telefon. Egy izgatott férfihang, egyébként jó ismerősöm. „Kérlek — mondja — okvetlenül beszélnem kell telefonon ezzel és ezzel az apácázárdával. De titkos telefonjuk van, a központ a számot nem mondja meg, kérlek kövess el mindent, hogy a legrövidebb időn belül megtudhassam. — A titkos számot természetesen nem sikerült megtudnom. De legyen szabad elmesélnem a fantasztikus történetet, ami a telefonálás mögött meghúzódott. Nos, ezen a napon, a délutáni rendelési idő alatt, egyik előkelő orvosnál megjelent egy vidéki földbirtokos felesége. Kisfiát hozta el, a gyerek sokat köhög. Az orvos jelentéktelen kis hurufot állapított meg, írt egy kanalas orvosságot, vegye be étkezések előtt, az elsőt aznap a vacsoránál. Még néhány udvarias szó: „most megnézem a kis lányomat, aki ebben és ebben a zárdában nevelkedik”, azzal elmentek. Két órával később csengetnek az orvos ajtaján. X. Y. gyógyszerész vagyok, arra kérem főorvos urat, mondja meg, hol lakik az a hölgy, akinek fia számára ezt a receptet írta. — Az orvos tehetetlenül tárta ki két karját, az illető vidéki hölgy, talán már el is utazott Budapestről. A gyógyszerész halálsápadt. — Kérem, meg kell mondanom rettenetes orvosságcsere történt. A pultron állott becsomagolva valaki másnak ez és ez a maró folyadék. A hölgy sietett, kapkodott, kint taxi várta, a kanalas orvosság helyett ezt kapta el a pultról. Ha ma este a fiú beveszi a vacsoránál vagy belehal, vagy egész életére nyomorék lesz. Ez történt. — Döbbenetes csend. Kétségtelenül: az orvos sem hibás, a gyógyszerész sem. De emberéletről van szó. Az orvos szeme egyszerre felcsillan: a hölgy azt mondta, hogy ebbe és ebbe a zárdába megy a kislányához. A kislánytól talán lehet útbaigazítást kapni. Taxi, együtt robognak a zárda felé. Este, elhagyott hegyvidék, sötét. Izgatott csengetés. Senki. Ujabb csengetés, végtelennek tűnő percek, aztán egy apáca. — Ezzel és ezzel a kislánnyal kell okvetlenül beszélnünk! — Ez zárda kérem, ide este férfi

a lábát nem teheti be! — Vad, újabb csengetések, de senki. Az orvosnak megint akad egy gondolata. Ismeri véletlenül a zárda orvosát. Gyorsan hozzá. Vad száguldás, megérkeznek. Nincs otthon. Három újabb cím. Az első rossz, a másodikon ott volt, de már elment. A harmadik címre is későn érkeznek, de kapnak negyedik címet. S ott végre megtalálják. Az orvos tud beszélni a zárdával s a kis lánytól hat címet kap, ahol esetleg a mamát és kis öccsét megtalálhatják. Tíz perc múlva nyolc óra, vacsoraidő. A gyógyszerész és a két orvos most már három taxin robog a hat címre. És este egynegyedkilenc-kor egy óbudai magánháznál a gyógyszerész találta meg őket. A vacsoraasztalnál ültek, a gyerek tányérja mellett ott állt az orvosságos üveg. De még felbontatlan. Egy perccel a katasztrófa előtt megérkeztek.

Általános izgalom a társaságban.

— No és befejezésül ugyanez nap még egy téma — mosolyog Tahy Mihály — de ez már sokkal líraibb természetű. Este megyek hazafelé, a Vígyszínházból éppen most ment el a közönség, egy elkésett néző, asszony megy előttem egyedül hazafelé. Nem andalgott, nem nézett sem jobbra, sem balra, nem adott agít a férfiaknak, egyszerűen, nyugodtan ment haza felé. Egy fiatalember, az a fajta, amit a pesti argot „jampecnek” nevez, követni kezdte. A hölgy gyorsította az iramot. A fiatalember már egészen mögéje surrant, suttogott, „angyal, ne siessen, angyal, hallgasson meg, ne legyen csacsi”. A hölgy már úgy sietett, hogy az majdnem futás volt. Az aszfaltbetyár két hatalmas lépéssel az asszony mellett termett, az arcába hajolt. Az asszony hirtelen megállt, a férfira nézett. De mielőtt egyetlen szót is szólhatott volna, az aszfaltbetyár riadtan hátraugrott, egy szót sem szólt, csak ellenkező irányban sietni kezdett. A nő egy pillanatig megdöbbenően állt. Mi volt ez a hirtelen halálos rémület? Miért rohant úgy el ez a fiatalember, aki eddig olyan szemtelen volt? Aztán ahogyan révedezve állott, pillantása egy cipőüzlet kirakatába tévedt. A kirakatban tükör volt. Szemén egyszerre könny buggyant ki. Ez a hátulról olyan ragyogó alakú nő, most már mindent megértett. Az elfutott aszfaltbetyárt is. A tükörben ugyanis visszsanézett rá az elfutott ifjúsága. Befordult egy kapu alá és keservesen sírni kezdett. Siratta az elfutott aszfaltbetyárt? Nem, elfutott saját ifjúságát.

Mosolyogva felállott.

— No de azt hiszem — má már eleget untattam a társaságot!

Elena és Tibor is tartóztatta, de nem maradt.

— Reggel Szegedre kell utaznom, a Tragédiá szabadtéri előadására!

Elena szeme felcsillant.

— Tibor! Nem néznénk meg mi is?

— Nagyon szívesen!

— Hiszen ez nagyszerű! — örült meg Tahy.

— De én csak a délutáni gyorsal utazhatom! — mondta Virágh — Délelőtt a gyárban van fontos tárgyalásom! — Tahyra nézett — Magaddal vinnéd reggel Elenát? Én este utánatok jövök!

Tahy meghajolt.

— Vállalom a nehéz feladatot.

Aztán a társaság szétozlott a csillagos éjszakában.

A szegedi út váratlanul jól sikerült.

Bár a vonatokon a háborús telítettség már jelentkezni kezdett, elég kényelmes helyet kaptak.

És utitársaik sem voltak kellemetlenek.

Tahy Mihály kedves kísérő volt, ezen a lapos útvonalon is ezer érdekességet talált, amivel elűzte az utazás unalmát.

Elena olyan frissen érkezett meg, mintha a fülke helyett egy kávéházi terrazon üldögélt volna.

A délutánt városnézéssel töltötték el. Férje névrokonánál, a híres szegedi Virágh cukrászdában megozsonnáztak, aztán kimentek a pályaudvarra Virágh Tibor elé. Halászvacsorával fejezték be az első napot.

A természet is kedvezett a szabadtéri előadásoknak. Felhőtlen ég, ragyogó napsütés, az utcákon, különösen a Dóm-téren, hullámozó embertömegek reggeltől alkonyatig. Este pedig özönlő tömegek a szabadtéri előadások nézőtere felé.

Madách Tragédiája volt műsoron. Mikor Elena Tiborral és Tahy Mihállal kilépett a Tisza Szálloda kapuján, nagyvilági képet nyújtott az utca. Minden irányból ünnepi ruhába öltözött férfiak, karjukon nyári színekbe öltözött nők. Az egész városnak ünnepi hangulata volt.

A Dóm-téren zsúfolt széksorokat láttak s a zsongás tónu-

sán érzett, hogy már csak pillanatok választanak el a fenséges drámai költemény első szavaitól.

Aztán kigyulladtak a reflektorok, felzengtek az első zenei hangok és a tér misztikus homályába burkolózott nézősereg feje felett megszólalt az Úr hangja.

Érdekes módon Elena volt köztük a legizgatottabb. Tele volt várakozással.

Virágh Tibor jól ismerte Az Ember Tragédiáját, pillantása mindegyre Elenára suhant. Ő nem magyar, vajjon óréa is úgy hatnak-e a fenséges, nehéz mondatok, mint ahogy nemzeti büszkeségtől dagadó magyarokra. És látta, hogy Elena nagyratágult szemmel csügg a színpadon, színes képeken, elhangzó szavakon. Látta, hogy arca egyre inkább tüzesedik, szeme egyre csillogóbb s arcán ott a tanuskodó kifejezés, hogy a zengő szavakba burkolt gondolatok is eljutnak értelméig.

Igy történt, hogy az első képekből Virágh Tibor úgyszólván semmit sem látott, Elenát figyelte. Észre sem vette, hogy Elena másik oldaláról előadásközben egyszercsak eltűnt az ujságíró.

De mikor észrevette sem gondolt semmi különösre. Mestersége hozza magával, hogy a kulisszák között is ott legyen, színészekkel, rendezővel beszéljen és időnkint hátulról nézze a valóban ragyogó produkciót.

Mikor az előadás első része végetért és a nézőtér kivilágosodott, elégedetten gyönyörködött a közönségben, az elragadtatás hangjaiban. Ami a zsongó hangulatból kiragadta, néhány idegen nyelven elmondott szó volt. Ezek a szavak ugyanis szintén az elragadtatás hangján csattantak fel. Azonnal odanézett. Gyönyörű szál fehér szakállas szerb papot látott. Egy színész külsejű férfihez beszélt és bár Virágh Tibor nem értett szerbül, csillogó szeméből, hangjából, gesztusaiból kiolvashatta, hogy az élmény elragadtatásában beszél.

S ettől úgy felcsillant az ő szeme is, hogy a szerb pap észrevette.

— Uram, — mondta hibátlan, sőt nagyon szép és ízes magyarsággal — önök boldogok, hogy ilyen óriást mondhatnak magukénak!

Virágh Tibor azonnal bemutatkozott s a szerb pap melegen megrázta a kezét.

— Jankulov Vladiszláv vagyok, Novisad, püspökhelyetese! Társam színházunk főrendezője.

A színész külsejű úr is bemutatkozott és bár sokkal hibásabban, de ő is magyarul szólt.

— Nagyon nehéz volt eljutnom ide! — mondta a szerb pap. — Nem könnyű nálunk útlevelet kapni Magyarországra. De megért minden fáradságot. Boldog vagyok, hogy indokaimat méltányolták és kivételt tettek velünk.

Virágh Tibort érdekelték, hogy mik lehettek azok az indokok, melyek alapján mégis megkapták az útlevelet.

— Talán példátlan merészségemet méltányolták — mondta a szerb pap mosolyogva. — Igen szerény képességeimmel ugyanis arra vállalkoztam, hogy lefordítom szerbre a Tragédiát és népemmel is megismertetem azt! Nagyon nehéz feladat. Törpének arra vállalkozni, hogy óriással birkozzék meg!

Közben Virágh az urakat bemutatta Elenának is. A szerb pap szeme ragyogott.

— Ó! — mondta hódolattal — Mennyi szépség! Bennem az utolsó két évtized félreértései sem tudták elhomályosítani a magyar hölgyek iránt érzett hódolatot!

Virágh Tibor mosolygott. Novisad szerb püspökhelyetese gyönyörűen beszél magyarul, de modora ott állt meg, ahol az elszakítás bekövetkezett. Valahogyan a ferencjózsefi idők minisztériumokhoz intézett kérvényeinek stílusa, kicsit dagályos modora volt ez, de érzett rajta, hogy őszintén érzi is amit mond. És rendkívüli örömet érez, amiért érzéseit a novisadi magyarok is viszonozzák.

— Nem fogja elhinni, kérem — éppen tavaly történt. Valami vita volt nálunk a magyar katolikusok és reformátusok között. S engem hívtak el döntőbírónak! S én nagyon hiszem, hogy éppen Madách fordításom, mely ezt a nagy magyar költőt és gondolkozót ismerteti meg szerb népemmel, sokat jelent majd a közeledés terén.

Virágh Tibor mosolyogva megkérdezte, hogyan ismerkedett meg a Tragédiával.

A fehérhajú, fehérszakállú szerb pap szeme huncutkásan felcsillant.

— Még gyermekkoromban történt. Lugoson jártam iskolába. Vándorszínház érkezt a városba és műsorra tűzte a Tragédiát. Pillanatok alatt terjedt el, hogy Éva ruhátlanul fog a színpadon megjelenni. Persze, hogy ott szorongott az

állóhelyen Lugos minden diákja. De én bizony nem tudom, hogy Éva valóban ruhátlan volt-e, mert engem már a legelső szavak magukkal ragadtak és szomjasan ittam magamba a költői képeket, gondolatokat. Azóta százszor elolvastam és húsz évvel ezelőtt kezdtem hozzá a fordításhoz.

— Húsz éve dolgozik rajta, főtisztelendő úr?

— Igen. Nálunk a püspökhelyettesnek nagyon sok dolga van. Nemcsak pasztorizáció, hanem adminisztráció is.

A nézőtér ismét elsötétedett, a reflektorok a Dóm épületére vetették fényüket s a színjáték folytatódott.

Most már Virágh Tibor két embert figyelhetett. Elena mellett a szerb Jankulov Vladiszlávot is. S egy hosszú órán át érezhette azt a büszkeséget, melyet annyira nélkülözött, amikor élő magyarokkal folytatott eszmecsereét Elena társaságában. A társasági magyarok után ez a halhatatlan magyar végre megmutatta azt a mértéket, melyet ő hordozott magában s melyről odaát Ausztráliában a távolság azt éreztette vele, hogy általános.

Tahy Mihály még mindig nem tért vissza. Elenának is feltűnt. A londoni kép után odasúgta:

— Hol van Mihály?

— Bizonyosan a szinpadon.

A második szünetben már régi ismerősként fordult feléjük a szerb pap. Virágh Tibor, aki nem tudta, hogy Jugoszlávia melyik részén van Novisad, meglepetten értesült tőle, hogy Ujvidékkel azonos. Jankulov Vladiszlav kicsit századeleji magyarságában annyi kedvesség, naivság, amellyel őszinte szeretet volt a magyarság iránt, hogy egészen meghatódott. Elmesélte, hogy felesége is Budapesten nevelkedett. És három fiuk van.

— Vojiszlav katonatiszt! — mondta büszkén — Százados. Belgrádban szolgál. Milyen a novisadi banovinán tisztviselő, legkisebb fiam pedig orvos lesz, a zagrebi egyetemen tanul. És arról mesélt, hogy két nagyobbik fia, akinek magyar dajkája volt, ha rosszul is, beszél magyarul, de a legkisebbik, aki már nem a magyar tejet szopta, a nyelvet sem tudja megtanulni. Teljesen képtelen rá. Pedig nagyon sok magyar barátja volt s ezt a nyarat is egy magyar barátja szülőinek szállásán tölti, magyarok között.

Aztán visszatért Madách költeményére, mint egy megszállott beszélt róla. Ez volt központi gondolata.

— Már csak az utolsó simítások vannak hátra! — mondta — S aztán nyomdába megy.

— Talált rá Jugoszláviában kiadót, főtisztelendő úr?

— Ó, nem volt rá szükség! — mondta. — Egy magyar úr, különben cukorgyári igazgató — vállalta a kiadás költségeit! Pedig kiadása nem fog megtérülni, mert úgy tervezzük, egészen olcsón adjuk, hogy minél szélesebb rétegekhez eljuthasson!

Virágh Tibor szeme megint megcsillant. Búbájosan udvaroló, cigányozó társasági magyarjai után, ime, valaki, aki Madáchra költi a pénzét!

Aztán kezdődött az utolsó rész.

Tolongástól féelve, már most búcsuzott Jankulov Vladislávtól.

A szerb pap melegen rázta a kezét.

— Kérem, ha elkerül Novisadra, el ne kerülje házamat! — Elena felé fordult — feleségem is nagyon fog örülni!

— Ugyanezt kérjük mi is főtisztelendő úrtól! — mondta Virágh Tibor és átnyujtotta névjegyét.

A gigantikus színpadon éppen a falanszter jelenetet játszották, amikor Tahy Mihály meghajolva, hogy minél kevesebb nézőt zavarjon meg, visszasurrant helyére.

Virágh Tibor pillantása feléje vágott. Azt kérdezte:

— Hol jártál?

Az ujságíró feléje hajolt és fülébe sugta:

— Valami elindult!

Egy kérdő pillantás, aztán újra a suttogó hang:

— Budapesttel beszéltem!

— Mi van?

— Szovjet ultimátum Romániának! Huszonnégy órás terminus! Visszaköveteli Besszarábiát, Bukovinát. Két héten belül Erdély kérdése aktuális!

Virágh Tibor egyszerre szédülni kezdett.

A szovjet ultimátumot intézett Romániához. Besszarábia, Bukovina már aktuális. Még két hét és Erdély kérdése is aktuálissá válik. És Erdélyben a Kapor-utcai élelmi, az Arany Griff szálló, az öreg Korona kávéház, amit átkereszteltek Dáciának, a barátok temploma, a régi ház, a Stier üveges, Panyigay a speditőr, Lipinszky bodegája, a templom mellett

a kanonok sor. Grády Gilbert tanár úr, a temetőkert, apja, anyja, a nagymama, Ede bácsi és Julcsa néni sírjával, mindez újra aktuális!

A szédületen át egyszerre valami jeges kezet érzett, amint a szívét megérinti. És Elena? A felesége? Elena román! Mi lesz most? Új választás? Megint választani kell, hogy ez vagy az, hogy ide vagy oda?

Szeme előtt már másik kép táncolt, másik kép, az utolsó Ausztráliában töltött órák képe. Elena szobája, döbönt csend, Elena nézi és ő azt mondja:

— Elena, én ma este megszököm innen!

— Mit csinálsz?

— Szököm Elena. Tudom, hogy amit ma este elkövetek, az végzetes. Ha kiderül, hogy szökés, összeomlik minden, amit építettünk. S te mindent elveszítve maradsz itt egymagadban. Ennek nem szabad megtörténni.

— Hogy... hogy én egyedül maradok itt/

— Igen, Elena. De majd úgy csinálom, hogy a vagyond neked megmaradjon. Nem szabad tudni senkinek, hogy szököm. Majd kimegyek a kert végén a tengerpartra, hogy úszom kicsit. És többé nem lát senki. Csak a ruháimat fogják a kabinban megtalálni. Azt fogják hinni, hogy vízbefúltam.

Az idő távolából Elena hangját hallja, ez a hang merev, rekedt.

— Hova akarsz menni Tibor?

— Magyarország... Meg kell, hogy érts. Minden megtörténhetik. Olyan nehéz nagy szavakat használni, de... — Igen, nagy csend következett. Aztán egyszerre Elena hangja:

— Mikor megyünk?

— Mikor »megyünk«? Te... te jönni akarsz velem?

— Természetesen!

— Értsd meg! Én a bizonytalanságba... Itt akarom hagyni a vagyont neked!

— Nem kell, Tibor. Veled megyek.

Igen, ekkor az ő hangja elcsuklott, Elena keze után kapott.

— Elena értsd meg! Lehet, hogy holnap... hogy én Románia ellen! A hazád ellen!

— Veled megyek!

— Elena, vagyont dobsz el miattam. Ha nem játszom meg a vízbefúlást, akkor én Ausztrália katonaszökevénye va-

gyok, mindent elkoboznak.

— Veled megyek!

Most itt, a szegedi Dóm-téren, miközben Az Ember trágédiájának utolsó megrázó mondatai dübörögtek, lassan Elena felé fordult. Elena két szép szeme lázban égve függött a színpad képén. Virágh Tibor keze gondolatban végigsimította az asszony haját.

— Ő választott már... — csukódott le a szeme megkönnyebbülten. — Elena választott már.

Keze az asszony szép kezére kulcsolódott. Elena lassan feléje fordult.

— Gyönyörű! — súgta — Köszönöm, hogy ezt is megmutattad.

A Dóm-téren feldübörgött a taps. Az előadás végetért.

Valahogyan fátyolon át látta Tibor, hogy egy ősz szakállú szerb pap széles mozdulattal a kalapját lengeti feléje.

Aztán a tömeg szétsodorta őket.

Ezen az éjszakán egy szegedi hotelszobában álmatlanul feküdt egymás mellett, az összetolt két ágyon Virágh Tibor és a felesége.

Már órák multak el azóta, hogy elhangzottak Virágh Tibor utolsó szavai:

— Ezt meg kell neked mondanom, Elena.

Elena feküdt az ágyban és Tahy Mihály egyszer régen mondott szavai visszhangzottak a fülében:

— Ez az a kor, amikor a történelem a közterekről, csatamezőkről betör a polgári otthonok négy fala közé és elválaszthatatlannak vélt kapcsolatokat tép ketté.

Kegyetlen fájdalmat érzett. Gondolatban Bucurestiben volt, sápadt arcokat látott, remegő embereket, akik riadtan virrasztanak, kétségbeesetten segítségért telefonálnak az éjszakában, Londonba, Newyorkba, a világ minden tája, vélt hatalmassága felé. Az országutakon fáradtan vonszoló, terhük alatt roskadozó emberfolyamok vonultak el szeme előtt, azután Erdélyben élő honfitársait látta maga előtt zölden, ijedt szemmel, amint a jövőt kutatják. Igen, Elena is úgy látta, mint Tibor: a folyamat, mely ma elindult, nem áll meg Besszarábiánál. Követi Erdély. Erdélyi románokat látott, ismerősöket, barátokat, akik tizennyolcban olyan boldogok voltak, úgy harsogták a diadalmi indulót. Most mindent el-

veszítve, a fal mellé lapulva látta őket, el kell hagyniok hivatalukat, méltóságukat, elfoglalt helyeiket.

Elena szemébe könny szökött. A könny fátyolán át egy erdélyi román ismerőse néma árnyát látta, amint mindenki útjából kitérve, hallgatagon lehajtott fejjel megy az utcán. De aztán a kép egyszerre tisztulni kezdett, az arc egyre világosabb lett és többé nem a kolozsvári ismerős arca volt, hanem Virágh Tiboré. És a kolozsvári utca is Virágh Tibor kicsi városának utcájává változott. Magyarokkal, akik szintén mindent elveszítve kellett, hogy elhagyják hivatalukat, elfoglalt helyeiket. Most egyszerre tucatnyi régi magyar ismerőst látott, akiket ott Erdélyben az ő honfitársai toltak félre az útból, löktek egyre mélyebb életszínvonal felé. Az arcok kavarodni kezdtek körülötte, hol homályba borultak, hol kivilágosodtak, egyszer romának voltak, egyszer magyarok.. Sírás rázta meg. Nem jól van ez így, hát miért kell ennek így lenni, miért nem lehet, hogy mind a ketten egyformán találják meg a helyüket? Hiszen Erdély földjén mind a ketten otthon vannak!

A vad kaleidoszkopból lassankint két arc alakult ki élesen. Egy román és egy magyar arc. S ez a két arc most már nem is halványult el. Kisvárosi szobát látott, az ágyon teljes díszben, csizmában fiatal román tiszt lakkeszímében, szájában cigaretta. Jonel. Ő előtte áll, sápadtan hallgatja kímélelten hangját:

— Elég volt! Én nem ígértem házasságot és te nem hoztál semmiféle áldozatot! Szeretőm lettél, mert neked is jólesett, velem jöttél, mert én is kellettem neked! Jó volt, szép volt, elég volt!

Ő szédülten férjet, családot, pozíciót, a bucaresti udvar levegőjét hagyta ott ezért a hetyke tisztcskéért.

- Itt akarsz hagyni engem?
- Azt akarom, hogy te menj el innen!
- Menjek el? Az istenért, hova?
- Nem féltetek!
- Ött hagytam mindent miattad!
- Szép asszony vagy, lesz, aki felkaroljon!
- Aljas!

Aztán egy ökölcsapás. Az ő szemé közé.

Micsoda zuhanás volt. Akkor jött egy magyar fiatalember. Virágh Tibor. Akivel ezek a tisztcskék — ha egyál-

talán szóba álltak — csak lovaglópalcát suhogtatva beszéltek, fölényesen. Jött és azt mondta:

— Feleségül veszem.

És feleségül vette. Az útból félreszorítva, az úttól elzárva is dolgozott, hogy neki mindene meg legyen. Mindent tudott és sohasem tett szemrehányást. Megfogta az elesett kezét, felemelte gyengéden és megtanította újra járni. A mellékutcából visszavitte a főutcába. Mit adott ő ezért cserébe? Mikor jött a hír, hogy Jonel, aki komisz volt hozzá, aki arcul ütötte és elhagyta, a könnyelmű élet folytán elbukott és le kellett vetnie az egyenruhát, ő ott hagyta Virágh Tibort. Hazugsággal lopta ki magát a gyengéden ölelő karok közül az elzüllött régi szerelemhez. Kísérteties pontossággal látta önmagát ebben a valószínűtlen multban. Bucuresti... Hotel. Késő őszi, hólettől csatakos utca. Este. Ő sápadtan ül az üres hotelszobában és arra gondol, hogy ma is az lesz, ami tíz napja minden éjjel. Itt fog ülni egyedül, remegve és hajnalban egyszerre feldübörög a lépcső, bizonytalan lábak fognak botladozni, aztán az ajtón beesik rosszul szabott civilruhában, részegen Jonel. Cujkašzaggal. Mert már nem pezsgőt iszik, hanem cujkát.

Látta magát Elena, amint összeköttetéseket keres, régi barátokat látogat meg és könyörög érte.

— Nem tud uniformis nélkül élni! Belehal, ha így...

— A fiatal úrnak előbb kellett volna meggondolni! A tisztí egyenruha nagy dolog. Azt csak akkor vehetné fel még egyszer, ha valami igen nagy dolgot... Itt csak egy háború, vagy mit tudom én, egy összeesküvés segít! Amit mondjuk ő leplez le, haha! Nem, madame! A fiatal úrnak előbb kellett volna meggondolni!

Elena kísérteties világossággal látta most újra ezeket a régi éjszakákat, amint remegve várt a piszkos hotelszobában, míg Jonel valahol a külvárosban egy kocsmában cujkát ivott. Hogy elfelejtse a zakóját és uniformist álmodjon magára.

Milyen kétségbeesett órák voltak ezek! Pontosán látta ezekben az órákban Jonelt és Jonel minden gondolatát. Kocsmasztalnál ül, egyedül. Előtte ital. Egy pohár. Még látja magán pontosan a civilruhát. Még egy pohár. Még sincs hatás. A harmadik. No végre, valami köd. Aztán a negyedik, ötödik, hatodik, a zakó színe változni kezd, derékban szűkül, a nyaka emelkedik, a gombok helyén sujtás kezd fényleni,

valami aranylik, egyre több. A nadrág is szűkül már, egyszerre alul lakkcsizmává változik. S akkor az asztalnál ülő ember kettéválik. Az asztal mellett térdes nadrágban, barna zakóban, félrecsúszott nyakkendővel, arcba hulló hajjal egy részeg kölyök ül. De kivált belőle egy másik, ez hetyke, haja fényesen elsímítva, karcsú derekán a lovastisztek zubbonya. Hódító útra indul. A régi Jonel.

Elena tudta pontosan, akkor is, nemcsak most, utólag, hogy ha ez a részeg álom megvalósulna, ha újra így lenne, ez a felelőtlen tisztecske legelőször őt hagyná itt. S mégis, amikor részegen hazajött, ágyára esett és keservesen sírni kezdett, egyszerre nem tudott többé gondolkozni. Egyetlen érzése volt: segíteni kell. Az az ember azt mondta, lehetne is segíteni. Ha mondjuk leleplez egy államellenes összeesküvést...

Igen, ez volt az a pillanat, amikor csak azt tudta, hogy segíteni kell, felvillant benne, hogy egyszer egy nyugdíjától megfosztott, eszelős magyar kereskedelmi iskolai igazgató motyogott valamit. Hogy ő majd visszaszerzi Erdélyt a magyaroknak. Már gyűjtik is a fegyvereket. Szegény eszelős Seetag Gábor... Ő, Elena járta ki titokban, hogy végre évek nyomora után ez a szegény eszelős ember megkapja a nyugdíját a románoktól. Igen, ezt ő csinálta. De az is ő volt, aki ezt a gyerekes összeesküvést elárulta. Hogy Jonel magára húzhassa újra az uniformist...

Detektívek, csendőrök cipelték el Seetag Gábort és vele együtt más ártatlan magyarokat. Tibort, aki jó volt hozzá, az ő bűne miatt kilökték a közösségből. Halálsápadtan állt bezárt kapuk, ajtók előtt, minden levele felbontatalanul jött vissza, elkerülték, mint a leprást. A magyar Virágh Tiborral nem állt szóba magyar. Ez ő miatta történt.

Igen! S amikor ő összetörten eléberoskadt, ez az ember mégis lenyult érte. Másodszor is felemelte. Mikor mennie kellett miatta a hazájából, őt mégis magával vitte. És soha, soha egyetlen szó szemrehányás. Beteg voltál, nem tudtad mit cselekszel. Vitte magával őt és saját homlokán a stigmát, hogy az övéit árulta el.

Mit kínlódott ott Ausztráliában! Szótlanul! Milyen rettenetes volt, mikor rajta érte Virágh Tibort, hogy éjszaka, titokban Sidneyben rádión Budapestet hallgatja!

Nem, itt neki csak egyetlen érzése lehet: az ura mellett állni. Bármilyen történik is. Az ura mellett.

Keze kinyult a szomszéd ágy felé, Tibor keze után. Megfogta a kezét és többé nem is engedte el.

VI.

Virág Tibor állt a fal mellett, a szíve és minden idege ott lüktetett a torkában. Amikor elindult Budapestről nem volt tisztában önmagával. Minden idegszálában ott élt Erdély és Erdély magyarsága. Mikor Besszarábiával együtt Erdély kérdése is felvetődött, történelmi igazságszolgáltatást szomjazott. De amikor német szó döntötte el a kérdést, egyszerre mintha valami megszakadt volna benne.

Timeo danaos...

Ennek az ajándéknak szörnyű lesz az ára.

Egyre ezt érezte és hiába zengett a rádióban a himnusz, szózat, hiába harsonáltak az ujságok, szíve összeszorult és valami névtelen, elemezhetetlen szorítás telepedett a mellkasára.

Nem, a csábításnak nem tudott ellenállni. Nem tudta legyőzni a vágyát, hogy régi tisztiruhájában ott legyen az egyik század élén, amelyik visszahozza a magyar szót szülővárosának. A magyar szót annak a városnak, amelyik őt igazságtalanul kiteszította. Ennek a váagnak nem tudott ellenállni. De a szorítás a mellkasán nem engedett. Akkor sem, amikor százada élén, zengő éljenek és virágok között a Fő-térre ért.

Az első felszabadult pillanata ez volt itt, a felszabadulás napjának estéjén az öreg Koronában. Csak állt a fal mellett, a szíve és minden idegszála ott lüktetett a torkában.

Ó, szebb tánctermet, mint az öreg Korona szálája, látott már egynehányat. Az a húszonkét esztendő, amíg Daciának hívták, nem használt az épületnek. Látott sokkal szebbeket idehaza és külföldön is. De az öreg teremben olyan önfeledt, mámoros hangulat érzett, olyan emberfeletti felszabadulás tombolt, hogy úgy érezte, már a kirobbanó hangulattól is meg kell részegedni.

A cigány fortissimó játszotta a csárdást, tombolt a virtus, a magyar vér és zengett a terem:

»Most kezdődik a

Most kezdődik a

Most kezdődik a

Tánc...«

Az étterem és a táncterem ajtajában állott. Nézte a tomboló hangulatot. Mellette egy jóvágású fiatal férfi állott. Próbálta felismerni, kinek a fia lehet. Bizonyosan ismerte az apját. Ebben a városban ő minden embert ismert.

— Pista! Pista! — kiabált ez az ismerős fiatalember a terem felé.

Ugyanekkor a tömegből egy önfeled, rikkantó hangot hallott:

— Sejhaj! Sose halunk meg!

Szeme felcsillant. Hiszen ez a duhaj legény Horka Pista! Igen, Horka Pista volt, a terem közepén egymagában ropta a esárdást. Aztán férfiakkal összekapaszkodva.

Látszott, hogy jócskán van már ital is benne.

Az első gondolata az volt, hogy odamegy hozzá.

De mégsem tette. Csak állt és csillogó szemmel gyönyörködött benne. Most már a fiatal férfit is felismerte. Pista unokaöccse. Persze, hogy az. Még diák volt, mikor ebben a városban ők voltak fiatalok. Kovács Gyurka. Horka Pista már határozottan kaptos volt.

Két karját kitérte az öccse felé.

— Testvér, a szádat! Azt az édes macskabajszerű szádat!

Öccse nevetve hátrált.

— Megőrültél?

De Horka Pista makacs volt.

— Csak egy csókot!

— Térj magadhoz! Sokat ittál?

— Mit tudom én , hogy mennyit ittam! Csak azt tudom, hogy szétpattanok a boldogságtól!

— Próbáld meg összeszedni magadat!

— Miért?

— Hogy elővehesd a józan eszedet!

— Mi szükség rá? Mi szükség van itt józan észre? Nekem nem hiányzik!

Gyurka rázta, nevette.

— Ide hallgass! Szeredából átjöttek Gémes Béláék!

— Éljen!

— És magukkal hozták kis rokonukat, Kovács Katicát!

— Éljen Kovács Katica!

— Ne ordíts!

— Miért ne?

— Hogy megérthesd, mit beszélek! Ide figyelj!

— No!

— Ez a kislány egészen apró gyerek korában elkerült innen! A szülei közben meghaltak és most hazajött.

— Isten éltesse! — ordította Horka Pista és meg akart szökni.

— Te! — kapta el a frakkját — maradj már nyugodtan, mert bizony Isten hátba váglak!

Horka Pista méltatlankodva nézett rá.

— Miért nem hagysz táncolni?

Pista gyanúval kapta fel a fejét.

— Mert ez a kislány meglátott téged és — megtetszettél neki!

— Mit? Hogy én...

— Légy nyugodt, én sem értem, hogy mi tetszik neki a bumfordi képeden! De tetszik és én most be foglak mutatni neki!

— Engem? — hökkent meg Pista.

— Téged!

— Neki?

— Neki.

Pista ugrott.

— Engem aztán nem!

Kidüllesztette a mellét nagy kevélyen.

— Engem, barátom, semmiféle fehérnép nem ugrat be a házasságba! Még Pesten sem sikerült.

— Te! — figyelmeztette Gyurka. — Ennek a kislánynak vagyona van!

— Hát aztán?

— Aztán olyan szép, hogy az embernek megáll a szeme, ha ránéz! Érted?

— Azért nem nézek rá! — vágta ki Horka Pista. — Én továbbra is forgatni akarom a szememet! Még pedig mind a kettőt! Engem, öregem, nem fogtok beugratni a házasságba!

— Te szamar! Ez még...

De csak rázta csökönyösen a fejét.

— Fütyülök Kovács Katicára! Nem adom a legény-életemet!

És indult.

— Hová mész?

— Józanodni! Leülök az étteremben.

Virágh Tibor, mióta hazajött Ausztráliából, meglehetősen eltávolodott Horka Pistától.

Idegen lett a hangja, a felfogása, egész magatartása.

Az a Horka Pista, akinek emléke őt Ausztráliába is elkísérte, kicsit parlagi, kicsit élheterlen, de meleg érzésű fiatalember volt. A minden vidéki városban megtalálható örök jogász, örök ügyvédbojtár, vidéki lapok »szerkesztője«. Akinek mindig kevés a pénze, de azt a keveset mindig hajlandó elmulatni és nála szegényebbek között szétosztani is.

S az a Horka Pista, akit Ausztráliából hazatérve Budapesten talált, egy cseppet sem hasonlított erre a régi fiatalemberre. Az örök ügyvédbojtárból »vezérigazgató« lett, »gazdasági tényező«. Igen, olyan vezérigazgató és olyan gazdasági tényező, mint az ő gyárában a sportférfiú és a nyugalmazott államtitkár, akik a zsidótörvényeket nyergelték meg s azok hátán vágattak be a közgazdasági pozíciókba.

S azóta politikai ambíciói is voltak.

És fölényes kijelentései, amelyek mindig úgy hangzottak, mint a kormánypárti vezércikkek.

Ez a Horka István már nagyon messze volt Virágh Tibortól. De itt, ezen az estén, az öreg Koronában egy estére feltámadt a régi Horka Pista.

Olyan kedvesen és régi élheterlenül, hogy Virágh Tibor egy órára elfelejtette mindazt, ami Budapesten elvალasztotta tőle.

Csillogó szemmel nézte kedves, kapatos alakját, parlagi, aranyos, hetvenkedését, és amikor kicsit tétova lépésekkel elindult a táncteremből, Horka Pista mögött csendesen ő is belépett a tomboló étterembe.

De máris a nevét hallotta kiáltani.

— Tibor! Virágh Tibor!

Felkapta a fejét.

Krivoss ügyvéd állt előtte. Krivoss ügyvéd, aki akkor régen, azokban a nehéz napokban a város magyarságának ki-közösítő szavát olyan keményen vágta az arcába.

Virágh Tibor vonásai megmerevedtek.

Krivoss odalépett hozzá. Vonásain megbánás, szégyenkezés, őszinte bocsánatkérés ült.

— Tibor! Ne haragudj!

Virágh Tibor arcát, ezt az ausztráliaszerte ismert »bá-

dogarcot« egyszerre egy torz rángás futotta át. Két könnycsepp szalad rajta végig.

A következő pillanatban két zokogó férfi rázkódott egymásbafonódva.

Minden zengett körülöttük. Hangban, könnyben, kacagásban. Nem ők voltak az egyetlenek.

— Menj most! — mondta Virágh Tibor — menj most, mert nem bírok az érzésekkel. Holnap felkereslek.

Krivoss ment. Ő is, mint akit a szél ütött a boldogságtól. Az étterem zsúfolt volt.

Virágh Tibor megszedült. Végre mint egy fix pontot, mint valamit, amibe kapaszkodni lehet, meglátta Horka Pista kemény fejét. Hozzá készült, de most nem tudott volna beszélni. A háta mögött ült le egy asztal mellett.

Eppen a pincér állt Horka Pista asztalánál.

— Vacsorát méltóztatik?

De Horka Pistát egyelőre más érdekelte. Méltatlanokodva, szinte sértődötten kapta fel a fejét.

— Mi az? A cigány nem játszik?

— Hogyne játszana, kérem! Csak pihen kicsit.

Aztán újra megpróbálkozott az étvágykeltéssel.

— Kitűnő angol bélszínünk van!

— Nem bánom!

— És ital?

— Így is sok van bennem.

A pincér ismerte az emberét. Az a borrendelés előbb-utóbb úgysis bekövetkezik.

Elsietett a konyha felé.

A cigány halkan, finoman játszani kezdett.

Azt, hogy: »Szeretem a kertet, mely a házad előtt virít«.

Horka Pista ült az asztalnál, füttyre csücsörödött a szája, egyikét szót halkan maga elé dúdolt.

— De szeretném néked adni... úgy ahogy van... ezt az egész világot.

Körülötte zsongott a terem.

Hangok, egyik asztaltól a másikhoz.

— Csókolom a kezét Gizike!

— Mariskáék nem jöttek el?

— Szervusz, Miska!

— Szervusz, pajtás!

Virágh Tibor lassan magához tért. Venásait rendbe

szedte és felállott. Oda akart lépni Horka Pista asztalához. De egyszerre felfigyelt, megállt. A bejáratnál nagyon elegáns, nagyon szép lányt látott belépni, valahogyan egészen mást, mint az itteniek.

Önállóság, öntudat volt benne. Mozdulatain is látszott. De most mintha tétovázott volna. Ami nem is volt csodálatos, hiszen a zsúfolt teremben nem volt könnyű dolog asztalt találni.

A pincér ott állott már mellette, együtt kutatták a termet. Egyszerre csak a lány szeme megvillant s a keze lendült.

Odamutatott Horka Pista asztalához.

A pincér máris indult. Virágh Tibor figyelni kezdett. Hát itt mi lesz? Ki ez a lány?

A pincér áttornászta magát a zsúfolt termen, aztán Horka Pista oldalán kicsit szurkolva, megszólalt:

— Bocsánat, nagyságos uram!...

Horka Pista felnézett.

— Mi az? — kérdezte. — Elfogyott az angol bélszin? Egye fene! Nem bánom, ma olyan napom van, hogy hozhat nekem fasértot is! Az is jó lesz!

De a pincér tiltakozott.

— Szó sincs róla, azonnal hozom az angolbélszint!

— Hát akkor? Mit akar?

— Aziránt érdeklődöm, hogy méltóztatik-e várni valakit! Azt gondolom...

— Nem várok én senkit a világon! Jól érzem én magamat egymagamban is!

A pincér, úgy látszik, félt kirukkolni a kérdésével, nagyot nyelt:

— No, nyögje már ki!

— Aziránt szerettem volna érdeklődni, nem zavarná-e, ha... ha egy hölgy ide ülne?

Horka Pista felkapta a fejét.

— Mi? Hogy egy hölgy?

— Igenis.

— Ideülne?

— Igenis.

— Hát vegye tudomásul, hogy a legnagyobb mértékben zavarna!

Csodálkozva nézte a pincért.

— Egyáltalában! Nem is értem! Miféle hölgy? Csak úgy egyedül?

— Igenis.

— Garde nélkül?

— Igenis. Egy külföldi hölgy.

— Külföldi?

— Igen. Úgy látszik egyedül utazgat. Tetszik tudni, kínos lenne, ha nem tudnánk neki helyet keríteni.

Horka Pista gondolkozni kezdett.

Mégis, ugye, külföldi nő. Aztán a közmondásos magyar szíves vendéglátás. Meggondolandó a dolog.

A pincér várt. Egyszerre csak Horka válla megrándult.

— Hát — bánom is én!

A pincér szeme megcsillant.

— Ide ültethetem?

— Ültesse ide, ha muszáj. De küldje gyorsan a vacsorámat, mert én viszont megyek odébb!

— Igenis.

A pincér már sietett is a lány felé, aki mozdulatlanul várta a megbeszélés eredményét.

Aztán jött. Virágh Tibor már a harmadik asztaltól halotta a pincért, amint udvariaskodott.

— Bitte schön... ich bitte die Dame...

— Au! Very well! Where shall we go?

— Hier! — dadogott a pincér — erre, bitte schön!

— All right!

Egyszerre csak Pista asztalraboruló busafeje mellett megcsendült egy leányhang:

— How do you do?

Horka Pista ijedten felnézett. Aztán bölintott egyet.

— Ja! — mondta — Tessék helyet foglalni!

— Thank you, gentleman! — bölintott a lány is kedvesen.

Leült.

— Köszönök — szepen!

Horka Pista mordult egyet.

— Szívesen! Tessék! — aztán jó magyarosan még hozzáfűzte: — Place zu némen!

A jelenet olyan mulatságos volt, hogy Virágh Tibor mosolyogni kezdett. Mi lesz ebből! Horka Pista a magyar nyelven kívül egy kukkot sem tud.

A kislány szeme csillogott. Alig bírt magával.

— It is fine! — lelkesedett. — Very fine. Wonderful!

Horka Pista gyanuval nézegette:

— Pite?

— Very fine! — magyarázta a lány — nadzson szép itt! I am very happy! Nadzson örül, hogy jötte ide!

Horka Pista felkapta a fejét.

— Kisasszony tud magyarul?

— Please?

Horka Pista ennyi értelmetlenségtől meglepve, most már a szavakat tagolva tette fel a kérdést:

— Mondom: tud ma-gya-rul?

Most megértette a leány, hevesen bólogatott.

— Yes, yes! Eén apám születte Magyarország! Eén tanulta tőle kicsi magyarul! Do you speak english?

— Was?

Most a leány kezdett tagolni.

— Eén kerdez, beszél gentleman angol?

A kérdés igen mélyen érintette Horka Pistát.

Nagyot üvöltött.

— Pincér! Fizetek!

A lány ijedten nézett rá.

— Fizetni?

— Fizetni!

— Elmenni, gentleman?

— Ja! Várnak!

— Please?

— Már megint nem ért! — csóválta a fejét Horka Pista, aztán összeszedte az angol tudományát. — Ide figyeljen! — bele beszélt a szájába úgy, ahogy írják, azt is jó magyarosan. — I am waiting! Érti?

A kislány megható módon letört ebben a pillanatban. Még könnyecsepp is megjelent a szemében.

— Sorry! Very sorry!

— Tessék?

— Eén gondolta, gentleman fogja nekem elmondani, hogy mi van itt!

— Hogy mi van itt? Hát mi volna? Bál! Magyar bál! Csak úgy magától lett az egész! Mert csuda jókedvünk van!

— Eén úgy örülte!

— Helyes! A bál arrà való, hogy örüljenek neki!

— Nem a bálnak!

— Hát akkor ugyan minék?

A lány meleg szép szemével ránézett.

— Hogy hungarian gentleman itt van asztalnál!

Hangja csupa könnyörgés volt.

— Nem elmenni!

Horka kihúzta magát. Nézte a lányt. Látszott, hogy gondolatban a bajuszát pödri.

— Ejnye, de kedves pofa vagy te kis amerikaius!

— Please?

— Úgy gondolja, hogy, izé, itt maradjak?

A lány szomorúan rázta a fejét.

— Nem éértek! Sorry!

— Várjon! — emelte fel az ujját Horka Pista — Mindjárt megpróbálom angolul!

— Ángol?

— Az!

Keservesen kezdte egymás mellé rakni a szavakat.

— I should, have bin... — aztán egyszerre dühös lett.

— Nem megy! Nem megy, a mindenségét.

Kiáltott egy nagyot:

— Pincér! Tokajit!

— Tokáj? — érdeklődött a lány.

— Bor! Vine! Wein! Érted? Attul majd mindjárt jobban beszélek angolul!

— Mit mondja, gentleman?

Horka Pista bizakodóan intett.

— Várj, amíg iszom!

— Eén vár! Nadzson szivesen vár!

Horka Pista csak nézte. S az arca egyre derültebb lett.

— De édes kis pofa vagy!

— Éédes pofa?

— Yes! — bólintott — Mindjárt lefordítom neked! Édes iszt »sugar«. Nem! Az cukor. — De a cigány muzsikálni kezdett és ez Horka Pistát megnyugtatta. — Na, mindegy! Ezt hallgasd! Cigány! Gipsy! Gipsy-muzik!

— Au Gipsy-music! — csillant fel a lány szeme.

A cigány azt játszotta, hogy: „Piros pünkösöd napján...”

A pincér hozta a bort.

— Méltóztassék! A tokaji!

Töltött.

— Az amerikánusnak is! — intézkedett Horka Pista, aztán megemelte a poharát.

— Isten éltesse, te kis amerikánus!

A lány ivott. Már alig fért a bőrébe.

— Wonderfull! Tokay! Gipsy-music! Hungarian song. Magyar nóta! Nadzson szép!

— Hát még ha értenéd! — legyintett Horka Pista. — Ha tudnád, milyen gyönyörű az, hogy: „Piros Pünkösd napján imádkozom érted”! Te, amerikai kislány! Érted te ezt?

Félhangon dúdolta, hogy: Tele volt a határ... Odaintett a kislánynak:

— Szép, mi?

A lány meghatottan bólintott:

— Nadzson szép!

— Na látod! — mondta — Ez a magyar nóta! Prosit!

A lány lelkesen nyult a másik pohár után:

— Prosit!

— Ilyent nem iszol a fatornyos Amerikádban, csak azért mondom!

— Please, még, még!

A cigány most azt játszotta, hogy: „Tudja a jó Mindenható, mi van azon sírni való...” A kislány egészen mámoros volt.

— Pszt! Nix még! Most csöndöt, kislány, — intett Horka Pista. — Szilencium! Hallod? Tudod te, hogy mit mond ez a nóta?

A kislányból mint a láva, tört ki a hangulat varázsa:

— Gentleman, it is wonderfull! Mi ezekben a magyar nótákban van? Ember érzi, hogy kell sírni!

Horka Pista arca elborult:

— Hogy mitül van? Nem tudom! Isten tudja! Ezt nem lehet megmagyarázni. Ezt érezni kell!

— Yes, érezni kell!

Meleg tekintettel nézte a lányt, keze kinyult a keze után.

A cigány most azt játszotta, hogy: „Ne gondold, hogy az a tavasz...” Horka Pista szeme felcsillant.

— Hallod ezt a nótát, te kis amerikánus? Nézd, ahogyan elhallgat a beszélgetés! Ahogy a szemek befelé fordulva, álmodni kezdenek!

Dúdolni kezdte a szöveget, aztán a lányra nézett, megfogta kezét:

— Te, kislány, aki úgy ülsz itt mellettem, mintha ezer éve összetartoznánk! Hiszen már te is álmodol!

A lány meghatottan mondta:

— Gyönyörű ez az éjszaka!

Horka Pista az ablak felé intett a fejével: — Nézd! Hegyek! Az öreg templom! Ezek a régi házak!

— Wonderfull!

A cigány csöndes, halk keringőt játszott. A kislány meghatott szemét Horka Pistára emelte.

Virágh Tibor nézte. És csillogni kezdett az ő szeme is.

— Thank you! — hallotta a lány hangját — Köszönök!

Az elébb még olyan nagy legény hangja egyszerre el-lágyult.

— Én köszönöm neked, te kislány, akinek még a nevét sem tudom.

A lány ránézett.

— Please?

Pista felemelte az ujját:

— Várj csak, majd megpróbálom. What is your name?

Virágh Tibor mosolyogni kezdett.

— Kitty!

Horka Pista arca egyszerre felderült.

— Hiszen az Katica! — kiáltotta lelkesen — Katica!

— And what is your name? A te név? — kérdezte a kislány.

— Pista! — kiáltotta — Pista!

— Wonderfull!

— Nem is tudod, milyen wonderfull! Gyönyörű! Mert itt a te csillogó két szép leányszemed! Yes, kislány. Itt is fine, ha akarod, wonderfull, hogy a jó Isten áldjon meg, amiért éppen az én asztalomhoz ültél!

A leány kedvesen nézett rá.

— Mit mondja, gentleman?

Horka Pista megvakarta a fejét.

— Én nem is tudom, hogyan mondjam. Örülök, hogy találkoztunk! Maga olyan kedves kislány. — lassan a keze után nyult. — Milyen jó hűvös a kis keze!

A lány halkán mondta:

— Nem beszélni most! Csak behunyni szem, hallgatni music és fogni a kéz.

Horka Pista meghatottan fogta a leány kezét. Körülöt-tük zengett a terem.

— Hogyan remegnek ezek a kis karcsú ujjaid a kezem-ben... Szabad megcsókolni a kezét? Édes!

Nagy csend az asztalnál. Csak a zene.

A lány feje lehajolt, szemében egy könnycsepp jelent meg. Hangja most nagyon lágy volt.

— Egy óra! Kitty kell elindulni!

Horka Pista megdöbbenve nézett rá.

— El akar menni? Maga el akar menni?

A lány bólintott. Most nagyon csendes volt.

— Yes! Kitty kell reggel elutazni. Volt szép az éjszaka, volt gyönyörű. Vége.

A könny kedves kis arcán végiggördült, aztán a fiú kezére cseppent.

— Aztán... — döbbsent meg egyszerre Horka Pista — aztán soha többet nem láthatom?

— Soha többé!

A cigány azt játszotta, hogy: Vannak el nem csókolt csókok...

A fiú felemelte a poharát:

— Hogy az a jó Isten el ne hagyjon, Kitty — Nagy busa feje leesett. Csendesen dúdolta maga elé a dalt: Vannak el nem csókolt csókok...

S a lány halkán mondta utána a szöveget:

— Vannak utcák, vannak házak, hova többé sose járok.

A nóta utolsó foszlánya is elhangzott. Mintha az egész terem érezte volna, hogy két ember búcsuzik egymástól, egy pillanatig mély csend. Aztán a pincér odalépett az asztalhoz és halkán mondta:

— Kérem... ich bitte! Der autó ist előállott...

Kitty bólintott csendesen:

— Yes. Az autó előállott.

A pincér tovább ment.

Horka Pista felugrott.

— Az autó előállott? És én még csak meg sem tudom mondani, amit érzek?

A lány hevesen feléje fordult:

— Miért? Miért?

— Mert nem tudok angolul! — vágta ki keservesen Horka Pista.

— Mondjon magyarul!

— Magyarul? Cigány! — süvített végig a termen Horka Pista hangja — Cigány! Azt, hogy: Ha én gazdag volnék!

A cigány rázendített, Horka hangja felcsattant:

„Ha én gazdag volnék,

Négylovas hintóval járnék te utánad...”

Aztán egyszerre ábbahagyta. A lány keze után nyult.

— Kislány! Kitty! Ne menj el! Maradj itt! Miért kell elmenni neked?

De kinyújtott keze már az öccse, Kovács Gyurka kezét érte. Ott állt az asztala előtt.

Horka Pista felugrott.

— Te! Testvér! Én ezt a kislányt elveszem, ha szekercék esnek is az égből!

— Ne mondd! Hiszen az előbb még nem akartad, hogy bemutassalak Kovács Katicának!

— Nem hát! — bömbölt Horka Pista — De ez a kislány egészen más! Ha szekercék esnek is, feleségül veszem. Kovács Gyurka mosolyogva nézte.

— Mondd, öregem! Egyáltalán bemutatkoztál te a menyasszonyodnak?

Horka Pista döbbenetesen nézett rá.

— Nézzd csak! Erről tényleg elfeledkeztem!

Odafordult a lány felé.

— Horka István vagyok!

A kislány csendesen, mosolyogva mondta:

— Eén pedig Kovács Katica!

Ekkor már vagy tíz asztal figyelte a jelenetet.

És perc múlva tíz asztal összetolva s tomboló mámorban zengett az ének, „most kezdődik a, most kezdődik a, most kezdődik a tánc...”

Virágh Tibor csendesen, mosolyogva felállott. És szinte lábujjhegyen kiment a teremből az éjszakába.

*

Virágh Tibor kint állott az utcán, a mámorban tomboló öreg Korona előtt. Tele volt meghiúsultsággal. Horka Pista... Kedves bolond. Milyen kedves bolondok, ez az egész társadalmi osztály. Milyen búbajosak még parlagiságukban, modorosságukban is. Milyen szépen tudnának élni egy kiegyensúlyozot-

tabb, szociálisabban elrendezett világban, ahol ez a kedvesen örült életmódjuk, felszínes úriságuk nem jelentene egyben kihívást is és felelőtlenséget! Hiszen ma, ezen a napon nem is baj. Ma ezer ilyen szerelem lobban fel, hogy reggelre elenyészzen. Nem, Horka Pista ma esti szerelméből sem lesz házasság. Nem is baj. Így lesz szép ez az emlék.

Az öreg Koronán minden ablak zárva volt, mégis zengett a tér.

Lassan elindult a szállása felé. De ahogyan halkult mögötte az ének, már más hangokat is hallott. A tér felől, a térnek a templom mögötti oldaláról. Ezekbe a hangokba üvegcsörömpölés zaja vegyült.

Megtorpant, homlokát összeráncolta. Mi ez?

Megint üvegcsörömpölés.

Néhány gyors lépés, már ott is volt a tér túlsó oldalán.

Itt sorakoztak egymás mellett a kisváros üzletei.

Suhancokat látott, amint husángokkal cégtáblákat vernek le, kirakatiüvegeket zúznak össze.

Persze, a román boltok üvegeit.

Vérvörös lett, két hatalmas lépés, arca most megint az az ausztráliai kemény arc volt, már el is kapta egyik suhancot.

— Megállj!

A suhancok értetlenül néztek rá.

— Nem csinálunk mi semmi rosszat, csak a román feliratokat, kirakatokat törjük össze!

— És ki mondta nektek, hogy ezt kell csinálni?

Csak nézték értetlenül ezt a magyar tisztet, aki elkapja őket ezért.

— Senki! Ezt csak szabad?

Virágh Tibor elengedte a megmarkolt fiú nyakát. Hangja is csendes volt már.

— Fiuk! Egyszer régen nekem is volt boltom ebben az utcában. Magyar cégtáblával. Aztán jöttek a románok és leverték. Én tudom, hogyan fájt az nekem. Meg a ti apátoknak! Ők elfelejtették, hogy ha hirtelen ők is lettek itt az urak, azért mi itt maradtunk s velünk együtt kell élniök. Azokon a levert cégtáblákon, betört magyar kirakatokon vesztették el a csatájukat. Mi legyünk okosabbak!

A fiuk nézték.

— Ők is itt maradnak és együtt kell élnünk! Együtt kell élnetek! Nem az ellenséges érzésükben kell őket megerő-

sítenetek, ellenkezőleg! Az ellenségből barátokat kell csinálnotok! Megértitek?

A suhancok hallgattak. Egyik-másik a vállát vont. Aztán egyenkint továbbálltak.

Virágh Tibor lassan továbbment. Kár, gondolta, kár. Az emberek nem tanulnak. Sem az egyik, sem a másik.

*

Reggel, mikor kilépett az utcára, ragyogó napfényben fürdött a város. A kis téren az ősi templom körül hullámozott a nép. A tér másik végén, ahol bekukkantottak a városba a hegyek, lelkes sorfal éljenezte az egyre feltűnő kisebb-nagyobb honvédcsapatokat.

Virágh Tibor állott az áradatban. Nézte az arcokat, de alig-alig látott ismerőst. Igen, közben múltak az évek, gyerekek nőttek fel. A téren hullámozó embereknek, férfiakkal, nőknek ő csak a gyermekarcát ismerte. De most nem is kutatta, kik lehetnek. Egyetlen arccal akart szembenézni, hogy elkeresse egy csontos mutató ujj árnyékát, mely esztendőök sora óta követi. Hogy elhallgattasson végre egy hangot, mely éven át harsogott szakadatlan:

— Coriolan!

Ez az egyetlen arc, egyetlen ujj, egyetlen hang és szó: Grády Gilbert tanár úr.

Igen, elébe akart odaállni, így ebben a magyar uniformisban, melyért a világ túlsó feléről jött haza, hogy magára ölthesse, ha eljön a pillanat, amikor elindulnak ezért az öreg kisvárosért, mely őt kitagadta.

Ez úzte, hajtotta, kergette egyre, egyre, ezért indult ezen a napfényben fürdő reggelen a franciskánusok temploma felé, melynek ablakain mindhalálig felejthetetlen ismerősei, a vonalzóval rajzolt, üvegre festett szentek. Ott a templom oldalához ragasztva áll az öreg kolostor, melynek egyik szobájában kapott otthont Grády Gilbert tanár úr, mikor a papi gimnázium tanárai közül egyedül maradt a kisváros falai között.

Virágh Tibor sokszor tette meg ezt az utat. Ennek az útnak a végén kapott vigasztalást az öreg tanártól, mikor kétségek között gyötrődött. Idemenekült, mikor lesulykolt rá a tudat, hogy a felesége el fogja hagyni azért az elbukott román tisztért. De innen nyulott ki a csontos mutatóujj is, mely azokban a szörnyű napokban, mikor a város kitagadta, azt kiáltotta feléje: Coriolán. Milyen más város ez, amelynek

utcáin most siet a franciskánusok felé, mint az volt, melyben utoljára kereste ezt a kaput! Hová lettek a románok belőle? Igen, Grády Gilbert után Munteanuval is kell beszélnie. Aki osztálytársa volt s a románok alatt polgármester lett. Munteanu Livius nem gyűlölködött. Beszélni kell vele. Egyszerre ott állt a kolostor kis kapuja előtt. A kapu mellett a régi vasrúd, mellyel a visszhangos folyosó csengőjét kell meg-rántani.

Megrántotta. Igen, a visszhang is a régi volt, ahogyan végigszállt a széles hideg folyosókon. Most majd lépteket hall, aztán nyílik a kis ablak, az ablakban egy tonzurás fej s mint régen, megint kérdezni fogja:

— Kit parancsol?

— Grády Gilbert főtisztelendő tanár urat keresi Virágh Tibor honvédfőhadnagy, egykori tanítványa.

Igen, ez most fontos, hogy így mondja meg, így hogy „honvédfőhadnagy”.

A folyosón már kopogtak a közeledő barátsaruk.

Aztán kitérült a kis kémlelő ablak.

Mosolygó fiatal szerzetes arc. De semmit sem kérdezett.

Mikor meglátta az egyenruhát, csak annyit mondott:

— Ó...

S a kaput máris sarkig tárta.

— Tessék, főhadnagy úr.

Virágh Tibor belépett.

— Kérem... — olyan nehezen jött szájára a szó: Régi tanáromat, főtisztelendő Grády Gilbert...

— Ó... — a fiatal pap két karja széttárult — pater Grady Gilbert már nincsen közöttünk. Régen elment.

— Nincs itt? Elment?

— Igen. Talán tíz esztendeje. Még novicius voltam. Elvezetem hozzá.

Virágh Tibor értetlenül nézett rá.

— Elvezet hozzá? Azt mondta elment!

— A kriptába. Erre tessék.

A fiatal pap megindult.

Virágh Tibor csak állott. Szemébe hirtelen könnyek gördültek. Grády Gilbert elment. Nem várta meg.

A szerzetes megállt, mosolyogva visszanézett rá. Virágh Tibor elindult. Nem lett volna szüksége vezetőre. Tudta hol a kriptá. Pontosan a templom alatt. A szárnyas angyalokkal

díszített főoltár alatt. Kis oltár is áll a koporsók között, diák korában egy-egy prior, perjel halálának évfordulóján, gyászmiséken minisztrált is ott.

Egyszer Elenával is járt odalent. Mikor a várost ismertette vele. De akkor Grády Gilbert csontos, szikár alakja is ott volt velük.

Odaértek a kriptá ajtajához, a szerzetes kezében megzörrent a kulcsomó, aztán a nehéz ajtó kitárult.

A pap keze benyult, egy kattánás, meggyúladt az egy szál dróton függő villanykörte. Térdet hajtott az oltár előtt, aztán egy koporsóra mutatott. Iromba betűket látott: Grády Gilbert.

Virágh Tibor odalépett a barna tölgyfakoporsóhoz.

A kis oltártól balra állott sok-sok hasonló barna, porlepte koporsó között.

Keze elindult a homlokához, a melléhez, a balvállához, aztán a jobbvállához.

A torkát valami szorongatta.

— Tanár úr! Miért nem várt meg! Nekem beszélnem kellett volna a tanár úrral!

A fiatal pap lassan a háttérbe vonult, hogy ne zavarja.

*

Azután újra kint állt az utcán, a napsütésben. Itt a kolostor szűk utcájában békesség volt, csend. A zajló város elkerülte.

Csendesen elindult.

Igen, most Munteanuhoz kell elmenni. Munteanu Livius-hoz, akivel együtt játszott gyermekkorában, akivel együtt volt ezerkilencszáztizenhétben Galiciában, aztán az olasz front kavarnáiban. S aki aztán román polgármester lett. De tisztességes maradt és a város polgárait menteni igyekezett akkor is, ha magyarok voltak.

Újra át kellett vágnia a főtéren.

Ugyanaz a kép. Átvonuló csapatok, két oldalt éljenzők.

De most már szótlánul, sötét arccal járó embereket is látott.

Némelyiket — úgy rémlett neki — fel is ismerte. Románok.

Útést érzett. Most ők érzik ugyanazt, amit akkor, ezerkilencszáztizennyolc telén neki kellett éreznie. Nem volt benne semmi káröröm, semmi „ugye, most megkaptátok”. Végtelen

együttérzés gyűlt fel benne, legszívesebben oda sietett volna mindegyikhez, hogy megvigasztalja. Ő már tudta, mi ez! Ez a szörnyű érzés, amikor egyszerre senkinek érzi magát, aki eddig úgy tudta, hogy ő valaki itt.

De természetesen nem mehetett oda vadidegen emberekhez, nem is tette volna.

Átvágott a tér közepén, ó, az utcákra, útrövidítésekre még jól emlékezett diákkorából, amikor footballozni járt a bicikli-térre és nagy délutáni csatangolásokban vett részt. Tudta merre vezet a legrövidebb út a villanegyed felé, ahol Munteanu háza állott. Remélhetőleg most is ott lakik.

Mikor befordult az utcába, feljött az orrába utolsó két találkozásuk szaga. És szájába a keserűség. Az utolsó két találkozás keserves volt.

Egyszer az öreg Seetag Gábor és Horka Pista ügyében járt. Amikor a sigurancia emberei elvitték őket azzal, hogy »fegyveres összeesküvést« készítenek elő. Munteanu, aki eddig kéretlenül is mindig segített, aki a regátiak ellenére az ő nyomdájának juttatta a nyomtatvány-rendeléseket, aki olyan barátsággal eskette Elenával, most elzárkózott. Letagadtatta magát.

Ezért a találkozásért még sem érzett haragot. Istenem, román volt, szegény Seetagot pedig románellenes összeesküvéssel vádolták. Akkor még senkisé sem tudta, milyen nevetséges dolog volt az.

De az utolsó találkozás nagyon fájt, nagyon égetett. Ez a legutolsó napokban volt, amikor a város kitagadta a felesége szerencsétlen, tébolyult tette miatt. Amikor mindenki őt is a magyarság árulójának könyvelte el. Amikor a köszönését sem fogadták, magyarázkodó leveleit felbontatlanul visszaküldték, amikor... nem, gondolni sem jó rá. Nos, ezekben a napokban, halálosan egyedül, senkitől meg nem hallgatva, mikor minden embernek azt szerette volna odaordítani, hogy »ártatlan vagyok, idehallgassatok, én semmit sem csináltam«, ezekben a kétségbeesett órákban, amikor egyik ajtótól a másikhoz rohant és egyik sem nyílt meg előtte, az utcán szembe jött Munteanu. Ő rohanni kezdett feléje, hogy talán ő, aki román, meghallgatja. De még ő is, igen, Munteanu is félrefordította a fejét, úgy ment el mellette. A román Munteanu nem akart szóba állni a magyar »árulóval«.

Ez a két utolsó találkozás jutott az eszébe. És mégis

ment Munteanu Livius villája felé. Haragudhat rá csak azért, mert román? Vagy amiért a magyar ügy árulójának hitt régi baráttal román létére sem akart szóbaállni?

Aztán csengetett a villa kapuján. Ijedt olajbarna arcot látott, mely visszabújt, mikor meglátta a magyar egyenruhát. Csak nagyvártatva — nyelvén a jelentéstétel után — merészkedett megint elő, hogy hajbókolva kaput nyisson.

Virágh Tibor rámosolygott és románul köszöntötte. A szolga szeme meglepetten meredt rá, aztán mintha kicsit bárátságosabban, kevesebb félelemmel vezette volna. Néhány pillanattal később Virágh Tibor ugyanabban a szobában állott, ahol egyszer már várt Munteanura, de az letagadtatta magát.

Most nem tette ezt. Néhány pillanat múlva nyílt az ajtó s az ajtóban kalapban, karján felöltővel s másik kezében egy megtöltött hátizsákkal ott állt Munteanu Livius.

Arcán rajta ült, hogy így kell ennek lenni. Anélkül, hogy megnézte volna, köszönést bólintott és azt mondta magyarul:

— Mehetünk, főhadnagy úr!

Virágh Tibor csak most eszmélt. Ez az ember azt hiszi, hogy érte jött egy magyar tiszt, hogy el akarja vinni őt, Börönbe, internálásba vagy...

— Livius — kiáltott rá. — Micsoda szamárság ez?

Munteanu felkapta a fejét. Egyideig nézte értelmetlenül. Aztán kezdett eszmélni.

— Tibor! Virágh Tibor!

— Persze, hogy én! Hallod, ha idehaza vagyok, csak nem kerülöm el a te házat! Sok jó falatot ettünk egymás szüleinél és mindig barátok voltunk! Akkor is, amikor ellenség is lehettél volna!

— Te — látogatóba jöttél hozzám?

— Mi egyébért jöttem volna?

Munteanu kezéből kicsúszott a hátizsák, a felöltő, a kalapot egy székre tette, aztán csendesen mondta:

— Gyere be, Tibor.

Virágh Tibor lassan ment utána.

— A feleséged? Gyerekeid?

Munteanu egy pillanatig hallgatott.

— Meg kell, hogy értsed. Nem akarom, hogy esetleg valaki bántsa őket és...

— Bántsa őket? Miért?

— Hát ugye... Aztán gondoltam férfi nélkül maradnának és...

Virágh Tibor nézte.

— Ti abban a hitben éltetek, hogy mi el fogunk hurcolni benneteket?

Munteanu hallgatott.

— Livius! Mindketten ebben a városban születünk. Mindaketten nyugodtan mondhatjuk, hogy ez a város pedig az enyém. Te is. Én is. Ha akarod: ti is, mi is. Nekünk meg kell végre értenünk egymást!

Munteanu hallgatott.

— Hallottál róla, hogy valakit már elhurcoltak?

Csend, aztán nehezen.

— Eddig nem.

— Nem is fogsz hallani! Mi ezen egyszer átmentünk már, nem engedjük, hogy elkövessék azt a hibát, amit ti elkövettetek. Nekünk együtt kell itt élnünk! Azért jöttem, hogy megmondjam ezt neked. Ne hidd, hogy mi holmi bosszúra gondolunk vagy...

— Nem! — csattant hirtelen Munteanu Livius hangja. — Nem akartok holmi »bosszút állni! Csak becsukjátok az iskoláinkat, befogjátok a szánkat, ha román szóra nyílik és jöttök azzal a »szentistváni-gondolattal!«

Virágh Tibor nyugodtan végighallgatta.

— Majd fogod látni, Livius, hogy az iskoláitokat mi, erdélyiek nem engedjük becsukatni, hogy a nyelveteket szabadon használhatjátok. És ami azt a »szentistváni-gondolatot« illeti... Ha helyesen értelmezzük, megértés van abban!

— Hát nekünk pedig ez nem kell! Ez a megértés! Értésetek meg végre, mi már nem vagyunk kiskorúak, minket nem kell »védelmezni«, »gyámolítani«. Mi szabad polgárok akarunk lenni saját országunkban, a földön ahol élünk, ahol apáink, nagyapáink is éltek! Ezen a földön mi otthon vagyunk, nem szorulunk »megértő támogatásra«!

Virágh Tibor nyugodtan nézte.

— És mi, Livius? Mi nem vagyunk itthon? A mi apáink, nagyapáink, sőt dédjeink is nem itt éltek?

— Igen. De először ezen a földön...

— Most meg te jössz a dákoromán elmélettel! Ugy--e?

Hogy a ti őseitek nem tudom melyik római császár alatt jöttek ide! Livius! Fontos az, hogy ezer vagy ezerkétszáz évvel ezelőtt ti jöttetek, vagy mi jöttünk előbb ide?

Kezét a karjára tette.

— Tényeket nézzük. Itt vagyunk. Együtt vagyunk itt. És nyilván együtt is leszünk itt az idők végtelenségéig. Hát lehet az, hogy minden húsz esztendőben egyszer irtóhadjáratot rendezzünk egymás ellen? Nézzed, mi megtanultuk tőletek, hogyan nem szabad viselkedni annak, aki felülkerül. Tanuljátok meg ti a mi példánkból, hogyan — nem szabad viselkedni az elesetteknek. Ti most ne úgy viselkeljete, mint mi viselkedtünk!

Munteanu kérdően nézett rá:

— Hogyan mondod?

— Mi is nagy hibákat követtünk el, amikor ti kerültetek felül! Egyrésznünk elszakadt, aki meg megmaradt, az nem akart együtt dolgozni veletek, hanem elbűjt a négy fal közé, gettót csinált önmagának. És bennetek csak az ellenséget látta. Pedig ti nem vagytok rossz nép! Igen sok szívjóság van bennetek!

Munteanu hallgatott.

Aztán anélkül, hogy ránézett volna, azt mondta:

— Kedves fiú vagy te Tibor! Különben mindig is az voltál! Örültem, mikor megtudtam, hogy Ausztráliában olyan jól boldogultál. Hol is? Perth?

— Meridon.

— Igen. Valamelyik pesti lapban olvastam róla egyszer.

Munteanu nem akart beszélni arról, ami Virágh Tibort hozzávitte...

És felesége után sem kérdezősködött, akit pedig jól ismert, hiszen ő eskette meg őket.

Virágh Tibor sem beszélt többet.

Még néhány közömbös mondat. Az egykori tűzoltó-főparancsnok, aki olyan nagy magyar volt és később olyan nagy román lett, majdpedig — minthogy nem őt nevezték ki prefektusnak, — vissza akart kanyarodni a magyarokhoz, meghalt. Goda kanonok sem él már. Bornemissza, aki ezerkilencszáztizennyolcban olyan gyorsan lett Bornemisa és sziguranzafőnök, elment a románokkal.

Igen. Virágh Tibor felállt.

És Munteanu nem tartóztatta.

Elkísérte a kapuig. Útközben kérdezte meg:

— Haza akarsz jönni? Visszaveszed a régi házat, a régi nyomdát?

— Nem. Legalább is eddig nem gondoltam rá. Budapesten van egy kis gyáram.

— Igaz is! — állt meg Munteanu. — Tulajdonképpen miért jöttél te haza Ausztráliából?

Virágh Tibor nézett, száján már ott volt a válasz:

— Azért, hogy ezen a napon itthon legyenek.

De aztán ehelyett csak annyit mondott:

— Úgy alakultak a dolgaim.

— Persze! — bólintott Munteanu. — Gondolhattam volna. Hát, köszönöm, hogy eljöttél Tibor. Jól esett.

Aztán Virágh Tibor újra kint állott az utcán. Kicsit kúszáltak voltak az érzései. Nehéz lesz — gondolta — nagyon nehéz. Kár. És elindult a Főtér felé.

•

Virágh Tibor ezen a napon még egy ajtón húzta meg a csengőt.

Steiner Viliék ajtaján.

Iromba, öreg házban laktak, visszhangos folyosón sikoltott fel a régimódi rángatásra készült csengő.

Az ajtó nyílásában maga Steiner Vili jelent meg.

Akárcsak Munteanu, ő is csak az egyenruhát látta, nem az arcot.

— Kérem, főhadnagy úr — mondta — természetesen boldogan állunk rendelkezésére, ha szállást keres. De meg kell mondanom, hogy eddig minden szállást kereső tiszt úr elment. Tisztnek hozzánk nem szabad beszállni — egy pillanat csend. — Zsidók vagyunk.

Virágh Tibor arca vérvörös lett.

Ez az ember akkor adta oda a házat a magyaroknak, amikor ebben a városban üldözést jelentett a magyarok mellé állni!

Mit mondjon most neki? Enyhíti az ütést, ha tudja, hogy itt a félhomályos lépcsőházban ez a tiszt mégis beszállana hozzá? Igen, enyhítené, ha idegen tiszt volna. Nem Virágh, aki régi barát.

— Bocsánat! — mondta halkan.

És elment anélkül, hogy felfedte volna magát.

VII.

Virágh Tibor derékban kettétörött oszlop előtt állott. Egyenruhája sáros volt, gyűrött. A kettétört oszlop felsőrésze üszkösen feküdt a lábainál. Fején négyszögletes vastáblával, amire cirill-betűkkel egy város nevét írták.

Állt az oszlop tövében, nem érzett semmiféle izgalmat. Mintha nem is félnappal ezelőtt történt volna, hogy ugyan-ezen a helyen puszkagolyók füttyörésztek a füle körül.

Virágh Tibor főhadnagyi egyenruhájában csak állt a derékban kettétörött oszlop előtt, amelyiken iromba betűkkel, hevenyészett deszkalapon, de latin betűkkel állott délelőtt óta a város neve: Kolomea.

»Kolomea« — forgatta szájában a szót és nézte a forgatagot. Igen, itt is járt egyszer, húszegynéhány évvel ezelőtt. Csak éppen akkor csukaszürke volt az uniformis színe és nem két, hanem egy csillagot hordott a nyakán.

— Ūristen! — gondolta, ahogyan az összelőtt várost nézte. — Hogyan kerülök én ide? Miért vagyok én itt? Hiszen minden idegszálam tiltakozik az ellen, ami itt történik!

Hát igen. Mikor arról volt szó, hogy a honvédek megindulnak Erdély északi feléért, ott akart lenni, amikor az első magyar csapat belép a szülővárosába. Elintézte. De ez nem olyan egyszerű dolog. Az ilyesminek következményei vannak. Törzskönyvezték, anyakönyvezték és azóta számontartották. És most itt van. Nézi, hogy Kolomea főterének egyik oldalán csuparongyba öltözött emberek állanak körül egy gulyás-ágyút és levesért könyörögnek, egy kis levesért. Ő, nem kell nagyon könyörögni. A honvédek, ezek a derék magyar parasztok, munkások, jószívvel mérik tele a lábasaikat. Derék fiúk ezek, alignéhányan vannak, akiket megtudtak a német szólamok szédíteni. Nincs bennük semmi düh, semmi kegyetlenkedési vágy. Kedves parasztlegények ezek, kétkezi munkában, gyárakban robotoló férfiak! Egy könny és kicsordul a szívük az elesett ember felé, nyujtják nekik barátian a saját levesüket.

Virágh Tibor állt és nézte az elébetárult képet.

Mindenfelé kék-sárga szalagos férfiakat látott, félrevágott lapostetejű »ukrán« sapkában, szedett-vedett civilruhában, vállukon ütött-kopott karabélyokkal, öreg mordályokkal.

Idegen ütemű nótát fűdözött a szél, valahol énekeltek. Mégpedig négy szólamra. De már az ital is dolgozhatott bennük, a vodka, mert időnkint bele-belekurjantottak. S némelyik ember az utcán két ócska puskával is hadonászott a levegőben.

Idegen szavak áradata kavargott körülötte. Volt abban ukrán, volt abban lengyel, de román, jiddis és orosz is bőségesen akadt. Sőt az öregebbje egy-két szóval a magyart is megpróbálta.

Rengeteg kaftánt látott. De gyorsan eltűntek az utcáról. A kék-sárga szalagos ukránok szemében gyűlölet izzott. Pogromszag úszott a levegőben. Már itt is, ott is pofon csattant, puskatus emelkedett. Általában igen nagy verekedő kedv érzett a lakosságon. Vészesen nézegették egymást a lengyelek és ukránok is. Látszott, ha nem félnének a katonáktól, először együtt nekiesnének a zsidóknak, aztán egymást vernék agyon. Rengeteg visszafojtott gyűlölet érik robbanásra. De egyelőre kanállal ették a vaját, vedelték a csáját s mert két deci vodkát is töltöttek hozzá, nem lették józanabbak tőle.

Az öreg téren, amit harminc esztendővel ezelőtt az öreg császárról, Ferenc Józsefről neveztek el, később Pilsudszky emlékének szenteltek, végül Lenin-térnek emlegettek, hatalmas tömeg állott.

Virágh Tibor lassan elindult.

Csak úgy céltalanul sodródott az áradatban. Ismerkedett az idegen ízű várossal. Kolomea. Mint egy óriási zsbivásár. Egy gigantikus Teleki-tér.

Egyszer csak ott volt a gettó szélén. Abban a pillanatban két tucat kaftános, nagy fekete karimájú kalap alá bújt gyerek vette körül. Valamennyi kalauzolni akarta.

De jött egy csapat ukrán, kék-sárga karszalaggal, vadul rikkantottak egyet s a gyerekeket mintha a föld nyelte volna el. Azon vette észre magát, hogy egy szűk sikátorban egyedül van. Fejcsóválva megállott. Micsoda labirintus!

Egyik sikátor a másikkól nyílt, keresztül-kasul szelték egymást.

Évszázados gyűlöletről, pogromokról vallottak a házak. Mindegyiken szűk, alacsony vaskapu, vagy legalább is vaspánt. S az ablakon rács.

Bokáig piszokban járt. Vakolatlan, tégláig kimart falak

között. Néha egy-egy riadt szempárt vett észre, valamelyik ablak mögött, amint kutatva, szándékát lesve, útját kísérte.

Idegen, orrfacsaró szagot érzett. Próbálta elemezni. Étel-szag? Piszok? Testszag? De nem lehetett kielemezni. Hidegen, nyirkosan csapódott hozzá ez a szag. A kolomeai gettó sikhátorába ezen a kánikulai délutánon sem tudott a nap behatolni.

Az utcán sehol egy lélek.

A gettó lakói érezték a pogromszagot, mely évszázados németekkel való együttélés következményeként, rontásaként, az ukránok, lengyelek pillantásaiból áradt feléjük. Bezárkóztak vaspántos kapuik, vastag spalettás ablakaik mögé. Csak pillantásuk kémlelte az utcát.

Virágh Tibor tartalékos főhadnagy, lassan ment a sikhátorok között. Egyszer csak megállt és görcsösen nevetni kezdett. Hát lehet ez? Hogyan kerül ő ide? Hiszen ő már hosszú esztendőök óta Mr. Virágh, tekintélyes ausztráliai üzletember, akinek Perth tájékán, Meridonban van hatalmas juhtenyészte, konzervgyára, sőt petróleumkútja. Ő weekendre Manilába járt, csak repülőgépen utazott és feleségével együtt központja volt a jó sidney-i társaságnak! Mr. Virágh! A bádogarcú!

Lehet, hogy ő tartalékos főhadnagy, aki Galicia sarát dagasztja? Lengyelország árkaiban hason fekszik és lőnek rá es ő is vissza lő? Lehet, hogy ez valóság? Hogy ő a valóságban látja ezeket a felfegyverzett német zsoldban álló ukrán csoportokat, amint azt keresik, hol akad egy nyitott zsidókapu?

Igen, valóság.

Az ukrán csoportok, mikor meglátták a magyar tisztet, hirtelen hátuk mögé dugták fütykösüket, zsebükbe mélyesztették a hatalmas köveket, tégladarabokat és némán vonultak tovább a feketére füstölődött házfalak között. Mintha éppen csak ártatlanul sétálnának.

Messziről, a tér felől még mindig hallatszott a tömeg zsvivajgása, a katonabanda csinadrattája.

Lassan visszafordult.

Park mellett ment el. Két szobor állt egymással szemben, Lenin papírtekercset tartott jobbkezeiben és Sztalin mintha oldalról figyelte volna. Lenin gipszszobrát egy német csoport éppen akkor rántotta le talapzatáról. Egy tagbaszakadt bajor legény pedig csákánnyal verte Sztalin szobrát.

Virágh Tibor undorodva félrefordult. A szobor lerángatásokat ezerkilencszáztizennyolc óta nem szenvedhette. Akkor látott először szoborlerángatást. Szülővárosa Kossuth szobrát döntötték le a bevonuló románok. Miért? Kossuth, túl magyarságán, egy egész világ szabadsághőse volt.

Ment tovább. Valamivel odébb sötét tömeg szorított fenyegetően falnak egy sápadt férfit. Arcán halálfélelem ült és egyre azt kiabálta:

— Panye, én nem bántottam senkit, panye én nem ártottam senkinek!

De az első fütykös már lesújtott rá. Elfehéredve, a falat súrolva csúszott lefelé a kövezetre.

Amerre nézett, minden üzlet üszkös. Bevert ablakok.

Az ajtók körül sötét alakok settenkedtek.

Megborzongott.

— Ha ez fordítva történt volna!

Hirtelen a maga városát, nem Budapestet, nem Sidneyt, Perthet és Meridont, hanem a kis erdélyi várost látta maga előtt ebben az állapotban. A főtéri csemegekereskedést, kifosztva, sötét, settenkedő alakokkal, a háború kis csatornatöltelékeivel, hullarablóival. Látta az újra felállított Kossuth szobrot, amint másodszor is ledöntik, embereket látott lelki szemeivel, lerongyolódva, éhesen, idegen gulyáságyúk körül, amint egy kis meleg levesért könyörögnek.

Nézte itt Kolomeában a kifosztott üzleteket és az otthoniakat látta. Igen, ő érezte, kezdettől fogva kipusztíthatatlanul élt benne a félelem: ez a háború még fordulhat úgy — minden mai győzelem ellenére —, hogy a pusztítás felidézett szellemei, melyek ma itt rombolnak, megfordulnak! S akkor ugyanez a kép otthon fog riogatni, némaságában is ordítani. És otthon hevernek majd az utcákon véres rongyok. És ez el fog következni. Mert azért, ami itt történik, egyszer majd odahaza kell megfizetni!

Megborzongott.

A tér felől egyre dagadó tömeg közeledett.

Halálos némaságban, gyűlölettől izzó szemekkel.

Csak a lépéseik hangzottak a visszhangos házak között.

Az egyre dagadó tömeg a gettó felé menetelt.

Már látta is, hogy a tér másik sarka felől futólépésben honvédsapat indul, hogy a tömeg útját elvágja.

A rendet fenn kell tartani.

Virágh Tibor ott állott a tisztí étkezlének sebtiben berendezett kávéház ajtaja előtt.

Egy pillanatra megtorpant. Bemenjen? De aztán folytatja útját. Nem. Nem ide. Inkább bakáihoz a kaszárnyába. Úgy érezte, hogy ott a helye. Bakái, az egyszerű parasztlegények, nehéz mozgású, kevés szavú, komoly munkások között, akik nem beszélnek, nem ülnek fel frázis-paripákra száguldozni, hanem megmarádnak a biztos anyaföld s az anyaföld örök, egész emberi közösségek számára érvényes törvényei között.

*

A frissen meszelt parasztház előtt feszesen állt az őrszem.

Barna arca mozdulatlanul, verejték nélkül állta a júliusi nap rohamát.

Kicsit odébb terepszínű autók, motorkerékpárok.

Teljes mozdulatlanság.

Még bent, a ház földes szobájában is.

Pedig nem volt üres. Tábornok ült a gyalultatlan asztal mellett, melynek lapján hatalmas térkép feküdt. Mellette vezérkari főnöke. A fiatal vezérkari őrnagy töltőtolla fehér papírlapot szántott. Időnként a térképre nézett és ujjával végigkísérte az éles kanyart, melyet a folyó vágott.

Az alacsony parasztszoba izzott a kánikula forróságában. A tábornok minden ablakot bezáratott, hogy hang ne zavarja.

Egyetlen nagy, fekete darázs döngött. Újra meg újra az ablaküvegnek vetette testét, hogy áttörjön és kijusson a szabad levegőre. De mindhiába. A szomszéd szobában — falusi iskolaterem volt a háború előtt — együtt várt már a dandár tisztikara. Csak néha hallatszott szó, amint egy-egy új tiszt érkezett és kérdően a szomszédja felé intett.

— Támadási parancs! — mondta halkán valaki. — Most dolgoznak rajta.

Virágh Tibor a falnak támaszkodva állt. Szeme valahol nagyon messze.

Gondolatai függönyén át néha halk szavakat hallott.

— Úgy érzem, hajnalban lesz a támadás...

— Tegnap nagy volt a mozgás odaát. Úgy látszik, ők is készülnek, meg kell előzni.

Aztán egyszerre lábak feszes rándulása, halotti csend. Egy ajtó csapódott. Az ajtóban ott állt a tábornok, a vezérkari őrnagy, a segédtszt.

A tábornok végignézett a tiszteken, aztán kezében megmozdult a papír.

— A dandár hajnalban 3 óra 15 perckor megtámadja a folyó keleti partján álló ellenséges erőket. Papírost, ceruzát elővenni.

Közel száz kar rándult meg, aztán ugyanannyi kézben feszült térkép fölé a vonásra készülő grafit. Piros, mely az ellenség helyzetét s kék, mely a saját helyzetet rögzíti meg.

Már csattan is a tábornok hangja.

— Ellenség helyzete a következő — keze pedig beleszántott a kihozott és falra felfüggesztett térképbe.

A mély csendben szinte kopogtak a szavak. Ellenség helyzete... saját helyzet... Aztán kurtán, de élesen, tisztán a támadási parancs.

— A Galántay zászlóalj itt és itt gyülekezik, főcsapat élével este 20 óra 10 perckor indul és erős jobb oldalvédet különít ki!

Egy pillanat csend, a tekintetek a térképeken.

— A Kovácsy zászlóalj itt és itt gyülekszik, élével Ropa felé és 20 óra 15 perckor indul. Verebes Zászlóalj!

Virágh Tibor megrándult. Ez az ő zászlóalja. Arca csupa figyelem volt.

A Verebes zászlóalj 20 óra 20 perckor feifejlődik a folyó kanyarban. Berey zászlóalj az előbbihez csatlakozva, a község vonaláig.

A szavak kopogtak. Egymásután a zászlóaljak.

Hát hajnalban támadás. Ezt megelőzve az éj leple alatt felderítés.

A halkán csobbanó vízen csónakok úsznak majd át és...

Virágh Tibor csendesen állt. Mikor hajnalban eldördülnek az első ágyúk, neki a szakaszával már odaát kell lenni. A folyó tulsó partján.

Még foszlányaiban ha lott néhány szót:

— ... zászlóalj vezetőorvos segélyhelyével itt és itt te-lej üi...

Aztán az utolsó szó:

— Végeztem!

A lábak mégegyszer keményen megrándultak, s sarkak összekoppantak s a tábornok eltűnt ajtaja mögött.

A tisztek pedig elindultak.

Az égen millió csillag ragyogott. A mélységes csendet nem zavarta más, csak a folyó habjainak békés loccsanása. Egyetlen lövés sem hallatszott.

A felderítő különítmény, mellyel Virágh Tibor két óra harminc perckor elindul csónakjában a tulsó partra, ott feküdt a magas fűben.

Útra készen. Még egy óra.

Virágh Tibor szorosan a katonái között feküdt, rangjelzése beleolvadt az éjszaka sötétjébe.

Arra gondolt, hogy hazudik, aki azt mondja, hogy ilyen felderítő vállalkozások előtt nem érez szorongást.

Igenis, van szorongás.

És ez nem gyávaság, hanem a természet törvénye, az életösztön kiáltása.

Krisztus is szorongást érzett elfogatása éjszakáján.

Virágh Tibor feküdt a magas fűben, két kezét párnának a feje alá tette.

Mellette fiatal zászlós. Paraszti származású. Ez a fiú is velük indul.

Öt perc múlva két óra.

Hajnali kettő.

Még félóra.

Cigaretára vágyott, nagyon szeretett volna rágyújtani. De elnyomta a vágyat.

Nem szabad.

Egyetlen fellobbanó gyufa áruló lehet.

Nagyot nyelt és nem gyújtott rá.

Némán feküdt. Apró neszeket hallott.

Valahol a sötétben halkán csobogott a víz. Láta, hogy némán fekete árnyak húznak feléje a sásban. Szemét összehúzta s az elsőt azonnal felismerte.

A tábornok.

Mögötte vezérkari főnöke és a segédtiszt. Negyedik az ezredparancsnok.

Még jobban összehúzta a szemét. Igen, a zászlóalj parancsnok is jön.

Egyébként csend, mélységes csend. Odaát az orosz —

úgy látszik — semmit sem sejt. Nem sejt, hogy a néma csendben, a fekete éjszakában már surrannak az első csónakok a fekete vízen s a gázlókon óvatosan, fegyverüket súlyban tartva, katonák hosszú sora húzódik a keleti part irányában.

Virágh Tibor felnézett az égre. Valami zúgást hallott.

Lehet, hogy a szovjet Martini-bombázói húznak el a feje felett valamerre?

De csak a hangokat hallotta, semmit sem látott.

Ebben a pillanatban zörrent a sás. Felugrott és kemény vigyázz-állásban már is jelentett. A tábornok állt előtte. Vilanyzseblámpájával egy papírszeletet világított meg.

— Főhadnagy úr szakaszával felderít.

— Igenis.

— Felderítésétől igen sok függ.

Halk mondatok, aztán a tábornok karja sapkájához lendült. Ő feszesen tisztelgett s a kis csoport eltűnt az éjszakában.

Mégegyszer az órájára nézett. Még húsz perc. Elena alszik. Fekszik ágyában Budapesten és nem is sejt, hogy az ura húsz perc múlva... De miért nem jelentkeznek a beosztott rajok parancsnokai? Alig ötlött fel a gondolat, már ott is voltak. A géppuskásraj parancsnoka, aztán az utászrajé. Végül jelentkezett a kerékpárosraj parancsnoka.

Most valahol a tulsó parton heves lövöldözés, géppuska is.

A felderítő csoport együtt van. Valaki félhangon parancsokat osztott. Virágh Tibor mégegyszer az órájára nézett.

Aztán 2 óra 30 perckor egyszerre egy csobbanás. Még egy. És három csónak siklik le a vízre. Fekete árnyak szállnak a csónakokba.

Ő is már éppen lépni készült, mikor a századparancsnok hangját hallotta.

— Vigyázatok! — súgta. — Az első felderítő járőrök menetvonalukon ellenségre bukkantak és tüzet kaptak. Délnyugatra az erdőben kozák lovas ezred tanyázik.

— Igenis, százados úr!

— Sok szerencsét!

— Köszönöm, százados úr!

A három csónak elindult.

Odaát újra csend. A tüzelés elhallgatott. Lehet, hogy az az elsőnek átért honvéd járőr már nincs többé?

A három csónak némán siklik. Aztán halk ütődés. Odaát vannak.

Egy pillanatig teljes mozdulatlanság, mindenki figyel.
De semmi hang.

A kis csoport szótlánul, halkan partra száll, széthúzódik és megindul a falu irányában.

Igen. Így kezdődött. Valahol nagyon messze már színesedni kezdett az ég. Keleten most kél a nap.

A különítmény előbb a sásban, aztán a napraforgósban halkán húzódott előre.

Virágh Tibor arra gondolt, mi van hátul és a rádiós leadta első jelentését.

*

A tábornok kis dombon áll, még a folyó nyugati partján. Dél felől egy félszakasznyi német felderítő osztaga húz el mögötte. Három óra, hajnali három.

Egymásután a jelentések. Feszült percek, parancsok.

— Keresztes aknavető szakaszparancsnok adott jelre a kis erdőtől kezdje löni a templom mögött látható ház csoportot. Géppuska század a másik századot erősíti!

Kovácsnay Miklós ütegparancsnok kap utasítást. Három óra tíz. Még öt perc és akkor egyszerre a folyó tulsó partja mellett elhúzódo fal felől tűz csap fel. Minden átmenet nélkül egyik pillanatról a másikra lángol fel. Mi van odaát? Pontosan meg lehet állapítani. Puskatűz. Majd kézigránát robban. Most géppisztoly, géppuska, aztán aknavetők. A felderítők tűzbe kerültek. Még három perc hiányzik a támadás elindításához, de már csattan a tábornok hangja:

— Egyik üteg az úttól jobbra, másik az úttól balra támogassa a harcolókat! A falu főterére tüzet!

A völgyből, ahol a falu áll, tüzek csapnak fel. Már világosodik, jól lehet látni. Ház ég.

A tábornok vezérkari főnöke gyors parancsokat ad. Szava nyomán megelevenedik a domb, a szélrózsa minden irányába küldöncök rohannak, egy motorkerékpár berreg a buckákon át, száguldani kezd az üteg felé.

Ebben a pillanatban a rádió. Egyik felderítő csoport parancsnoka jelentkezik. Tűzérési tüzet kér:

A vezérkari főnök bólint.

— Már megtörtént! Rajta!

Három óra tizenöt.

Dübörögve megszólal a pokol szimfóniája. Felugat minden ágyú. Még néhány perc s a völgyben húzódó falu lángban, füstben áll. Egyik ház szinte éig okádja a lángot.

A falu felé szegezett látcsövekben apró terepszínű kis alakok láthatók. Szökelesszerű előnyomulásban közelednek a falu felé. Hirtelen fellángol a falu szélén is egy szalmakazal.

Lihegve jelentő tiszt érkezik.

— Vezérőrnagy úrnak alázatosan jelentem, a csapatok mindenütt a folyó keleti partján állanak már.

A szovjet tüzérség tüze ebben a pillanatban csap le a vízre, hogy az átkelést megakadályozza.

A tábornok int az autójáért.

*

A felderítő különítmény lassan húz előre, Virágh Tibor ott áll a napraforgó táblában, szemén távcső. Pontosan látja, hogy az orosz tüzérség a falu keleti szegélye felett elhúzódnó hegyláncon települt. Tisztán látható ágyúinak torkolattüze.

A kolhoz napraforgósában a különítmény óvatosan csúszik egyre közelebb a falu felé.

A zászlós rajta ül a rádióján.

— Halló, Vezér, itt Napraforgó! Halló Vezér, itt Napraforgó! Jelentkezzék! Jelentkezzék!

A honvédei már a napraforgós szélén vannak. Gyalogsági ásójukkal lázasan ássák a lövészteknőt. Az ellenséges tűz már egyre közelebb csap, sietnek, hatalmas csapásokkal metszik át az utat álló akácgyökereket.

A zászlós rádiója ismét jelzéseket ad.

— Észrevettek. Ellenséges tüzérség a falu keleti szegélye felett a hegyoldalban!

A gránátok már ott csapkodnak körülöttük. Virágh Tibor szorososan a földhöz lapulva fedezi magát és a géppuskák becsapódásait figyeli.

Aztán a hangorkán egyre vadabbá válik, aknavetők, ágyuk bömbölnek, hallja a kísértetiesen recsegő becsapódásokat.

Már két oldalról is pattognak körülötte a robbanó lövedékek, kúszni kezd előre.

Egyszerre ott van a tábla szélén és meglepetve látja, hogy már itt fekszenek a falu szájában. Az egész út nincs több odáig, mint ötven lépés.

És az orosz gyalogságnak semmi nyoma.

Gyorsan felméri a látottakat. Előtte a falu nyugati szegélye, a faluba vezető műúttól jobbra valami gyár féle. Udvarán egy sereg szekér. Ezt katonai nyelven úgy mondják, hogy „országos jármű”.

Közvetlen közelükben két gránát csapódik le. Két lépésre tőle Vigh szakaszvezetője megsebesül. Ha továbbra is itt maradnak...

— Mi a teendő?

Húzódjék vissza?

Előre a gyárhoz! Ott védeni tudják magukat míg az előnyomuló csapatok megérkeznek.

A következő pillanatban kiszöknek a kukoricásból s egy perccel később ott vannak a gyár udvarán.

Csak egy pillantásra van szüksége, ausztráliai tapasztalatai alapján azonnal felismeri: cukorgyár. Neki is volt egy kisebb fajta. Perthben. No, azért ennél itt jóval nagyobb.

Tehát cukorgyár. És sehol senki.

Megáll, gondolkodik.

Lehet, hogy a falut a gyalogság már kiürítette?

Előosztatot indít útnak a falu felé. Feladat: felderíteni, van-e még a faluban ellenséges gyalogság.

Ezek voltak az utolsó világos percek. A felderítő járőr elindult, élén egy zászlós.

Aztán egyszerre lecsapott rájuk a szovjet tűz tombolása.

Virágh Tibor levágódott a földre, még látta, hogy elől, vagy hetven méterrel előttük ugyanezt csinálja a zászlós járőre is.

Körülötte minden zengett, lángot okádott, harsogott. Aztán hirtelen valami feketeség. Mint amikor a szem elé fekete függöny ereszkedik.

Este hat óra van.

Tűző nap.

A falu fölé mélységes, békés csend borul.

Házak előtt fatöncökön, padokon ingujjban honvédek ülnek.

A kolhoz munkásai körülállják őket, jelbeszéd. Cigaretta, kenyér ide-oda.

Egy aranyozott szobor lecsúszott a talpazata mellé. Fejével nekitámaszkodva rézsutosan az eget nézi. Kinek a szobra lehet?

A szovjetház előtt őrszem áll. Az ajtó felett fehér zászlón vöröskereszt. Kötözőhely. A rádiós zászlós áll a kötözőben. — Egyik puskatus mégis csak a fején csattant. Kötözni kell. De kemény fej, nem törött be.

Virágh Tibor a karján kapott golyót...

Az orvosszázados szakadatlanul csavarja a kötözőszert.

— Ha egy kicsit odébb talál — mondta a zászlós — kettémege a fejed!

— Elcsúszott a puskája — vigyorog a zászlós — egy paraszt közetek vetette magát.

— Fene tudja, miért tehetete... — mondja az orvosszázados — Hiszen ő is orosz. Az életével fizeti meg. — és odaint a szomszéd szoba felé. — Ott fekszik! Aligha éri meg a reggelt.

A zászlós szégyenlősen az orvosszázados felé fordul.

— Meglátogathatnám? Bemehetek hozzá?

— Hogyne! — mondja és már mást kötöz — Eredj csak be. Utóvégre az életedet mentette meg, ha nem is ezt akarta!

A zászlós lassan kinyitja az ajtót. Virágh Tibor pillantása követi.

Egy ágyat lát és három szalmazsákot. Két honvédet és egy öreg szakállas parasztot. Ott fekszik az egyik szalmazsákon, szeme nyitva, valahova rettenetes messzeségbe néz. Szája hangtalanul mozog.

A zászlós meghatottan áll a lábánál, látja, hogy nincs magánál. Lassan lehajol fölébe és megsimítja csapzott fehér haját. Az öreg paraszt arca megrándul. Pillantása megkeresi a fölébe hajlót. Valamit mindenáron mondani akar.

De nem tudja kimondani. A szemek egyszerre a mennyezet felé fordulnak és megállanak. S elpihennek fáradtan az ajkak is.

Fiatal hadnagyorvos áll mellette.

— Végzett... — mondja — Hogyan került hozzánk?

A zászlós lassan lefogja az öreg szemét.

— Megmentette az életemet. Közelharcban közém és az orosz közé vetette magát.

Az orvoshadnagy benyul a halott zsebébe.

— Talán van valami irata. Legalább tudjad hogyan hívták.

Rongyosszélú megbarnult papiros kerül ki valamelyik zsebéből. Már kockákra szakadt, úgy kell összerakosgatni.

Az orvoshadnagy rakosgatja, aztán egyszerre döbbsenten a zászlósra néz.

— Te!

— Parancsolj.

— Ide nézz a! — a papirosra mutat — Magyar volt!

Csend.

— Magyar volt! Ez egy régi k. u. k. szabadságos levél. K. u. k.. Infanterie Regiment No. 83! — a papír fölé hajol — fantasztikus!

Döbbsenten a zászlósra néz:

— Hát nem kísérteties? Úgy hívták, mint téged?

Virágh Tibor hallja a szavakat és megremeg. Egyszerre a Terra Főzelékkonzervgyár öreg altisztjét, Varga Ábrist látja.

Az hazament és összeomlott. Ez itt maradt. És ez is meghalt.

Annak a lelke. Ennek a teste is. Ugyanúgy hívták, mint ezt a paraszti sorból származó magyar zászlóst.

Egyszerre új képet lát. Önmagát, az ausztráliai Sidney utcáján azon az estén, amikor az az emigráns német zsidó professzor előadást tartott a háború várható fejleményeiről és szavai nyomán először ütötte mellbe a tudat, hogy mindenén túl ő mégis magyar és nem lehet, hogy ő idegen egyenruhában esetleg magyarok ellen harcoljon. Ezt a kísérteties estét látja, kétségbeesett vívódást, aztán újra ezt a nyilván hadifogságból Ukrajnában rekedt magyar parasztot. Maga előtt látja a falut, ahol vagy huszonöt esztendeig élt ez a magyar paraszt, környezetéhez idomulva. Látja a kölhoz szélét, ahonnan első pillantása erre az aranyozott szoborra esett apró kunyhójából. A zászlóst Péternek hívják. Ezt is. De itt talán Pjotr Petrovits volt a neve. Pjotr Petrovits. Így elszlávosítva. Amint kora hajnalokon kilépett viskójából először is ezt a szalonkabátba öltözött aranyozott szobrot látta. Lenin? Vagy még valami lengyel nagyság szobra? Előtte a szónoki emelvény, amit Virágh Tibor jól ismért már minden itteni városból, falu-

ból, mindenesetre a szovjet készítménye. Időnkint a kolhoz-munkások tömegében ott állhatott Pjotr Petrovits is, az egykori magyar hadifogoly és hallgatta a beszédeket, amiket a komiszárok tartottak a termelés fokozása érdekében. Néhány héttel ezelőtt itt tudhatta meg, hogy háború van.

— Pjotr Petrovits — kiálthatott feléje egy Vaszilij vagy Andrej — Háború van! Este Moszkvából komiszár jött!

A Péterből lett Pjotr Petrovits biztosan értelmetlenül nézett a fiatal Vaszilijre, Andrejre.

— Mit nem mondasz! Háború? Talán csak rosszul hallottad!

— Már megint nem hiszel nekem Pjotr Petrovits! Ha mondom, már három hete maga Sztálin beszélt a rádióban! Megesszük a németeket! Meg a magyarokat. Úgy bizony, Pjotr Petrovits! Elindul a vörös hadsereg és meghódítja a világot! A komisszár mondta!

Pjotr Petrovics bizonyára ugyanúgy állt ott ahol a hírt meghallotta, mint annakidején ő ott a sidneyi gyapjútözsde klub-termében. És gondolkozni kezdett.

Háború. Fáradt szeme lassan lecsukódhatott, bizonyára nekitámaszkodott a düledező falnak s behunyt szeme előtt régi képek villódtak.

Fiatal, huszonegyéves legényke, katonabanda, felvirágozott vonat, aztán úttalan utak, sár, sár, robbanó gránátok, egy forró délelőtt, amikor árokban állott és látta, hogy csillogó szuronyokkal ezer meg ezer katona rohan feléje, ő meg kézigránátokat dobált, amíg egy ütést nem érzett és le nem roskadt.

Vad kaleidoszkópban szaladhattak szeme előtt a régi képek, végtelennek tűnő fogolytábor, végtelennek tetsző esztendőkkal és rettenetes vágyakozással.

A kolhoz határa lenyúlik a folyóig. Idejárhatott halászni Pjotr Petrovits, amikor letelepült és meghonosodott a faluban. Most az utóbbi hetekben már aligha halászott. Hetek óta katonák tanyáztak a folyóparton. Pjotr Petrovits — hiszen magyar paraszt — bizonyosan sohasem volt sokbeszédű ember. S mióta megtudta, hogy újra háború van, bizonyára még csendesebb lett. Szótlanul tett-vett a ház udvarán s csak immel-ámmal dolgozott. Talán egy Nikoláj Nikolajevics azt is megfigyelte, hogy néha furcsa, idegen dalokat próbálgatott.

— Megbolondultál te Pjotr Petrovits? — korholhatta —
Hogyan jut eszedbe ilyen bolondos dalokat nótázni? Ugyan
hol tanultad őket, mifelénk senkisésem dalolja!

Újabban esténkint biztosan elkocogott a szovjetházba,
Talán mondták is Pjotr feleségének:

— Megzavarodhatott! Akkor hallgatja a rádiót, mikor
olyan nyelven beszél, amit senkisésem ért! Meglátod, egyszer
baj lesz veled! Mikor mindenki a mi katonáinkat dicséri, ő arról
beszél, hogy a vengerszkieket nem olyan könnyű legyőzni.
Micsoda számár beszéd ez? Megzavarodhatott Pjotr Petro-
vits! Jó lesz, ha vigyázol rá, meg magadra is Natasa!

Virágh Tibor szinte maga előtt látta a magyar hadifo-
golyból lett Pjotr Petrovicsot, amint hosszú, éjszakába nyúló
estéken csak ül a padon a ház előtt, tágra nyitott nagy sze-
mekkel és rettentő távolságba néz.

S amikor a falu mögött elhúzódó hegy peremén meg-
szólalnak az ágyuk, szinte eszelősen kémleli az eget. Mintha
a gránátok útját akarná követni. Hova csapnak, kibe csapnak.

Aztán egyszerre csak fáradt teste ellódul a padtól és
rohanni kezd. A nagy tér üres. De ott jobbra az utca torko-
latában, igen, ott áll a bál! Vörös katonákat lát, gépfegyver-
rel rohannak előre, aztán egyszerre megvillan előtte egy
zömök kis ember, tizennyolc óta nem látott ilyent, de azonnal
megismeri: magyar katona. Valamit rikkant és valamit hajít.

Pjotr Petrovits hallja, hogy golyók süvitenek körülötte,
a templom környéke csak úgy porzik. És Pjotr Petrovits
rohanni kezd a golyók záporában, maga sem tudja hova, maga
sem tudja miért, úzi valami ősi ösztön. Mint őt is úzta haza-
felé Ausztráliából. Pjotr Petrovits rohan, valakinek nekilódul.
Támadni akarta, mert ő is orosz lett? Vagy védeni, mert
valami a tudat alatt azt sugta neki, hogy testvére az a zömök
kis ember? Ki tudhatja? Most már Pjotr Petrovits nem tud
választ adni. De Virágh Tibor tartalékos főhadnagy tud.
Ezzel a paraszttal ugyanaz történt, ami vele ott Ausztráliá-
ban. Mikor választania kellett. Ez az egyszerű lélek ugyanazt
csinálta. És most itt fekszik holtan.

Ez lesz az ő sorsa is? Hirtelen szédülni kezdett. Még
néhány szót motyogott.

— Úgy látszik — motyogta — úgy látszik, mégis sok
vért vesztettem — Aztán sötétség...

VIII.

Virágh Tibort, mikor felgyógyulása után kijött a kórházból, ideiglenesen leszerelték. Reggel bejárt a gyárba, délelőtt hazament ebédelni, aztán megint vissza az irodába. De szükség nem lett volna erre. A háború a konzervgyártás igazi konjunktúrája. Ment minden magától. Virágh Tibor kicsit fásultan járkált a gyár termeiben és odakünt a városban is. A „leszerelési-jegy” az egyenruhát levette róla, de nem tudta megszabadítani azoktól a képektől, amelyeket magába szívott s amelyek állandó nyugtalansággal, valami különös bizonytalansággal töltötték el.

Elena boldog volt, hogy Tibor újra itthon van. Mindent ekövetett, hogy gondolatait elfoglalja s olyan benyomásokkal foglalkoztassa, melyek legtávolabbról sem függenek össze az imént elhagyott frontszakasz képeivel. Vidám társaságot hívott estéről-estére, vagy náluk voltak együtt, vagy vacsorázóhelyeken találkoztak. S a margitszigeti Piccadillyben, a Dunapalota tetőtéraszán, a budai Lúdlábban, Kis Royalban semmi sem emlékeztetett a háborúra. Ha csak az nem, hogy a pezsgő még bőségesebben folyt. Ez főként annak volt az eredménye, hogy Bácska megint Magyarországhoz került. A mulatóhelyek, előkelő vacsorázóhelyek tele voltak tomboló életkedvű bácskai szerbekkel s a cigányok sietve tanulták a bácskai szerb nótákat.

Zengett is mindenfelé tőlük a város. Mint a szerb szótól is. A nagy dunaparti hotelek halljában, éttermeiben szinte több szerb szót lehetett hallani, mint magyart.

Hogy ezenkívül — már a pezsgős vacsorákon kívül — mit csinálnak, miről beszélnek, miképen gondolkoznak? Virágh Tiborban kicsit élt a gyanú, hogy ezek a duhajkedvű bőpénzű szerbek a szerbségnek felszínén úszó osztályából kerülnek ki. Akárcsak azok a kevésbé bőpénzű, diszkrétebben mulató magyar urak, akik velük együtt töltötték meg ezeket a helyiségeket.

Elena mindennapra programot csinált, de Virágh Tibor ettől nem lett vidámabb.

— Tibor! — bújt hozzá egy este Elena — Mi van veled? Azt hittem, ha itthon leszel, a tied között, felszabadulsz! S ugyanaz a nyomottság, amitől úgy féltem odaát!

Virágh Tibor mosolyogni próbált.

— Semmi Elena!

— Valami bűnöm van?

Melegen ölelte magához.

— Semmi édes! Aranyos vagy, jó! Nagyszerűen viselkedsz! Látod, hogy mindenki szeret körülöttünk!

— De én csak téged szeretlek és téged szeretnék vidámnak látni! Úgy félek, hogy még mindig az én régi...

Virágh Tibor szájára tapasztotta tenyerét.

— Egy szót sem, Elena! Régen volt, ha hibáztál, ezerszer jóvátettéd!

— Tibor! Biztos?

Ahogy ránézett, ragyogó, nagyratágult szép fekete szemével, még szebb volt, mint fiatalabb korában. Virágh Tibor forrón magához vonta. A mozdulat szabaddá tette Elena gyönyörű vállát. Abban a pillanatban forró férfi száj tapadt rá.

Elena szeme fátyolos lett.

— Tibor!

Aztán már csak halk, suttogó szavak, forrón lehelt félmondatok.

— Elena gyönyörű vagy! Sohasem voltál még ilyen szép!

— Szeretsz? Kellek még?

— Csak te!

Elena két gyönyörű karja megremegett, teste teljes aszszonyi szépségében omlott oda az ura elé, aki szomjasan itta magába ezt a forró szépséget, annyi esztendei együttélés után, mintha most legelőször érte volna meg vágyai beteljesülését.

Aztán csend. Behunyt szemmel feküdtek egymás mellett, kezük egybe kapcsolódva.

Elena lassan az ura felé fordult. Nézte az arcát, behunyt szemét, érezte az erős férfikéz szorítását karcsú ujjain. — Ez a kéz úgy kapaszkodott belé, mint a fuldokló az utolsó deszka-szálba.

Lassan Virágh Tibor szeme is kinyílt, arca Elena felé fordult. Sokáig nézte szótlantul. Szemük egymásba kapcsolva, némán feküdtek, nézték egymást.

Arcuk komoly volt. Elena szeme lassan átnedvesedett.

— Köszönöm — mondta — Köszönöm, Tibor.

— Én köszönöm.

— Úgy félttem mindig, hogy...

— Mitől, Elena?

— ...hogya a múlt emléke...

— Engem nem vehet el senki és semmi tőled! Téged sem tőlem. Nem engedem.

Az asszony karja nyakára fonódott, érezte meleg arcát. Magához vonta, szorosán, görcsösen ő is Elenát, kezét az arcára tette, mintha valami elől védeni akarta volna.

Egyszerre érezte egyenletes lélekzésén, hogy elaludt a karjai között.

Ő is behunyta a szemét.

Igen, minden rendben volt, ha ketten voltak. De ha társaság... Elena figyelmesen vigyázott rá, mindent elkövetett, hogy jól érezze magát és minél messzebb hessegesse kétségeit a képeket, melyeket a keleti frontról hozott magával. A társaság valóban nem is sokat törődött a háborúval. Élte gondtalan, felelőtlen életét. De a külvilágot mégsem lehetett teljesen kizárni, önhitt, máskor rövidlátó, megint máskor fölényes megjegyzésekben, legyintésekben mégis csak felvillant. Virágh Tibor ilyenkor ordítani szeretett volna. De a kitódulni készülő szavakat visszagyúrta magába.

— Vakok! Vakok! — háborgott magában — Ezek nem látnak! Ujságcikk címeiket kiabálnak, orosz helységnevekkel dobálódznak, de még egyetlen egyszer sem nyultak térkép után!

Elena észrevette. Igyekezett olyan időtöltést találni, ahol nincs alkalom a sok beszédre. Nyári színházakba irányította a társaságot, melynek állandó, mindennapos tagja volt Tahy Mihály. Elvitte őket a Margitszigetre a szabadtéri operett előadáshoz. Tomboló elegancia vette körül őket, önfeledt vidámság, biedermeier-álmokba merülés.

Háború? Ugyan kérem! Ez érzett az egész békevilágot árasztó képen. Ez nem is háború, csak valami amin nyerni lehet! Ez a ravasz kormány jól kitervelte. A háború egyre jobban távolodik a határoktól s a jutalomosztásnál mégis az elsők leszünk. Ezt remekül megcsináltuk. Karácsonyra a németek Moszkvában vannak.

S ha Virágh Tibor megpróbálta őket egy kis józanságra bírni, legyintettek. Kezdték kézlegyintéssel elintézni.

— Öregem, te javíthatatlan pesszimista vagy!
Máskor meg így:

— Barátom, téged megfertőzött az angolszász propaganda.

Igen, Virágh Tibornak sohasem volt nagyobb szüksége Elenára, Elena szeretetére, szépségére, megértésére, mint ezekben a napokban. Virágh Tibor egyre társtalanabb lett. Kezdte észrevenni, hogy mint a gondtalan öröm zavaróját, kerülni kezdik. Nem a testi valóságban, mert Elena szépsége fogva tartotta őket. De csak Elena. Virágh Tibor feje felett elnéztek. Hagyjuk a javíthatatlan játékrontót.

Szerencse, hogy a társaságban ott volt Tahy Mihály. Ő vele együtt látta a veszélyeket. Vele beszélni is tudott.

Egyik este — még nem beszélték meg, hol vacsoráznak — azt mondta:

— Ha akartok látni valamit, ma ne a szigetre, ne a Ritzbe menjeteK vacsorázni, hanem gyertek velem.

— Hova? — kérdezte egyik aranyifjú.

Tahy egy budai kiskocsmá nevét említette.

— A Marczibányi-téren található. Egyedülálló attrakciója van.

— No?

— Ott lép fel Szabó Dezső, az Elsodort falu írója, mint dizöz.

Virágh Tibor döbbenetn nézett rá.

— Megörültél?

— Szó sincs róla. Gyertek velem, látni fogjátok! Persze a „dizöz” minőséget nem kell komolyan venni. De mindenestre olyant fogtok látni, amit még nem láttatok.

A társaság az ötletet remeknek találta. Ilyent még csak ugyan nem láttak. Elena kicsif tanácstalan volt, mert nem ismerte Szabó Dezsőt, nem is hallott róla. Virágh Tibor rettenetes viszolygást érzett. De nem szólt semmit. Ment velük.

A Marczibányi-tér felső végén állott a vendéglő, melyet Tahy az attrakció színhelyéül megjelölt. A társaság tagjai azonnal megismerték, azelőtt Kastély vendéglőnek hívták, de a közönség nem látogatta. Később új kezekbe került és új cégtáblát szögeztek a kapu fölé: Lövészker vendéglő.

Mikor beléptek, az urak kicsit meghökkentek. Először is az árnyas kerthelyiség asztalai mellett alig ültek. Ezzel szemben zsúfolt volt a nyári meleg ellenére a vendéglő belső terme. De egyáltalában nem azok az arcok tekintettek rájuk, amelyeket a budai vendéglőkben szoktak látni. Szinte zsongás sem volt. Komoly arccal ültek az asztalok mellett, szóltanul fogyasztották a vacsorájukat és valami várakozás ült minden arcon.

A terem végén hosszú fehér asztal, a székeken komoly tekintetű, csendesen beszélgető férfiak. Nem olyanok, akiket ismertek vagy „urakként” szoktak volna emlegetni.

— Miféle közönség ez? — nézett a pincérre a társaság egyik tagja. Különben kormánypárti országgyűlési képviselő.

— Leginkább tanár urak — mondta a pincér —. Általában a Mester tisztelői.

Egy grimasz. Elhelyezkedtek.

Félkilenc lehetett, mikor a terem eddig is halk zsongása egyszerre teljesen elhalt. Olyan mélységes csend váltotta fel, hogy az urak egyszerűen megdöbbenek. Tahy Mihály Virágh Tiborra nézett.

— Figyelitek? Mintha itt most lélekben négyszáz ember felállott volna, hogy tisztelegjen.

Virágh Tibor az első pillanatban csak egy felleghajtó köpenyeget látott, aztán egyszerre a lámpák fényébe került Szabó Dezső érdekes feje a vatermörder gallér felett.

Virágh Tibor tizenöt évvel azelőtt látta utoljára. Nézte. Igen, öregebb lett. De arcában, szemében a régi fény.

Elena érdeklődéssel figyelte az arcokat. Ez a templomi áhitat valami olyasmi volt, amit még nem látott Budapesten. Az író a csendben úgy vonult a kispörköltök között saját kispörköltjéhez, mint amikor a hívek sorfala közt a pap vonul az oltár felé.

Szabó Dezső leült a hosszú asztal főhelyére, a pincér már hozta is a pörköltjét. A robusztus ember hatalmas étvágygal nekilátott, pillanatok alatt elfogyasztotta, aztán kirugta a széket maga alól.

Az asztalon valami koppant. Az író kihúzta és az asztal közepére odadobta régimódi kézelőjét. Az arca gúnyos mosolyra húzódott.

— Holnap azt fogják írni az ujságok, hogy Szabó Dezső a közönség előtt levetkezett.

Legyintett.

— Mindegy. Ma a XVIII. és XIX. század irodalmáról fogok beszélni önöknek.

S a kispörkölték, paprikáscsirkék, sörök és „hosszúlépések” között felhangzott egy — igaz, hogy toporzékolóan egyéni — de igen komoly és tartalmas irodalomtörténeti előadás.

A régi Szabó Dezső. Lebilincselő előadással, maró szatirával és tele tömény vitriollal.

Elena lovagjai egészen elsápadtak. Az író egy-egy mondata robbant, mint egy vitriolos merénylet.

A kitűnő országgyűlési képviselő, például, egyszerűen felszisszent. Szabó Dezső ugyanis azt mondta:

— Ha a magyar irodalmat akarjuk ismerni, ismernünk kell a magyar politikát. Mindenütt másutt politikusok szokták ezt csinálni. Nálunk mindig költőknek, íróknak kellett odaállni, politizálni és rendbe hozni, amit politikai susztereink összegubancoltak. Ha véletlenül volna itt politikus, nyugodtan vegye magára. De nem hiszem, hogy politikus idejönne. Nincs közöttünk olyan intelligens, akiről feltételezném, hogy a szavaimat megértené.

Virágh Tibor arca csendes mosolyra húzódott el.

Köröskörül lázasan figyelő szemek, szinte szoborszerű mozdulatlanság. Érezni kellett, hogy itt az író szavait mindenki halálosan komolyan veszi.

Szabó Dezső hangja egyszercsak elállgyult.

— Uraim, az elmúlt években volt egy idő, amikor rettenetesen szegény voltam. A Gugger hegy alján egy kunyhóban húzódtam meg. Kegyetlenül hideg tél volt. Éhes voltam és nem volt mit ennem, fáztam és nem volt egy darab fám, nem tudtam befűteni. A rozoga kunyhóba betört a szél, ott süvített meggémberedett tagjaimon át. És akkor ott, egy szál gyertya mellett én a vastagnyakú kálvinista olvasni kezdtem Pázmány Pétert. Higgyék el, a gondolat táplál, a gondolat fűt! Elfelejtettem hideget, éhséget és minden nyomorúságot!

Egy pillanat csend, aztán keserű gúny ült ki az arcára. Mint a láva ömlött belőle a keserőség.

— A derék politikusok zsidó törvényeket hoznak. Hát ez nem használ! Amíg az ifjúságot nem tanítják meg arra, hogy az érettségi, a diploma után ne csak a butító napilapjukat olvassák, hanem a könyv legyen a legjobb barátjuk, addig

ezer zsidótörvénnyel sem tudnak a zsidók elé kerülni! Majd ha a hazafiak nem a kis fröccsöt, hanem a tudományt, a gondolatot szomjuhozzák, nyugodt leszek. De amíg a „kis fröccs-szemlélet” jelenti a hazafiasságot, addig csak egyetlen sóhajtásnak van létjogosultsága: szegény Magyarország!

Aztán egyszerre a gúny, keserűség és szellem sziporkáiból még egy fényes tűzijátékot rögtönzött megállapításai köré és másfél órás beszéd után egy legyintéssel befejezte.

— A vacsorámat megszolgáltam! Viszontlátásra jövő kedden.

Azzal nyakába vetette felleghajtó köpenyegét és mint a garabonciás eltűnt az éjszakában.

A tomboló tapsviharban Virágh Tibor önkéntelenül felállott és utána indult. Nem akart semmit tőle, de valami hajtotta, hogy mégegyszer utána nézzen.

Látta az ajtóból, amint a kánikálában is felleghajtóba burkolózva megy az öreg éjszakái utcán. Egy darab mult, egy darab jelen, kétségbeesett segélykiáltás a jövő miatt.

Egy darab szuggesztív regényrészlet.

A költő, az óriás, aki mondanivalójával a kocsmába szorul, mert nem tud roppant arányaival beleilleszkedni a szűkre szabott keretekbe.

Az óriás, aki körül mindössze négyszáz hívő maradt.

Négyszázegyedik nem akadt a tízegynéhány millióból.

De egyszerre mégis felmerült egy négyszázegyedik arc. Jankulov Vladiszláv. A szerb pap, aki életének húsz esztendejét szentelte a madáchi gondolatnak.

Virágh Tibor szeme megcsillant.

Jankulov Vladiszláv! A kedves szegedi ismerős a Tragédia előadásáról! Vajjon mi van vele?

Azon az estén rajta kívül is volt egy megrendítő élménye. Hiszen akkor indult el a történelem kereke Románia felé. Ez a második élmény szinte egészen elfedte a közvetlenül megelőzőt. Jankulov Vladiszlávról egészen elfelejtkezett.

Pedig egyszer még felmerült a neve. Az összes ujságok írtak akkor róla. Ő vezette a bácskai szerbek küldöttségét a bevonuló magyar csapatok parancsnoka elé.

Most egyszerre heves vágyat érzett, hogy újra lássa, beszéljen vele és megkérdezze igen sok mindenről, ami nem egy álmatlan éjszakán gyötörte már.

Le kellene utazni Ujvidékre. Erdélyben sem volt a be-

vonulás óta. Meg kellene nézni, hogy milyen az élet a visszatért részeken, beszélni kellene emberekkel, megtudni a véleményüket, kikérdezni őket, milyennek látják az új helyzetet.

És különben is. Nagyon jó volna néhány napra más környezet, nem ez, más emberek, akik másként látnak, mert többet megélték.

Mikor visszament a terembe, odasugta Tahynak.

— Tudtál magadnak néhány nap szabadságot szerezni?

— Igen. Miért?

— Lemennénk hárman a Bácskába! Kicsit körülnézni, a magunk szemével látni! Van kedved hozzá?

— Van.

— Kitűnő. Szombaton leutazunk.

Szombaton délután öt órakor találkoztak a Keleti pályaudvaron. Az ötlet megvalósítása nem volt olyan egyszerű, mint ahogyan Virágh elképzelte. Tahy Mihálynak minden összeköttetését igénybe kellett venni hozzá. Bácskában még katonai közigazgatás volt, külön engedély kellett a beutazáshoz.

Tahy és Virágh könnyen megkapta, de Elena román származása miatt okoskodtak.

Erről persze hallgattak Elena előtt.

Öt óra negyven perckor indult az ujvidéki gyors. Végtelen hosszúságú szerelvény, mely még így is meglehetősen zsúfoltnak látszott, Tahy tapasztalt utas volt, rövidesen kényelmes fülkét szerzett és igen jó hangulatban indultak el.

Elena nevetve elevenítette fel az ujságíró régi elbeszélést arról az útról, amit lejárt parlamenti belépőjegyével tett meg. A tréfás hang most Virágh Tibort is magával ragadta. Egészen felvillanyozódott az utazástól. Kellemes izgalommal ment az új élmény elébe és őszintén örült, hogy újra láthatja a szép szál szerb papot.

Szép idejük is volt. Nyári verőfény, mely azonban nem volt gyötrően meleg. Élvezték az ablakon bevágó hűvös szellőt, a jó cigarettát, azt hogy csak hárman vannak.

Tahy Mihállyal nagyon összeszoktak. Elena is, Tibor is tudta, hogy Tahy kicsit megpörkölődött. Kicsit szerelmes Elena-ba. De sohasem próbálkozott, nem voltak ízléstelen kísérletezései és őszintén megszerette Tibort is. Nem tudott volna ellene komisszát elkövetni.

Éz volt első hármásban tett kirándulásuk.

Tahy, mint utimarsall gondoskodott róluk, ezer apró figyelmességgel fordult Elena felé és volt egy belső jó érzése: nagyon jól esett neki, hogy magukkal hívták, hogy magukhoz tartozónak érzik.

A gyors prüszkölve száguldott velük a lapos tájon s még világosban értek Kelebiához, a régi határállomáshoz.

Itt vizsgálat volt, vagy félóraig állott a vonat, hát leszálltak, sétálgattak a Perronnon, nézték a vonat utasait. Igen sok tiszt utazott, de jócskán hangzott a szerb szó is.

Szabadkán Elena izgatottan nézte a harcok nyomait, aztán beültek az étkező kocsiba és megozsonnáztak.

És este valamivel vacsoraidő után megérkeztek.

Néhány taxi, rengeteg kétfogatú.

— Erzsébet szálló!

— Hotel Rex!

— Halló, halló!

Zürzavaros rohanás, érkezési izgalom körülöttük, aztán végre helyet foglaltak egy öreg fiakerben.

A lovak apró földszintes házak között kocogtak a város központja felé. De ezt inkább csak sejtették, mert itt elsötétítés volt és a rendelkezést igen alaposan hajtották végre.

A kocsi az öreg Erzsébet királyné szállodába vitte őket. A szerb időkben Kraljica Maria volt a neve. A csiptetett szemüvegű Sándor király feleségéről nevezték el. Most visszavette régi nevét.

Halljában egészen nagyvárosi méretekben nyüzsögtek a hotel lakói. Itt is első sorban a katonák domináltak, de minduntalan feltűntek kissé túlzott eleganciával öltözött nők is, akikről messzire érzett a lokálszag.

Az étterem felől cigányzene hangzott.

Hamarosan megmosakodtak, átöltöztek, aztán lementek az étterembe.

Itt egy kicsit megdöbbsent Virágh Tibor. A cigányzene után egészen más képet várt.

Az étterem szinte teljesen üres volt. Egy-két asztalnál ült egy-egy magányos tiszt. És aztán senki.

Általában valami nyomottság érződött a levegőben.

Virágh Tibor homloka ráncokba szaladt.

— No! Hol vannak a budai kiskocsmák mulatós szerbjei?

Hiába kereste őket.

Egyébként a vacsora ellen nem lehetett kifogásuk. Kitűnően elkészített paprikáscsirkét kaptak, nem burgonyával, hanem galuskával, s a bor is jó volt.

A hosszú utazás után jól esett volna még egy kis sétában kinyújtogatni lábaikat, de amikor a szálloda kapuján kiléptek, ettől elment a kedvük. Koromsötét volt s a szálloda előtt szuronyos rendőr sétált.

— Jó ilyenkor este vigyázni! — mondta. — Nagy a sötét és az ember sose tudhatja, melyik kapu alól kap valamit. A tiszt uraknak is nyitott revolvertáskával kell járni Ujvidéken.

Tahy beszélt vele. Aztán visszament Elenáékhoz, de a rendőr felvilágosításait nem említette.

— Okosabb, ha lefekszünk — mondta — olyan komolyan hajtják végre az elsötétítést, hogy az ember nem látja, hova lép.

A kávéházban még megittak egy csésze feketét, aztán felmentek szobáikba.

Éjjel Tibor arra ébredt, mintha egy rövid géppuska sorozatot vagy rosszul sikerült sortüzet hallott volna. De megnyugtatta magát, hogy valami más zaj lehetett és aludt tovább.)

Elena fel sem ébredt.

*

Tahy Mihály meglehetősen nyomott hangulatban feküdt le és őszintén sajnálta, hogy Elenát magukkal hozták.

Nem értékelte túl a rendőr szavait, de azért jobban érezte volna magát, ha csak a saját bőréről lett volna szó.

Reggelre azonban elmúlt a rossz érzése. Ragyogó napfényre ébredt s mikor kinézett az ablakon, nyomát sem találta semmiféle riasztó háborús képnek.

Mintha Miskolcon lett volna, csak sokkal élénkebb ütemű publikummal.

A Főtér közepe tárult elébe, szemben a városháza, üzlet üzlet hátán, a tér másik végén a régi szép katolikus templom. Villamosok csilingeltek, autók robogtak, fiakerek kocogtak, az utcán rengeteg ember, igen sok nő és csupa nagyon csinos fiatal nő.

No, nem, itt nem kell féltetni Elenát. Az a rendőr ostoba volt. És ő is, hogy bedőlt neki.

De persze az elsötétítés...

A mély feketeségben a fantázia könnyen lát megbújó árnyakat, suhanó lábakat.

Ült a kávéház előtti kis terraszon és jóétvággal reggelizett.

— Bácska! Hiába, Bácska! — gondolta és kimondhatatlanul élvezte a tejszint a kávé, a friss zsemlyét és korlátlan mennyiségben rendelhető tojást pohárban, a fehér kenyeret, az aranyló sört.

Ez volt az egyetlen, ami idegenül hatott.

Már a kora reggeli órákban mindenki sört ivott a karsú, magas poharakból.

Kilenc óra tájban tűnt fel a szállodából nyíló ajtóban Elena szép alakja. Mögötte Tibor.

Most friss volt, tele érdeklődéssel, jóérzéssel.

— Hogy aludtál, öreg fiú!?

— Kitünően! Azt hiszem nagyon jó ötlet volt, hogy eljöttünk ide.

Elena kellemes izgalommal figyelte környezetét, a nőket, az egész kavargást, ami a térről látszott.

Virágh Tibor már tudta, hogy Jankulov Vladiszláv az „Almássy-utcában” lakik. Villamossal kell menni, mert meg lehetőszen messze van. A szerb városrészben.

Úgy tervezték, hogy ebédután látogatják meg, addig kicsit körülnéznek.

Kiléptek a térre.

Tahy Mihály újra megállapította, hogy felesleges volt minden aggodalma.

Sétálva elindultak a templom felé, megcsodálták a frissen épült nagyvárosi Rex szállodát, a szerb püspök vörös, bizantikus palotáját, aztán egy kis mellékutcán át beértek az új városba. Amit már a szerbek építettek.

Őszinte csodálattal állottak meg.

Ott magasodott előttük a „banovina”, a báni palota artisztikus fehér tömbje.

Hát ez Ujvidék. A szerb Athén...

IX.

Virágh Tibor nem tudta volna határozott szavakkal megindokolni, hogy miért, de az az érzése volt, hogy jobb ha először egyedül megy el Jankulovhoz.

Ebéd után — Elenát és Tahyt otthagya a feketénél — ennek megfelelően magányosan indult.

Az Erzsébet szálló előtt beszállt egy taxiba és a sofförnek megadta a címet.

Átsuhantak a téren, elhúztak a vörös szerb püspöki palota mellett, egy ideig még egészen nagyvárosi üzletek között robogtak, aztán a taxi ráfordult a végtelennek tetsző temerini útra.

Amilyen örömmel készült erre a látogatásra, most olyan zavaros érzések kavarogtak benne. Egyszerre előtört az idei április lélekzet elszorító hangulata. Az a zavaros, döbönt időszak, amikor ez az egész tragikus jugoszláv ügy elindult.

Meglehetősen sok dolga volt akkoriban. Nagyobbította a gyárat, új lehetőségeket látott, reggeltől estig munkában volt, még vasárnap is tárgyalt, dolgozott. Elsőnek éppen egy ilyen munkával zsúfolt vasárnap képe löködött a szeme elé.

Ült az íróasztalánál, éppen az új épület költségvetését nézte át. A rádió szólt. Valamikor az ebédutáni órákban volt. Nála mindig szólt a rádió. Nem zavarta. Sőt, kellett neki, hogy valami beszéljen, muzsikáljon körülötte. Csak éppen anynyira, hogy észlelje, de szóljon. Szerette ezeket az ebédutáni operalemezeket, melyeket félhárom felé könnyebb muzsika váltott fel.

Egyszer csak felfigyelt. Mi az? Műsorváltás? Hallotta, hogy valami helyszíni közvetítés. De még kóvályogtak fejében a számok, csak nehezen eszmélt. Aztán meglepetten felállt. Ejnye! Ez az utazás elkerülte volna a figyelmét? Igen, a helyszíni közvetítésben jugoszláv miniszterek nevét, hangját hallotta, Cvetkovics, Czinczar-Markovics. Aztán a német külügyminiszter Ribbentrop. Helyszíni közvetítés, Jugoszlávia csatlakozása a háromhatalmi egyesységhez. Most írják alá az okmányokat. Ez vasárnap volt.

Aztán mint a jeges zuhany, következett a forradalom.

A belgrádi rádióban a németellenes erők vették kezükbe a hatalmat, a németbarát politikusokat letartóztatták.

Idehaza izgalmas napok, suttogott hírek: a németek azt követelik, hogy Magyarország támadja meg Jugoszláviát, mellyel alig néhány héttel korábban kötött örökbarátsági szerződést.

Virágh Tibor sápadtan figyelt. Repülőgépek Berlinből és repülőgépek Berlinbe. A háború szele már Magyarország

fölött süvített Berlinoól Belgrád felé. Aztán egy ájult reggel: a magyar miniszterelnököt, Teleki Pált reggel holtan találták ágyában. A fejében golyó.

A hitbuzgó katolikus, miután este meggyónt, éjszaka golyóval tett pontot vívódásai után. Inkább meghalt, de a német követelést nem tudta teljesíteni.

Az egész országra ájult csend borult. Mindenki tudta, hogy ez az öngyilkosság mit jelent. Reménykedő pillantások Berlin felé. Talán ez a revolvergolyó velük is megérteti, hogy Magyarország nem támadhatja meg Jugoszláviát.

De a Dunaparton már áradtak Jugoszlávia felé a német páncélos tömegek. Budapest és benne Virágh Tibor döbbenet állt. Lehet ez? Holnap meg kell támadnunk azt, akivel pár hete örök barátságot kötöttünk?

Aztán egy másik vasárnap. Hajnalban hadüzenet, Belgrád népe alszik, nem is tud róla. Csak reggel arra ébred, hogy német stukák csapnak le rá és tízezer halott fekszik az utcán, húszezer vonaglik szétszakított testtel.

Virágvasárnap. Kezdődik a nagyhét. S a nagyhét közepén a magyar hadsereg is indult. Amit Teleki Pál nem vállalt, vállalta az utódja. A legszörnyűbb árulást. Igen, bekövetkezett...

Virágh Tibor ült az autóban, mely a szerb főpaphoz vitte, aki tele volt rajongással a magyar kultúra iránt. Meg kell értenie Jankulovnak. Mi nem akartuk megszegni a barátságot. Az egész magyar nép tiltakozott ellene. A kényszer tette.

Igen, ha nem értené meg, ezt kell megmagyarázni neki. De lehet-e? Lehet-e bármilyen mentség elfogadható?

Az autó fékezett. Kicsi zsákutca, szerb templom zárta be. Földszintes ház.

A soffőr odamutatott.

— Ez az kérem. Itt lakik a próte.

Virágh Tibor megnyomta a csengőt.

Csend. Semmi.

Újra csengetés.

Megint semmi.

A csengő már harmadszor rikoltott, amikor az egyik ablakon megmozdult a függöny és mögötte egy riadt szem-pár villant.

Végre lépések, kulcs csörög, az ajtó nyikorogva nyílik, Virágh Tibor döbbsenten néz.

Őszszakállú, csontig fogyott, halálsápadt pap áll vele szemben. Úristen! Ez lett Jankulovból?

Állt az ajtóban, magyarul, idegenül kérdezte:

— Mit parancsol, kérem?

— Főtisztelendő úr! Nem ismer meg? Virágh Tibor! Szegedről, a Tragédia előadásán találkoztunk!

A pap testén megkönnyebbülés szaladt végig.

— Ó, Virágh Tibor... Szegedről! — a kaput szélesre tárja — Tessék kérem!

*

— Uram, én pap vagyok, nem hazudom. Bennünk, akik ismertük a multból a magyarokat, öröm fogott el a hírre! Örültünk! Magyarok jönnek, nem németek! Magyarok, akiket ismerünk, akikkel évszázadokon át együtt éltünk. Ne értsen félre! Mi nem akartunk Magyarországhoz tartozni! Szerbek vagyunk, természetes, hogy Belgrád és nem Budapest a Mekánk! Nem azért örültünk, mert Budapesthez akartunk tartozni! Nem hazudom! Mi a megszállást csak háborús átmenetnek tartottuk, most is annak tartjuk! De boldogok voltunk, hogy magyarok lesznek a megszállók. Akik különben is csak kényszerből jönnek, hiszen barátaink! Mennyivel könnyebb lesz nekünk, mint azoknak, akik a német megszállást kapják.

Két karja fáradtan szerte tárult.

— Aztán... szuronyos puskák... döngetik a kapumat... gyere ki szakállas! És végig az utcán, feltartott kézzel, szuronyos puskák között!

Virágh Tibor sápadtan nézte.

Jankulov remegő kézzel végigsimította fehér haját.

Riadt tekintetét Virágh szemébe fúrta — Uram! Én nem tagadom! Löttek a bevonuló magyarokra! Löttek! Házakból, tetőkről, padlásokról! Löttek! Fiatalok, más részokről Bácskába telepítettek, fanatikusak! Igaz! Tudom, hogy ezért háborúban kegyetlen megtorlás jár! Tudom, hogy ártatlanok is belekeveredhetnek, ártatlanok is életükkel fizethetnek! De nem mi voltunk, nem mi bácskai szerbek. Hát miért irtanak bennünk?

— Főtisztelendő úr! Hogyan mondhat ilyent!

— Ez az igazság! Ez az igazság! Irtanak bennünket!

— Ki? Főtisztelendő úr! Nevet mondjon!

— Bajor tábornok... azelőtt Bayernek hívták. Kérem... én őszintén beszélek. Úgy érzem, önnel szabad őszintén beszélnem! Ami itt folyik az a legborzalmasabb hazaárulás — Magyarországgal szemben.

Virágh Tibor értetlenül nézte.

— Nem értem, főtisztelendő úr!

— Bajor tábornok és társai évszázadokra tönkreteszik Magyarország becsületét és a magyar-szerb megértést! Magyarokat távolítanak el Magyarországtól!

Virágh Tibor úgy érezte, hogy minden összeomlik benne.

Ez a szerb főpap, Jankulov Vladiszlav, Ujvidék görögkeleti szerb püspökhelyettese a magyar kultúra és irodalom rajongója, életének húsz esztendejét fordította arra, hogy Madách Tragédiáját szerb nyelvre fordítsa. Méltóságteljes, gyönyörű jelenség volt ott Szegeden. És most itt a méltóságos megjelenésű szerb főpap helyett egy állandó halálfélelemben élő emberi roncsot talált. A város katonai vezetője Bajor tábornok »kezeket fel« helyzetben, feltartott kezekkel, szuronyok és géppisztolyok között vezettette maga elé... Megtudta, hogy ugyancsak Bajor tábornok úr plakátot nyomtatott, kiket zsúppoltat ki a Bácskából s a különböző nemzetiségek sorrendje így végződött: cigányok és szerbek... Megtudta, hogy van itt egy Návay nevű főhadnagy úr, aki munkaszolgálatra rendeli be a zsidókat, üti-veri, vereti, kikötteti őket. S a sebész főorvost, amikor elkéredzkedik, hogy egy sürgős operációt kell végrehajtania, előbb latrinára küldi és a steril műtetre készülő sebészt arra kényszeríti, hogy saját meztelen két kezével szedje ki a latrina tartalmát.

Megtudta, hogy Bajor tábornok úr kirugta hivatalukból az összes szerbeket és általában olyan minden politikai érzéket nélkülöző módon parancsnokol, hogy abból más mint szerb felkelés ki nem alakulhat. Holott... amikor jött a hír, hogy Bácskába nem a németek, hanem a magyarok indulnak, tehát, hogy nem Hitler SS legényei jönnek, hanem magyar honvédek, akiknek tudnak a nyelvén beszélni, akiket sokszázados együttéléséből ismernek, ezt a sors nagy kegyének érezték a szerbek, ami csak azt fogja jelenteni, hogy Bácska a háború tartamára beilleszkedik a magyar állam kereteibe és szerb lakossága minden veszteség nélkül várhatja ki, konszolidált viszonyok között, baráti egyetértésben a magyar megszállókkal, a háború végét.

Éppen ezért ők is, mint barátokat fogják várni a magyar csapatokat, mindenütt baráti fogadóbizottságot alakítanak és lojálisan együtt fognak működni a magyarokkal.

Szóval — szeretettel várták őket. Megértéssel, hogy nem jószántukból rúgták fel a szerződést! És erre — Bajor tábornok urat kapták. Aki ezt a kedvező légkört hetek alatt tökéletesen elvadította. Olyannyira, hogy ezekben a napokban már szerb arra az utcára se tért be, ahol általában magyarok jártak. A szerb fiatalság a város másik végén alakított magának különálló sétahelyet. Láta a falakat, tele voltak zsidók ellen izgató undorító plakátokkal.

Megtudta, hogy Bajor tábornok úr leszereltette a szerb püspök telefonját, lépten-nyomon megalázza a szerbeket. És ebben méltó követői szervilis beosztott tisztjei, különböző obskurus polgári foglalkozású tartalékos tisztek, akik gallérjukra varrott egy vagy két csillagjuk birtokában cezaromániába estek és az elmúlt húsz esztendő vélt vagy valódi sérelmeit torolgatják ahelyett, hogy az együttélés útját keresnék.

— Nézzen körül! — hallotta Jankulov hangját — Beszéljen az itteni magyar parasztokkal, munkásokkal! Szégyellik magukat! De beszéljen magyar honvédekkel, az uniformisba bujtatott magyar parasztokkal, munkásokkal! Ugyanazt fogja látni! De hiába magyarázom a híveimnek, hogy ami itt történik ez nem a magyar nép akarata, bűne, hanem csak egy vékony rétegé, mely uralkodik fölötte! Az egész népet fogják felelőssé tenni a Bajorokért! Uram! Hogy Ujvidéken megmaradhatott a magyar kultúra, azt az itteni zsidóknak köszönhetik! Akik magyar iskolákban nőttek fel, magyar könyveket olvasnak, magyar filmet néznek. Budapestre járnak haza. Most a sovinsizta szerbek gúnyosan mondják nekik: örüljete, itt vannak a magyarjaitok, akiket áhitottatok!

Nehezen lélezett. Hangja egyre fáradtabb lett.

— Én beszéltem Önnek arról a zsidóvallású magyar úrról, a cukorgyári igazgatóról, aki Madách Tragédiájának szerb fordítására az anyagi lehetőséget nyújtotta. Hogy a szerb nép is megismerje a nagy magyar alkotást. Menjen ki az utcára, és ne szerbet, hanem itteni magyarokat kérdezzen meg, hogy mit tettek ezzel az emberrel!

Elhallgatott.

Virágh Tibor nem tudott mit mondani.

Némán felállt.

— Bocsásson meg, főtisztelendő úr. Én... mi ott Budapest... mi minderről semmit sem tudtunk...

Aztán úgy fordult ki az utcára, mint akit megkorbácsoltak.

Virágh Tibor ostorral szeretne volna verni a pesti gyors mozdonyát, hogy minél előbb hazaérjen.

Elena nem tudta, mi baja van, csak azt látta, hogy nem találja helyét.

Nem szólt, de állandóan figyelte. Valami történt. De mi?

Látta, hogy minduntalan félrevonja Tahyt. Néha egy-két mondatot is elkapott.

— Azt mondd meg, hogy kihez forduljak!

— Leghelyesebb lenne a miniszterelnökséggel beszélni. De milyen címen? A politikában nem játszol szerepet, az ipari érdekeltségéd nem elég jelentékeny! Ha csak ausztráliai mulatad nem segít...

Virágh ingerülten csattant.

— Hát ki az a magyar miniszterelnök? Dalai láma? Csak politikus juthat be hozzá? Vagy a nagytőke?

— Vagy a nagybirtok, a klérus és legfőképpen az atyafiság! Te állandóan elfelejted, hogy Magyarországon vagyunk!

— Egyre jobban kétségbeesem! Kiderült, hogy nem ismerem Magyarországot! Bennem élt egy kép erről az országról, melynek semmi köze a valósághoz! Az iskolában kaptam a képet, ez a kép az ausztráliai távolságtól még csábítóbb, még szebb színeket kapott, én rohantam utána s most, hogy elértem, ijedten látom: ez a kép hamis! Nem Magyarországot ábrázolja, hanem a vágyat! Amilyennek lennie kellene! Az isten szerelmére, mutass nekem egy politikust, akinek elég széles a látóköre, akinek elmondhatom, hogy ezeket a Bojorokat könyörtelenül félre kell állítani, ha nem akarunk elpusztulni!

— Ilyen politikust tucatjával hozok neked! Csak éppen az ellenzéken ülnek és pusztába kiáltott szó a szavuk!

— Kihez forduljak?

Tahy gondolkozott.

— Megpróbállak összehozni Tuby államtitkárral.

— Ki az?

— A kormánypart vezére. Sok reményem nincs hozzá,

de azért mondj el neki mindent!

Virágh felkapta a fejét.

— Mi a módja annak, hogy bejussak a képviselőházba?

— Egyszerű. Amelyik nap be akarsz ülni, szólj, hozok belépőjegyet.

— Eh, nem erről van szó! Képviselő akarok lenni! Szót akarok kapni a politikában!

— Valami időközi választás... De ahhoz meg kell halni valakinek! És rengeteg pénzbe kerül!

— Az nem érdekel!

A vonat robogott velük, Virágh egyik szivart a másik után szívta.

— Kérlek, ezzel a Tubyval akkor...

— Összehozlak.

Össze is hozta. Aztán összehozta egyéb korifeusokkal. Virágh döbbenetesen látta, hogy aggodalmait egyáltalában nem osztják, úgy kezelik, mint egy elmebetegét, vagy gyereket és igen udvariasan bár, de határozottan kioktatják. Erős kézre van szükség, a nemzetiségek felé „atyai szeretet” kell mutatni, de „egyben erélyt és határozottságot” is, mert ennek hiányát „gyengeségre” magyarázzák...

Tuby államtitkár egyébként megkérdezte, hogy hajlandó volna-e bizonyos áldozatokra — természetesen a leghazafiasabb célokra — amennyiben a párt, melynek igen tetemesek a költségei, mandátumhoz juttatná.

— Tudnod kell kérlek — mondta — hogy pártunk igen jelentős szociális célokat tűzött maga elé.

Virágh Tibor gondolkozás nélkül igent mondott. Az államtitkár pedig — a felajánlott összeg hatása alatt — kilátásba helyezte, hogy gondolkozni fog a lehetőségeken.

— Ami pedig ezeket a bácskai dolgokat illeti, légy meggyőződve, hogy a kormányzat bölcsessége éberem örökös és a szentistváni gondolat keretein belül mindent elkövet, hogy a nemzetiségek megtalálják helyüket a nemzeti közösségben.

Virágh Tibor nem volt meggyőződve. Telefonon feltárcsázott egy vezérkari tisztet, akivel az orosz fronton került kapcsolatba. Nyíltfejű, világos látású ember volt, őt kérte meg, hogy teremtsen számára lehetőséget és módot, hogy tapasztalatait illetékes katonai helyen mondhassa el.

Meglepetésére azt a választ kapta, azonnal üljön kocsiba és jöjjön fel hozzá a Várba. Ezekben a kérdésekben éppen ő az illetékes.

Negyedóra múlva ott is ült már. Kettőjükön kívül, egy főhadnagy volt a szobában, aki minden szavát gyorsírással jegyezte. A vezérkari tiszt semmit sem kérdezett, egyetlen szó nélkül végighallgatta, aztán — mikor befejezte — minden válasz nélkül felállt és a kezét nyujtotta.

— Köszönöm, kérek. Jelentkezni fogok.

Virágh azzal az érzéssel ment el tőle, hogy hiábavaló utat tett meg.

De megtett mindent. Mindent, ami rajta állott.

Kicsit fáradtan visszaült íróasztala mellé. És gyártotta tovább a konzerveket.

*

Két nappal később a posta behívót hozott. Virágh Tibor döbbsen látta rajta vezérkari ismerőse aláírását.

Azonnal kocsiba ült és felhajtatott a Várba.

— Mi ez, kérek? — nézett rá — Megbüntettek, amiért meg mertem mondani az igazságot?

— Nem. Utazz le, csak nekem vagy alárendelve. Nézz, láss, figyelj és jelents.

— Egyenruhában?

— Egyenruhában.

— És tábornokról jelentsek?

— Tábornokról.

Virágh Tibor határozott zavart érzett.

— Hát... ez kérek nem lesz könnyű dolog! Két főhadnagyi csillaggal... Nagyon nehéz.

— Azért küldelek téged. Ha hibát találsz és jelented, tedd hozzá rögtön az elgondolásodat is, hogyan lehetne segíteni. Majd én visszajuttatom, mint parancsot Ujvidékre. Még a mai vonattal indulnod kell!

Virágh Tibor zavara korántsem a feladatnak szólt. A legnagyobb örömmel vállalta. Hiszen ezzel az ügy érdekében többet ért el, mint amire egyáltalán gondolni mert.

De úgy érezte, az egyenruha, a főhadnagyi rendfokozat sok mindenben akadály lesz.

Ha polgári minőségben utazhatik, sokkal többet érhetne el.

A Várból egyenesen a gyárba ment, kiadta a távollétére szükséges intézkedéseket. Aztán haza.

Elena éppen a Mátrába készült.

— Természetesen el fogsz utazni — mondta a feleségének — Aggódnod nem kell miattam.

Elena szemében mégis aggodalmat látott.

— Tibor! Te akartad ezt?

— Gondolni sem mertem rá. De ha megbíztak velem — és örülök, hogy így történt — minden örömmel azon leszek, hogy a feladatot elvégezzem.

— Nem fogsz ellenségeket szerezni?

— Az nem fontos, Elena. Kérlek, adassad ki az egyenruhámat és gondoskodjál, hogy rendesen csomagoljanak.

Ebédután még kikísérte feleségét az állomásra, aztán ő is elutazott.

X.

Virágh Tibor itt az újvidéki dunaparton, már kint a periférián, ahol a város a faluba olvad, szótlanul egy nagyon szép lány mellett ment. Az étkezőkocsiban találkoztak, valahol Szabadka táján. A szemben lévő asztalnál ült, Virágh előtt ismerősnek tűnt és erősen gondolkozott, hogy hol találkozott vele, honnan ismeri.

Ugyanezt a kutató pillantást látta a lány arcán is. Aztán egyszerre ráeszmélt. Szeged, színház... igen! Mikor először járt Elenával Szegeden, akkor ismerkedtek meg. Színésznő. Szegedi primadonna volt akkor. Sokáig gondolt rá nagy szeretettel néhány szó miatt. Királynőt játszott azon az estén és „jaj, olyan izgatott vagyok — mondta — váratlanul bejött az édes apám, kint ül a nézőtéren”. Igen, ez a kis mándlis paraszt leánya. A királynő, aki nem tagadta le paraszti apját!

A néhány szó miatt szeretettel és örömmel olvasta a sikereiről szóló híreket. Közben a színésznőt Budapestre szerződtették, néhány filmsikere is volt. Mikor most meglátta és felismerte az újvidéki gyors étkezőkocsijában, őszintén megörült. Azonnal átült hozzá.

A színésznő vendégszereplésre utazott Ujvidékre. Most már együtt tették meg a hátralévő utat. Mindketten idegenek voltak a szerb Athenben, megbeszélték, hogy másnap találkoznak. A színésznő délelőtt próbált a szintársulattal, Virágh

pedig mindenekelőtt Jankulovot kereste fel. Közölte vele megbízatását és megkérte, hozza össze a bácskai szerbség vezető embereivel.

— Legelőször is a püspök úrral kellene beszélnie! — mondta Jankulov. — Ha akarja azonnal be is jelentem nála.

— Kérni fogom!

Félóra mulva már ott is volt a szerb püspöknél. Aszkéta-arcú, meleg tekintetű pap volt, végtelenül egyszerű, majdnem kopott. Szobájában festőállványok, azokon munkában lévő képek, a sarokban pedig összeszíjazott bőröndök. A szoba különös keveréke volt egyházi vonatkozásoknak és művész-tanyáknak.

A festmények mind különböző szenteket és bibliai jele-
neteket ábrázoltak.

— Gyenge festmények — mosolygott a püspök — de sok a templomunk, az ikonosztázionokhoz nagyon sok kép kell, szerény tehetséggel segíteni szeretném a szegény népet. Tőlem mégis csak ingyen kapják. S ha nem is olyan művés-ziek, Isten a szándékot nézi. Sajnos, nem tudom, lesz-e időm ezeket a képeket befejezni... — egy gesztus az összeszija-zott bőröndök felé. — Nem tudom, melyik percben kell men-nem innen.

Virágh értetlenül nézett rá.

— Nem ez a székhelye püspök úrnak?

— De igen, természetesen. Csakhát... bizonyosan olvas-ta főhadnagy úr a falragaszokat.

Virágh nem értette.

— Miféle falragaszokat, kérem?

— El kell hagynia Bácskát annak, aki nem itt született — mondta a püspök. — Nem tudom, hogy Bajor tábornok úr melyik pillanatban kézbesíteti a kiutasítást. Mindenesetre összecsomagolva várom.

Virágh hangja felcsattant.

— Én biztosíthatom, püspök urat, hogy nem fog ilyen utasítást kapni!

A püspök mosolygott.

— Nem tudom... A jelek azt mutatják, hogy nem maradhatok. Már a telefonomat is likapcsoltatták.

Virágh remegett a dühtől. A püspök, aki rosszul beszélt magyarul, de mint Jankulovtól tudta, magyarral csak magyarul beszél, szeliden mosolygott.

— Kár. Szerettem volna maradni. Hiszen ha én véletlenül Horvátországban is születtem, családom, apám, anyám bácskaiak voltak. És én is mindent elkövettem, hogy zökkenő nélkül menjen az átmenet. A szerb nép vezetőivel együtt felhívást szövegeztünk a néphez. Nyugalomra szólítottuk fel. Megmagyaráztuk az ifjúságnak, s azoknak, akik más vidékekről kerültek ide, hogy mi ismerjük a magyarokat, évszázadokig éltünk együtt, templomainkat, keresztjeinket az utak mentén sohasem bántották, a magyarokkal békességben élhetünk. Ne rontsák el a helyzetet, ne lövöldözzenek, illeszkedjenek bele a közösségbe, meg fogják találni benne a helyüket, amíg a háború végén a végleges döntés megtörténik.

— Ejnye... Nem láthatnék kérem ilyen plakátot?

— De igen. Hogyne. Itt az eredeti. Az eredeti aláírókkal.

Virágh olvasta.

— Gyönyörű, püspök úr! Bizonyosan volt hatása!

Egy tehetetlen mozdulat.

— Sajnos, semmi.

— Nem hallgatott a nép a püspökére?

— Ó, dehogyan nem hallgatott volna! Jó nép ez!

— Hát?

— Sajnos, a plakát nem jelenhetett meg. Nem engedték.

Virágh Tibor állta egyszerűen leasett.

— Nem jelenhetett meg? Nem engedték? Ki nem engedte?

— Bajor tábornok úr...

— Dehát... — ugrott fel Virágh Tibor — ...dehát, ha ezt a szerbek nem önként ajánlják, akkor kérni kellett volna! Megint a tehetetlen mozdulat.

— Sajnos, Bajor tábornok úr nem engedélyezte...

Virágh a püspöktől egyenesen a telefonhoz rohant. Budapestet kérte. A vezérkart, hogy megbízójának jelenthesse. De az nem volt hivatalában s így másnapra kellett halasztania.

A délelőtt folyamán jelentkezni akart Nádas altábornagynál is, aki az egész Bácska katonai közigazgatásának volt a parancsnoka, de ebben a lelkiállapotban nem akart felmenni hozzá.

Elment a színházhoz a színésznőért. Együtt ebédeltek, utána a színésznő pihent egy órát szobájában, ő pedig minden eshetőségre felkészülve, írásbeli jelentést készített a püspök-nél hallottakról.

Négy óra után bekopogott a színésznőhöz és együtt indultak egy kis sétára a Duna partján.

Igy jutottak el csendes beszélgetésben ide a perifériára, ahol Ujvidék városi képe már átsiklott a falu képbe.

Apró falusi házak sorakoztak egymás mellé, a házak előtt padok. Elfáradtak, leültek az egyik padra.

— Megengedi? — mosolygott a lány a kerítés mögött matató asszonyra. á

Az ellenségesen megrántotta a vállát.

— Szerb! — sugta a színésznő — Nem szeretnek bennünket.

De ugyanekkor megszólalt bent az asszony, az egyik szomszédjához kiáltott át. Német nyelven. Nem szerb volt. Sváb.

— Jöjjön, kis lány! Menjünk odébb!

De mielőtt felállhattak volna, az utca vége felől egyszerre feltűnt egy tábornoki nadrág vastag vörös csíkja. Lassan, sétálva közeledett az előttük álló utcai kút felé.

Virágh felállt, tisztelgett, a tábornok mosolyogva viszonozta, aztán odalépett a kúthoz, ahol a sváb asszony éppen vizet merített. A tábornok mosolyogva neki is szalutált.

— Kaphatnék egy pohár vizet?

Az asszony ránézett, aztán ellenségesen, röviden németül odalökte:

— Nincs pohár! I hab ká Glass!

A tábornok tovább mosolygott.

— A házban sincs?

— Nincs!

Virágh keze ökölbe szorult. Feszülten figyelte a jelenetet. A tábornok körülnézett.

— No, talán a szomszéd házban lesz — és rámutatott egyik házra — Itt is németek laknak?

A sváb asszony éppen csak odalökte a szót.

— Szerbek.

A tábornok megindult a ház felé. Virágh a rangjelzését nézte. Altábornagy. Tehát nem Bajor tábornok. Nyilván Nádas altábornagy. Most már még jobban figyelt. Holnap

dolga lesz vele, helyes ha megfigyeli milyen ember. Az altábornagy ott állt már a kerítésnél. A kerítés mögött egy asszony és két-három férfi. Az altábornagy sapkájához emelte a kezét és mosolyogva megszólalt. Szerbül beszélt.

— Tudnának kérem egy poharat adni?

Az emberek, akik eddig szándékosan félrefordultak, hogy ne lássák, most lassan feléje fordultak. Arcukon meglepetés ült. Magyar tábournok szerbül szól hozzájuk?

Az altábornagy nyugodtan várt.

Végre az egyik férfi megmozdult. És egy lépést tett feléje. Nézte a magasrangú magyar tisztet. Aztán megszólalt:

— A tiszt úr tudja a mi nyelvünket?

A tábournok derűsen bölintott.

— Hogyne! Fiatal tiszt koromban sokáig szolgáltam itt a Bácskában és Horvátországban! S az első háború alatt harcoltam Szerbiában. Igen kitűnő szerb katonákat ismertem meg! A szerbek jó katonák! Bátrak! Mindig nagyon becsültem és szerettem őket!

Csend. Nézték a magyar tisztet.

Aztán az egyik asszony szó nélkül fordult és poharat hozott.

Az altábornagy ki akarta venni a kezéből, de már ott is volt az egyik szerb férfi s ment a pohárral a kúthoz.

— Tessék csak hagyni — mondta magyarul — majd hozok én!

Mire a vízzel visszaérkezett, az altábornagy már gugolt és nagyban beszélgetett egy nyolc esztendőös kisfiúval. Szem-melláthatóan igen jó barátságban voltak. Szerbül beszélgettek.

Néhány perccel később az altábornagy már ott ült a padon, körülötte a szomszédos házakból is félfalunyi szerb. Igen szívélyesen beszélgettek.

Aztán az altábornagy a zsebébe nyult és egy névjegyet adott át nekik. Mindenki vel kezét fogott barátságosan. Neki ilyenkor vissza kell menni a hivatalába. És sétált tovább.

Amint elment, Virágh odalépett az emberekhez.

— Ki volt ez az altábornagy úr?

Odamutatták barátságosan a névjegyet.

Igen. Nádas altábornagy.

Virágh Tibor nagy megkönnyebbülést érzett. Hát nemcsak Bajor tábournokok vannak.

Nádas altábornagyon át ezek az emberek úgy megsze-
lídültek, hogy vele is beszélgetésbe kezdtek. S látva, hogy nem
tud szerbül, azonnal átváltottak a magyar nyelvre.

Hosszú hetek óta ez volt az első perc, amikor Virágh
Tibor fellélezett.

Egészen felszabadultan sétált a színésznővel visszafelé.

A város lassan közeledett feléjük. Már látták a felrob-
bantott hidat, a Duna tulsó, horvátországi partján egyre éle-
sebben rajzolódott ki a pétervárad-i vár. Körülöttük a házak
kezdtek nőni, városiasodni, már látszott a komp, mely a fel-
robbantott hid szomszédságában a horvátországi forgalmat
bonyolította le.

— Ejnye, de vigan vannak a komp körül! — mondta
Virágh — Nézzük csak meg minek örülnek.

Emlindultak a komp felé.

Amint közeledtek, látták, hogy vagy száz főnyi csoport
hahotázik az állomásnál, és ugyanakkora csoport van a Duna
horvát oldalán is.

A komp a Duna közepén úszott, éppen a magyar part
felé közeledett.

A parton egy magyar zászlóst láttak, kicsit parlagi figu-
rát, körülötte néhány német SS katona, aztán asszonyok, fér-
fiak, gyerekek. A szellő a hangfoszlányokat is hozta már,
svábosan ejtett német szavak csapódtak a füleikhez.

Valamennyien a kompot nézték és várakozásteljesen ha-
hotáztak.

Virágh Tibor még az előbb látottaktól derüsen lépett a
csoport közelébe.

A színésznő néhány lépéssel mögötte maradt.

A zászlós tisztelgett.

— Vidáman vagytok! — mosolygott rá Virágh — Mi
olyan mulatságos?

A zászlós arca széles derűre húzódott.

— Főhadnagy úrnak jelentem alássan, egy zsidó kurva
van a kompon. Reggel óta kocsikázik a két part között, se ott
nem fogadják be, se itt!

Virágh Tibor vérvörös lett.

— Zászlós úr! Ezt a hangot nem tűröm! Nem tűröm,
mert látta, hogy egy hölgyel jöttem és nem tűröm, mert
ilyen hangon magyar tiszt nőről nem beszélhet!

A zászlós döbbenten nézett rá.

— Főhadnagy úr! Zsidó a nő!

— Nem azt kérdeztem, hogy mi a vallása! Nő! És milyen jupon akadályozza meg, zászlós úr, hogy az a nő itt partra szálljon?

— Parancsom van, hogy zsidót ne engedjek partraszállni!

— Kitől kapta a parancsot?

— Bajor tábornok úrtól!

A komp közben megérkezett a magyar parthoz. Virágh a komp felé fordult.

Nem is kellett sokat keresnie, a nőt azonnal felismerte. Koromfekete, nagyon szép, karcsú nő állott a komp orrában, két nagy szemében rettegés és könyörgés.

Virágh Tibor gondolkodás nélkül a komp felé indult és kezét nyújtotta feléje.

— Jöjjön, kérem. Lépjen a hidra.

Az asszony kilépett. Egész testében remegett.

— Vannak, kérem, papírjai? Vannak igazolványai?

Elcsukló hangon mondta:

— Hogyne, főhadnagy úr! De eddig senki sem volt hajlandó megnézni azokat.

Már nyújtotta is.

Virágh egy pillantást vetett a papírokra, látta a nevet. Stanoljevics Dusáné.

Meglepetten nézett rá.

— Nagyságos asszony szerb?

— Igen. Birtokunk van itt a Bácskában.

— Szóval szerb. Nem zsidó,

— Nem, kérem.

Virágh szótlanul a zászlós felé fordult.

A zászlós szemtelenül vállat vont.

— Én zsidónak néztem!

— Zászlós úrnak az a kötelessége, hogy a papírokat nézze meg!

A zászlós egyre pimaszabb lett.

— Szerbnek is belépési engedély kell!

Az asszony ijedten fordult Virágh Tiborhoz.

— Kérem, főhadnagy úr, honnan szerezhettem volna? Most jövök haza bújdosásból. De itt születtem, itt éltem, mindenki ismer, én...

Virágh megfogta a karját.

— Felelősségemre szálljon nyugodtan partra asszonyom! Majd a többit itt intézzük el!

Levezette a hidról. A tömeg két oldalt szétvált. Ellen-séges pillantású SS legények, újvidéki svábok között vonult végig az asszonnal, akik némán nézték a jelenetet.

— Jöjjön kérem! Elmegyünk Nádas altábornagy úrhoz! Az asszony szemében könny volt.

— Köszönöm!

Virágh Tibor az altábornagyot még nem ismerte, csak az előbbi jelenetet látta, de bizonyosan tudta, hogy jóhelyre megy.

Az asszony, bár hibásan, tudott magyarul. A színésznő belekarolt.

— Gyere szívem.

Stanoljevicsné könnyein át hálásan nézett rá és nehezen vonszolni próbálta a bőröndjeit.

Virágh észrevette, hogy halálosan kimerült. A bőröndöket kivette a kezéből.

— Bizonyosan szeretné előbb rendbeszedni magát. Hova kísérjük, kérem?

— Itt! — mutatott az asszony az egyik szűk, Dunára nyíló utcára — Itt a házunk.

— Akkor menjünk, kérem!

*

Mire Stanoljevicsné rendbeszedte magát, Virágh Tibor megismert egy tragédiát. Ennek az asszonnak megölték az édesapját. A jugoszláv háború harmadik napján történt. Az öreg úr, aki annakidején a monarchia tisztje volt, az állam-változás óta itt gazdálkodott. Mikor a háború kitört és felrobbantották a hidakat, ő az egyik legfontosabb hid felrobbantását megakadályozta. Nem azért, mintha ezzel a bevonuló magyaroknak akart volna kedveskedni, de úgy érezte, hogy ez a hidrobbantás a szerb ügyön nem segít, viszont az egész környék életét évekre meg fogja bénítani. De tette minden- esetre nagy segítséget jelentett a bevonuló honvédségnek. S a vége? Mikor a honvédek bevonultak, egy elbocsátott tolvaj bérese állítására, hogy „csetnik, aki a padlásról lőtte a magya- rokat”, agyonlövették. A birtokát pedig elkobozták. Leánya, Stanoljevicsné, édesanyjával együtt Spalatoban érte a háború

kitörését. Anyja és kis fia Horvátországban maradt egyik rokonuknál, ő indult el, hogy megnézze mi van idehaza. Utközben tudta meg a tragédiát.

Ezt tetézte a zászlós úr, a kompórség parancsnoka...

Valamivel hat óra után érkeztek meg a báni palota elé, ahol Nádas altábornagy parancsnokolt.

Szerencséje volt, az előszobában senkisémm várakozott, a segédtsízt azonnal bejelentette.

Egy perccel később már ott is állott az altábornagy előtt.

Az altábornagy jól megnézte.

— Szóval vezérkari megbízásban jöttél ide!

— Igenis.

— Mi vagy civilben?

— Iparos. Konzervgyárat vezetek.

— Mi a megbízásod?

— Tulajdonképpen nem volna szabad jelentenem, de ma délután láttam altábornagy urat kint a városvégen, amint a szerbekkel beszélgetett...

Az altábornagy felkapta a fejét.

— Te voltál az a főhadnagy!

— Igenis. És azok után, amit láttam, úgy érzem megmondhatom, sőt meg kell mondanom, miért küldtek.

— Nos?

— Azért, hogy jelentsem Budapestre azokat a politikai balfogásokat, amiket Bácskában a katonai közigazgatás alatt elkövetnek!

— Ejha! És ez hogyan jutott az eszükbe?

— A múlt héten itt jártam civilben és kétségbeesetten láttam, hogy amit itt Bajor tábornok úrék csinálnak, az évszázadokra diszkreditálja a magyarságot.

Nádas altábornagy meglepetten nézte.

— Bátor ember vagy! Két főhadnagyi csillaggal!

— Magyar ember vagyok! És nem szeretnék szégyenkezni, amiért magyar vagyok!

Az altábornagy egy pillanatig nem tudott szólni, csak nézte, aztán azt mondta:

— Bravo! Ül le, kérlek!

Leültek.

— Mondd el, hogy mi az, ami nem tetszik neked!

Virágh Tibor elmondta. Az altábornagy hallgatott, aztán felállt.

— Nekünk ezekről a kérdésekről hosszasan beszélnünk kell még. Ma nem érek rá, de holnap együtt fogunk vacsorázni. Szervusz!

— Egy pillanat altábornagy úr! Én egy hölgygel jöttem. Szerb hölgygel.

— Mi van vele?

Virágh Tibor elmondta a dunaparti jelenetet, az asszony édesapjának tragédiáját, a birtok elkobzását.

Az altábornagy felkapta a fejét:

— Csak nem az öreg Zimics Zdenko lányáról beszélsz?

— De igen!

— Az ügyet ismerem! Kétségbeejtő melléfogás volt! Az öreg úrnak kitüntetést kellett volna adni, nem golyót!

Már is indult az ajtó felé s azt teljes szélességében kitarva, Stanoljevicsnéhez sietett.

És tisztelettel kezét csókolt.

— Asszonyom — mondta — fájdalom az édesapja életét visszaadni nem tudom. Sajnos, háború idején, amikor házakról is lövöldöznek, előfordul ilyen tragédia. Aki a parancsot kiadta, mindenesetre felelni fog. Kérem, ne a magyarság, hanem a háború számlájára írja, ami történt. Birtokát feloldom a zár alól, maradjon itthon és bármiben támogatásra, segítségre vagy tanácsra van szüksége, kérem forduljon hozzám. Az ajtóm mindenkor nyitva lesz nagyságos asszony előtt.

Az asszony szeméből nagy könnyű gördült ki.

Az altábornagy őszinte meghatottsággal a keze után nyult.

— Nem kell félnie semmitől. Nyugodtan menjen vissza a házába.

Az asszony ránézett.

— Üres! Rettenetesen üres! Az egész házban senki. Egyedül én! És minden apámra emlékeztet!

— Senkije sincs?

— Anyám, fiam Horvátországban maradt. Az uram német hadifogságban, a cselédség elszéledt. Egyetlen cseléd...

— Szállásoljak be egy tisztet a házához? Hogy biztonságban, védelemben érezze magát?

— Igen! — mondta hevesen az asszony — Igen!

És könyörögve Virághra nézett.

— Kérem, magának van szállása?

Virágh egy pillanatig hallgatott, aztán azt mondta:

— Oda fogok költözni nagyságos asszonyhoz.

— De nem holnap! Most! Most!

— Most, nagyságos asszonyom. Csak elhozatom a szalodából a bőröndömet.

Az altábornagy csengetett.

— Majd a legényem átviszi. Te menj a nagyságos asszonnyal. És holnap délelőtt jelentkezzél.

XI.

Jankulov az ebédet két órára jelezte, Virágh Tibor tehát félkettőkor elment a színésznőért.

Verő Eszter már útra készen várta, de látszott rajta, hogy szívesebben kivonná magát a meghívás alól.

— Nézze, én színésznő vagyok, nálunk szabadabb hang van. Most pláne egy paphoz menni, még hozzá szerb paphoz. Olyan idegen leszek, hogy...

— Higyje el, hogy jól fogja érezni magát. De még a kényelmetlenséget is el kellene viselni. Ez az ember úgy rajong a magyar kulturáért, irodalomért, művészetért, ennek olyan nagy élmény, hogy egy ismert, sőt ünnepezt színésznőt lát vendégül a házánál, hogy ez az ebéd — ne haragudjék a patetikus szavakért — majdnem hogy misszió!

— No, akkor menjünk.

Kedves, békebeli formájú fiakeren mentek a paplak felé. A színésznő egyik filmje éppen az elmúlt héten volt a városban műsoron, Verő Esztert mindenki azonnal felismerte és meglehetősen nagy feltűnést keltettek, miközben a főtéren áthajtottak.

Kicsit korán érkeztek volna, hát valamivel előbb szálltak ki a kocsiból. Ujvidéknek ezt a részét tisztán szerbek lakják. Szerb kisemberek, gazdák, iparosok.

Virágh Tibornak meglehetősen kellemetlen érzései kapcsolódtak ahhoz a kis keresztutcához, mely Jankulov templomához és lakásához vezetett. Mikor az előző napon látogatást tett a szerb püspökhelyettesnél, határozottan ellenséges és sötét pillantások kísérték egyenruháját. Sötét pillantások az

ablakok mögül, kapuk mélyéről. Határozottan érezte, hogy többen is figyelik, hova megy és számon tartják az órát, mikor lépett be a papjukhoz.

Érzése nem csalt, mikor később Jankulov kíséretében kilépett a kapun, szinte minden kapu és ablak mögül figyelő szemeket fedezett fel.

A sötét tekinteteken határozott megdöbbenés volt észlelhető, amikor azt látták, hogy papjuk belekarol egy magyar tisztbe és karonfogva kíséri igen intim és nyugodt beszélgetés közben a villamoshoz.

Néhányan lassan, lopakodva utánuk is indultak. Úgy látszik az az érzésük volt, hogy a kart karba fűzött séta esetleg leplezett bilincs.

Véletlenül sokáig kellett villamosra várni, volt idejük figyelni, hogy a beszélgetés csakugyan nem takar semmit és csakugyan nagyon barátságos.

Aztán csilingelt a villamos, melegen megrázták egymás kezét. Jankulov szeretettel átölelte és arcon csókolta. Virágh Tibor természetesen őszinte érzésekkel viszonzta ezt a testvéri gesztust.

Aztán már ment a villamos, amikor még mindig szeretettel integettek egymás felé.

Az utca szerbjeinek látniuk kellett, hogy nem volt rossz szándékkal papjuk iránt. De a sötét tekintetek emléke azért megmaradt benne és most, amikor a színésznővel járt ugyane házak között, volt benne valami rossz érzés.

Néhány perccel két óra előtt fordultak be Jankulovék utcájába. Rögtön az első kapuban állott egy szerb asszony. Mögötte egy férfi.

Az asszony, amikor meglátta, mosolyogni kezdett, köszönetet bólintott feléje.

A férfi is megemelte a kalapját.

Néhány házzal odébb — pontosan emlékezett rá, hogy előtte való nap ebből a házból is sötét tekintet kísért — megint mosolygó fej bólintott rá.

Szeme megcsillant. Ez az utca már tudja, hogy ő nem ellenség. Tudja, hogy jó szándékkal van. Az a hihetetlen látvány, melynek tanui voltak, hogy egy szerb pap és egy magyar tiszt karonfogva mennek és búcsúzásnál arcon csókolják egymást, meggyőzte őket.

Az első mosolynál még voltak kétségei, hogy vajjon a mosoly nem a szép és előttük is ismert színésznőnek, film-sztárnak szól-e, de a második emelkedő kalap, mosolyogva bólintó fej már határozottan bizonyította, hogy a barátságos tekintetek, dobar dan-ok neki szólnak.

De Jankulovék izgalma már határozottan Veró Eszternek szólt. Jankulov a kapuban várta őket, a függönyök mögött pedig Jankulovné és egy fiatal asszony szemét vette észre, amint a színésznőt nézik.

A kis szalonban aperitif, sós és cukros sütemények várták őket.

Jankulovné pedig bemutatta a mellette lévő nagyon szép fiatal asszonykát.

— Mile felesége — mondta. — A középső fiamé.

Jankulov szeretetreméltósága, meghatott sürgölődése a színésznő körül olyan kedves volt, hogy Virágh Tibornak mosolyogni kellett. Diákkori emlékeket elevenített, mikor városkájukba — valahol Lugoson járt iskolába — megérkezett a színtársulat. Rajongva emlegetett színész neveket, melyek ötven esztendővel ezelőtt kis vidéki városokban voltak ünnepeltek, szélesen mesélt Jászai Mari egyik vidéki vendégszerepléséről, amikor a Tolonban lépett fel. Az öreg Mravcsákkal való jelenetet mindjárt el is játszotta. Virágh Tibor derüs mosollyal nézte a szakállas szerb papot, amint vérbő komédiázóképességgel hol Jászai Mari szerepét alakította, hol az öreg Mravcsákot személyesítette.

Aztán felesége asztalhoz invitálta a társaságot. A verandán terítettek, egymást követték az ízes, tömény szerb nemzeti ételek, nehéz karlócai borok, aztán jött a török fekete.

Három óratájt már igen emelkedett volt a hangulat. A szerb püspökhelyettes legkisebb fia, a zágrábi orvostanhallgató leült a zongorához, egyik magyar nótát a másik után játszotta s a fiatal asszonyka szerb nyelven énekelte azokat.

Jankulov hozzáhajolt.

— Látja milyen szép ez! Miért nem lehet így minden szerb és magyar között?

— Így lesz, főtisztelendő úr!

A szerb pap szomorúan a fejét csóválta:

— Nem így indul. Látja itt van mindjárt az én családom. Legnagyobb fiam, Vojiszlav német hadifogságban. Már

kértem, hogy hozzák haza, de nem találtam meghallgatást. Középső fiamat kítették az állásából. Miért? — zongorázó legkisebb fiára mutatott — Vele is nehézségek vannak. Próbálkoztam, hogy a szegedi egyetemen folytathassa tanulmányait. De azt mondják, nem tud eléggé magyarul és...

A szobában egymás után csendültek fel a legszebb magyar nóták, egyik török fekete a másikat követte. Végre négy óra lett. Virágh Tibor tudta, hogy ilyenkor jut be legkönnyebben Nádas altábornagyhoz. Felállott.

Tartóztatták őket, de hivatali elfoglaltságára hivatkozott. Verő Esztert hazakísérte, azután sietett az altábornagyhoz.

— Nos? — nézett rá az altábornagy, mikor belépett — Milyen volt az ebéd?

— Kitűnő és őszinte szívvel kínálták!

— És semmi panasz?

Virágh Tibor azonnal elmondotta Jankulov három fiának az ügyét.

— A politikai okosság diktálja, altábornagy úr, hogy a hatalom legyen jó viszonyban az eklézsiával. Az orvostanhallgató fiú felvételét Szegedre elintézem magam is. A másik két fiú dolgához kellene segítség.

Nádas altábornagy csengetett. Segéd tisztje néhány perccel később már telefonon Budapesttel beszélt, hogy a német hadifogságból kérjék ki Jankulov Vojiszlávot. Legegyszerűbben ment a középső fiú, Mile elhelyezése. A tábornok állásba helyezte a közigazgatási osztályon.

— Hívd fel kérlek, Jankulovékat.

Virágh tárcsázott, kicsit körülményesen ment a dolog, mert szerb cseléd jött a készülékhez, aki nem értett magyarul, de végre hívta a püspökhelyettest és tudtak beszélni.

— Itt Virágh Tibor! Egy pillanát főtisztelendő úr. A kagylót átadom az altábornagy úrnak!

Nádas nyult a kagyló után és Virágh jóleső meglepetésére szerb nyelven köszöntötte a szerb főpapot.

— Kedves főtisztelendő úr! Hadifogoly fia ügyében intézkedtem. — mondta — Most hallottam, hogy valami félreértés folytán másik fia nem maradt meg az állásában. Sajnálom, hogy már előbb nem tudtam. Természetesen azonnal korrigáltam. Reggel jelentkezzék a közigazgatási osztály főnökénél, intézkedtem, hogy helyét újra elfoglalhassa. Az orvostanhallgató ügyében majd...

Még néhány mondat, majd derűs hangú szerb beszélgetés következett, aztán az altábornagy nyújtotta Virághnak a kagylót.

— Veled akar beszélni.

Jankulov hangja meghatott volt.

— Köszönöm! — mondta — Látja ilyen gyarló az ember! Amikor négy órakor búcsúzni kezdett, az az érzésem volt, hogy megelégette a szerb társaságot. Biztosán mai helyzetünk termelte ki bennem ezt az érzékenységet. És kiderül, azért sietett el, hogy minél hamarabb segíthessen rajtunk! Most közölte az altábornagy úr, hogy fiam érdekében lépéseket tett! Szegedet pedig ön vállalta magára!

— Mindez csak természetes, főtisztelendő úr! Ezért még csak köszönet sem jár.

Ezen a napon igen jóleső érzésekkel ment a banovina fehér épületéből új szállására, Stanoljevicsné házába.

*

Hatalmas hallon kellett átmennie a szobájába. Már az ajtó előtt hallotta, hogy a lakásban valaki zongorázik. Mikor a hallba nyitott, a sárga szalon ajtaja nyitva volt, látta, hogy Stanoljevicsné ül a zongoránál. Végtelen, reménytelen, szlávoosan remegő hangok szálltak a zongorából. A dalban annyi fájdalom volt, hogy meg kellett állnia.

Az asszony nem vette észre. Két szép szeme lehunyva, karcú ujjai a fehér-fekete billantyúkon. Arcán olyan fájdalom, hogy Virágh megrendülten állva maradt.

Nézte.

Milyen szép ez az asszony! Milyen nagyon szép! És milyen törékeny védtelenség!

Az asszony egyszerre megremegett. Észrevette, hogy nézi valaki. Megérezte. A dal ujjai alatt félbeszakadt, riadt pillantás szállt a hall felé. Aztán megkönnyebbült hangon mondta:

— Ó... Maga az?

— Virágh belépett.

— Bocsásson meg, ha megzavartam. Nem volt szándékomban. De annyi fájdalom volt ebben a dalban...

— Régi macedon dal...

— Máris megyek, nem akarok a terhére lenni.

Az asszony keze tiltakozóan rebtent.

— Nem! Nem! Ne hagyjon magamra! Rettenetes, ha magam vagyok! Alig vártam már, hogy hazajöjjön!

Helyet mutatott.

— Együtt fogunk vacsorázni.

Amint a hall felé indult, Virágh észrevette, hogy Stanoljevicsné meginog a lábán. Gyorsan egy lépést tett feléje.

Félúton döbbsenten megtorpant. Alkoholszag csapta meg.

Ez az asszony ivott.

— Kérem, — mondta és éles volt a hangja — miért teszi ezt?

Az asszony kicsit tompán nézett rá.

— Mit?

— Maga ivott!

Az asszony ugyanolyan élesen válaszolt.

— Majd akkor kifogásolja, ha egyszer maga is átélte azt, amit én éltem át! — de egyszerre könnyes lett a szeme — Bocsásson meg, kérem, durva voltam. Különben mindössze két pohárkát ittam. Vendégem volt.

Feje lehajlott.

— Szenttamásról volt itt egy cselédünk. Láta az apámat, mikor meghalt.

Hirtelen görcsösen, élesen, hangosan nevetni kezdett.

Aztán ugyanolyan hirtelen elhallgatott.

Rettenetes csend.

Aztán megint egészen normális társasági hang.

— Foglaljon helyet, kérem. Egy feketét?

Ültek a félhomályban, előttük erős török fekete, az asszony most már tökéletesen fegyelmezte magát.

Menekülését mesélte el, amikor édes anyjával és fiával montenegrói hegyek között stukázó repülőgépek elől sziklabarlangokban bújva próbálták elérni a tengerpartot. Aztán az utat visszafelé Belgrádig, onnan Péterváradig, ahol anyja és fia most rokonoknál húzódnak meg.

Apja tragédiájáról, melyet ott tudott meg, egyetlen szóval sem beszélt.

Aztán jött a cseléd, a hall sarkában kétszemélyre vacsorához terített hangtalanul.

Az asszony képalbumot vett elő. Legtöbb kép tengerparti felvétel volt, de sok ábrázolta ezt a hallt is. Hangulatfényben, vidám mulató társasággal. Volt egy kép, melyen

Stanoljevicsné önfeledten egy pezsgőspoharat emel szájához. Aztán egy csoportkép. Itt ezeken a foteleken ülnek. Az asszony, az ura, egy tengerész tiszt s egy szemüveges, derüs idősebb úr.

— Az édes apám, — mondta — A télen készült.

Virágh nézte ezt a szemüveges, testes urat. Látszott rajta, hogy nagyon jól érzi magát itt a lányával és társaságával. Az egykori kuk. alezredes nem látszott rajta. A föld-birtokos sem. Sémmit sem hasonlított a magyar „földesúr” tipushoz.

— Szabadkán nagyon szerették — mondta az asszony. — Két évig volt ott csupán.

Igen, ez látszott rajta. A derüs, joviális vidéki politikai vezető.

Aztán a szobalány hozta a vacsorát.

Az asztalon két szál gyertya, nagyon halkán rádiózene, ültek egymással szemben. Előtté való este Virágh beszélgetés közben mesélte, hogy Ausztráliában milyen vágyat érzett egyszer egy magyar vacsora, paprikáscsirke és sonkáscocka után.

Mikor most a cseléd behozta a paprikáscsirkét, ez az eszébe sem jutott. De mikor a sonkáscockát hozta, az asszonyra nézett.

— Maga igazán megszégényít!

Az asszony arcán kis mosoly villant meg.

— Csak eszembe juttatta, hogy én is szeretem.

És kis dobozból apró, fehér golyócskákat vett a szájába. Virágh megfigyelte, hogy mióta itt van, már harmadszor teszi ezt. Vacsora után, mikor az asszony egy pillanatra kiment, felemelte a kis bádogskatulyát és megnézte. Erős stimulálószer volt.

Fáradt ez az asszony. Este is sokáig fent volt, ez nem megy így. Hagyni kell, hogy lefeküdjék.

Fekete után hamarosan fel is állott és saját fáradtságára hivatkozott, hogy Stanoljevicsné ne tudjon tiltakozni.

De az asszony szemében riadt fény villant.

— Magamra akar hagyni? Ne tegye kérem!

Hangjában olyan rémület volt, hogy döbbsen nézett rá. Láta kezét, amint immár a negyedik fehér golyócskával indul a szája felé. Gyengéden, de határozottan elkapta feletton az asszony ujjait.

— Elég volt kérem! Maga megmérgezi magát!
Stanoljevicsné csodálkozva ránézett.

— S az valakinék fáj?
Virágh keményen visszanézett.

— Igen. Például nekem.

Az asszony nézte. Sokáig, mozdulatlanul. Aztán a golyócskát letette az asztalra.

— Köszönöm — mondta.

Még egy óra hosszat maradtak együtt. Féltíz tájban cseengettek. A püspöki palotából Virágh Tibort keresték. A szolgálta a szerb püspök sajátkezű levelét hozta, melyben másnap estére meghívta vacsorára. A levél magyar nyelven íródott s kicsit dagályos stílusán megérezte, hogy azt Jankulovszövegezte. Ahogyan valamikor a nyolcvanas évek végén a lugosi magyar gimnáziumban tanulta meg.

A vacsorán ott lesznek a bácskai szerbség vezetői, akik nagyon örülnek, hogy Virágh Tibort megismerhetik.

A levelet felolvasta Stanoljevicsnének. Az asszony arcán egy lehelletnyi mosoly futott végig, az egész csak egy pillanat törtrésze volt, a mosolyból mégis határozottan lenézést és megvetést lehetett kiolvasni.

Valamivel tíz óra után kívánt Stanoljevicsné jó éjszakát. Virágh Tibor még nem feküdt le. Jelentést írt Budapestre. A szomszéd szobából hallotta az asszony mozgását. Aztán az ajtó résen át beszüremelő fény enyhébb lett. Leoltotta a csillárt — gondolta — az ágylámpa ég. Stanoljevicsné lefeküdt.

Virágh a papír fölé hajolt, két napi tapasztalatait jegyezte fel, hogy a reggeli futárral továbbítsa. Egyszerre az az érzése volt, hogy nincs egyedül. Hogy valaki nézi.

Gyorsan felpillantott.

Az ajtóban Stanoljevicsné állott. Hálóingén sebtében magára kapott pongyola, arcán határtalan könnyörgés.

— Nem bírom! Hiába, nem tudom elviselni!

Virágh azonnal felállott.

— Mit, kérem?

— A magányt, a gondolatokat.

Virágh Tibor letette szemüvegét, az asszonyhoz lépett és átkarolta.

— Jöjjön, le kell feküdnie!

Az asszony szemében határtalan félelem.

— Nem tudok egyedül maradni!

— Majd én leülök az ágya mellé, amíg elalszik.

Mint egy tehetetlen kisgyereket, lefektette az asszonyt, melléült, kezét a kezébe fogta. Hangja nyugodt volt.

— Most aludjék, kérem. Hunyja le a szemét.

Az asszony engedelmeskedett. De keze görcsösen fogta a férfi kezét.

Csend volt, valahol az utcán messze egy fiaker kocogott. Nézte az asszonyt. Vonásai néha megrándultak, de egyre ritkább lett a rángás s egyszerre a lélekzet is egyenletesebbé vált. Gyengéd hajlású mellette ritmikusan kezdett emelkedni, süllyedni s az arc vonásai is elsimultak. Elaludt. Ült mellette és nézte. De nem csak ezt az arcát látta. Az ezer másikat is. Amint szemében riadt pillantással ránéz. Amint görcsösen a kezébe kapaszkodik. Amint hisztériásan, kurtán egy pillanatra felnevet. S amint nagy fekete szemébe könnyek gyűlnek.

Vajjon, hogyan hívják, gondolta. Zora? Milica? Smilja?

Nem, a nevét nem tudta még.

*

A másnapi vacsora mégsem a püspöki palotában zajlott le. Délelőtt értesítést kapott, hogy egyik szerb polgári előkelőség házában gyűlnek egybe. Egy sereg emberrel ismerkedett meg, ügyvédek, orvosok, földbirtokosok, kereskedők, akik valamennyien még a régi magyar időkben léptek az életbe és kitűnően beszéltek magyarul.

Különösebb politikai témák nem kerültek szóba a vacsoránál. Inkább régi emlékeket idéztek, régi magyar politikai harcok és pártvezérek szerepeltek a beszélgetésben. Látszott, hogy Virágh Tibort kóstolgatják.

Vacsora után kényelmes fotelekbe ültek és a fekete mellett már kezdtek bizalmasabbak lenni. Apróbb panaszokat említettek s amikor látták, hogy Virágh azokat akceptálja, sőt, maga is úgy látja, hogy az ilyen apró túsúrások a lehető leggyorsabban kiküszöbölendők, kezdtek lassan kirukkolni a nehezebb kérdésekkel.

Itt van, ugye a püspökség vagyongazdálkodásának kérdése... aztán meg kell azt érteni, hogy ők mégiscsak szerbek, akik ha meg is értik a magyarok ezer esztendősi multon alapuló igé-

nyeit, természetesen nem tudják magukat kiszakítani a szerb nemzeti közösségből.

A vacsorán nem történt semmi lényeges, csak éppen igen melegen szorítottak kezét, amikor éjfél tájban — a viszontlátásig — elbúcsúztak.

XII.

— Azt kérdezi Elena, hogy miért vagyok ilyen csendes ma este?

Tahy Mihály az asszonyra nézett.

— Tudja, mikor az ember már jókora utat megtett, jól esik megállni egy pillanatra és visszaneézni. Annak, aki jó utat járt. De vannak emberek, akik beleborzonganak az ilyen visszatekintésbe. S néha mégis úgy adódik, hogy ezt a pillantást nem tudják elkerülni. Én az utóbbi fajtához tartozom. Nézem az indulást, nézem, hogy hova érkeztem el és ettől nem lesz valami virágos jó kedvem.

A kis budai étteremben halkán játszott a cigány. Mostanában, hogy Tibor Ujvidéken volt, sokkal többet volt együtt Elena és Tahy Mihály. Ezen az estén is, — Virágh már a második hete volt távol, — együtt vacsoráztak.

— Csacsi maga, Mihály! Ismert neve van, a közigazdaságban is, politikai világban is megbecsülik, egyike a legemlegettebb ujságíróknak! Hogyan mondhatja, hogy az élete nem sikerült?

Tahy Mihály csendesen mosolygott.

— Ahogyan én a kollégáimat ismerem, legtöbbjük ugyanazt mondaná, amit én mondtam.

— Magáról?

— Rólam is és önmagáról is!

— Nem értem.

Tahy Mihály egy kis kenyérgalacsinnal játszott. Nagyon csendes volt a hangja.

— Ma délután egyik fiókom lomjai között turkáltam és egy nagyon régi színházi képeslap került a kezembe. Nézem. Vajjon miért tettem én ezt el? Mi van benne? Fellapoztam. Egyik oldalról rettentően megilletődött fiatalember nézett vissza rám. S ez a magas fehér keménygallért viselő fiatalember én voltam. Egyszer régen. A fénykép körül egy cikk: interjú, amit velem csináltak. Értse meg jól, amit nem én csináltam, hanem velem csináltak! Nem én kérdeztem,

hanem engem kérdeztek! Tudja, milyen nagy különbség? — egy pillanatra felnézett Elenára — Mondja, beszéltem én már magának magamról?

Elena a fejét rázta.

Tahy Mihály feje újra lehajlott, gyúrta tovább a kenyérgalacsint.

— Vidékről jöttem. Túl a Dunán, Vasmegyéből indultam el Budapest felé és egy pillanattig sem kételkedtem benne, hogy el is érem Budapestet. Kezdem ott, hogy egy kis vidéki ujságíró beleszeret egy fiatal, szép vidéki színésznőbe. Az is anyyira fiatal, hogy éppen csakhogy beleszagolt a szinpadba. Két huszonhárom, illetve húszéves gyerek. Nincs szülői beleegyezés, árvaszék, harc a nagykorúsításért, hogy nőszülni lehessen. Hát sikerült. Győztem. És rohantam Pestre. A huszas évek elején volt. Koronaromlás, infláció, nyomorúság, mindegy, nem érdekes. Utóvégre mehettem volna haza, csak be kellett volna vallanom, hogy igazatok volt, nem lett volna szabad megnőszülni, válok, lemondok az írói álmokról, beállok, ahogyan az apám akarta, az államvasutak jogi osztályára. Egyszerre lett volna minden, szép, rendes polgári állás. Dehát ezt nem nekem találták ki. Legalább akkor így hittem még. Maradtam Budapesten. Rettenetes lakásinség volt akkoriban. Egy iskolateremben laktam. Óbudán. Anyám után örököltem egy briliánsgyűrűt. Eladtam és az árán deszkát vettem. Hívtam egy asztalost és a deszkák segítségével az iskolatermet felosztattam vele két szobára, előszobára, konyhára. A deszkafalak nem értek a mennyezetig, mert olyan hosszú deszkára nem volt elég pénzem. De azért, aki meglátogatott, igen lakályos otthonba lépett. Tudja, a deszkafalakat igen mutatós mintával befestettem. A belső szobában két ágy, közte éjjeli szekrény, az elsőben igen mutatós úriszoba. Csak az egésznek kicsit kulissza jellege volt. A remek bútordarabokat deszkaládákból és textiliákból varázsoltuk elő. Szóval ez volt a lakásunk. De én fejedelemnek éreztem magamat benne és gyönyörűeket álmodtam, hogy nagy író leszek. Itt a deszkaszálakból és ládákból varázsolt lakásban nagykarácsony délutánján írtam meg az első darabomat. Huszonhat éves voltam. És rettentő tisztelet volt bennem azok iránt, akik a művészet, irodalom csúcsain állnak. Arra gondolni sem mertem, hogy ezt az első darabomat komoly nagy színházhoz vigyem el. — Felémelte a fejét. — Nem untatom, Elena?

— Ugyan, Mihály!

— Nem akarom, hogy Tibornak panaszkodjék rám, amiért rámtestálta magát!

— Ne beszéljen számárságokat, hanem meséljen!

— Meséljek... Hát volt akkor Pesten egy furcsa kis színház. A Révay utcában állott, ma is színházat játszanak benne. Akkor Foliesnak hívták és vastag disznóságokat adtak elő a színpadán. Vasárnap délutánonként ezt a kis színházat kölcsön szokták adni a Forgács Rózsi nevű színésznőnek. A Nemzeti Színház tagja volt, de az ellenforradalom idején ki-ruzták, mert a férje munkásvezér volt. Nos, Forgács Rózsi ott egyszer egy héten, vasárnap délután kamaraszínházat játszott. Ide vittem el a darabomat. Dramaturgja átvette, zsebredugta és én már kint is voltam újra az utcán. Nagyon hideg tél volt abban az esztendőben. De úgy tele voltam, hogy a havas utcán gyalogosan indultam el, úgy bandukoltam Óbudára. Szilveszter volt, már estére járt. Autók suhantak, estélyi ruhák, frakkok, vidám emberek. Indultak, áramlottak körülöttem a szilveszteri mulatságra. Mi nem készültünk Szilveszterre. Zürichben éppen nagyot zuhant a korona értéke és a fizetésem egyik napról a másikra semmivé olvadt. Ketten ültünk a feleségemmel és én arról beszéltem, milyen gyönyörű lenne, ha darabom színre kerülne Forgács Rózsi kamaraszínházában, a Foliesban, vasárnap délután. Ha sikere lesz, talán négy vasárnapon is műsoron marad... No, de az ember ne álmodjék és vágyaiban ne legyen mohó. Darabomat egy héten belül visszakaptam. Már a „lektor” visszaküldte, Forgács Rózsiig, akinek pedig volt szeme és ítélete, el sem jutott. De hát már a lektor visszaküldte. A darab rossz, előadásra alkalmatlan. Azért persze ne vesztsem el a kedvem, lehet, hogy egyszer még jót is írok. Néha az embert éppen a pofon teszi vakmerővé. A kéziratot becsomagoltam és elküldtem a Nemzeti Színháznak. Vártam a választ egy hétig, kettőig, egy hónapig, két hónapig, aztán már nem is vártam többé. Elmult vagy másfél esztendő. Közben a szerkesztőségben észrevették érdeklődésemet a színház iránt, kezdtek színházakba küldözgetni. Először fent a Várszínházban volt szabad kritikusként szerepelni. Egy harmadrangú vidéki társulat játszott benne. Aztán jött a Budai Szinkör, végül eljutottam a pesti oldalon játszó színházakig. Egyszer megbetegedett a kritikuskunk és a helyettesének is jobb dolga volt, hát engem küldtek a Vígyszínházba.

Végül elért az a megtiszteltetés, hogy beküldöttek a Nemzeti Színházba. Az új darab körül már a bemutató előtt is nagy viharok voltak. Madách „Mózes” című darabját akarták előadni s a kritikusok egy része már jóelőre leszögezte, hogy ez meddő kísérlet, a mű tipikus könyvdráma, nem színpadra való. Én is ezt írtam róla. De a kritikával egyidőben — inkább csak fiatalos nagyképűségből — levelet írtam a színház igazgatóságának. Azt kértem, küldje vissza a darabomat, mert nem tartom összeegyeztethetőnek, hogy amikor mint kritikus »levágom« a színházat, darabom legyen náluk és ez félreértésekre adjon okot. Mondom: merő fiatalos nagyképűség volt. Azt sem tudták, hogy darabom van náluk. Másfél éve porosodott a falusi tanítók és segédjegyzők vidékről beküldött tragédiái között. Kutya sem nézett bele. Azt hiszem már a megérkezésekor betették ebbe a dráma-temetőbe. Hiszen a nevet sem hallották soha. Nos, abban az időben lapomnál én láttam el a képviselőházi tudósítást is. Jól emlékszem éppen a pénzügyi tárca költségvetését tárgyalták. Egyik délután, amint a képviselőházból felhívtam a szerkesztőséget, hogy lediktáljam a tudósítást, azt mondja a telefonközpontban ülő leány: magát kereste a Nemzeti Színház. Azt üzenik, hogy este félhétkor menjen fel az igazgatóhoz. — Megint gyanakodva nézett Elenára — Mondja, csakugyan nem untatom? Nem akarja inkább a cigányzenét hallgatni?

Elená a fejét csóválta.

— Lehetetlen ember maga! Meséljen!

— Hát... savanyú lett a képem. Le kell nyelnem a kioktatást, hogy rossz a kritikus úr darabja, de azért ne veszítse el a kedvét, azért egyszer talán ír még jó darabot is... Kelletlenül mentem fel az irodába. De meglepő kedvességet találtam. Csak egy pillanat, szerkesztő úr! Már várja is az igazgató úr szerkesztő urat. No fene! Bejelentés, az ajtó nyílik és egyszerre ketten is jönnek élém. A nagyhírű igazgató és a színház dramaturgfőtitkára. Visznek a szobába, hát kérem, mondja az igazgató, a darabját elolvastuk — Írtam kérem, hogy küldjék vissza. — Eszem ágában sincs! Ez a darab jó, elő fogjuk adni! A szerződést meg is írártam már... — Egyszerre forogni kezdett velem a világ. Kérem igazgató úr... ha szabad... egy pohár vizet... — A pohár vizet megkaptam s élém tették a szerződést, hogy írjam alá. 1926. április 21-én

volt a bemutató. A deszkafalakkal lakássá parcellázott iskola-teremben öltözködtem, hogy elinduljak a premierre. Egyik barátom adta kölcsön a frakkját erre az alkalomra. Már délután ötkor frakkban mentem be a szerkesztőségbe. Premier előtt le kellett diktálnom a képviselőházi tudósítást... Nos — óriási sikert arattam. Az összes lapok mint a magyar dráma legnagyobb ígéretét ünnepezték. De a politikai rovatba is belekerültem. Örömmel jelentjük, hogy megtörtént a csoda, a pénzügyminisztert sírni láttuk. Úgy ült a páholyban, mint az íróasztalánál szokott, mikor az adóprést szorítja, aztán egyszerre hunyorogni kezdett, óvatosan oda-odanyult a szemé szögletéhez, később pedig a fehér zsebkendő is előkerült. A nézőközönség soraiban az adófizetők nem csekély örömmel látták a pénzügyminiszter ellágyulását és értesülésünk szerint a jövőben szindarab formájában kívánják elébetárni adózási sérelmeiket... Szóval nagy siker volt. S ez lett a tragédiám.

Elena csodálkozva nézett rá.

— Hogyan?

— Úgy, hogy túlságosan kiforratlan voltam még, amikor ez a siker jött. Egymás után írtam a darabokat, egyik rosszabb volt, mint a másik, egyiket a másik után adták vissza és amire kiforrottam, már el sem olvasták a kézirataimat. Lejárattam magam. Hosszú évek multak el, míg megint egyszer színházhoz jutottam. De ez a darab már nem irodalom volt, hanem egy színházi rutiné, egy ügyes mesterember munkája. Magam is megundorodtam tőle. Eltemettem az író, maradt az ujságíró... Az, akit maga ismer. Aki már bele is törődött, ebben a szakmában elég jó nevet is szerzett, de ha néha visszanéz a multba és felvillan előtte, hogy minek indult, milyen álmokat kellett eltemetnie, hát csendes lesz egy kicsit, egy kicsit nagyon csendes. Annál inkább, mert ha ő maga le is maradt a színpadról, a színpad elvette tőle a feleségét. No, most már eleget untattam. Hallgassuk kicsit a cigányzenét.

Amit Tahy Mihály elmondott Elenának, igaz volt az utolsó szóig.

És mégis hazugság volt minden szava.

Elena tudta, mi a baja. Tahy Mihály szerelmes. És belé szerelmes.

Amikor ezen az estén feltette a kérdést, hogy miért olyan csendes, ezt szerette volna vele kimondatni. Nem azért, mert

vágyott erre, azért sem, hogy komiszkodják. Azért mert szerette ő is Tahyt és szeretett szembe nézni a dolgokkal. Okosabb ilyesmiről nyíltan beszélni, bölcsebb az ilyesmivel nyíltan leszámolni. Nehogy megmérgezze az őszinte barátságot.

Félt, hogy ha ezt az ügyet nem intézi el operációval, nemcsak ő, hanem az ura is egy barátját veszíti el. Még pedig olyan barátot, akire az urának nagyobb szüksége van, mint neki.

Mikor Tahy Mihály befejezte, Elena hosszan nézte. És mert Tahy nem rukkolt ki, maga látott neki.

— Különös ember maga, Mihály!

— Miért?

— Egyik oldalon kegyetlen bátorsággal megy a dolgoknak. Ahogy az előbb önmagáról beszélt, az egy operatőrnek is tisztességére válik. Másik oldalon pedig egyenesen gyáva.

Tahy Mihály felkapta a fejét.

— Hogyan érti ezt?

— Én elhiszem, hogy magának fáj az, amit elmondott. De mostanában nem ez a baja!

— Hanem?

Elena ránézett.

— Az, hogy szerelmes.

— Elena!

— Igen, Mihály. Szerelmes. És a legjobb barátja feleségébe szerelmes.

— Elena!

— A tisztesség érzete tiltakozik ellene, hogy barátját megcsúfolja. De az, hogy kettesben vagyunk, sokat vagyunk kettesben s én szívesen vagyok magával, nem hagyja nyugton. Nem találja az egyensúlyát. Maga nem merte bevallani, hogy szerelmes. Én megvallom, hogy szeretem magát. És nagyon fájna, ha elveszíteném. Szeretném kihúzni ezt a tüskét magából. Eddig maga beszélt. Magáról. Most én fogom magának elmondani a mi életünket. Tiborét s az enyémet.

— Kérem, Elena, én semmit sem szóltam, én nem molesztáltam, én...

— Maga kinlódott, Mihály. És nem akarom, hogy kinlódjék.

Elena ezen az estén életében először beszélt idegennek arról, amit esztendőök óta hordott magában. Ezen az estén

tette le először egy ember ölébe azt a terhet, mely alatt sokszor majdnem összeroskadt. Jonelt saját gyengeségét, bűnét és Virágh Tibor felmérhetetlen szeretetét.

Tahy Mihály tágranyílt szemekkel nézte az asszonyt.

— Elena! Ez mind igaz?

— Igen, Mihály! Ez az a kapocs, ami engem Virágh Tiborhoz fűz.

Tahy sokáig hallgatott, aztán nyíltan, őszintén az asszony szemébe nézett.

— Köszönöm, Elena, hogy mindezt elmondta nekem.

— Nem lettem kisebb a szemében?

— Sokkal nagyobb lett. Tiborral együtt. És büszke vagyok rá, hogy meg akarja tartani a barátságomat — kérőn rámosolygott — Nem haragszik reám?

— Miért haragudnék?

— Hát... ezért a diákos szamárságért! Hogy vén számár létemre...

Elnevette magát. S a nevetésre Elena is nevetni kezdett. Felszabadultan, boldogan, először mióta onnan az erdélyi kisvárosból elindultak az ismeretlen Ausztrália felé.

— Nem haragszom, Mihály! Még arra sem haragszom, aki ezt a levelet írta!

És kézitáskájából egy levelet nyújtott Tahy felé.

— Mi ez?

— Tegnap kaptam.

Névtelen levél volt, Ujvidékről jött. Azt közölte, hogy Virágh Tibor főhadnagy úr intim viszonyt folytat egy Stanoljevics Dusánné nevű szerb asszonnal, aki egy kivégzett szerb csetnik lánya...

— Erre sem haragszom — mondta Elena és hangjában a meggyőződés tisztasága csengett — mert, hogy Tibor kicsoda, azt csak én tudom. S most egy kicsit maga, Mihály.

*

Virágh Tibor már a harmadik héten volt Ujvidéken. Lassan egészen különös szerep kezdett kialakulni körülötte. Hid lett a szerbek és a magyar hatóságok között. Napok alatt szétszállt a hír, hogy van itt egy főhadnagy, akihez minden panasszal el lehet menni, aki mindenkit szívesen meghallgat, aki szereti a szerbeket és ahol lehet segít rajtuk. És széltében-hosszában beszélték egy mondását:

— Nekiünk nem az a dolgunk, hogy az elmúlt húsz évet megbosszuljuk, hanem hogy a következő ezer év együttélésének lehetőségét megteremtsük.

Ez a mondása hamar elterjedt, de igen különböző hatást váltott ki.

Azok az urak, például, akiknek a tyúkszemére lépett, majdhogy hazaárulásnak minősítették.

De ezeknek az uraknak az acsarkodása nem érdekelte. Egyetlen célt látott maga előtt: semmi olyasmi ne történjék, ami a helyzetet elmérgesíti, amit egyszer a magyarság fejére olvashatnak, amire nem lehet majd azt mondani: nehéz helyzetben voltam, de ebben a nehéz helyzetben sem tagadtam meg az emberiséget.

Már korán reggel tucatjával álltak ajtaja előtt, akik panaszokkal jöttek, akik a segítségét kérték. Csak az este volt az övé.

Nádas altábornagy, aki a banovina magasságából egész Bácska katonai közigazgatását irányította, elfogadta Virágh Tibor elgondolásait és ezzel tyúkszemére lépett a városházán székelő szúklátóköri vezetésnek. Ezen a reggelen három olyan intézkedést juttatott el a városházához, melyre felszisszentek. S az intézkedések között olyan is volt, amelybe azonnal bekapaszkodtak. Nádas altábornagy elrendelte a „csak magyarul beszélünk” feliratú táblák eltávolítását. Lehet-e jobb alkalmat találni a hazafias érzések megcsillogtatására? Dél előtt tíz órakor már megkapták az első hírt, hogy a városházán szobáról-szobára járnak s a tisztviselők között küldöttséget szerveznek, mely tiltakozni készül a rendelkezés ellen. Fél tizenegyre a küldöttség meg is érkezett.

Nádas altábornagy Virágh Tiborra nézett.

— És most? Mondjam nekik azt, hogy a Bácskában élő németek érzékenységét kellett megkímélnünk?

— Nem. Én nyíltan megmondanám az igazságot. Egy városban, ahol legjobb esetben is egyenlő arányban élnek szerbek és németek is a magyarokkal, nem lehet ilyen pökhendi feliratokkal vadítani a nemzetiségeket. Sőt gorombán leszidnám az urakat.

— Milyen alapon?

— Azon, hogy egyenesen szembehelyezkednek az inten-

ciókkal, melyek kötelezően írták elő, hogy a nemzetiségi vidéken szolgálatot teljesítő tisztviselőknek meg kell tanulniok a nemzetiség nyelvét.

— Helyes. Kéretem az urakat!

Egy perccel később már hömpölyögtek is a dagályos alhazafiasságtól csöpögő frázisok. Nádas altábornagy hármátnégyet meghallgatott belőlük, aztán az „urakba” egyszerűen belefojtotta a szót. Rövid, határozott mondatokban közölte velük, amit megbeszéltek, majd még két mondat:

— Az urak pedig küldöttségjárás helyett tanuljanak szerbül. Aki három hónap múlva nem tud bizonyosságot tenni róla, hogy a nyelv elsajátításában haladást tett, számoljon vele, hogy az állását fogja elveszíteni. Végeztem!

A küldöttség leforrázva tért vissza a háttérben meghúzódó főnökéhez.

Később még egy kísérletet tett a városháza. Budapestre telefonált segítségért. De ott már ismerték Virágh jelentését és a válasz elutasító volt. Az urak tartásuk magukat Nádas altábornagy rendelkezéseihez.

Virághot délben az altábornagy magával vitte ebédelni, utána vele kellett mennie a strandra s négy órakor, amikor a délutáni hivatalos órák kezdődtek, vele ment vissza a báni palotába. Az ebédszünet idejét mindenki a strandon töltötte. Ott voltak a városháza urai is. Mikor őt megpillantották az altábornagy oldalán, látta, hogy összesúgnak. Igen, érezte, ezek az urak mindent el fognak követni, hogy őt minél előbb eltávolítsák innen. De azt is tudta, hogy az altábornagy kiáll érte és ő maga sem fogja egykönnyen megadni magát. Most nem az a fontos, hogy ő rokonszenves legyen, hanem hogy jó munkát végezzen.

Egész napja úgy múlt el, hogy nem tudott hazamenni. Este pedig a vacsora a szerb urakkal. Már elmúlt éjfél, mire hazakerült.

Meglepetésére már az ajtó előtt zavaros hangokat halott, jazst, férfihangokat, nevetéseket. S a nevetésekből határozottan kicsengett az asszony ideges, borzongató nevetése.

A hallban társaság volt. Milicán kívül — már tudta, hogy Stanoljevicsnét így hívják — még egy nő, akit eddig nem ismert és három-négy úr. Szerbek. Az asztalokon mindennütt poharak, likőrök, snapszok légiója, feketés csészék.

Mikor belépett, egyszerre mély csend. Milica szeme lázasan csillogott, látszott rajta, hogy ivott. Sokkal hangosabb volt, mint szokott. Bemutatta egymásnak az urakat s már hozta is a poharat Virághnak.

Virágh Tibor udvariasan, de kimérten koccintott a társasággal, aztán elnézést kért, sokat dolgozott, visszavonul a szobájába.

Kint még egyideig hallotta a hangokat, de azok most már sokkal csendesebbek voltak, mint érkezése előtt, azután egészen elhaltak. Már az előszoba felől hallotta beszédjüket, búcsúzásukat. Azután csend. Majd néhány perc múlva halk motozás az asszony szobájában. Vetkezik. Lefekszik. Ő még a holmiját rendezte, s éppen vetkezni kezdett, amikor az ajtó egyszerre kitárult.

Az asszony állt ott. Karcsú, ideges alakján egyetlen hosszú selyem hálókabát. Érezte: ez az asszony részeg.

— Kérem, Milica, én...

— Ne beszéljen!

Az asszony arcán egy pillanatra ideges rángás futott végig. Hangján is.

— Mit akar? Nem tudnám elviselni narkotikum nélkül! És nem tudom elviselni az egyedüllétet.

*

Ezen az éjszakán történt, valamivel négy óra után. Virágh még az asszonynál volt és halkán beszélt:

— Nem szabad, Milica! Nem szabad menekülni sem alkoholhoz, sem narkotikumhoz. A dolgokkal szembe kell nézni, le kell számolni velük. És menni tovább! Így tönkremegy!

Az asszony lehunyta szemmel, mozdulatlanul feküdt. Nagy fekete szempillái alól két könnycsepp szivárgott elő lassan.

— Az apám! Engem senki olyan nagyon nem szeretett! Olyan jó volt!

— Nem tudja visszahozni. De így tönkreteszi magát is!

Ekkor történt. Egyszerre az előszobában élesen felberregett a csengő.

Virágh felkapta a fejét, az asszony szeme nagyratágult. Ujra a csengő.

Virágh Tibor azonnal felkelt, és indult az ajtó felé. Már a harmadik csengetés berregett.

A küszöbön szerb tiszt i egyenruhában férfi állott. Az egyenruha gyűrött volt, kopott, kezében hátizsák. Egy pillanatig szótlantul álltak, a szerb tiszt arcán zavar. Aztán egy mozdulat:

— Dusan Stanoljevics vagyok. Hadifogságból.

Virágh Tibor szélesre tárta az ajtót. És félreállott.

— Dusan... — hallott egy suttogó női hangot —

Dusan...

Ez a hang olyan volt, hogy Virágh Tibornak meg kellett fordulnia. A hall ajtajában az asszony állott. Egy pillanat volt az egész, aztán odadobta magát az ura karjaiba. És úgy kapaszkodott belé, mint a hajótörött.

— Dusan... Dusan... Dusan...

Virágh Tibor egy pillanatig ott állt, aztán megfordult és szótlantul, szinte lábujjhegyen eltűnt a hallon át szobájába vezető ajtó mögött.

Másnap Virágh Tibor nem ment haza. Egész napját munkával töltötte, ezúttal ő kereste az alkalmat, hogy Nádás altábornaggyal együtt ebédeljen. Sőt együtt is vacsoráztak. Késő éjjel ment haza. Úgy tervezte, hogy korán reggel csomagol és beköltözik az Erzsébet szállodába. Teljesen összekuszált érzések között mult el a nap. Döbönt zavarral állott az elmúlt két éjjel és az asszonnal szemben. Mintha reggeltől estig üzte-hajtotta volna valami. Nem találta a helyét. Minden idegszála Stanoljevicsné házához húzta, de mégsem tudott hazamenni. Ez az idegállapot idézte elő, hogy ezen az estén rengeteg alkoholt ivott. Kint a város végén, tipikus szerb halászcserkésben vacsoráztak. Az udvar végén guzsllicások gubbasztottak, várva, hogy vendég szólítja őket. De senki sen törődött velük. Elmúlt tizenegy óra, amikor Virágh Tibor a csalódottan gubbasztó csoportot észrevette. Azonnal intett nekik. A reménytelen csoport már futott is asztalához.

— A legszebb nótákat! — mondta nekik.

A zenészek egy magyar népdalt kezdtek pengetni. Végig-haligatták, aztán azt mondta:

— Most szerbeket játszatok!

A zenészek zavarodottan néztek egymásra. Ezek a magyar tiszt urak szerb nótát akarnak? Nem lesz baj ebből?

— Miért nem játsztok? — kiáltott rájuk. — Mi szeretjük a szerbeket, szeretjük a szép szerb nótákat!

A zenészek szeme felcsillant. Virágh magasra emelte az ujját.

És dúdolni próbálta, amit azon az első délutánon Milica zongorázott.

A zenészek eleinte zavartan figyeltek, aztán egyik felismerte a dalt. Belevágott.

Virágh ült az altábornagy mellett, hallgatta a dalt. Kicsit részeg volt már.

Egy pillanatra az a gondolata támadt, hogy ezres bankót ad nekik. Induljon el egy legenda, hogy valahol a novsiadi városvégen mulatott egyszer egy magyar tiszt szerb nóták mellett és ezres bankóval fizetett a guzslícásnak.

Aztán eszébe jutott, hogy manapság nincs is ezres bankó.

Hajnalodott, amikor megállt a Stanoljevics ház előtt. A hosszú út a hajnali szélben kijózanította már. Lábujjhegyen ment be a szobájába.

Milica szobájában sötét. Aludt már a ház. De a hall asztalain a rengeteg likőrös pohár, feketés csésze és a nyitott gramofon mindent elmondott.

Csöndesen csomagolni kezdett, aztán néhány sort írt.

— Nagyságos asszonyom, miután örömmel tudom, hogy férje megérkezett, nincs tovább szüksége védelemre. Engedje meg, hogy megköszönjem vendéglátását és gondoskodását, amikor átköltözöm a szállodába. Ha nem vagyok terhére, ebéd után tiszteletemet teszem, hogy személyesen is megköszönjem a baráti vendéglátást. Virágh Tibor.”

S a kora reggeli órában halkán elment.

*

Ezidőtől reggeltől estig dolgozott. Jelentéseket írt, tervezetet dolgozott ki a szerb-magyar együttélés zavartalanságának biztosítására és egyre népszerűbb lett a város szerb lakossága körében. Ezzel szemben egyre nagyobb ellenszenv áradt feléje a Városháza környékéről.

— Te még mindig itt vagy? — vágta oda élesen valaki a városházán, amikor fel kellett mennie, hogy a szállásutalványát meghosszabbíttassa.

Ez már a harmadik hét végén volt. Ugyanezen az estén — délután nem volt a báni palotában — egyedül vacsorázott kint a fürdő-étterem kerthelyiségében.

Már éppen fizetni akart, amikor egyszerre Nádas altábornagyot látta, aki két törzstiszttel jött vacsorázni. Az altábornagy észrevette, azonnal az asztala felé indult.

Virágh felállt.

— Egyedül vagy? Nem vársz senkit?

— Senkit, altábornagy úr.

Odültek az asztalához. Amint a pincér felvette a rendelést és elment, az altábornagy Virágh felé fordult.

— Már kerestettelek a szállodában. Budapestről távmondatot jött. Holnap utaznod kell Budapestre.

Csodálkozva nézett rá.

— Budapestre? Miért?

— Leszerelnek. Nem tudom, mi történt.

Csend. Virágh Tibor elsápadt.

— Győzött volna a városháza?

Nem beszéltek róla többet. Záróra után gyalog mentek be a városba. A szálloda előtt elköszönt az altábornagytól.

— Kérlek, — mondta Nádas — az esti vonattal menj. Délelőtt még szeretnék beszélgetni veled. Meg fogjuk kontremínálni a városházát. Szükségem van rád.

— Igenis — azzal befordult a hotelbe.

A portás két levéllel fogadta. Az egyiket Tahy Mihály írta.

— Kedves Barátom! Örömmel üdvözöllek, mint országgyűlési képviselőt! Egyik behívott erdélyi képviselő meghalt, gondolom éppen az, aki szülővárosodat képviselte s a kormányzat úgy döntött, hogy helyét neked ajánlja fel. Barátunk (az államtitkár) úgy látszik még sem feledkezett el ígéretéről. Intézkedés történt, hogy azonnal leszereljenek és visszaírányítsanak Budapestre.

A másik levél hivatalos értesítés képviselőházi behívásáról.

Virágh Tibor mélyet lélezett. Végre!

Azán halkán azt mormolta:

— Talán még nem lesz késő...

XIII.

Virágh Tibor mindössze két napot töltött Budapesten. Első nap jelentkezett az államtitkárnál, másnap a miniszterelnök fogadta. Rendkívül szívélyesen rázták a kezét, de politikai kérdések szóba sem kerültek.

A képviselőház pedig szünetelt.

— Ha valami közbe nem jön, októberben hívjuk össze...
— mondta a miniszterelnök — Érdeklődéssel várom első beszédedet.

Aztán végezett is. Még ugyanezen a délelőttön leszereltek, noha bejelentette, hogy szívesen visszamegy Ujvidékre, amíg a képviselőház ülései szünetelnek.

— Nem lehet, kérlek! Határozott utasítást kaptunk, hogy ne terheljünk.

Elena fent volt a Mátrában. Gondolta, néhány napra felmegy hozzá és együtt jönnek haza.

Tele volt tervvel, munkakedvvel. Jóleső érzései voltak. Nádas altábornagy nagyon melegen köszönte meg munkáját, ismerősei pedig őszinte sajnálkozással vették tudomásul távozását. Jankulovék egészen vigasztalanok voltak. Stanoljevi-csëkhez is elment búcsúlátogatásra. Úgy alakult, hogy közel félóra hosszat kettesben volt Milicával, de nem került szóba, ami közöttük kezdődött. Viszont szomorúan látta, hogy semmi sem változott. Már a délutáni órákban is likőrös poharak szanaszéjjel. A vitustánc még mindig tart.

Ez a látogatás megint felkavarta.

Az asszony tragikus szépsége, amint szembe került vele, hatni kezdett. Tökéletesen összekuszálta. Az első adandó alkalmammal menekült is.

Még a pályaudvaron érte két nagy öröm. Eljöttek búcsúzni a város összes szerb vezetői. És szinte kivétel nélkül azok a szerb kisemberek, akiknek a dolgát egyenesbe hozta. Szótlanul szorongatták a kezét és simogatták. Ott volt az egész Jankulov család is. És az utolsó percekben megérkezett az altábornagy, hogy mégegyszer kezét szorítson vele. Mikor meglátta a szerb gyűrűt, mely körülvette, melegen megrázta a kezét.

— Jó munkát végeztél, Tibor! Remélem, hogy a képviselőházban még jobb munkát végzel.

Aztán a vonat elindult vele.

Most két napot kellemesen eltöltött Élenával Mátraházán, aztán sietett vissza Budapestre. Dolgozni kell. Azt akarta, hogy első felszólalása ne csak összefoglalója legyen mindazoknak az aggodalmaknak, melyek közel két esztendeje gyötrik, hanem egyben a járható, sőt egyedül járandó utat is meg-

mutassa. Elena boldogan és büszkén kapaszkodott a karjába. A névtelen levelet, melyet Ujvidékről kapott, nem is említette.

*

Október közepe táján — a képviselőházat még mindig nem hívták össze — egyszerre megsűrűsödött a levegő Virágh Tibor körül. A piacon valami ideges nyugtalanság szaladt végig, a beszerzési nehézségek hirtelen megsokszorozódtak és még a hivatalos engedélyek alapján is alig tudott vásárolni. A jelenség általános volt, az egész piacra kiterjedt.

Virágh Tibor meglehetősen sok időt töltött a Külkereskedelmi Hivatalban, különböző központokban, míg végre biztosítani tudta a terményeket, hogy megrendelőivel szemben vállalt kötelezettségeinek eleget tehesen.

Ezekben a nehéz napokban történt, hogy egyik délelőtt Elena hívta fel a gyárban. Sürgöny érkezett Ujvidékről.

Virágh Tibor száján már ott volt a szó:

— Bontsd fel kérlek és olvasd be a telefonba — amikor valami azt súgta, hogy felbontatlanul hozassa el a táviratot.

— Azonnal érte küldök — mondta s Ábrist máris szalasztotta.

Arra gondolt, hogy a sürgönyt Stanoljevicsné küldte. Varga Ábris félóra mulva megérkezett, de ez a harminc perc elég volt, hogy Virágh Tibort alaposan felkavarja. Az két hét üzleti izgalmi minden idejét elfoglalták és megnyugvással állapította meg, hogy az asszony emléke egyre jobban halványodik benne. Semmi szükség rá, hogy ezt a nyugalmat megint felkavarja. Idegesen tépte fel a táviratot és megkönnyebbüléssel látta, hogy aláírása Jankulov. Annál elgondolkoztatóbb volt a szöveg:

»Kérem, a legelső vonattal jöjjön hozzám.«

Mi történt odalent? Csak nincs valami baj az öreg úrral vagy családjával? Természetesnek találta, hogy csakugyan az első vonattal utazzék. Máris nyult a telefon után és a délutáni gyorshoz jegyet rendelt. Csak ekkor jutott eszébe, hogy Stanoljevicsnét így sem tudja kikerülni. Ha leutazik Ujvidékre, feltétlenül meg kell látogatni őket.

Öt órakor meglehetősen nehéz érzésekkel indult a Keleti pályaudvarra. Az időjárás is ráfeküdt. Nehéz ködöt szitáló délután volt. Szóltanul a sarokba húzódva tette meg az ötórás

utat és meglehetősen fáradt volt, amikor este tizenegy óra körül Ujvidékre érkezett. A Hotel Rexben szállt meg és azonnal le is feküdt. Reggel korán ébredt, korábban semmint illő lett volna Jankulovékhoz látogatni.

Átment az Erzsébet kávéházba reggelizni, de valahogyan semmi sem tetszett neki. Tökéletesen más várost talált, mint amit a nyári napsütésben ott hagyott. A nyáron olyan színes, mozgalmas tér fájdalmasan szürke lett és megürült. Néhány hivatalba, munkahelyére siető embert látott a szítáló ködben. Minden összehasonlíthatatlanul ridegebb volt. Egy rossz magyar szó motoszkált benne: halottabb. A kávéházban is mindössze tizenöt-húsz ember reggelizett. Egyre rosszabbul érezte magát. Igaz, ezt a helyet nyáron sem kedvelte túlságosan. Talán ez a hiba? Viszont nagyon jól érezte magát az ujvidéki Gerbaudnál, a Dornstetter cukrászdában. Még mindig nagyon korán volt. Elhatározta, hogy átmegy oda.

Dornstetterné azonnal megismerte, örömmel üdvözölte, de itt sem találta a helyét. Ez is üres volt, mindössze egykét reggeliző az asztaloknál. Belebújt egy ujságba, amit minden érdeklődés nélkül olvasott, aztán a nagynehezen kihúzott, egy órai tartózkodás után elinlult Jankulov hivatalába a vörös, bizantinikus szerb püspöki palotába. Itt is bosszankodott. Véletlenül senki sem volt ott, aki magyarul tudott. Egy szerb pap nagynehezen összehozott annyit magyarul, hogy Jankulov beteg.

No, nem csoda, gondolta. Ebben az időben. Hát akkor a lakására kell elmenni. Felült egy villamosra — arra is vagy tíz percet várt a hidegen szítáló ködben — aztán vásárosok, kosaras piaci nénikék között nézte a vígasztalan utcát. Nem, gondolta, ahonnan az ember nagyon szép emlékeket vitt el, oda nem szabad mégegyszer visszatérni. Közhely, de igaz. Magyar szót alig hallott. Az utasok szinte kivétel nélkül szerbül beszéltek.

Végre ott voltak az Almássy-utcánál. Látta a rövid kis utca végén Jankulov templomát. Az is olyan rideg volt most. Határozottan didergett az őszi szemergelésben. A kis utcában senkisem járt. Egy-egy ablakban látott valakit, aki a portörlő rongyot rázza, aztán megérkezett Jankulovék kapujához.

Meghúzta a csengőt. A kapuszímben hidegen rikoltott éles hangja. Várt. De semmi mozgás. Ujra csengetett. Az ablakokat

figyelte. Megszokta a nyáron, hogy Jankulovéknál, mielőtt kaput nyitnak, előbb valamelyik ablakon a függöny lebben és kinéz valaki. De a függöny nem lebbent és senkisé sem jött.

Mi van itt?

Harmadszor is megrántotta a csengőt. Most végre meglebbent a függöny. Egy cselédasszony. De nem a nyári. Szerbül kért valamit. Ő magyarul válaszolt:

— Jankulov főtisztelendő urat keresem.

A cseléd rossz magyarsággal mondta:

— Kórház.

— Kórház? És a nagyságos asszony?

— Mind kórház. Lehet bemenni délután.

— Dehát mi baja van a főtisztelendő úrnak?

A szerb cseléd megrántotta a vállát.

— Kórház — mondta másodszor is és becsukta az ablakot.

— Milével kell beszélni, gondolta és ment vissza a villamoshoz, hogy a városházára vitesse magát.

De Milét sem találta meg.

— Édesapjánál van a kórházban — közölte szobatársa. — Baj van az öreg úrral. Májrák.

— Ó...

— Tegnap operálták, de semmi remény.

Virágh őszinte megrendülést érzett. Azonnal taxiba ült és ment a kórházba. De az orvos nem engedte a betegszobába.

— Talán délután — mondta — Majd kihívom a hozzátartozóit.

A betegszobából Mile jött ki az édes anyjával. A kicsi asszony most még kisebbnek látszott sápadt arcával. Mile szeme sírástól volt vörös.

— Ó... — mind ketten úgy kapaszkodtak a kezébe, mint valami megmentő angyaléba. Valami megható, gyermeki volt abban a bizalomban, ragaszkodásban, hogy ezek a szerbek a kezét szorongatták. Érezte, hogy tőle várják a megmentést, a vigasztaló szót. Mint nyáron, amikor egy-egy megbokrosodott, hatalmas mámorba esett magyartól kellett megvédeni őket. Igen, akkor mindig segített is. De májrák ellen, nem emberi, hanem emberfeletti ítélet ellen, mit tud tenni? Gyenge vigasztaló szavak?

Bement a főorvoshoz. Tehetetlen kézmozdulat.

— Kérem, mi mindent elkövettünk. Már csak azért is, mert végtelenül szeretetreméltó ember és az itteni magyarság is megható szeretettel veszi körül. De fájdalom... még egy nap talán kettő. Délután tessék meglátogatni.

Igen, délután csakugyan öntudatnál volt. De Virágh megijedt, mikor megpillantotta. Természetesen magába gyűrte érzéseit és mosolyogva próbálta bagatelizálni a betegséget.

Jankulov Vladiszlav nehezen nemet intett.

— Én már megnyugodtam benne, kedves barátom!

— Az orvosok...

— ...kedvesek, titkolni akarják. Látom, el is követnek mindent értem. Hiába.

Kinyult fáradt kezével Tibor keze után.

— Volt egy nagyon szép tervem — már küzködött a lélekzettel — Szerettem volna, ha...

— Nem szabad megerőltetnie magát.

Izgatottan tiltakozni akart a beteg:

— Mindegy, ha nekem egy nappal korábban kell elmen-nem. Többről van szó!

Nehezen felemelkedett, mélyen a szemébe nézett.

— Népeinkről! Az enyémről! És a magyarokról, akiket tisztetek! Meg kell velük értetni! Nem szabad tovább így, ahogyan eddig... Mind a ketten elpusztulnak!

Keze görcsösen fogta Virágh Tibor kezét.

— Egy színdarabot terveztem. Nekik. Hogy felébred-jenek. Már nem fogom megírhatni. — Megint nehéz küzködés, aztán azt mondta — Önre bízom! Adja tovább!

Virágh Tibor nyugtatni akarta.

— El fogom kérni a fiától, főtisztelendő úr! Magammal viszem és rajta leszek, hogy elérje célját.

— Nem kérheti el! Nincs leírva! El kell mondanom!

— Megerőlteti. Az orvosok...

— Kell!

Gyenge kezével közelebb húzta magához s a gyenge test, melyben annyi komédiázó hajlam volt, hang, játék, mozdulat, s a lélek, mely olyan lelkesen tudott égni, mégegyszer itt a betegágyon fellobogott.

Nándorfehérvári sik... éjszaka... a sátrak mögött jó vitézek... — Jankulov Vladiszlav szerb nyájak főpásztora halálos ágyán, búcsúzóul eljátszotta nagy álmát, átadta az

örökösnek. A nándorfehérvári síkra így mondta, Nándorfehérvárnak, nem Beogradnak, ráborul az éjszaka homálya. A sátrak mögött már eltűntek a jóvitézek, csak a kürtös áll sátra előtt, hogy elfujja a capistrángot.

A csillagos sötétben hangok csapnak fel:

— Jójcákát testvér, ez is elmúlt. Nehéz nap volt, sok a török! Hallja kegyelmed? Most is ágyúznak!

Aztán egy másik hang, a haldokló döbbenetes erővel még a hangokat is megjátssza:

— Az már messziről gyün! Fut a török, király urunk ugyancsak megszalasztotta. Hiába, csak jó ha fiatal a király, meg magyar a király a sok idegen után. Nevüket is alig tudta az ember megtanulni. Ez jó magyar név: Mátyás! Lepihent már?

Az őrtálló bólint:

— Előbb láttam, a diákot szólította sátrába. Levelet ír!

Jankulov Vladiszláv a XIX. század magyar iskoláinak modorában a halálos ágyán mégegyszer felemelte kezét, hogy művészetek eszközeivel figyelmeztessen két népet. Keze, szerb keze görcsösen fogta Virágh Tibor magyar kezét és lázasan a mesét mondta.

Csend, éjszaka, Nándorfehérvár, egyetlen sátor mélyéről világít szövetnek. A király sátorából. Hangja kihallatszik:

— Készen vagy, deák?

— Készen, fölséges uram!

— Húzd félre a sátorlapot, deák. Levegő köll!

A királyi hang ellágyul:

— Csupa csillag az ég! Nézd a holdat, milyen alacsonyan kúszik a tábor felett! Deák! Deák! Érzed ezeket a szagokat? Az ember beleremeg! — hangja keserűen, hevesen, csattan egy szerb pap tolmácsolásában — Tizennyolc éves vagyok, feszül minden bennem! Más az én koromban nemesi apród, játékos ifjú. Holdas estéken, mint ez a mai, jányok ablaka alatt pengeti gitárját!

Valahonnan felviharzó női kacagás, vidám férfinevetés hallatszik, a király felkapja a fejét:

— Mi ez?

— Török rabnőket fogtak az urak! Mulatják magukat.

A király bólint:

— Török rabnőket fogtak az urak! Mulatják magukat...

— mondja utána s egy pillanatig hallgatja a távoli keleti zenét, éneket, hirtelen a deák felé fordul:

— Mondjad! Emlékszel te Prágára?

— Podjebrád? — kérdi a deák — Katalin?

— Eh! Az a kislány ott a Hradsin alatt!

— Anyicska?

— Anyicska... hogyan nevetett a szeme! Kiszöktünk a várból sötét este... Hozzá! — halkan, kuncogva felnevet — Itthon azt mondták, Hunyadi fia keserű prágai rabságban... Hát nem voltam százszor szabadabb — csattan a hang — mint a korona súlya alatt?

Élesen török síp hangzik fel valamelyik sátor mélyén és vele csattan a király hangja:

— Bocsásd le a sátorlapot! Nem tudom hallgatni! Betömöm a fülem, hogy elcsitítsam fiatal vérem lobogását — a sátorlap lehull — Hol hagytuk abba?

S a derék deák mondja: »... dögvész ütötte fel fejét táborunkban s a borbélyok, kirurgusok nem tudják, mit kezdjenek.«

Virágh Tibor az öreg szerb pap fölé hajol.

— Főtisztelendő úr, nagyon kifárad!

De Jankulov Vladiszlav a fejét rázza.

— Kell! Figyeljen! Most az őrtálló katona kiáltása harsan!

És játsza tovább:

— Állj! Ki vagy?

A király bosszúsan fordul a kijárat felé.

— Ki zavar engem? Este sincs nyugtom?

Kivülről jönnek a hangok:

— Rozgonyi Sebestyén!

— Rozgonyi Sebestyén! Késő este van, anyámnak írok levelet. Miért nem hagytok?

— Jelentésemmel nem várhattam meg a reggelt, fölség! Három emberünk érkezett a török táborból, nem nyugszik a pogány. Magyarországba akar törni. S a táborban is olyan jelenségek ütötték föl fejüket, melyeket nem lelet többé eltíkolni!

— Dögvész. Tudom. Nagyon terjed?

— Nagyon fölség. Már az urak lelkében is tanyát ütött. Mátyás hangja élesen csattan:

— Az a bajuk, hogy közülök való vagyok? Hogy magyar vagyok s nem idegen?

Jankulov Vladiszlav még közelebb húzza magához Virágh Tibort, úgy mondja tovább az urak szavát:

— Azt terjesztik, hogy a királynak nincs tekintélye, a töröknek nem tud ellentállni s helyébe olyan király kéne, akinek nagyobb a hatalma, külső segítséggel is segíthet a pogány ellen!

A király legyint.

— Bátyámnak szólj, Szilágyi Mihálynak!

— Fölség! Szilágyi Mihálynak?

— Kibékültünk, kormányzóvá, Beszterce grófjává tettem! Hagyjátok az örök kételkedést. Mindig csak dögvész, csata, összeesküvés! Reggeltől estig ez a sorsom. Kötelesség. Tizen-nyolc évesen, mikor más a táncot járja, a szépet teszi és lobogó hajjal repül a napfény elé! — Csend, aztán fáradtan — Tedd, amit tenned kell...

Mátyás egyedül marad az éjszakában. Jankulov Vladiszlav döbbenetes erővel eleveníti meg a történetet. Rozgonyi lépései már messziről hangzanak s a deák is elment. Mátyás áll a sátor nyílásában, vad tavaszi szagok bújnak az orrába. Micsoda éjszaka... — súgja — micsoda éj...

A nagybeteg szerb pap szeme nagyratágul Virágh Tibor szemébe mélyed, ujja figyelmeztetően lendül:

Igen, most jön, amit nagyon fontosnak tart, a legfontosabbnak. Az éjszakában csengő, meleg lányhang csattan:

— Jó éjszakát!

Mátyás meglepetten, hangosan kiált: Ki az?

Gyönyörű lány áll előtte, teste mint a párducé, fekete szeme lángol, hangja muzsikál. Egy szál szoknyában áll a király előtt.

— Ki vagyok? Hűvös szellő az éjszakában, aki jön, ki tudja honnan, megy, ki tudja hová, de egy pillanatra meg-símogatja a forró homlokot.

A király nézi.

— Ki vagy, te lány?

A lány ingvállból kivillogó gyönyörű válla megrándul:

— Talán ellenség, talán barát! Talán csók egy forró szájon, talán hideg vas egy lüktető piros szíven!

A király hevesen feléje lép.

— Hogy hívnak? Mi a neved?

— »Ösmeretlen!«

— Kilenc ór áll ajtóm előtt, hogy jöttél sátramba mégis?

— Két katonád között, az illatos fűben csúszva! Látod itt e kis rést a föld és sátorod szegélye között? Derekam karcsú, ott kúsztam be! — szeme pajkosan villan — Mutassam hogyan? Kússzam ki sátorodból?

— Nem! Nem! — csattan a király hangja — Ne hagyj most el!

A leány áll és nézi. Szava őszintén cseng.

— Milyen kínzott a hangod! Miért nem nevet a szemed? Ifjú vagy, selymes, szőke haj verdesi vállad! Milyen szép vagy! Fialtal isten, magyar király!

Mátyás nézi.

— Tudod ki vagyok?

— Tudom-e? Véres csatákon száguldottam melletted, selymes hajad lobogott a vad rohanásban, paripád szája habzott s én két könnyű lábbal a magas fűben futottam veled, vigyázva, hogy a halállal ne találkozz!

A király keze a lány két kezére kulcsolódik.

— Te lány! Ki vagy te?

— Azt akarod tudni, hogyan hívnak? Hát számít a név? Láttalak diadalban kacagni és láttalak borúsnak, vereségek után! Melletted állottam, mikor büszkén viselted koronádat s ott álltam melletted, mikor mint az imént — megrokkantál a korona súlya alatt! És tizenhét évéd lázadása tört ki ajkadon!

— De szép vagy! — a király a nézi — Orcád halavány, a szemed fekete, ha felemeled a földről, éget mint a lángoló tűz!

A lány két gyönyörű karját kitarja.

— Hát miért nem ölelsz? Izmaid acélosak! Nem érzed, hogy aki előtted áll, szeret téged? Csókolj meg!

Nagy csend. Valahol messze töröksíp sir.

Egy öreg, halállal vívódó szerb pap száján át az élet ígéi.

— Milyen édes az ajkad... — ott áll a király a lánnyal a sátor bejáratánál, fekete éjszakában, fénylő csillagok alatt.

Nézd, milyen ölelően borul fölénk a csillagos éj! — nagyon távol valahol kivert kutya ugat. — Ilyen kivert kutya

voltam eddig. Magányos, mint ez a kóbor állat! Te! Milyen szép lesz ezentúl! Győzelmes csaták után megtérni sátramba, ahol téged talállak! Vársz majd reám?

— Várlak!

Aztán a király hangja egyszerre keserűen, ingerülten.

— Mi az megint? Már az éjszakában sem hagytok megpihenni?

Megint Rozgonyi. A király elrejtí vendégét.

— Mit akartok?

Rozgonyi sápadt, hangja remeg.

— Orgyilkos kéz indult fölséged ellen! Kilenc napja figyeltetem. Először Ujlaki sátrában láttam, azt mondták, török rabnő, menekülő pogánytól zsákmányolták. Aztán jelentették, hogy a lány nyelvünket beszéli, az urak pedig azt hajtogatják, hogy leginkább is nő férhet a fiatal királyhoz. Tizennyolc éves, sűrű a vére, amit férfi nem végezhet el, nő könnyűszerrel megethetné.

Mátyás arca sápadtra válik.

— Tovább, tovább!

— Ma este a lány eltűnt Ujlaki sátrából. Emberem látta, amint fölséged sátra felé oson!

A király hangja rekedt, szava nehezen szakad.

— És bizonyos, hogy az a leány az életemre tör?

— Kilenc napja figyeltetem. Többizben settenkedett már erre felé. Nem látta fölséged valahol a sátor körül?

Csend, aztán halkán:

— Nem láttam, Rozgonyi.

Virágh Tibor látta, hogy a beteg egyre nehezebben veszi a lélekzetét.

— Gyönyörű, főtisztelendő úr! Holnap folytatja. Ma...

— Nem. Ma kell. Most. Holnap már késő lehet!

— Az orvosok megtiltották a sok beszédet!

Jankulov Vladiszlav szótlanul elhárította a figyelmeztetést.

— Figyeljen! A király befordul a sátrába. Szemében fájdalom. A lányra néz.

A mese, amit egy öreg szerb pap akar örökül adni két népnek, folyt tovább.

A király nézi a leányt.

— Szerellemmel lopóztál hozzám, bűgő hanggal, csókkal, remegő ajakkal! Nyujtottam fiatal, piros szívem feléd s te ujjaid között tört szorongattál, hogy belédöfjed!

— Nem igaz!

— Mit tegyek veled? Odakünn megkettőzik az öröket, valamennyi lövésre kész! Amint kilépsz, eldőrdülnek a fegyverek és karcsú tested a földre rogy. Fekete szemedben kialszik a tűz, forró véredet felissza a föld.

— Nem baj! — csattan a leány hangja — Szememből aludjék ki a tűz, forró véremet igya fel a föld, karcsú testedet lovak tapossák el, fekete hajamnál vonszoljanak, míg élet van bennem! Mit ér az élet, ha úgy kellene élnem megvetetten, ha azt hinnéd rólam, hogy törrel jöttem, életedre törtem, véredet akartam ontani s Judásként csókkal elárulalak.

A király hangja fáradt.

— Hogyan örültém neked! Megdobbant a szívem, két karom ölelésre tárult s akkor te...

— Nem igaz, hogy az életedre törtem!

— Megátalkodott vagy!

— Nem vagyok! Igazad van, török rabnóként bújtam meg Ujlaki sátorában, éjszakánként itt settenkedtem szállásod körül, fekete szemem pillantásával átfurtam az éj sötétjét, hogy látlak-e valahol, nem tudok-e hozzád férközni láthatatlanul! De nem azért, hogy az életedre törjek.

— Vajjon mi másért!

— Hogy örködjek feletted! Hogy bizalmukba férközve, kitudjam terveiket és megóvhassalak! Sátoradnál settenkedtem, mert figyelmeztetni akartalak, vigyázz! Veled nem beszélhettem, hát Hunyad várába lopóztam anyádat, Szilágyi Erzsébetet értesíteni, vigyázzon a fiára!

— Hazudsz! Hagyd az anyámat!

— Hát ha nem hiszel többé, adj hóhérkézre! — csattan a lány hangja — De arra sincs szükség. A sátor előtt lövésre kész puskával várnak katonáid. Sátoradból kilépek és mindennek vége!

A lány indul, a király kiált, a hangja rémült:

— Megállj! Azt mondod a csókod nem volt Judás csókja.
Bizonyítsd!

— Mivel?

— Mielőtt hajnalodik, útnak indulsz Galambóc várához a török táborba. Kikémleled mire készülnek!

— Igen!

— Tudod, mire vállalkozol?

— Tudom!

— Ha elfognak, ezer pogány kínzás vár reád!

— Vállalom!

A sátor szárnya lebben, a király kiált:

— Cudar Simon, ezt a leányt elkiséred a tábor széléig!
Vigyázod, őrized, bántódás ne érje! A táboron kívül arra megy, amerre akar!

A leány a király elé lép.

— És ha bizonyítok, hiszel nekem újra?

— Eredj, Ösmeretlen!

Cudar Simon még egy lépést tesz a király felé.

— Levél, fölségcdnek!

A királynak átnyújtja s aztán megy a lánnyal.

A király ott marad, tépi a levelet, deákja olvassa:

»Szereimetes fiam, egyetlen Mátyásom! Remegő kezemmel from leveletem, baj fenyeget megest! Házunk régi ellenségei összefogtak a tulajdon testvérem, tenéked nagybátyád, Szilágyi Mihály a pártütők feje. Most került kezembe tulajdon levelük a német császárhoz. Az országba kérik Mátyás ellenébe. Ime, a levelük, melyben elárulnak. Egy derék hajadon hozta ide hozzám, juttassam el néked, óvjalak a bajtól...«

Mátyás király hangja mintha mennydörögne:

Jankulov Vladiszlav, az élete utolsó óráit élő szerb pap szeme lázasan csillogott, de keze nem engedte el a magyar Virágh Tibor kezét és kicsit dagályos stílusában, amit a század végén magyar iskolában szívott magába, mondta a mesét. Resad pasa szállása, mellette új rabnő, igen ő az, az Ösmeretlen. Zulejkák táncolnak, a pasa vétkezik Allah ellen, bort iszik s már részeg. Beszél.

— Kétszáz ágyú, gyaúr leány! Annyit viszek a magyar király ellen!

— Ó, hatalmas pasa, nincs is annyi ágyú a világon! És mind itt van már Galambócnál, egy sem akadt el az úton?

— Egy sem! Tízezer janicsár! Mire az új hold feljön, Nándorfehérvárban ülök s onnan szabad az út Budáig! Véged van magyar király.

Magyar király... Fáradtan ül sátrában.

— Még mindig semmi hír, deák?

— Semmi, fölség!

Aztán egyik este rohanó léptek:

— Fölség! A lány...

Riadt rikoltás:

— Mi van vele?

— Megjött.

— Megjött! Hozzám! Engedjétek hozzám!

Rozgonyi tétova:

— Sátramban van, fölség, odavitettem be.

— Vitetted? Rozgonyi! Miért kellett vitetni?

— Nyugodjék meg fölség. Mellette kirurgus.

— Kirurgus? Rozgonyi! Megkínózták?

— Nem, fölség.

— Menekülés közben utána löttek?

— Sértetlenül jutott el táborunkig. A mi öreink löttek.

Nem tudták kicsoda!

— Hozzá! Vezess hozzá!

A nagybeteg pap szeme egyre lázasabb lett. Szava is. Gyors, kapkodó. Mint a lélekezete.

Rozgonyi sátra, medvebőr, rajta a lány. Arca sápadt, szeme lehuny, mellette páter.

...qui es in ceoli... sanctificetur...

A király a medvebőr mellé térdel, hangja remeg.

— Itt vagyok. Eljöttem, Édes!

A lány lázasan súsog:

— Resad pasa... kétszáz ágyú... tízezer janicsár...

Nándorfehérvár. Hiszel nekem?

— Hiszek, hiszek! Tudom mit tettél értem!

A leány keze megremeg kezében.

— Most jó... nagyon jó... Vigyázz... a török sor kettéválik, mögötte a kétszáz ágyú...

— Pihenj most, semmisen fontos! Csakhogy meggyógyulj! Szép fehér válladat érte a golyó!

Parancsszavak. Minden ágyú Nándor alá, keletre elállni minden utat, Cudar Simon a pattantyúsokkal menjen, Pálóczy László kétezer emberrel a keleti bástyafokra.

Aztán a fiatal király újra ott térdel a medvebőr mellett.

— Pihenj! A király virrasztja álmod. A nevedet sem tudom!

A lány halkan súgja:

— Dragica... szerb...

— Dragica, édes...

Jankulov Vladiszlav Novisad szerb püspökhelyettes kutatva Virágh Tibor szemébe néz.

— Érte kérem? Érzi? Szerb és magyar!

— Értem, főtisztelendő úr! Gyönyörű. Meg fogom írni ezt a színdarabot és két nép tanul belőle!

— Még nincs kész, nincs vége! Visegrád jön. Királyi palota, sürgés, forgás. A király legyőzte a törököt, otthon van a palotában. Előtte Cerialat kardinális, a pápa legátusa. Őszentsége már maga is látja a veszedelmet. Áldásai, melyeket többízben küldött a magyar csapatoknak...

— Nem elég! A pogány hatalma nagy, seregei kiapadhatatlanok, a segélyhadak elengedhetetlenek! A Szentatya gondoljon arra, ha Magyarország elesik, elesett az egész nyugati világ! Nincs többé senki, aki a törököt megállítsa!

A bíboros meghajol.

— A segélyhadak nem fognak elmaradni. De Őszentségének kérése is van Magyarország királyához.

— Mindig különös öröm számunkra, ha az Anyaszentegyház fejének, Krisztus földi helytartójának kedvében járhatunk!

— A Szentatya könyörületet kér Szilágyi Mihály számára!

— Szilágyi Mihály másodszor is vétkezett. A német császárral szőtt komplottot ellenem! Ha össze nem zúzom, Magyarország német járszalagra kerül! Nem átallotta ezt az országot kiajánlani a német császárnak! Aki a hazával kereskedik, annak pusztulni kell.

A bíboros azt kéri, gondolkozzék, a király Rozgonyival egyedül marad.

Ökle az asztalra csap.

Mit akartok tőlem? Legyőzöm önmagam, tizen-nyolc évemet, sűrű véretem! Kiegyenesítettem hátamat, erős nyakkal viselem a korona terhét! A gyeplők erős kézben vannak! Most jöttök, hogy lazítsam a gyeplőt? Egyetlen szoba van egész Visegrádon, ahol nem gyötörnek, ahol megpihen-

hetek. Dragica szobája! S ezt is el akarjátok venni tőlem! Azt kiáltjátok, hogy az ország érdekét kell néznom s az ország érdeke Podjebrad leányát, Katalint követeli!

Jankulov Vladiszlav fogja Virágh Tibor kezét. Hangja már nagyon fáradt.

Már az utolsó kép következik. A visegrádi park. A király ott ül Dragica oldalán.

A mese száll.

— Dragica, miért sírsz? Bántott valaki? Azt akarom, hogy ragyogjon a szemed, hogy az arcodon mosoly üljön! De ne ilyen szomorúan! Te! Dragica. Építetek neked egy kicsi kastélyt! Itt is, Budán is! És amint meg tudok szökni a palotából, jövök hozzád! Nézd, milyen szép az alkonyat. Most bukik le a nap, nézzed a Dunát! Ezer színben csillognak a habok. Leányok, legények énekelnek. Hallod. Szerelmesek. Szeretsz?

A leány hangja halk.

— Nagyon...

— Hol akarod előbb a kastélyt? Itt?

Dragica ránéz, szeme fátyolos.

— Nekem nem lehet várkastélyom. Sem Budán, sem Visegrádon. Mennem kell...

— Dragica! — döbben a király — Hát neked nem jó nálam? El tudsz menni tőlem?

A leány ránéz.

— Találkozni fogunk. Az én hazám már a török rabja, a tiéd még szabad. Maradjon is. Majd ha seregeddel újra ott állsz Nándornál, Galambócnál, találkozunk. Egy éjszaka csak újra ott termek sátorodnál. És talán segíteni is tudok. Meg tudom majd mondani, merre támadj, hol akarnak megtámadni.

— Nem akarom! Nem engedlek!

— Kell!

— Miért?

— Mert így kívánja a te néped sorsa és így kívánja az én népemé.

— Dragica.

— A te helyed a cseh királylány oldalán van. Csak így fordulhatsz a császár ellen!

— Előbb még törökökről beszéltél!

— De addig nem fordulhatsz a török ellen, amíg a német császár a hátadban van!

— Ügye! Te is így látod! Fejét vétetem Szilágyi Mihálynak, aki Friggyessel paktált!

Dragica nemet int, hangja csendes.

— Nem veszed a fejét, szép, fiatal magyar király. Szabadon bocsátod.

— Te mondod ezt?

— Én kérlek rá.

— Miért akarod?

— Gonosz ügynek ne ajándékozz mártírokat. Mártírokkal győzni lehet.

— Szeme lecsukódik. Csókolj meg mégegyszer.

— Dragica!

— Csókolj meg.

Aztán már csak kedves, karcsú alakját látja, amint egyre távolabbról int feléje. Fekete haja lobog az esti szélben, majd elvész a félhomályban...

— A kórházi betegszobában mély csend. Már ott is félhomály van. Jankulov Vladiszlav, Ujvidék görög-keleti szerb püspökhelyettese behunyt szemmel némán fekszik. De vonásai mintha megkönnyebbülést mutatnának.

— Vigye el magával — mondja nehezen — Én már nem tudom megírni. Talán jobb is. Adja oda egy magyar írónak. Költőnek. Ó, hogyan szerettem mindig a magyar költőket. Vörösmartyt. Az iskolában mindig én szavaltam. »Szív és pohár tele búval, borral, húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal...«

Az ablakon át felhangzott az utca zaja.

— Hogyan megváltozott a város, mióta bejöttek... Ezelőtt mindenütt szerb szó. Most mindenütt magyar. Már magamsem tudom. Szerb vagy magyar. Novisad. Ujvidék. Nem szabad, hogy egymást pusztítsuk. Együtt! Együtt! Fel kell ébreszteni népeinket.

Aztán elhallgatott. Mile, a középső fia könnyesen fölébe hajolt.

— Elaludt... — mondta, magyar szóra nehezen forgó nyelvvel.

Virágh Tibor felállt és lábújjhegyen kiment a betegszobából. Az örökséggel, amit ez a szerb pap ráhagyott.

*

Virágh Tibor az estét Stanoljevicséknál töltötte. Jóval vacsoraidő előtt érkezett hozzájuk, de már nagy társaságot talált. Köztük a volt jugoszláv hadsereg egyik vezérkari őrnagyát. Természetesen civilben volt.

— Virágh Tibor!

— Nemessányi!

Döböntően felkapta a fejét. De a jugoszláv vezérkar tisztje már a szomszédjával beszélgetett. Természetesen szerbül. Nemessányi...

A bárszekrény nyitva volt, rengeteg pohár, -likőr, konyak. A gramofon tánczenét játszott. A mennyezet rejtett bárvilágítása mellett már meglehetősen emelkedett volt a hangulat. Sztanoljevicsné szeme nagyra tágult, amikor belépett az ajtón. Éppen táncolt. Csak megállt tánc közben és nézte. Tragikus szépsége szinte megmerevítette Virágh Tibort. Nem, a varázs még nem engedett, a varázs még mindig fogja. Fogja, noha megrendítő óra után, egy haldokló ágya mellől érkezik.

Érkezése határozottan nem használt a hangulatnak. Ezek a szerbek — ez volt az érzése — bezárkóznak négy fal közé, hogy ne legyen dolguk a külvilággal és bárvilágítás mellett narkotizálják magukat. Mintha egy bezárkózott közösségbe idegen lép, úgy hatott érkezése. Mindenki rendkívül udvarias volt hozzá, csak éppen éreznie kellett, hogy idegen itt. Elismerik, ismerünk, tudjuk, hogy jó fiú vagy, álmok vannak benned testvéri érzésekről, kiegyenlítő módozatokról, de naivista vagy, akit ugyan nem bánt az ember, sőt, vállvergetve el is ismer, csakhát ugye naiv dolog ez. Te magyar vagy, mi meg szerbek vagyunk. Két külön világ. De a gyerek játékát az ember nem rontja el. Soha olyan pontosan nem érezte, mint ezen az estén, hogy ez a világ pontos mása annak a társaságnak, mely Budapesten és Magyarországon is »társaságnak« számít. Ezek az »urak«, a vezető réteg, amely itt is ott is a nép, a tömegek vállán áll és fölibük magasodva, hamis képet mutat a világ felé. A különbözőséget mutatja. S eltakarja a nagy tömegek érzéseinek közösségét, a békés együttélés vágyát.

Bűnösök? Talán nem is bűnösök, mert nem tudják, hogy vétkeznek. Komolyan hiszik, hogy ők a nemzet, az ő véleményük az igaz. Talán nem is bűnösök, sem itt sem ott. Csak éppen...

Stanoljevicsné hangját hallotta. Egy pohár koktélt nyújtott át. Nézte az asszonyt. Igen, ő ugyanaz a tragikus szépség, aki a nyáron volt. Csillogó szemében a hajszołtság láza. Ez az asszony tönkrement 1941 tavaszán. Koktél, pezsgó, jazz, morfium, ezer narkótikum. Megszakad az ember szíve, ha nézi. Pedig már tud nevetni is. De olyan hangosan, olyan görcsösen, hogy a hallgatónak a toroka is összeszorul. És ilyenkor egyszerre csend lesz az egész társaságban.

A szobalány jelentette, hogy tálalva van. A régi magyar szobalány volt.

Leültek az asztal mellé. Neki az asszony maga mellett jelölt helyet. Igazi bácskai vacsora volt. Bőséges, zsíros, nehéz borokkal s utána végtelen, számolhatatlan pohár török feketével. És újra koktéllal, cognackkal, pezsgóvel, jazzel. És egy magyar nótával. Ezt a lemezt ő küldte az asszonynak, amikor Ujvidékról elutazott.

A szerbek lassan kezdtek elfeledkezni róla. Talán helyesebb így: kezdtek közömbös tárgynak tekinteni, nem oszt és nem szoroz, nem kell törödni vele. Ártalmatlan. Elnéztek a feje felett.

Éjféltájban csendesen felállt és észrevétlenül kilépett az ajtón. Halálosan üres utcákon át hazament a szállodába.

Jankulov Vladiszlav hajnalban halt meg. Felesége ült az ágya mellett, de elaludt és az öreg főpap egyedül vívta meg haláltusáját.

A helybeli magyar ujság négy sorban emlékezett meg róla. »Jankulov Vladiszlav, görög-keleti szerb püspökhelyettes, ma hajnalban meghalt. Az elhunyt nagy tisztelője volt Madách zsenijének és szerb nyelvre fordította Az ember tragédiáját. Temetése ekkor és ekkor«.

Igen, a szerkesztőség négy sorban intézte el. A szerkesztő urak azok közé tartoztak, akik a nép vállán állnak.

De a nép ezúttal ellenvéleményt jelentett be. Temetésén százával mentek a koporsó után református és katolikus magyarok, egyszerű emberek, akik talán sohasem hallottak Madáchról és Az ember tragédiájáról, de tudták, hogy az a szerb pap jó ember volt, segített ahol tudott, s ha a szerb

hatalmasok gyötörték őket, ez jó szívvel igyekezett a sebeiket enyhíteni.

Végigállták a végtelen görögkeleti gyászszertartást a templomban s azután a koporsót elkísérték egészen a temetőig.

Ezek a dolgos magyar kezek mind dobtak egy-egy görögöt a sírgödörben elmerülő koporsóra.

Aztán szótlantul, ahogy éltek, ahogyan eljöttek a végtisztességre is, visszamentek kis házaikba.

A koszorúk között ott volt Virágh Tibor koszorúja is. Először arra gondolt, hogy magyar nemzeti színekkel díszített koszorút tesz a lábához és ráíratja: »Madách szerb fordítójának hálával a magyar irodalom«. De aztán mégis csak gyászszalaggal csináltatta és saját nevét íratta rá. Jankulov Vladislávnak Virágh Tibor. A szerb falak mögött este az ügyvéd és orvos urak, nábobok ne mondhassák erre a szent emberre, hogy »magyaron« volt. És délután visszautazott Budapestre.

XIV.

— Éh nem vagyok író, Mihály. Nem tudom, hogy így ebben a formában, ahogyan az öreg Jankulov elképzelte, meg lehet-e csinálni a dolgot.

Tahy Mihály csendesen vállat vont.

— Persze, hogy meg lehet. Nem ott van a hiba.

— Hanem?

— Én megírom a darabot és nem lesz színház, amelyik előadja!

— Miért?

— Először is azért, mert úgynevezett »kosztümös« darab. Szóval történelmi. És erre Magyarországon egyetlen színház van, a Nemzeti. Sorrakerülni ott is évekig tart. Többek között azért, mert a Nemzeti publikuma is csak egyszer-ször fogad el történelmi darabot. Ha nem tudnád, lámpással keresnek társadalmi vígjátékot. Az a közönség, amelyik ma jár színházba, szóval a derék magyar középosztály fütyül a történelemre, a szerb-magyar megértésre. Neki vígjáték kell, ahol halálra röhögi magát. Az a réteg, amelyik az ilyen drámát elfogadja, kicsiny, keskeny, tízszer sem tölti meg a színházat. Ráfizetni pedig egyik színigazgató sem akar.

— Szóval?

— Szóval nézz körül kicsit Budapesten. A háború kellős közepén olyan felületes, könnyelmű, »csakazértisvigadjunk«

élet folyik itt, hogy sokszor már arra gondolok, ezek a felszínen úszó rétegek szántszándékkal akarják kihívni a sorsot maguk ellen. Erre a témára nincs közönség, minthogy pedig nincs közönség, nincs igazgató sem, aki hajlandó színrehozni.

— Az sem segít a helyzeten, hogy ezt a magyar történelmi darabot egy szerb püspök gondolta el?

— Isten tudja... Arra jó, hogy valamelyik lap nagy riportot írjon az esetről. »Szerb püspök darabja a magyar-szerb egymásrautaltságról«.

Tahy Mihály gondolkozott.

— Talán a rádió! — mondta aztán.

— Rádió?

— Igen. Ez menni fog. Meglehetősen sok hangjátékomat játszottam már, kicsit specialista vagyok ebben. Talán itt...

— Szóval, mi a teendő?

— Megírom a témát hangjátéknak. Természetesen Jankulov neve alatt. Talán a célt még jobban is szolgáljuk így, mintha színházhoz vinnénk. A rádióknak milliós hallgatósága van, egyetlen előadás közönsége nagyobb, mint száz színházi esté. És talán ez a közönség jobb is, mint a másik. Ezek a kis emberek, akik a rádió mellett ünek, többet gondolkoznak.

— Csináld meg Mihály. Hidd el, hogy szükség van rá.

Tahy felnevetett.

— Engem nem kell meggyőznöd Tibor! Csak azt nem tudom, nekem sikerül-e meggyőzni Jankulov Vladiszlav neve alatt ezt a derék »nemzetfenntartó osztályt«, amely olyan buzgalommal »vezet« bennünk! Ezek, barátom, még ott tartanak, hogy »szerb meg románnyelvű magyarok«. Nem hajlandók tudomásul venni, hogy azok nem magyarok, hanem igen tudatos szerbek és románok! No, különben rövidesen lesz alkalma megismerni az »urakat«. Közelről, a kulisszák mögül. Ahol az igazi arcukat mutatják.

— És pedig?

— Nem tudod még? Jövő hétre összehívják a képviselőházat.

— Csakugyan?

— Kezdődik a budget vita. Alkalma lesz közelről megismerkedni a párt, klikk, a frakció s a többi fogalmával. Kezdeted a hadakozást. Ha ugyan lesz merszed hozzá!

Virágh Tibort a hír meglehetősen izgalomba hozta. Két hónapja készült erre az alkalomra,

— Felszólalsz?

— Természetesen.

Tahy arcán ironia ült.

— A kormányzat bölcsessége és megértő jóindulata...«
Jól megtanultad már a frazeológiáját? Minthogy a kormány működése iránt törhetetlen bizalommal viseltetem, a költségvetést elfogadom«. Tíz évig voltam parlamenti tudósító. Így költségvetési viták idején be sem mentem az ülésterembe. A folyosó piros plüss pamlagain kaszinóztam, vagy a büffében ültem.

— S hogyan készült a tudósítás?

— A frázisokat kívülről tudtam, nem kellett más, mint a felszólalók neve. Kivülről tudtam, hogy melyik képviselő mit mond és milyen frázisokkal mondja. Egyszer egy miniszterrel kellett interjút csinálnom. Jaj, kérek — mondta — most nem érek rá. Nem baj, kegyelmes úr, én úgyis tudom, hogy erről a témáról mit mondhat excellenciád. Majd megírom a válaszát és közlés előtt bemutatom — legyintett. — Öregem, egyetlen szót sem változtatott rajta. Az a sokat szidott magyar sajtó remek verkli. Nem fog hamis hangot.

— De ahogyan hallgatlak, azt hiszem elég lelkiismeretlen!

Tahy Mihály felkapta a fejét.

— Miért? Mert a képviselőházi tudósító szelleme, feje, felvevő képessége különb, mint az ülésteremben ülő képviselő uraké? Mert a kisujjában vannak az összes elcsépelet frázisai? És kívülről tud minden lemezt! Csak hagyjátok ti azt a sajtót! Különb felelősségérzete van, mint némely miniszternek. És sokkal különb judiciuma is! Gömbös miniszterelnöksége idején ezt éppen elégszer bebizonyította. A »nagy férfiú« ugyanis nyilatkozataiban olyan felelőtlen volt, hogy az ujságíróknak kellett eldönteni, vajjon az ország érdekében van-e, ha bölcs szavait a nyilvánosságra hozzák. Sose felejttem el, egyszer valami külpolitikai kérdésben nyilatkozott. A keresztfolyosón maga köré gyűjtötte az egész sajtót. Olyanokat mondott, hogy csakúgy szédelegtünk tőle. Bizony Isten szenzáció lett volna leközölni. A sajtófőnöke késő este értesült a nyilatkozatról, éjfélkor kétségbeesetten telefonálta végig a szerkesztőségeket, hogy a nyilatkozatot ne közöljék. És nem akadt egyetlen lap sem, ahol ne azt válaszolták volna: kérem, úgysem akartuk leközölni. Mi vigyáztunk rá, hogy a miniszterelnök úr nyilat-

kozata külpolitikai bonyodalmat ne kavarjon. Hát csak hagyjátok ti azt a sajtót. És az újságírókat is! Két hét múlva pontosan fogják ismerni a te frazeológiádat is!

Aztán elkomolyodott.

— No, ne haragudj! Az ember manapság keserű lesz kicsit. De bizony isten szomorú lennék, ha nálad is csak a frazeológiát kellene megtanulni. Mikor szólalsz fel?

— Szeretnék minél előbb. Az első adandó alkalommal.

— S miről beszélsz?

— Amiről ezerszer beszéltünk egymás között!

— Szóval erős ellenzéki beszéd lesz!

— Ezt a frazeológiát viszont én nem ismerem. Ellenzéki beszéd, kormánypárti beszéd! Én úgy gondolom, hogy egyszerűen magyar beszéd.

— Vagyis?

— Egyszerűen el fogom mondani mindazt, amit a Bácskában magam láttam!

— No, öregem, azon az ülésen feltétlenül ott leszek! Olyan botrány még nem volt a magyar parlamentben, mint ebből lesz, ha így elmondod!

Virágh döbbsenten nézett rá.

— Botrány? Abból, mert valaki felhívja a hibákra a figyelmet?

— Öregem, te még nem tudod, de majd meg fogod tanulni: Magyarországon a kormányzatnak nem lehet hibája, Magyarországon a kormányzatnak csak bölcsessége és előrelátása van! S ha valaki ezt kétségbevonja, a derék kormánypárti honatyák nagyon paprikásak lesznek! Különösen, ha olyan valaki vonja kétségbe, akit maguk közé számítanak, mert hiszen ők nevezték ki honatyának! Az erdélyi behívott képviselők pedig különösen ilyenek! Őket a szabad választásnak még a látszata sem fedi! Őket csakugyan a kormány nevezte ki! És ezért megköveteli a kiszolgálást!

— Hát én nem kiszolgálni akarok, hanem szolgálni! És nem a kormányt, hanem a magyarságot!

Tahy megrázta a kezét.

— Ott leszek a beszédednél!

*

November közepén ült össze az országgyűlés. Előzőleg pártértekezlet a kormánypártban. Megjelentek az erdélyi kép-

viselők is. Az urak melegen rázták Virágh kezét s általában igen elégedett hangulatban voltak.

A német hadsereg Moszkva előtt állt és éppen előző napon hangzott el »illetékes« német helyről a kijelentés, hogy az orosz hadsereg lényegében megsemmisítettnek tekinthető.

Derús hangulatban volt a miniszterelnök is, az üdvözlő beszédek csakúgyan tele voltak a kormányzat bölcs előrelátását" magasztaló, hömpölygő mondatokkal. De volt olyan szónok is, aki bár a bölcsességet távolról sem vonta kétségbe, mégis feltette a kérdést, nem volna-e helyes, ha a kormányzat minden magyar katonai erőt bevetne a küzdelembe. S ezzel elsőbbségi helyet biztosítana magának a német győzelmet követő általános elrendezésnél.

— A német hadsereg győzelme kétséges sem lehet — mondta a kopasz, szemüveges ügyvédképviselő — s a magyarságnak érdeke, hogy nagy szövetségesünk lánglelkű vezére a rendezésnél, mint elsőszámú szövetségesére gondoljon a magyar nemzetre, mely erejének totális harcbevételével állt mellette a küzdelemben.

A párt képviselőtagjainak tekintélyes része lelkesen tapsolt a zengő szavakhoz.

Virágh Tibor az erdélyiek között foglalt helyet, akik mint vendégek jelentek meg. Azzal az érzéseket leplező bádog arccal ült, melyről Ausztráliában kapta melléknevét.

Egyik erdélyi képviselőtársa a fülébe súgta:

— Ezek az urak Tisza István óta minden kormányt kiszolgáltak! Voltak szabadelvű párt, munkapárt, egységes párt, nemzeti egyesülés pártja és amit akarsz. Ha holnap kommunizmus lesz, meg fogják kísérelni, hogy ők legyenek a kommunista párt.

Virágh Tibor hallgatott.

Szomszédja még odasúgta:

— Ez a tragédiánk barátom! Minden országban változtak a történelem folyamán az uralkodó osztályok. Nemesség, polgárság, munkásság, parasztság. Nálunk ezer éve ugyanez a réteg ül a kormány mellett és saját érdekét nevezi ki a nemzet érdekének!

Aztán hozták a vacsorát, a kitűnő bort, a frázishalmaz derús zsongássá alakult át és a politika átszédült az emésztés

gyönyörének kicsit álmosító, de végtelenül kellemes langyosságába.

Keddi napon tartotta első ülését a képviselőház. Különböző magas és legmagasabb kéziratokat olvastak fel, időközben elhunyt honatyákat parentáltak s a Ház tagjai a felállás ünnepélyességével hallgatták a kegyeletes szavakat, melyek haláleset alkalmával, még szociáldemokrata képviselő részéről is elismerték a köz önzetlen szolgálatát, bár ameddig élt és felszólalt a Házban, hazátlan bitangnak és zsidóbérencnek nevezték közbeszólásaik. A kegyeletes felállásokat mint következő műsorszám, éljenzések követték. Ekkor ugyanis az elnök az elhunytak helyébe behívott új képviselők nevét olvasta fel. Az éljenzés természetesen csak a kormánypárti honatyáknak járt.

Illetve a szélsőjobboldaliaknak, akiket saját pártjuk tapsolt lelkesen, — és Virágh Tibor megdöbbenésére — legelőször a kormánypárt részéről is segédlettel.

Az első ülés általában formaságokkal telt el. Hamarosan meg is unta és kiment a folyosóra, hogy körülnézzen. Kicsit idegenül járkált a folyosókon, melyek pamlagjain sokkal többen ültek, mint az ülésterem padjaiban. Aztán megszólaltak a csengők. A kaszinózó kormánypárti képviselőket szólították, hogy siessenek be, mert szavazás lesz. A honatyák azonnal tolongtak is és az elnök napirendi indítványát — szemben az ellenzéki indítvánnyal — sietve megszavazták.

Az elnök fent az emelvényen, mint egy csendes misét mondó pap, darálta a szavakat, aztán feállt az emelvényről, ami az ülés bezárását jelentette.

Még két-három hasonló ülés, néhány apró javaslattal, melyhez hozzá sem szóltak, csak szavaztak, aztán a kormány benyújtotta a költségvetést. Ezen az ülésen illik ott lenni, meg is teltek a padosorok. Két óráig, sűrűn megtapsolt pénzügyminiszteri beszéd, utána lelkes kézrázások, két hétig a budget bizottsági tárgyalása, aztán december elején megkezdődött a költségvetési vita.

Az elnöki emelvény oldalán ott függött már a felszólalásra jelentkezettek névsora, külön akik a költségvetés mellett s akik ellene íratkoztak fel. A névsorban ott szerepelt Virágh Tibor neve is. A miniszterelnökségi tárca vitájában. A költségvetés ellen felíratkoztak nevei közt.

Virágh pontosan eljárt az ülésekre, de közben szorgalmasan készült a beszédére.

Ezekben a napokban történt, hogy egyik délelőtt az ülésteremben a szolga telefonhoz hívó jegyet tett le az asztalára.

A gyárból hívták.

Azonnal visszahívta a kérő számot és titkára jelentette, hogy egy svájci úr kereste. Még a délelőtt folyamán keressen vele összeköttetést a Dunapalotában.

A gyárnak igen tekintélyes külföldi összeköttetései voltak, gyakran tárgyaltak svájci üzletemberekkel is, de erre a névre Virágh nem emlékezett.

Mindazonáltal azonnal feltárcsázta a Dunapalotát.

Igen, Herr Loebe, Zürichből, otthon van, azonnal kapcsolják.

Egy pillanattal később már hallotta is a kissé svájci németséggel beszélő férfihangot.

Herr Leobe nagyon örül, hogy ilyen hamar sikerült összeköttetésbe kerülniök. Ő Ausztráliából jön és fontos levelet hozott Herr Virághnak. Sajnos, most már a délelőttje nem szabad, bizonyos tárgyalások jöttek közbe, aztán a délutáni órái is foglaltak, de ha talán együtt ebédelhetnének.

Virágh azonnal meghívta ebédre. Herr Loebe el is fogadta a meghívást.

Még egy telefon Elenának, azzal az ügyet le is bonyolította. De az esemény alaposan felkavarta. Levél Ausztráliából. Kicsit zavart volt, utólag sajnálta, hogy magukhoz hívta a svájci urat. Félt, hogy Elenát a látogatás és az ausztráliai emlékek felelevenítése felkavarja.

Virágh Tibor tévedett. Az emlékek nemcsak Elenát kavarták fel. Őt is. Herr Leobe, amikor délben belépett, magával hozta Ausztrália levegőjét. Hatalmas szál, testes ember volt. Derűs arcú svájci, aki mérföldes lépésekkel bekalandozta már az egész világot. Nagyokat és hangosan nevetett, hosszan rázta mindkettőjük kezét, a legvastagabb szivarra gyújtott ebéd után. Szinte Ausztráliában érezték magukat, a hasonló vágású birkatenyésztők, sokezer holdas legelők urai között.

— Also, mr. Virágh — mondta — hát itt a levél. Hans Brücke remek fickó! Derék emberre bízta vagyont, amikor pillanatnyi elmezavarában mindent otthagyt!

Virágh Tibor szinte maga előtt látta azt az órát — a legutolsó órák egyike volt — amikor megírta Hans Brückenek búcsúlevelét. Kevés szóból állott, akár most is szószerint tudta volna elmondani. Csak éppen annyit írt, hogy szökik haza. Nem tehet másként. Tévedett, amikor azt hitte, hogy eltépett minden szálát. Vannak kötelékek, melyeket nem lehet elszakítani. Aztán néhány mondatban a kérése: vagyonából mentsen meg annyit, amennyi megmenthető. A föld persze az államé. Ha a telepített elhagyja, visszaszáll rá. S a petróleum ebben a földben van. Hát arra is kezét teszi az állam. De azt a petróleumot ő hozta fel a föld méhéből, azt a kincset ő tárta fel. Talán megérdemelte vele, hogy a birkáit értékesíttesse, konzervgyárát eladhassa. Hát amit tud, mentsen meg, ne nehezteljen rá a kényelmetlen feladatért és tartsa meg jó emlékezetében.

Ennyi volt az egész levél.

Nos, a derék Hans Brücke, egykori bajtársa a k. u. k. első világháborúból, nem neheztelt meg. Ahogyan ő, aki korábban jött, mellé állt, amikor Virágh rettentően egyedül Ausztráliába érkezett feleségével, ahogyan megfogta a kezét, amikor ott Meridon mellett átvette azt a kis birkafarmot, úgy állott melléje akkor, amikor szökve hagyta el a földet, mely második hazát, megtiszteltetést és vagyont adott neki.

Levele Virághot is, Elenát is felkavarta. Hatása alatt újra ott ültek a minden emberlakta területtől mérföldekre fekvő farmház előtt, mint annyi régi estén, amikor a nappal színpompás, sokszor mulatságos kedves, máskor riasztó hangú madarak már elpihentek. Körülöttük gubbasztva kazuárok aludtak, lantfarkúak, lóriák, kaladok, papagályok, paradicsom-madarak.

És királyhalászkok... Királyhalászkok! Elena elmosolyodott. Eleinte hogyan félt tőlük! Egyszer csak valahol a közelben harsány, gúnyos emberi nevetés. Belesápadt! Pedig nem ember volt, hanem csak a nevető madár, a királyhalász. Most minden kép, minden hang visszajött.

Ültek megint ketten a farmház előtt, este volt, Sam, a szakállas bennszülött szolgálta mászkált körülöttük, edényeket, szerszámokat cipelve.

Hátul az udvarban a derék öreg Bill motozott a mély kútnál, felesége a terebélyes Maud jött feléjük az örök gombóccal és vadpulykával. Izgalmas napokat láttak, amikor

érkeznek a nyírók és ezer meg ezer birkát koppasztanak boszorkányos gyorsasággal. Rekkenő szárazságok emléke jött fel, mikor már a kút sem adott vizet s a kék ég olyan közelinek látszott, mintha a napot kézzel lehetne elérni.

Rohanó birkapásztorok: észak felől a szárazság elől menekülő nyulak áradata közeleg, előzönlük a réteket, felzabálják a kis maradékfüvet, mit a szárazság meghagyott. És kenguruk! Hátsó lábukon ülnek, első két lábukban bogyók, amiket majszolva visznek fogaik közé. Nagyon kedvesek. Csak éppen tízezérel jönnek s utánuk csak a pusztta föld marad.

Orrukban érezték újra a trópusi esők szagát. Négy heti fullasztó szárazság után egyszerre csak megnyílnak az ég csatornái. Gözölgő levegő, gözölgő bozótdzsungel. Az udvar útjain vérvörös patakok csörögnek, vörös a homok. S csak ömlik vastagon, elképzelhetetlen vastagon. Az eső. A trópusi eső. Másnap pedig arra ébrednek, hogy egyetlen éjszakán buja pompába öltözött a táj. A nap fák, pálmák friss, nedvektől dagadó leveleit permetezi sugarával. A liánok, orchideák a szemük előtt nőnek, csavarodnak fatörzsekre s a dárdafü elszáradt, lekonyult levelei egyetlen éjszakán nőnek embermagasságig.

Ültek Budapesten, az Aréna-úti villalakásban, szemben Herr Loebeval, aki mindössze egy levelet hozott Ausztráliából és mégis: négy oldalas levélből küzdelmes, nehéz, majd diadalmasan szép esztendőlk levegője támadt új életre.

Hans Brücke soraiból kiderült, hogy Virágh Tibor jól látta a dolgokat. A mérhetetlen, szűz bozótdzsungelig terpeszkedő legelőket az állam visszavette. A petróleumkútakat is.

— Ja! — mondta Loebe — Most már tizenhat kút!

Tizenhat kút! Virágh szemé csillogott. Ezt a kincset ő kutatta fel. Most már tizenhat kút ontja a petróleumot. De hát persze ezzel számolni kellett. Az állam kisajátította. Igaza is volt. Aki nem vállalja az állampolgári kötelességeket... De a birkákat eladhatta Hans. Egész vagyont kapott értük. És a konzervgyár is megvan. Remek konzerveket csinál. Most persze Ausztrália katonáinak.

— Ha még soká tart a háború — mondta Hans levele — egyedül a konzervgyárból olyan gazdag leszel, hogy nem fogod tudni, mit csinálj a pénzeddel! Amit a birkákért kaptam, az utolsó fillérig a gyárba tettem. Gépeket vettem, új pavillont építettem.

Virágh Tibor szeme csillogott. Maga előtt látta a gyárat. Hát mégis lehet, hogy egyszer még megnézheti.

Herr Loebe harsányan nevetett.

— Na hogyne, hogyne! Feltéve persze, ha életben marad és nem temetik maguk alá Budapest romjai! Haha!

Kicsit döbbsen nézett rá.

— Ezt komolyan gondolja?

— Na ja, ha a magyar urak olyan lelkesen támogatják a németeket!

— De úgy gondolja, hogy Budapest csakugyan romhal-maz lesz?

— Natürlich! Gesamt mit Berlin!

Megint harsányan kacagott, regett a hasa belé.

— Hogy maguk magyarok milyen tehetségesen tudnak elhelyezkedni minden háborúban a németek oldalán!

Ez a kövér, demokrata svájci német úgy tudott nevetni, hogy a hideg szaladgált a gerincükön.

— Átkozott szerencséje van ezzel az Ausztráliával! Bruhahaha! A pesti gyárából egy téglá sem marad meg, bruhahaha!

Könnye is kicsordult a nevetéstől.

— Egész Zürich egy remek viccen mulat! Hitler szökik, mert látja, hogy a háborút elvesztette. De másnap újra otthon van, mert útközben Budapesten megmagyarázták neki, hogy milyen kitűnő a hadihelyzet! Bruhahaha. Herr Virágh én hallom, hogy maga képviselő lett! Hátha akar segíteni a hazáján, ordítsa éjjel-nappal, ordítsa szakadatlan: los von Deutschland! El Németországtól! Még akkor is, ha az összes szomszédaikat magukra uszítják! Jobb lesz másfél év rabság, mint egyetlen talpalatnyi föld, amivel az országuk Hitler kiszolgálásáért növekedett.

Felállott.

— És eszébe ne jusson valahogy eladni az ausztráliai gyárat! Amint lehet, menjen vissza! Az sem lesz baj, ha egy-ideig nem állnak szóba magával a romantikus szökése miatt!

Aztán harsány derúvel, nagy hasát tolvá, kedélyesen elkocogott.

*

A képviselőház napi nyolc órás üléseken tárgyalta a költségvetést és délután terjedt el a hír, hogy a miniszterelnök öt órákor válaszol az elhangzott felszólalásokra. Még ezen a

napon be kívánja fejezni tárcája költségvetésének vitáját. Meglehetősz izgalmat váltott ki a hír, mert még kilenc szónok várakozott felszólalásra. Eddig meglehetősz részvétlenség mellett folyt a vita. Harminc-negyven képviselő ült az ülés-teremben s vagy hatvanan lézengtek a büffében és a folyosókon. A hirre egyszerre megélenkült az élet. A kormánypárt titkárai rohantak a telefonhoz, egymásután tárcsázták fel a képviselőket. Azonnal jöjjenek be. Ötkor beszél a miniszterelnök.

Ugyanakkor megkezdődött a szólásra felíratkozott képviselők kapacitálása, hogy álljanak el a felszólalástól. Négy kormánypárti és öt ellenzéki képviselőről volt szó. A kormánypártiak természetesen azonnal teljesítették a magas óhajt és hosszabb-rövidebb vita után négy ellenzéki képviselőt is sikerült lebeszélteni.

Virágh Tibor volt a vita utolsó szónoka, akinek beszédje kitöltötte a miniszterelnök felszólalásáig hátralévő időt. A váratlan fordulat mindenesetre azt jelentette, hogy nagyobb hallgatósága lesz.

Csakugyan, mire az előtte szóló befejezte beszédét, csaknem zsúfolásig megteltek az üléssterem padsorai.

Öt perccel félöt előtt hangzott el az elnöki kérdés:

— Szólásra következnek?

S aztán a Ház jegyzőjének válasza:

— Virágh Tibor.

Uj képviselőről volt szó, méghozzá erdélyiről, aki szűzbeszédjét mondja, az egész Ház barátságos tapssal fogadta a nevet. Virágh Tibor felállt. Nem érzett semmiféle elfogultságot. Elena — akiért telefonáltatott — ott ült a karzaton, nagyon jól látta, éppen vele szemben kapott helyet. Annyira elfogulatlan volt, hogy felállás közben még odamosolygott biztatóan a felesége felé.

Aztán nyugodtan beszélni kezdett.

Azzal kezdte, hogy sokévi távollét után tért vissza Magyarországra és szavait, még akkor is, ha bírálatot mond, természetesen a legjobb szándék, a segíteni vágyás vezeti. Nem akar frázisokat halmozni, éppen azért arra szorítkozik, hogy egészen egyszerűen elmondja azokat a tapasztalatokat, jelenségeket, melyeket idehaza látott. Bejelentette, hogy azt sem fogja elhallgatni, ha ezeket az ország jövője szempontjából károsaknak tartja.

Udvariisan ismét felcsattant a taps.

Virágh Tibor pedig folytatta.

— Engedje meg a Tisztelt Ház, hogy előljáróban néhány igen értékes emberrel ismertessem meg. — Aztán szinte csevegő modorban beszélni kezdett szegedi kirándulásáról, a szabadtéri előadásról, Madách Tragédiájáról s egy szakállas szerb papról, aki egyszer csak feléje fordul és kiderül, hogy ez a szerb pap rajongója a magyar kultúrának, fordítója a Tragédiának.

— Ez az úr, mint megtudtam, az ujvidéki szerb püspök-helyettes volt.

A kormánypárt kegyesen tapsolni kezdett és helyeslően bólintani.

— Brávó! — kiáltották — Nagyon derék ember!

— Ilyennek kell lenni a hazafias nemzetiséginek! — hallott egy kormánypárti hangot.

— A magyar kultúrfölény hatalmas vonzóereje! — állapította meg nagy taps kíséretében a párt egyik főkorifeusa.

Virágh Tibor pedig áttért a szenttamási híd ügyére. 1941. április. Jugoszláv hadjárat, a Bácskában minden hidat felrobbantanak, csak egy marad ép, mert egy szerb földbirtokos, aki valaha magyar ezredben szolgált, a robbantást megakadályozza.

Most szinte elemi erővel tört fel az elismerés orkánja. Elena szeme csillogott, amint az urát és a tomboló termet látta. Virágh nyugodtan állt a helyén. Mikor végre a csend helyre állott, felemelte hangját.

— Tisztelt Ház, ezek a jelenségek nem voltak magányosak. Amikor ugyanez év nyarán különleges megbízatásban, melynek éppen az volt a célja, hogy a magyarság és a szerb-ség között az összhangot munkáljam, leutaztam Ujvidékre, ott a rendelkezésemre bocsátott íróasztal fiókjában egy falragasz szövegét találtam meg.

És most, a végig megtartott csevegő modorban, elmondta a szerb püspök és társai által írott kiáltvány tartalmát. A képviselőház pedig alig tudott uralkodni kitörő érzelmein. Valósággal percekig zúgott a taps. És a közbeszólás-özön:

— A magyar nagylelkűség gyönyörű eredménye!

— A szentistváni gondolat csodálatos ereje!

— Kezdi a nemzetiségek is látni, hogy itt a helyük!

— Feleszméltek a valóságra!

Virágh nyugodtan megvárta, míg a csend ismét helyreállt.

— Végezetül legyen szabad felhívnom a tisztelt Ház figyelmét egy bácskai magyarra, aki — a megszállásnak magyarra sokszor igen nehéz viszonyai között — magára vállalta, hogy saját költségén kinyomatja és a szerbség rendelkezésére bocsátja a szerb nyelvre fordított Madách művet.

— Bravó!

— Ki volt az?

— A nevét halljuk!

Virágh Tibor a közbeszólók felé fordult.

— Meg fogom mondani. De egyelőre legyen szabad ragaszkodnom a gondolatmenetemhez.

A Ház olyan kegyes volt, hogy fejbólintva hozzájárult. Virágh pedig igen nyugodtan rátért ujvidéki látogatására. A kegyesen bólintó fejek pedig perceken belül megmerevedtek. A szűzbeszéd ugyanis a Madách fordító szerb főpapot, most feltartott kezekkel, szuronyok között »te büdös szakállas pópának« tituláltan mutatta be.

Mintha egyszerre megfagyott volna minden körülötte.

De nem érdekelte. Nyugodtan folytatta.

— A plakát pedig, melyet a szerbek vezetői olyan készségesen és spontán akartak kinyomatni, nem jelent meg. A város szerencsétlenkezű, minden politikai judiciumot nélkülvő parancsnoka, Bajor tábornok nem engedte kinyomatni.

Ekkor hangzott el az első közbeszólás. A nyilaskeresztesek padsoraiból.

— Képviselő úr, nem tesz jó szolgálatot az országnak ezzel a beszédével!

Virágh Tibor mintha nem is hallotta volna. Már a szenttamási hídról beszélt. A szerb földbirtokos megmentette, jöttek a magyarok, egy tolvaj béres azt mondja: »csetnik, ez is lőtt a magyarokra«, és aki a legnagyobb szolgálatot tette a híd megmentésével, testében tizennyolc golyóval földön fekszik.

Mintha egyszerre húztak volna fel minden zsilipet, úgy zuhant rá a tiltakozás zuhataga. A szélsőjobb, együtt a kormánypárttal fülsiketítő lármával pattant fel, hogy beléje fojtsa a szót.

Virágh Tibor nyugodtan állt a helyén, karját a mellén összefonta és várta, hogy a rend helyreálljon. Aztán folytatta:

— Az előbb, igen tisztelt képviselőtársaim a nevét kívánták hallani annak a férfiúnak, aki vagyonának tekintélyes részét ajánlotta fel, hogy ingyen juttassa el Madách Tragédiáját a szerb néphez és így szolgálja a szerb-magyar megismerkedés életfontosságú ügyét.

— Most mondja azt, — kiáltotta feléje egyik nyilas-keresztes képviselő — hogy ezt az embert bebörtönöztük!

— Nem mondom, igen tisztelt képviselőtársam, mert nem mondanék igazat.

— No végre! Már azt hittük, hogy börtönbe dugtuk ezt a kitűnő magyar embert!

— Nem, tisztelt Ház! Ezt a kitűnő magyar embert nem dugták börtönbe. Ezt a valóban kitűnő magyar embert, névszerint Schwarcz Dávid cukorgyári igazgatót mindössze Topolyán internálták és csendőrök félholtra verték.

A mondat úgy csattant, mint egy karikásostor. Szinte felüvöltött a kormánypárti és jobboldali kórus. A tombolásban egyetlen szót sem lehetett megérteni, az elnök a csengőt rázta, megszólaltatta a minden hangot túlüvöltő viharcsengőt.

— Hazaárulás!

— Denunciáns!

— Az ellenségnek besze!

— Szégyen, gyalázat!

— Ezt magyar ember teszi!

Virágh Tibor hangja felcsattant:

— Igen! Ezt magyar ember teszi! Magyar ember, aki le akarja szögezni, hogy ami itt történik, az egy vékony réteg műve, amivel semmi közönsége sincs, amit élesen elítél az egész magyar nép! Akkor volnék hazaáruló, ha hallgatnék erről és túrném, hogy mindazért, ami itt az utolsó esztendőben történt, a magyar nép egyetemét tegyék felelőssé.

És tomboló viharok közepette is utolsó szóig elmondotta kegyetlen vádiratát. Aztán leült.

Karbefont kezekkel, egyetlen arcrándulás nélkül hallgatta végig, amíg a jobboldal dühe kitombolja magát rajta.

*

A felszólalást követő napon Virágh csak a délutáni órákban tudott bemenni a parlamentbe. Egyre nehezebbé vált

a bevásárlás s egy nagyobb rendelés pontos leszállítása miatt kellett egy sor telefonbeszélgetést lebonyolítania. A dolog olyan sürgős volt, hogy — bár a lapokat odakészítették íróasztalára — eddig annyi ideje sem volt, hogy fellapozza azokat.

Csak tizenegy óra után jutott hozzá.

Az első lapban ezt találta:

»Virágh Tibor volt a vita utolsó szónoka. Utána általános éljenzés közepette a miniszterelnök emelkedett szólásra«. Az ő beszédéről egyetlen szó sem esett.

A következő lapban egyszerűen a nevét is elhallgatták.

A harmadikban volt néhány sor: »Virágh Tibor a magyar kultúra vonzóerejének bizonyítására néhány esetet sorolt fel. Így megemlítette, egyik szerb főpapot, aki lefordította népe nyelvére Madách halhatatlan Tragédiáját. A Ház élénk tetszéssel fogadta a nemzetiségeink számára követendő példát. Felszólalása után elnök a vitát bezárta.«

A negyedik ezt írta: »Virágh Tibor az új erdélyi képviselő nemzetiségi kérdésekkel foglalkozott.«

Az ellenzéki lapokban kapott húsz-harminc sort. De ezek a sorok egészen zavarosak voltak és elferdített, sőt torz képet adtak felszólalásáról.

Virágh a kormánypárti lapokon nem csodálkozott, de az ellenzékiek kicsit megdöbbenették. Hát még az ellenzék sem értette meg, hogy mit akart?

Utolsó reménye Tahy Mihály lapjában volt. De ott is mindössze húsz sor. Ugyanolyan zagyva és értelmetlen. Mintha valaki a sorokat össze-vissza kaszabolta volna. Látnia kellett, hogy itt történt valami. Tahy Mihály lapja egészen bizonyosan nem ezt a zagyvaságot írta.

A telefon után nyult és feltárcsázta. Tahy szóhoz sem hagyta jutni.

— Az érdekel, hogy miért közöltünk a beszédedről ilyen zagyva sorokat! A cenzura, öregem! Három teljes hasábot írtam róla s ezt a húsz sort hagyta meg. Bezzeg a Szemle vezércikkét nem törölte!

— Mi van a Szemlében?

— Semmi különös. Természetesen egészen felesleges, hogy törödj vele! Ezt nálunk mindenki megkapja, aki az urak tyúkszemére lép. Csak az jó magyar, aki maradéktalanul

kiszolgálja őket. Egyébként a szokásos frázisok. »Nem tett jó szolgálatot a magyar ügynek«.

Virágh elolvasta a Szemle vezércikkét. Aztán érdektelenül félretolta. Változatlanul úgy érezte, hogy helyesen cselekedett.

S ebben délután az államtitkár sem ingatta meg. Délután ugyanis hosszabb eszmeeserére kérette magához az államtitkár. Az ülésteremből hívatta parlamenti dolgozószobájába.

— Kérlek, — mondta — én természetesen megértem, hogy a legnagyobb jóindulat vezetett szavaidban, de az utolsó években nem éltél idehaza, külföldön voltál, nem ismered eléggé az itteni felfogást, viszonyokat. Azt hiszem leghelyesebb lenne, ha holnap felszólálnál. Megmagyaráznád szavaidat. Hogy úgy mondjam, revideálnád állásfoglalásodat. Külföldi tartózkodásodra, a viszonyok nem ismerésére hivatkozhatnál és néhány szóban kifejtenéd, hogy természetesen te is helyesled a kormány politikáját s elismered a vezető osztályok hazafias érdemeit! Te, akit utóvégre ez a kormány hozott be a képviselőházba . . .

Az utolsó mondatra felhorkant.

— Azt hittem ezért nem a kormányt, hanem az országot kell szolgálnom!

— A kettő egy!

— Ahogyan én látom, a legmélyebb szakadék tátong a kettő között!

Az államtitkár arca megmerevedett.

— Kérlek . . . amint gondold!

Jeges hangulat fogadta a folyosón is.

Az urak, akik a piros plüss pamlagon szivaroztak, kaszinóztak, azonnal elhallgattak, amint közeledő alakját meglátták. Virágh Tibor ismerte ezt a csendet. Volt idő, amikor úgy érezte, hogy megáll a szíve tőle. De ez akkor volt, amikor odalent Erdélyben a város zárkózott el tőle ezzel a csenddel. Akkor, ha közvetve is, érezte, hogy van egy bűn, amivel vádolhatják. Amíg a tényeket nem ismerik. De most nyugodtan ment végig a néma sorfalak között. Nincs bűne. Helyesen tett, amikor elmondta mindazt, ami miatt ezek most elhallgatnak. Nyugodtan átsétált közöttük és a keresztfolyosón átment a baloldalra. Minthogy a baloldalifolyosó felső végén tanyáztak a szélsőjobboldali képviselők, még egyszer végig

kellett mennie egy ellenséges zónán. De amint ezen áthaladt, megszűnt az izoláltság.

Egy kis paraszti sorból származó emberke lépett hozzá. Kisgazdapárti képviselő.

Megszorította a kezét.

— Igaza volt! — mondta — Ne törődjék velük!

Itt szeretettel fogták körül a szociáldemokrata, demokrata, liberális képviselők. A zöldinges szélsőjobboldaliak némán, ellenségesen nézték a barátkozást.

Egyébként Virágh itt sem sokáig tartózkodott.

Félóra mulva elment a képviselőházból.

*

Két nappal képviselőházi beszéde után Virágh Tibor azt vette észre, hogy a gyár anyagkiutalása akadozni kezd.

Mikor telefonált az anyaghivatalba, kitérő válaszokat kapott. Általános nehézségek... háború... fontosabb szükségleteket kell kielégíteni. Aztán egy levél: storníroztak egy állami rendelést.

Virágh azonnal tudomásul vette. Rendben van. Kezdődik a puhítás. Hát ő nem fog megpuhulni. Végezte a dolgát tovább.

Két hét mulva reklamáció. Kifogásolták egyik szállítmányát, amit a honvédség számára rendeltek nála. Bizottságok jöttek, ezt vizsgálták, azt vizsgálták. Nyugodtan kitárt előttük minden ajtót, elébük tett minden levelezést.

— Csak tessék urak.

Nyugodt volt. Ő a legjobb minőséget adta. Két hétig turkáltak a gyárában, raktáraiban, de nem tudtak találni olyasmit, amibe beleköthetnek.

Aztán az iparfelügyelőség következett. A gyár minden helyiségét felmérték. Még az ablakokat is. Végén kisütötték, hogy ez és ez a helyiség nem felel meg az egészségügyi követelményeknek. Tudomásul vette és negyvennyolc órán belül teljesítette a kívánságukat. Vágatott egy ajtót és beállított még egy W. C.-t. Mert ez volt az, amibe belekapaszkodtak.

Közvetlenül karácsony előtt állították csatasorba az adóhatóságokat. Karácsonytól újévig a pénzügyigazgatóság emberei turkáltak fel a könyveket. Hátha találnak egy kis adócsalást. Virágh tudomást sem vett jelenlétükről. Nem találhatnak.

Január első napjaiban aztán jelentkezett az Értelmiségi Kormánybiztosság. Hogy feljelentés érkezett: Virágh Tibor a

gyárban zsidó tőkét bujtat s általában nem tartja be a zsidó törvény rendelkezéseit. Az egyik íróasztalhoz leült a kormánybiztosság kiküldöttje. Egymás után idézte maga elé a tisztviselőket, munkásokat. És olyan hangon beszélt velük, mintha alapos bizonyítékok alapján rablógyilkossággal vádolhatná őket. Virágh Tibor kicsit undorodva nézte a komédiát. A kis tisztviselők között akadt néhány gyenge ember. Éppen azok között, akikkel naponta érintkezett. De a munkások között csak egyetlenegy. Ezzel a kormánybiztos másodszer is kívánt beszélni, de nem volt rá alkalma. A munkavezető közölte, hogy kórházban fekszik. Előző este ismeretlen tettesek — nyilván ivás közben támadt nézeteltérésük — úgy összeverték, hogy előreláthatólag hetekig fogja az ágyat nyomni.

A Kormánybiztosság kiküldöttje hát kénytelen volt másokat nyaggatni.

Eközben történt, hogy Virágh két napra elutazott.

Vízkeresztet megelőző délben táviratot kapott Ujvidékről s ezzel egyidőben a telefon is megszűnt. Ugyancsak Ujvidék kereste. Stanoljevicsné.

Arra kérte, hogy még a délutáni gyorssal utazzék le. Telefononon nem mondhat többet, de kéri, hogy semmiesetre se késlekedjék. Virágh nem örült a váratlan kérésnek. Amíg az Értelmiségi Kormánybiztos revizora ott ült a gyárában, nem szívesen utazott el. De a kérés olyan kétségbeesett volt, hogy nem térhetett ki. Délután elutazott Ujvidékre.

*

Tulajdonképen csak a vonaton eszmélt rá, hogy ünnepre érkezik. A szerb karácsony, a görögkeleti naptárnak megfelelően, később van. Ő tehát szerb karácsony estéjén érkezik Ujvidékre, a szerbek karácsonyfagyújtására. Különös felemás érzések fogták el. Bár halványabban, mint ahogyan megszokott karácsonyán szokta érezni, határozottan érzett egy kis karácsonyi várakozást. Tudta, hogy Stanoljevicsné anyja már hazajött Horvátországból és hazahozta a kis fiút is. Tehát együtt lesz a család. Stanoljevicsné kis fiát eddig nem ismerte, csak a képét látta. Pufók, kedves arcú hat éves fiúcska volt. Most zavarta, hogy nem hozott játékot magával és úgy ül majd be a karácsonyfa alá, hogy a maga részéről nem lesz alatta semmiféle ajándék. Sem a kis fiúnak, sem az édesanyjának. Ujvidékre is esti tíz után érkezik, tehát ott sem tud sebtiben valamit vásárolni.

Talán az étkezőkocsiban!

Áttörte magát az utasok tömegén és vacsora közben valamennyire mégis csak rendbe hozta a dolgot. Likőrökből, konyakokból és egy konyhán hányódó elhajított kosárból rög-tönöztek karácsonyi csomagot. A kis fiúval pedig személyesen megy el másnap egy játékboltba s azt választhat, amit akar.

A vonat késett, már elmúlt tizenegy óra, amikor megérkezett. Míg a vonaton ült, az idő kegyetlenül hidegre fordult. Valósággal didergett a fiakerben. Először a szállodába vitette magát, letette a bőröndjét, aztán a késői óra ellenére, tovább vitette magát Stanoljevicsékhoz.

Ők kérték rá. Bármilyen késéssel érkezik is, menjen fel hozzájuk.

Meglepetésére teljesen csendes volt a házuk tája. De általában az egész város. Semmi nyoma karácsonynak. Az utcán sehol ember, az ablakokban sehol fény, sehol egy kikan-dikáló karácsonyfa.

Mintha halott városba érkezett volna.

Sötét volt Stanoljevicsék házán is minden ablak.

Máskor — hétköznapon is — zajos, zavaros hangok áradtak ki a lakásból. Most csengetése mély csendbe rikoltott bele.

Mikor az ajtó kinyílt, félig sötét lakást talált. Csak a kis lámpák égtek. Stanoljevicsné és az ura fogadták. A nagy hall sarkában ugyan ott állt a karácsonyfa, lábánál a szerbek-nél szokásos szalmával, de gyertyái nem égtek. S a lakásban nem látszott semmi mozgás.

A kis szalonba vezették, ott is félhomály. Az egész légkör nyomasztó volt.

— Bocsáss meg, hogy idefárasztottunk — mondta Stanoljevics — azt hiszem, gondoltad, hogy komoly ok nélkül nem tettük volna.

Ő is, felesége is sápadtak voltak, gondterheltek.

— Valami baj van?

Stanoljevics kerülte a tekintetét.

— Nem tudom, hallottál-e róla, itt a szomszédságban, Zsablyán, valami lázadás volt.

— Mi az, hogy »valami lázadás«?

— Az utolsó hetekben lelőttek néhány csendőrt és pár nappal ezelőtt állítólag a szomszéd bánásgból szabadcsapatok szívárogtak át, állítólag megtámadták a határőrséget. Aho-

gyan mondják, zsablyaiak is csatlakoztak hozzájuk. Szóval lövöldözés, harcok és most, hát megtorlás és...

— És?

— Kérlek, én tudom, hogy nincs a világnak olyan országa, ahol az ilyesmit, pláne háború idején meg ne torolnák. Akit ilyesmin csípnek el, az számolhat vele, hogy rövid úton elintézik! Ezt előre tudhatja. De olyan hírek vannak, hogy tisztogatási akcióban, nemcsak az elfogott lázadókat, hanem helybeli szerbeket is, nőket, gyerekeket végeznek ki!

Virágh arcát előntötte a vér.

— Bocsáss meg, kérlek, megsértesz ezzel a feltételezéssel! Ez nem magyar szokás! Asszonyokat és gyerekeket kivégezni. Az egész magyar történelem folyamán nem találsz ilyesmire példát! Ennek még a feltételezését is visszautasítom! Még egyszer hangsúlyozom, ez példa nélkül van az egész magyar történelemben!

Milica szólalt meg.

— Kérem, engedje meg, hogy áthívjam Popovot.

— Ki az?

— Ügyvéd. A sógora, nővére és a leányuk Zsablyán laktak.

— Kérem, Milica, ha szükségesnek tartja...

— A szomszédban lakik, rögtön itt lesz.

A szobalány átment Popov ügyvédért.

— Rosszak az idegeitek! — mondta Virágh. — Én tudom legjobban, hogy nehéz dolgokon mentetek át, de az az állandó mámor, amit forszíroztok, különösen maga, Milica, nem használ az idegeknek! Semmiesetre sem javítja azokat. Sőt, ahogyan látom, alaposan megrongálja. Másképen el sem tudom képzelni, hogy hitelt adjanak ilyen rémmeséknek.

Aztán jött Popov. Igen, neki határozott értesülései vannak. És sajnos, éppen az ő rokonai is beleestek.

— Lehetetlen!

— Kérem, nincs okom a hírek igazságában kételkedni.

Meglehetősen feszült hangulatban váltak szét. Bosszantotta a dolog. Az éjszakáját is elrontotta. Reggel mindenesetre elment a polgármesterhez, akit nyárról ismert.

— Azt tudom — mondta a polgármester — hogy Zsablyán történt valami. Bizonyosan nem marad el a megtorlás sem. De azt persze nem hiszem, hogy... Sajnos, konkrét érte-

süléseim nincsenek. Próbáltam érdeklődni az ezredesnél, Grassynak hívják, de nem kaptam pozitív választ. Elzárkóznak. Hogy ez a katonaság dolga.

Dél felé egy katonatiszttel találkozott. Szintén nyári megbízatásából ismerte. Nem szerette a szerbeket.

— Igen, kérlek! — dühös volt. — A szerbek nem tudnak nyugodtan ülni a hátuljukon. Ez már hónapok óta ment így. A csendőr este elnidult a körútjára és többé nem jött vissza. Valahol egy árokban találták meg. Hátában golyó. Most aztán még egy szabályos lázadás is hozzá. Hát ne csodálkozzanak, ha az a csendőr, akire eddig vadásztak, mint a nyúlra, most visszafelé fordítja a puskát.

— De itt asszonyokról, gyermekekről beszélnek!

— Ugyan hagyj ezzel a marhasággal! Asszonyokat gyerekeket! Ez megint olyan szerb kitalálás! Tudsz te egyetlen esetet is, amikor mi asszonyokkal, gyerekekkel? Ugyan! Pizsokság! Ha tudnám, ki terjeszti, bizonyisten összeverném!

Virágh egészen megnyugodva folytatta útját. Ez a tiszt vadember. Tudja. Ismeri. És ez is felháborodott. Még a gondolattól is. Persze, hogy képtelenség.

A játékuizletbe már egészen vidáman lépett be. Kiválasztott Milica kisfiának egy repülőgépet, ami csakugyan repül és ment Stanoljevicsékhoz. Ebédre a vendégük volt.

Az egész kérdést egyetlen mondattal intézte el.

— Hát ahogyan mondtam, kérlek! Mindenki elképedt az ostoba hírtől. Máskor ne üljetek fel ilyen komisz híreknek.

És a délutáni motorossal visszautazott Budapestre.

*

Másnap délelőtt Tahy Mihály kopogott be hozzá a gyári irodába.

— Zavarlak?

— Dehogy. Gyere.

— Már tegnap kerestelek. Mondták, hogy Ujvidékre utaztál.

— Igen. Egy számárság miatt. Valami lázadás volt és össze-vissza beszéltek, hogy a megtorlásnál asszonyokat, gyerekeket dobtak a Tiszába.

— Marhaság! Hát idenézz öregem! — levelet tett elébe. A levelet a rádió igazgatósága küldte és nyomtatott sémán azt közölte vele, hogy »A király szerelme« c. Vladiszlav Jan-

kulov által írt és Nagyságod által fordított darab» rádióelőadásra alkalmatlan.

— Megkérdeztem tőlük, hogy miért. Azt mondták, mert erkölcstelen.

— Mi?

— Meg mondtam előre neked. Mátyást csak győzelmi koszorúval és fekete sereggel engedik nyilvánosság elé. De szerelmesen egy szerb lánnyal? Nem, öregem. A magyar rádiótól ne kívánjunk lehetetlent! Hát, átnyujtom neked a kéziratot.

Cigaretára gyújtott.

— Mit csinál kitűnő ellenőröd? Kisütötte már, hogy zsidót bujtatsz?

— Még nem láttam ma.

De nem mult el a nap nélküle.

Déltájban jelentkezett.

— Képviselő úr a részvénypakettjét Steiner Vilmostól vette.

— Igen.

— Képviselő úr Steiner lakását is átvette.

— Igen.

— Változatlanul, Steiner bútoraival együtt.

— Igen.

— Hm. Itt vallomások vannak, hogy a részvények megvásárlása a valóságban nem történt meg. Ez, hogy képviselő úr Steiner lakásában, Steiner bútorai között lakik, megerősíti a feltételezést.

Virágh hidegen nézte.

— Kérem tegyen jelentést ebben az értelemben.

— Képviselő úr csak a transzakció előtt ismerkedett meg Steinerrel?

— Szó sincs róla. Gyermekkorai ismeretség. Sőt! Meleg barátság!

— Á!

— Egyébként további kérdésekre nem vagyok hajlandó válaszolni. Képviselő vagyok, ha ki óhajtanak hallgatni, kérjenek ki a képviselőháztól. Amennyiben mentelmi jogomat felfüggesztik, rendelkezésükre állok.

Biccetett. A kormánybiztos ellenőre kiment.

Virághot bosszantotta az ügy, de nem tulajdonított neki fontosságot. A vétel tényleg megtörtént, mindenről írása volt.

Valamivel két óra előtt megszólalt a házitelefon. Megint a kormánybiztosság ellenőre.

— Ki akarom hallgatni Steiner Vilmost.

Most már dühös lett Virágh.

— Kérem, hagyjon nekem békét! És Steiner Vilmost se molesztálja. Itt törvényes adás-vétel történt s amit ön csinál, az közönséges zaklatás.

— Kérem — csattant a revizor hangja — én hatósági közeg vagyok! Nekem jogom van Steiner Vilmost kihallgatni! Én gyanús momentumokat látok. Lesz szíves a pontos címét megmondani.

Virágh lecsapta a kagylót. Dühösen felugrott.

— Mégis csak sok!

Cégvezetője, aki a beszélgetésnél íróasztala mellett állott, csendesen figyelmeztette:

— Sajnos, joga van Steiner urat kihallgatni! Meg kellett volna a címet adni. Csak elhúzódik az ügy, ha igazgató úr a válaszokat megtagadja.

— Képviselő vagyok.

— De Steiner úr nem az, őt nem védi mentelmi jog.

— Nem követett el semmi törvénytelen, semmi szabálytalant!

Megint a tehetetlen mozdulat s aztán a tanács:

— Tessék megadni a címet!

Kényszeredetten felemelte a telefonkagylót és a revizort kérte.

Megadta a címet.

— De figyelmeztetnem kell — fűzte hozzá, — hogy Steiner Vilmos úr igen áldozatos tagja az erdélyi magyarságnak. Igen nehéz időkben a családi házáat ajándékozta oda a kisebbségi sorban élő magyarságnak, hogy központja legyen, ahonnan a sorsát könnyíthetik, ahova segítségért fordulhat, ha valaki bajba kerül.

— Nem tartozik a tárgyra — állapította meg az ellenőr és beidézttette Steiner Vilmost.

Teljes hónapig tartott a hercehurca. Karácsonytájt kezdte s most, amikor kivonult a gyárból, január vége felé járt már. Most meg fogja tenni jelentését.

— Jelentsen, amit akar! — mondta Virágh. — Csak-hogy végre kint van innen.

XVI.

És este megkönnyebbülten operába ment Elenával.

Kegyetlenül hideg volt ez évben a január. Már napok óta minusz harminc fokot mutatott a hőmérő. Elena és Virágh is valósággal didergett a taxiban, mely az operába vitte őket. A temperált előcsarnokban, majd amikor a nézőtérre léptek, valósággal fellélekzettek. A kellemes temperatura, a csillárok fénye és a látvány, mely fogadta őket, pillanatok alatt felmelegítették tagjaikat. Az operabarátok ünnepi estje volt. Verdi művét, a Végzet hatalmát mutatták be új betanulásban, nagynevű vendégszereplőkkel. A nézőtér tele volt estélyi ruhák színeivel, dekoltázsok, suhogó uszályok katonai díszegyenruhák, szmókingok, fehér ingmellek kavarogtak. Nagyvilági kép, hiánytalan békehangulat, szikrázó ékszerek.

Jóleső érzéssel foglalták el helyüket és később sem érte csalódás őket. A vendégszereplő világhírű tenor — különben magyar énekes — gyönyörűen énekelt. Virághnak külön örömet jelentett Elena.

— Látod — szerette volna mondani — ez Magyarország! Ez Budapest.

De természetesen nem mondta. Csak az elégedettség, a büszkeség ült ki a tekintetébe és minden érzékébe.

Meg is volt minden oka erre. Ragyogó volt az előadás. Oláh Gusztáv pompás díszletei között kitűnően összehangolt együttes játszott, énekelt és Failoni, az olasz dirigens partitúra nélkül is páratlan művészettel fogta össze zenekarát és az egész produkciót.

Tomboló, fergeteges tapsok zúgtak fel minden ária után és a szünetekben, a folyosókon, a büffékben csak az elragadtatás hangjait lehetett hallani.

Elena külön élvezte a közönséget, a toaletteket, ékszereket, a nők szépségét, a férfiak eleganciáját. De ez a közönség, férfiak és nők egyaránt ugyanilyen gyönyörűséggel nézte Elenát, idegenszerű szépségét, egyszerűségében is nemes vonalú estélyi ruháját, mely királynőien emelte ki karcsú alakját. Elena még mindig olyan volt, mintha legfeljebb a harmincas évek közepén járna. Pedig éppen az ő fekete, déli fajtája öregedett fájdalmasan korán. De rajta nyoma sem volt az elhagyott négy évtizednek.

Mikor az előadás tapsok között végetért, idegeik olyan felvillanyozott, kellemes vibrálásban voltak, hogy nem tudták még a napot befejezni.

— Elmegyünk valahová vacsorázni! — mondta Virágh.

Kicsit ingadoztak a Hungária és a Dunapalota között, aztán a Vadászkürt mellett döntöttek. A meglepetés akkor érte őket, amikor az operaház épületéből kiléptek az utcára. Míg ők a nézőtéren ültek, kint megeredt a hó. Olyan sűrűn, hogy lábuk már az első lépésnél jóval bokán felül a puha hóba süllyedt.

Egyszerűen elragadó volt a hó hermelinjébe öltözött Andrassy-út. Mint egy mesekönyv illusztráció. De ebben a romantikus hőkölteményben máris alig tudtak a taxik járni. És egyszerre hihetetlen kereslet mutatkozott taxik iránt. A hölgyek kivágott kis estélyi cipőit, a hosszú uszályok mind a taxi után kiáltottak.

Kis várakozás után mégis kaptak kocsit, mely a Vadászkürtbe vitte őket.

A kis belvárosi utcákban, ahol kisebb volt a forgalom is, a hó még magasabban állott. Virágh jókedvűen, nevetve karjai közt emelte ki Elenát a kocsiból és úgy állította le a szálloda kapujába.

Zsúfolt termeket találtak. Egészen megtelt a télikert, a baloldali terem, ahol Pertis Pali muzsikált és foglalt minden asztal a jobboldali teremben is. Csak az ismerős pincérnek köszönhatték, hogy mégis helyhez jutottak. A cigányzenés teremben asztalt állított számukra.

Az étlapon vadsertés volt és Elena nagyon szerette azt. A romániai havasokban fiatal lány korában sok vadászaton vett részt, ott szerette meg. Kárpátok lejtőin húzódó vadászházakban, a kicsit duhaj bojárok vacsoráin, amikor az egész napi lesről érkezve topogva verték le magukról a havat, a csontig metsző hideget és a faház lángoló hasábokkal fűtött levegőjében éhesen asztal mellé ültek.

Miután megrendelték, körülnéztek.

— No! — kapta fel fejét Virágh. — A Vadászkürtben szerb népgyűlés?

Szinte minden asztal felől szerb szó hallatszott.

— Ugy látszik, ez a bácskai szerbek törzsszállója.

Hozták a vadsertést. Kitűnően, ízesen elkészítve. Virágh egy üveg Esterházy Burgundit bontatott hozzá és a halk cigányzene mellett kellemesen megvacsoráztak.

Csak a vacsorautáni cigaretta mellett tűnt fel, hogy ennyi szerb egy étteremben mégis szokatlan.

— Nézzed! Mintha minden fordítva történt volna és a Bácska vonult volna be Budapestre!

Elena érdeklődve nézte őket.

— Milyen sötét a tekintetük!

— A fajta ilyen! De tudnak ezek nagyon vidámak is lenni! Az utóbbi hónapokban ha valahol mulatozó társaság van, az rendszeren szerb. Csak akkor persze nem a családjukkal vannak. De ezek itt csupa család, apa, anya, gyerekek.

— De ilyen sokan!

Aztán odaintették a portást, taxit rendeltek és a fizetőt kérték.

Valamivel elmúlt éjfél, amikor hazaérkeztek. Virágh nyitotta ki az ajtót.

— Milyen rendetlen ez a lány! — csóválta a fejét Elena.

— Miről feldekezett el?

— Égve hagyta a villanyt!

— Csakugyan! A szalonban ég a csillár!

Azzal belépett, hogy eloltsa. De a küszöbön azonnal meg is torpant.

A szobában halálsápadt ember várta. Popov ügyvéd Ujvidékről. Idegláztól dideregve mondta:

— Bocsásson meg... a szokatlan idő... hogy itt vagyok... hogy...

Virágh Tibor azonnal eléje sietett.

— Kérem, ügyvéd úr, bocsásson meg. Ugye, a meglepetés, az első percben fel sem ismertem. Dehát mi történt ügyvéd úrral? Olyan állapotban van, hogy...

Popov megkínzott szemét ráemelte.

— Bekövetkezett!

— Bekövetkezett? Mi?

— Amit nem tudott elképzelni...

— Kérem, beszéljen nyíltan, értelmesen! Mi történt?

Az ujvidéki ügyvéd alig tudta kimondani!

— Bácskában a magyarok asszonyokat és gyerekeket! Ezret és ezret! A hír igaz volt. Köztük nővéremet és sógoromat. S a tizennyolc éves gyönyörű kis lányukat is...

Popov lázasan kilöködött szavaiban egyetlen pont volt, amibe Virágh megkapaszkodott: Ujvidékre még nem érkezett el a »tisztogatás«. Tehát még van ideje, hogy az eseményeket megkísérelje megállítani. Illetve ujvidéki barátait értesíteni, hogy helyezték magukat biztonságba.

Első dolga volt, hogy telefonon felhívta Nádas altábornagyot, aki már Budapesten élt s így kapcsolatukat továbbra is fentartották.

— Bocsáss meg kérlek, hogy késő éjszaka zavarlak, de úgy érzem, hogy egyetlen pillanat veszteni való időnk sincs! Ha megengeded, azonnal jövök hozzád.

Félórával később Popovval együtt ott volt az altábornagy Zsigmond-utcai lakásán. És Popov beszélt. Elkapkodott lázas félmondatokban, sokkos felkiáltásokban. Nagy razzia. »Tisztogatás«. Zsablyán teherautóval hordták a csendőrök a Tiszába a kivégzett szerbeket, az óbecsei főbíró sápadtan járta végig tegnap a szerb birtokosok házait, hogy gyorsan, gyorsan, az első vonattal menjenek Pestre, mert a tisztogatás minden pillanatban odaérhet s ő hiába szavatol értük.

Nádas altábornagy éjfélután egy órakor felhívta a vezérkari főnök lakását.

Ezt és ezt hallotta, kötelességének tartja, hogy figyelmeztesse.

Ingerült válasz, a rémségek egyszerűen kitalálások, neki megbízható jelentései vannak. Csak az bűnhődik, aki részt vett a lázadásban. Különbén is csak a lázadás helyéről, Zsablyáról van szó.

Nádas letette a telefonkagylót.

— Azt mondja nem igaz. És, hogy csak Zsablyáról van szó.

— És mi történik akkor — csattant Virágh hangja — ha a »tisztogatás« mégis tovább terjed, például Ujvidékig és ott valaki rámutat Stanoljevicsnéra, hogy ennek az asszonynak az apja is »csetnik volt, ki is végezték«? Csak egy rosszindulatú házmester kell hozzá és már nem is élnek!

— Kérlek, én reggel személyesen is bemegyek a vezérkari főnökhöz s ebéd után meglátogatlak. Akkor többet fogunk tudni és elhatározhatjuk, hogy mit csinálunk.

Ebben meg is állapodtak. Popovot Virágh elvitte a szállására, aztán hazavitette magát.

Ébren töltött éjszaka után ment be reggel irodájába, de ott sem találta helyét, jött-ment, próbálkozott elfoglalni magát, de nem sikerült. Végtelennek tetsző órák után jött el a dél s aztán két óratájt Nádas altábornagy.

— A vezérkari főnökségen változatlanul azt mondják, hogy a hírek nem igazak. Mégis az az érzésem, hogy Stanoljevicsékat, Jankulovékat valahogyan értesíteni kell. Azonnal jöjjenek Pestre és figyelmeztessék az ismerőseiket is.

Délelőtt Virágh Tibor is érintkezésbe lépett politikai barátjaival, s a velük való beszélgetés alapján felhívta a belügyi államtitkárt is. Az államtitkár még arról sem akart tudni, hogy Zsablyán történt valami.

— Ugyan kérlek! — mondta — Hisztéria ez! A jó öreg hiszterikus Pest találta ki!

De Nádas is, Virágh is érezték, hogy valami nincsen rendben. Vagy félre vezetik a vezérkari főnököt is, belügy-minisztériumot is, vagy tudatosan titkolóznak.

Kísérteties délután volt. Három óratájt megérkezett Popov is. Délelőtt kint volt az ujvidéki vonatnál, rengeteg szerb menekült vele Budapestre, de mind azt mondják, hogy Ujvidéken, legalábbis a kora hajnali órákig nem történt semmi. Ha tehát most beszélnek Ujvidékkal, még idejekorán megy a figyelmeztetés.

Virágh azonnal jegyeztette a telefonközpontnál Ujvidéket, Stanoljevics Dusán lakását.

A telefonvonal zsúfolt, várni kell a kapcsolásra. Sürgetés, újra sürgetés, egyre ingerültebb válaszok. Végre másfél óramulva: itt van Ujvidék.

Ujvidék igen, de nem a Stanoljevics lakás.

— Hívott fél nem válaszol.

Mi történt odalent?

— Kérem kisasszony, csengessen hosszan, sokáig.

Süket csend, várakozás. Aztán újra az ujvidéki telefonközpont.

— Kérem, senkisémet jelentkezik, tessék később megpróbálni.

Félöt. Ujra kapcsolást kérnek. Sürgősre. Háromnegyedöt, öt, negyedhat. Sürgetés. Félhat.

Végre itt van Ujvidék.

— Hívott fél nem válaszol.

Sápadtan néznek egymásra. Mit csináljunk?

Virágh Tibornak egyszerre eszébe jut az ujvidéki magyarok ujságszerkesztője. Ismeri.

— Kérem kisasszony, igen sürgősre az Ujvidéki Magyar Ujság szerkesztőségét.

Háromnegyed hat, hat, negyedhét.

— Itt Virágh Tibor. Nagyon kérem, küldjenek valakit azonnal Stanoljevicsékhoz, hogy még ma, az első vonattal utazzanak Budapestre.

— Meg lesz kérem.

— Ha valami baj volna velük, hívjon fel maga szerkesztő úr. Ezen és ezen a számon.

— Meg lesz, kérem.

Az idegesség már olyan nagy, hogy nem lehet elviselni. Virágh erős barackpálinkát hoz és inni kezdenek.

Félhét, háromnegyed. Hét. Érzi, hogy a szesz hatni kezd. Popov ügyvéden is látszik.

Egyszerre vad telefonberregés. Interurbán. Ahogy felugranak, mindketten megtántorodnak. Virágh érzi, hogy részeg. De rohan a telefonhoz. Stanoljevicsné hangja. Nem volt otthon, fent ült a második emeleten az édesanyjánál. Mit akarnak?

— Azonnal csomagoljanak! Az első vonattal jöjjenek. És értesítsék Jankulovékat is.

— Miért? — csodálkozik. — Itt nincs semmi baj!

— Ne kérdezzen, hanem utazzanak. Nem értik kérem? Reggel a Keletinél várjuk magukat.

— Három perc.

Egy kattanás, süket csend. Bontottak? Letette a kagylót?

Még egy pohár barack.

Jönnek? Nem jönnek?

Reggel kint a keletin.. A vonat egy órát késik. Végre megérkezik. És látják Stanoljevicsét, a feleségét és kis fiukat, a kis Milét. Az arcuk indignált.

Roszzul utaztak, hideg volt, zsúfoltság, a gyerek nem tudott aludni. Miért ez az izgalom, Ujvidéken teljes a csend.

Nádas altábornagy odasúgja:

— Részegek voltunk tegnap! Ugy látszik, tényleg felesleges volt. — Aztán hangosan Stanoljevicsnéhoz. — És az édesanyja?

— Nem akart jönni. Sem ő sem a nővére. Azt mondják, ők öregek, nekik semmi bajuk sem lehet. Ki bánt öreg aszszonyokat?

Igen, a helyzet egyre kínosabb. Stanoljevics a dunaparti szállodákban ujvidékiekkel találkozik, akik később jöttek. Mind azt mondja, hogy odalent minden nyugodt. Már a tisztogatási akció is végetért.

Stanoljevics készül is, hogy hétfőn reggel visszautazik. Az asszony és a gyerek csak maradjon még néhány napig, de neki dolga van lent.

Ez szombaton van. Este együtt vacsoráznak a Vadász-kürtben, más bácskaiak is csatlakoznak. A társaságnak jó kedve van, menjünk a Prince of Walesbe. Jazz. Minden asztalnál szerbek, folyik a pezsgő, Stanoljevicsnének is veszett jó kedve lesz. Mikor záróra után az utcára lépnek: térdig érő szűz fehér hó. Vidáman gázolnak benne, aztán búcsúznak.

— Viszontlátásra holnap! Talán megint a Vadász-kürtben.

Egész éjjel havazik, a hó szinte áthághatatlan, ezekkel a bácskai szerbekkel sose lehet az estét hajnal előtt abbahagyni, Virágh számol vele, hogy éjjel nem fog taxit kapni, ami hazavigye, hát a Bristolban mindenesetre egy éjszakára szobát vesz.

Aztán megy a Vadász-kürt halljába, ahol találkoznak. Egyedül, mert Elena fáradt és pihenni akar.

A megbeszélt idő esti nyolc.

De már közel kilenc óra és nincsenek ott.

Egyszerre Stanoljevics jön, kicsit sápadt.

— Bocsáss meg, — mondja — rögtön jön Milica is. Rosszul volt.

— Rosszul? Mi történt vele?

— Délután a Ritzben voltunk. Rossz híreket hallott. Hazulról nincs semmi levél, mióta eljöttünk...

— Mik azok a rossz hírek?

— Nem is tudom. Hogy valami történt Ujvidéken és...

A lépcsőn jön Stanoljevicsné. A festék alatt is nagyon sápadt. Már hallja idegen akcentusát:

— Szervusz Tibor — tegnap este óta tegeződnek.

Ő is tele van aggodalommal. Az édesanyja nem írt, nem telefonál, arról beszélnek, hogy Ujvidékkal telefonzárlat...

Próbálja megnyugtatni.

— Ugyan kérlek, azonnal telefonálni fogunk. Amíg vacsorázunk, be is hozzák Ujvidéket!

Jegyezteti a számot. Szó nélkül felveszik a hívást.

— No látod! — mondja — Telefonzárlat! Símán jegyezték a hívást.

Aztán vacsoráznak, Pertis Pali cigányzenekara játszik. Burgundit isznak. Pecsénye táján jön a telefonos, hogy itt van Ujvidék.

— No, látod!

Mennek a készülékhez, de azért mindenesetre Virágh Tibor veszi fel a kagylót.

— Halló, itt Ujvidék! Kérem a hívott fél nem jelentkezik.

— Legyen szíves hosszan csengetni!

Csenget hosszan.

— Hiába, kérem. Nem jelentkezik.

— Akkor tegyen meg nekem egy szívességet. Itt Virágh Tibor országgyűlési képviselő.

— Szívesen kérem, mit csináljak?

— A szomszéd ház a szanatórium. Hívja fel, hogy küldjenek át a hívott hölgyhöz és kérjék meg, hogy hívja fel a Vadászkürtöt. A leányát kérje a telefonhoz.

— Meg lesz, kérem.

De úgy következik el a záróra, hogy Ujvidék nem jelentkezik. Stanoljevicsné idegesen felmegy a szobájába. Az ura pedig körsétára indul a Dunaparton. Hátha találkozik valakivel, akitől hall valamit.

Virágh megy a Hungáriába. De fel van zaklatva, nem tud aludni.

Végre hajnaltájban mély álomba zuhan.

S csak arra ébred, hogy verik az ajtaját.

Kábultan ugrik. Az órára néz. Reggel kilenc. Nyitja az ajtót. Nádas altábornagy és Stanoljevics.

— Mi van?

Mindaketten sápadtak.

— Ma reggel — mondja Nádas altábornagy — megszólt a telefon. Ujvidék volt. Milicáék szobalánya. Csak annyit mondott, hogy „az öreg nagyságos asszony nincsen többé”. Aztán szétkapcsolták.

A legközelebbi vonat este tizenegykor indult Ujvidékre. Stanoljevicsné még nem tudott semmit, Nádas altábornagy estére egy sereg vendéget hívott vacsorára velük együtt. Nem is szabad semmit megtudnia.

A vacsorát meg kell tartani, nehogy gyanut fogjon. Virágh majd vacsora után megy a pályaudvarra s azt mondja, hogy Miskolcra kell utaznia.

Elena pedig tanusítja.

Este hat órára Elenával együtt halálosan fáradtak. Szakadatlanul hazudni kell. Jókedvet, gondtalanságot. Vacsoránál mosolyogni, koccintani. „Egészségére”, „Prosit”, „Zsiveli”.

Aztán asztalbontás és végre a szobalány, hogy itt a taxi. Zsúfolt személyvonat, bűz, végtelen álldogálások ismeretlen állomások előtt. Keserves kínlódás, hogy az ember elaludjék és ne járjon folyton a gondolata.

Végtelennek tűnő éjszaka, mely keserves kínnal végre hajnalba torkollik. Reggel hét. Éppen hogy csak világosodik. Ujvidék. Felette a halál csendje.

Egy árva konflis. Döccenők. Kegyetlen, farkasfogú hideg. Üres utcák. Csak egy-egy ember. Végre az Erzsébet szálló.

Kistáskáját ledobja, megmosakszik és siet le a kávéházba, hogy valami meleget vegyen magához.

A kávéház szinte teljesen üres. Csak két-három törzstiszt a különböző asztaloknál. Éppen fizetnek. Aztán Virágh Tibor egyszerre magára marad.

A pincér még nyárról ismeri — odasompolyog hozzá és odasúgja:

— Hogy itt mi történt! — a hangja hideglelés — Ezrével végezték ki a szerbeket és zsidókat! Minden vendégünket kiírtották!

De valaki jön, mennie kell.

Gyorsan fizet és indul Jankulov fiának lakására.

Az utcán senki, de senki.

Kisérteties csendben, némán fekszik az utca is, ahol laknak. Virágh belép a házba. Senki teremtett lélek. Ajtóról-ajtóra megy, nézi, hol a névjegye. Még nem volt az új lakásán.

Végre!

Csenget. A csengő nem szól.

Kopog.

Csend.

Ujra kopog.

Bent riadt ugrás, az ajtó tárul.

Nyílásában két halottsápadt gyerek. Jankulov Mile és a felesége.

Amikor meglátják Virághot, egy pillanatig nem tudnak szólni, aztán egyszerre tör ki a zokogás mindkettőből.

— Mira! Mile! Csakhogy látlak benneteket. Csakhogy megvagytok. Mi történt itt?

Aztán lázasan, egymás szájából kapkodják a szót, hangjuk minduntalan hol elcsuklik, hol eltörik.

— Azt mondták razzia, ne menjen senki az utcára... Három napig.

Az első elmúlt, nem történt semmi. Mócs meséli, nála is voltak, igazolást kértek, ő oda nyújtotta, megköszönték, bocsánatot kértek a zavarásért és mentek tovább. Második nap. Nincsen semmi. De aztán jött a harmadik. — Most már valószínűleg egymás szájából kapkodják a szót.

— Katonák jönnek, csendőrök vezetik. A házban ki a zsidó és ki a görögkeleti? Aki az, annak indulás!

— Egy öreg zsidó asszony nem tud lépést tartani. Belelőnek!

— A strandon sorba ezer és ezer. A trambulinról lőtték a Dunába őket...

— Asszony, gyerek, öreg, fiatal...

— Te láttad, az a pap, aki papa temetésén olyan szépen énekelt. Együtt a feleségével és a kis gyerekekkel vitték. Neki kellett vinni a gyerekét a Dunához!

— De ki tette ezt? Azt mondjátok meg, hogy ki tette? — csattan Virágh — Nevet mondjatok!

— Feketehalmy — Czeidner, Grassy! Csendőrök. Minket is vittek. A leventeotthonba. De ott Fóthy őrnagy megismert és kihozott bennünket. A többi... — Virágh Tibor úgy érzi, hogy szédül.

Nevek, emberek, akiket mind ismert. Meghalt, megölték, agyonlőtték, Dunába...

— Te emlékszel, ez a szerb festő, aki festette Horthy Miklóst. Püspök nyitotta meg a kiállítást, Nádas altábornagy köszönte meg a képet.

— Mi van vele?

— Dunába... Agyonlőtték!

— Mi van Stanoljevicsné anyjával?

— Agyonlőtték. Nővérét is, annak az urát is. Mindenkit, akit a házban találtak.

Aztán kilenc óra. Virágh ott van a városházán a polgármester előszobájában. Jól ismeri. Várja, hogy bejuthasson hozzá. Belép a kultúr tanácsos. Azt is ismeri. Rendes ember. Halálsápadt, beléje karol, félrehúzza, remeg a karja:

— Tibor. Szégyellem magam, hogy magyar vagyok.

— Dehát... mi volt itt? Ki csinálta?

— Grassy, Feketehalmy — Czeidner. Minket is bezártak a lakásunkba, a telefont kikapcsolták.

— Miért mindez?

— Azt mondják, házakból rálöttek a honvédekre. Nem tudom igaz-e — mondja Pálos tanácsnok — De ha úgy is volt! Akkor válogatás nélkül szabad megölni embereket valás szerint? Minden zsidót és minden görögkeletit?

A polgármesteri ajtó nyílik, Nagy Miklós polgármester meglátja Virágh Tibort. Az ajtót szélesre tárja, aztán kulcsra zárja mögötte. S egy pillanat múlva a zömök test Virághra esik, zokogás rázza.

— Te! Ami itt volt! Nem merek az utcára menni. Nem merek az emberek szemébe nézni. Szégyellem, hogy magyar vagyok. Nem csak én. Minden magyar. Pedig mindent megpróbáltunk. Én kirohantam a Dunapartra. Ordítottak velem, hogy majd engem is a Dunába lönek. Te. Te azt nem tudod elképzelni, ami itt volt.

Aztán úgy rogy székére, mint egy zsák.

— Tibor. Ez rettenetes. Rettenetes. Hogyan fogunk fizetni ezért?...

Nagynehezen érti csak meg, hogy mit akar Virágh, hogy miért jött. Bemehet-e Stanoljevicsék házába.

— Eredj át az árvaszékhez. A megüresedett lakások kulcsai ott vannak.

Nem voltak ott. De hosszú sorban álltak emberek, asszonyok az ajtó előtt. Nyolc-tíz tagú családból egy, aki véletlenül megmaradt. Jöttek üres lakások kulcsaiért, hogy beléphessenek falak közé, ahol már nem hangzik többé az unoka gügyögése, a fiúk, leányok máskor édesapák, édesanyák lépéseinek halk nesze, jól ismert hangja. Kísérteties kép. Virágh Tibor sápadtan kitámolygott az utcára. A Stanoljevics ház kulcsa nem volt itt. Magának kell megnéznie, mi van a házzal.

Lassan végig a hosszú Duna-utcán. — Néha egy-egy félve suhanó árnyék. Végre a ház előtt. Aztán fenn az emeleten. Csengetés. Hosszú várás. Az ajtó végre félve nyílik. A szobalány. A magyar szobalány. Kisírt szemmel, elgyötörten. Mikor meglátja, megcsillan egy pillanatra a szeme. De csak egy pillanatra. Aztán a fej lecsuklik és kitör a zokogás.

És lassan, szakadozottan a borzalmas nap története.

Pénteken történt. Egyszer csak jöttek. Csendőr vezette őket.

— A gazdáik hogyan bántak magukkal — kérdezte.

— Jól. Nagyon jól.

— Miféle népek?

— Jó népek.

— De mifélek. Zsidók? Szerbek?

— Szerbek.

— Hol vannak?

Ott voltak. Milica anyja, a nővére, annak az ura. Három öreg ember.

— Na kabátot és gyerünk!

Milica anyjának arcán egy izom sem mozdult. Nyult a kabátjáért. A többiek is.

A cseléd felsírt.

— Jó népek voltak, csendőr úr! Igen jól bántak velünk. Tessék megkérdezni Szenttamáson is. Minden magyar megmondja.

— Az most nem számos!

És vitték őket.

Nem messze. Csak pár lépés a Dunapart, az ablakból odalátni.

Az idős dáma az öreg házaspárral együtt már térdelt. Aztán ropogni kezdtek a puskák. És három ember, két idős asszony és egy öreg úr szótlanul előrebukott.

— Hol a holttestük?

Tehetetlen mozdulat.

— A Dunában?

Csend.

— A lakásból elvittek valamit?

— Nem. Csak egy üveg pálinkát. A csendőr.

— Aztán?

— Este visszajött a két katona. Kopogtattak, levették a sapkájukat. Csak hallgattak. Kérdeztem, mit akarnak. Azt

mondja az egyik: kérem, mi ránk ne tessék neheztelni. Parancs volt. A csendőr parancsolta. Nem mink akartuk...

— És?

— Mást nem mondtak. Feltették a sapkájukat és elmentek.

Virágh tudta, hogy komoly pénzüsszegek vannak a lakásban, nagyértékű ékszerek. Kereste. Végre megtalálta a két nehéz vaskazettát. Becsomagolta és megmondta a szobalánynak, hogy a délutáni szegedi vonathoz vigye ki azokat.

Még félóra Pálos kultúr tanácsnoknál.

— Mondd! Hogyan történhetett?

— Senkisé sem tudja. Csak találgatunk. Nagyon hideg volt, harminc fok. Összefagyva razziázták végig a várost. Az emberek félték is, sajnálták is őket. Mindenhol borral, pálinkával kínálták a kifagyott embereket. Dolgozott bennük a pálinka, bedobhatták nekik, hogy a szerbek házakból honvédekkel lőtték le. Talán egy-két helyen elő is fordult. Nem tudom. Senkisé sem tudja. A csendőrök tele voltak dühvel, mert Zablyán lelőtték a társaikat. Grassy nyilas volt, nagy hitlerista, folyton hangoztatta, hogy SS-legények módszereire van szükség a szerbek, zsidók ellen...

— Mennyi lehet az áldozatok száma?

— Nem tudom... Kétezer? Négyezer?

— Te! Ennek a Stanoljevicsnének az apja megmentett egy fontos hidat s azt kapta érte, hogy agyonlőtték egy tolvaj béres vádaskodása alapján. Az édesanyja szebben beszélt magyarul, mint te vagy én. Az élete kétharmadát Budapesten élte, magyarok voltak a barátai s ő barátja volt a szerb korszakban is a magyaroknak. Megölték. Holttestét a Dunába dobták. A kormányzat arról beszél, hogy „második ezredév” meg „együtt a nemzetiségekkel”. Az Isten szerelmére, hát lesz valaha magyar, de hogy magyar, csak lojalis állampolgár, akinek a szüleivel így bántak el?

A kultúr tanácsnok azt mondja csöndesen:

— Én csak egyet tudok. Megyek innen. Amilyen hamar lehet, amilyen messze lehet! Én itt nem tudok megmaradni. Azután délután. Pályaúdvár. A magyar cseléd ott áll a vaskazettákkal. Vad hóvihar, füttyül a szél.

Virágh Tibor ül a fülkében, egyedül, rettenetesen fázik, szorongatja a két kazettát, nem meri elengedni, nem tudja mi van benne, mennyi van benne.

A szomszéd harmadik osztályú fülke tele van, két csendőr törzsőrmester viszi a szót.

— No mondja már törzs úr, hát hogyan is volt?

— Hát... az bizony úgy vót! — a törzsőrmester, a törzs úr dúrván nevet — Mikor bedobtuk őket a Dunába, még nem tudtak úszni. Azóta már biztosan megtanultak, oszt felgyűttek a víz színére! Már ha a jég hagyta őket. Nem volt kegyelem annak, aki szerb vagy zsidó! Majd megtanulják ezek, hogy ki a csendőr. Mára Óbecsén tanítgatják őket! Ha a kormány Pestről le nem inti, egyet se hagyunk volna belőlük. Nem ilyen kormány köllene. De majd olyan is lesz.

*

Virágh Tibor, mintha korbáccsal kergették volna.

Bújta az ujságokat, rohant a miniszterelnökségre, honvédelmibe, vezérkarhoz, a pártklubokba, mindenhova, ahova csak bejuthatott.

Van-e már valami, történt-e már valami, lesz-e végre megtorlás. Mert megtorlás kell, megtorlás, nem holnapután, nem holnap, hanem ma!

És sehol semmi...

— Majd kivizsgáljuk az ügyet...

— Kérlek, a jelentések szerint...

— Meg kell várni az összes jelentéseket...

— Kérlek, a kormányzó maga elé rendelte Grassyt. Grassy azt mondta, hogy így kellett tennie, különben lángba borult volna a Bácska.

— No de megbocsáss — mondja valaki a belügyben — Hát mit tehetett volna Grassy? Tudod, mik voltak lent? Kérlek, éppen a kormányzó úrnak jelentette Grassy, hogy az egyik lakásban a razzia alkalmával nem találtak gyanus dolgot. El is mentek. De a járőr vezetője ott felejtette a kesztyűjét és visszament érte. Megdőbbsen látta, hogy a hálószobában a két ágy már a magasba emelkedett és a rejtett ajtón át éppen surrantak fel a csetnikek, kezükben puskával!

Virágh Tibor ordítani kezdett,

— Hát én hajlandó vagyok Ujvidék minden házát, minden lakását, szobáját végig razziázni és garantálom, hogy ez a detektívregényből lopott rejtett ajtó, levegőbe emelkedő ágy nem létezik.

Mégegy hét. Semmi.

Aztán egy hír:

Grassy ezredes vezérőrnaggyá léptették elő.

Virágh Tibor ekkor érezte meg teljes határozottsággal, hogy nincs tovább. Valamit tenni kell. Kicsit vagy nagyot, de mindenkinek, neki is. Mindenkinek annyit, amennyi telik tőle, de tenni kell.

*

Az erdélyi behívott képviselők állandó vendégei voltak a kormánypárt klubjának, értekezleteinek. Virágh Tibor első parlamenti felszólalása óta nem ment el a pártklubba, nem ment el az értekezletre.

Grassy előléptetése után végigrohanta az ellenzéki képviselőket, aláírásokat gyűjtött, melyek a képviselőház egybehívását követelik.

Nem tudott annyit összegyűjteni, amennyi szükséges volt. A rendszer a baloldali ellenzékét már majdnem teljes egészében kiirtotta. Az a néhány, aki megmaradt még, természetesen aláírta, maga is háborgott, de együtt sem voltak elegendően.

Akkor Virágh végigjárta a kormánypárt „liberálisabb” képviselőit.

— Megbocsáss kérlek — mondták — ugye nagyon kényes. A miniszterelnök rossznéven venné, talán nem is államrezon, okosabb, ha hallgat az ember... Ha már megtörtént, legalább ne kavarjuk fel.

Ezek a képviselők elsápadtak, amikor két nappal később a pártértekezleten, mely már javában folyt, egyszerre csak nyílt az ajtó és belépett Virágh Tibor. A szónokló államtitkár is megérezte, mert beszédét gyorsan befejezte és a párt igen tisztelt képviselőtagjait a vacsoraasztal mellé invitálta.

De hirtelen felállt Virágh Tibor és azt mondta:

— Egy pillanat!

S ez a hang olyan követelő volt, hogy senkisésem mert úgy tenni, mintha nem hallotta volna.

Perceken belül megdermedt minden a teremben. Ezek a helyiségek még ilyen hangot nem hallottak. Különösen nem a miniszterelnök jelenlétében.

— Tessék megérteni, hogy a megtorlás egy percet sem késhet! Megtorlás kell, azonnal kell és nem zárt falak mögött, hanem a legnagyobb nyilvánosság előtt.

— Talán Ujvidék főterén akasztassunk? — próbálkozott egyik képviselő, hogy botrányba fullassza Virágh szavait.

— Igen! Nagyon helyes! Ujvidék főterén! — csapott le Virágh Tibor. — És nem kis hullarablókat, tolvajokat, alárendelteket kell akasztani, hanem tábornokokat és ezredeket! És csendőröket! Mert ha ez nem történik meg, senki le nem mossa rólunk a gyalázatot! Senki el nem hiszi, hogy ez nem kormányintézkedés volt, senki el nem hiszi, hogy ez néhány bűnös, megvadult nyilas tiszt rémtette volt, amit részeg és paranccsal hajtott katonákkal végeztettek el úgy, hogy élükre csendőröket adtak!

A dermedt csendben hangja még magasabbra emelkedett.

— Azonnali megtorlás kell, mert ha ez be nem következik, a világ ítélete egész Magyarországot sújtja! A népet. Igen, a népet is, amelynek pedig az egész gazsághoz semmi köze sem volt! A népet, mely borzadva, remegve, hideglelősen látja, hogy mit követtek el Ujvidéken — őellene. Mert ezt a gazságot az egész magyarság ellen követték el! És ha a miniszterelnök úr nem intézkedik a megtorlás iránt, itt a saját pártja előtt mondom a szemébe: akkor miniszterelnök úr — hazaárulást követ el!

Mint a légvédelmi szirénák vijjogása, üvöltött fel egyszerre a kormánypárt.

De Virágh Tibor mozdulatlan arccal meghajolt, felállt és kiment a teremből.

És ezidőtől nem volt a képviselőháznak ülészsaka, nem volt olyan bizottsági tárgyalás, ahol Virágh Tibor fel ne állott volna és egymagában kétszáz ellen ne kiáltotta volna bele a tanácskozásba:

— Ne tovább! Ez az út a pusztulás felé vezet! El a németektől, el a fasiszta jelszavaktól, vissza a néphez. Amíg késő nem lesz.

Mint a megszállott hadakozott. Lefogyott, szeme lázasan csillogott, hadakozott és szakadatlanul kiáltotta:

— Ne tovább, ne tovább, ne tovább!

XVII.

Március 19.-én születésnapjára ebédre volt Tahy Mihály hivatalos. Virágh Tibor születésnapját ünnepelték.

— Mégpedig a negyvenhatodik, öregem. 1898-ban születtem, ma 1944-et írunk. Megyek az ötven felé. — Kutatva

végignézte vendégét — Hanem hallod-e, születésnap ebédre vidámabban is jöhettél volna!

Tahy Mihály hirtelen összeszedte magát.

— Ne haragudj, Tibor, tulajdonképpen ostobaság... Vasárnap van, az ember kósza hírekre van utalva és...

— Valami új rémhír?

— Különböző ellenőrizhetetlen hírek vannak. Állítólag a kormány titokban megegyezett az angolszászokkal és a szovjettel, hogy március 22.-én légiriadót rendel el s a riadó tartama alatt ejtőernyős angolszász és szovjet csapatok fogják megszállni az országot.

— None!

— A németek azonban megelőzték volna és a kormány tagjait a baloldali politikusokkal együtt elfogták. A hírek szerint mialatt mindez történt, a kormányzó éppen Hitlernél volt. Az éjszaka, visszafelé vezető útján, nyílt pályán állították volna meg különvonatát és ott közölték vele, hogy mire hazaér, országát német csapatokkal megszálltan találja. A hírek szerint olyan parancs kiadását követelték tőle, mely elrendeli, hogy a honvédcsopatok azonnal szüntessék meg az ellenállást. Ha a parancsot nem adja ki, rászabadítják a románokat Erdélyre, a szlovákokat a Felvidékre, a horvátokat és szerbeket pedig a déli részekre. Mondom, tele van vele a város, de én nem láttam semmit. Pedig gyalog jöttem. Ha megengeded, telefonon tájékozódok kicsit.

— Kit akarsz felhívni?

— Valamelyik baloldali politikus.

Tárcsázni kezdett. Ült az íróasztalnál, a kagyo a fülén, várt.

— A csengetés kimegy. De senkisémet jelentkezik.

Egyideig várt. még, aztán egyik szocialista képviselőt tárcsázta.

Ugyanez a jelenség. A csengetés kimegy, a hívott fél nem jelentkezik.

— Valami nincs itt rendben! Hogy minden ellenzéki politikus vasárnapi kirándulásra ment volna... A rádióban mi van?

— Még ma nem nyitottam ki.

Egy kattanás. Míg a csövek bemelegednek Tahy felhívott egy harmadik képviselőt is. Ez sem jelentkezett.

S a rádió hallgatott.

— Valami van, na! — kihajoltak az ablakon, figyeltek jobbra-balra. De semmi.

— Talán még kevesebb is a német, mint máskor...

Közben elkészült az ebéd. Elena boldog volt, jókedvű, hát mindketten igyekeztek leplezni nyomottságukat. De folyton ugrásra készen állottak. Hátha egy telefon... Hátha egy hírt hozó barát... Hátha a rádió.

Igen, először a rádió szólalt meg. A délelőtti dermedt hallgatás után úgy ebédután három óráját megszólalt, de mondat közben megszakították az adást.

Rögtön utána a telefon is megszólalt. Tahyt kereste a szerkesztősége.

Igen, a hírek igazak. Ebben a pillanatban a kormányzó tiltakozását akarták beolvasni a rádióba, de a németek berontottak a Studióba, az épületet megszállták és a tiltakozás beolvasását megakadályozták.

Tahy döbbenten nézett Virághra.

Elena nem értette a döbbent tekintetet.

— Történt valami?

Ugyanakkor az előszoba csengő élesen felberregett.

— Váratlan vendég!

Már jött is a szobalány, sápadt volt.

— Kérem... fegyveres német katonák vannak az ajtó előtt!

Virágh Tibor felállt. Mosolyogva megfogta Elena kezét.

— Édes, most erősnek kell lenni. Egyideig nem fogjuk látni egymást!

Elena nem értette mi van. Miért? Hogyan?

— Internálni fognak Elena. Nem hiszem, hogy különösebb bajom lesz, de el fognak vinni. Kikapcsolnak a magyar politikából.

Kint újra idegés, türelmetlen csengetés.

— Tibor, én...

— Te most erős leszel és nagyon vigyázol, hogy ne szerezz örömet a fájdalommal ezeknek a gestapo-pribékeknek! — a szobalányhoz fordult. — Engedje be őket.

Hárman jöttek érte. Géppisztoly volt a nyakukban.

— Sofort! — mondta nekik és a legszükségesebb holmit egy kis bőröndbe összecsomagolta. Aztán mosolyogva kezet fogott Elenával.

— Viszontlátásra, szívem!

Elena kéze vergődött az ujjai között, de az arca nem mutatta ezt a vergődést. Mosolygott, ahogyan az ura kívánta.

— Viszontlátásra, Tibor!

Még egy mondat Tahy Mihály felé.

— Vigyázz Mihály a feleségemre!

Aztán elment a géppisztolyok között. Ugyanekkor szólalt meg újra a rádió:

— Beethoven gyászindulóját közvetítjük.

De ezt a szótlán tüntetést sem túrték a németek és különböző náci indulókat harsogtattak. Egyiket a másik után.

Elenának most már nem kellett a vonásaira vigyázni.

— Mihály! — a szeme csupa könny — Mihály! Mi lesz Tiborral?

— Ahogyan megmondta. Internálás. Bántani nem fogják. De mi majd mindent elkövetünk érte, hogy kiszabadítsuk. Most az volna a fontos, hogy minél előbb kormány legyen. Akkor már tudni fogom, hogy kihez és hogyan kell összeköttetést szerezni.

De az új kormány kinevezése egyre késett.

Kósza hírek jártak.

A kormányzó nem hajlandó a németeknek tetsző kormányt kinevezni.

Aztán: még a szélsőjobbaldalon sem akad politikus, aki hajlandó volna német megszállás alatt tárcát vállalni.

Ez is megtagadta, az is megtagadta.

Eltelt a hétfő, eltelt a kedd.

Most már mind gyakrabban voltak láthatók a géppisztolyos gestapo osztagok. A politikusok után most a pénzügyi, ipari életben jelentős szerepet játszó angolbarát zsidókat szedték össze. És ugyanakkor szovjetbarát munkásokat.

Elena már tudta: Tibor az Astoria szálló pincéjében van. A többi baloldali politikussal együtt.

Szerdán délután Tahy Mihállyal kettesben ült.

A rádió — mint vasárnap óta állandóan — most is nyitva volt. Csak éppen semmi különöset nem mondott. Ahogyan a lapokban sem volt semmi nyoma mindannak, ami történt. A késő délutáni órákban egyszerre megszakították a rádióműsört és a szpiker hangja hallatszott:

— Felhívjuk a közönség figyelmét, hogy rövidesen igen fontos közlés történik.

A következő pillanatban magyar indulókat kezdett harsogtatni.

Aztán egyik induló a közepén abbamaradt.

De nem a fontos közlés következett, hanem légi veszélyt jelzett a rádió.

Vagy másfél órai hallgatás után újra felharsantak az indulók. A lehető legvidámabbak, mintha Magyarországnak örömmünnepe volna.

Aztán végre megszólalt a szpiker. Magyarország kormányzója Hitlerrel egyetértésben... az ország fokozottabb védelme érdekében... Magyarországra közös megegyezés alapján német csapatok érkeztek... totális erő kifejtés Magyarország részéről is a győzelem érdekében... az új kormány a Németbirodalom tökéletes bizalmát bírja... a kormányzó a következő kormányt nevezte ki...

Már mondták a kormánylistát. Miniszterelnök a volt berlini követ, helyettese egy szélsőjobboldali tábornok, miniszterek hasonlóan szélsőjobboldaliak s aztán egy döbbenet: a régi kormánynak egész sereg tagja tárcát vállalt ebben a kormányzatban. Visszaültek a bársonyszékbe azok, akiknek a társait összefogdosták és rabságba hurcolták.

— Elena — mondta Tahy — ezektől nem várhatunk semmit. Tovább megyek. Ezektől nem is szabad segítséget elfogadni! Ezektől a segítség kompromittál! Kérem, legyen erős és vállalja, hogy egyideig nem látja Tibort!

Elena szótlánul bólintott.

A Dunán már úszott a hajó, mely a demokratikus politikusokat vitte az internálótáborok felé.

Másnap betiltották a baloldali ujságokat.

Aztán nagy hajszával megkezdődött a zsidóüldözés.

És Budapest palotáira rázuhant az első angolszász légitámadás.

Ezer és ezer halott...

De a törvényesség látszatáról sem feledkeztek meg. Összehívták az országgyűlést és a képviselő urak, akik tegnap még Kállay Miklóst vallották gazdájuknak, most tombolva ünnepelték Sztójay Dömét, a magyar Quislinget.

Tahy Mihály ezen a napon volt először, de utoljára is durva Elena társaságában.

— Szeretném a számat televenni turhával és a pofájukba köpni! — mondta — Ennek az egész aljas, dzsentriből, sváb-

ból kikevert magyar középosztálynak! — két karját kitárta — Munkás és paraszt! Jöjjön el a te országod! És a te öklöd, amelyik ezt a gennyes, leköpnivaló, gerinctelen gyázmagyar bandát összezúzza! Szégyellem magam, hogy ebből az osztályból sarjadtam ki! Pfuj!

XVIII.

Nikodémusz tanár úr a Bicikli-tér háta mögött lakott, az erdélyi kisváros egyik legkisebb utcájában s ennek az utcának is egyik legkisebb házában. Itt volt szoba-konyhás lakása. Innen ment be reggelenként a gimnáziumba, hogy a négy alsó osztályban magyar nyelvet és irodalmat adjon elő, idejött vissza déli egy órákor, hogy aztán másnap reggelig ki se mozduljon.

Szegényes kis lakás volt. Egy ágy, egy öreg szekrény, melynek tetején rongyos szélű könyvek álltak, az ablaknak nekitolva rozzant íróasztal, szélén iskolai dolgozatfüzetekkel. Még egy kis asztal két székkal. És egy falra szögezett polc egymás mellé sorakoztatott gyümölcsökkel. Ha gyümölcsök évadja volt.

Állt egy vaságy a konyhában is és nehéz volna eldönteni, hogy miért volt erre szükség. Nikodémusz tanár úr ugyanis nem tartott cselédet, egymaga látta el a háztartását.

Ezen a májusvégi kora estén például éppen azzal foglalkozott, hogy vacsorát készített magának. A konyhaajtó, mely az udvarra nyílt, nyitva volt és bárki láthatta. Nikodémusz tanár úr nagy kék konyha kötényt kötött maga elé, szemén megigazította fémszárú szemüvegét és egy kosárkából tojásokat vett elő.

Bárki láthatta volna, de senkisé sem látta, mert az udvaron más lakás nem találtatott. A kis családi ház tulajdonosa ezt a szobát-konyhát házmester lakásnak szánta, de megszállta a vagyongyűjtés ördöge és havi harmincöt pengőért főbérletbe adta Nikodémusz tanár úrnak. Amit nem is bánt meg, mert a tanár úr pontosan fizetett, hónap elsején, tíz perccel nyolc óra előtt mindenkor megjelent ősz feje a háztulajdonos telek-könyvvezetőhelyettes ajtajában s kezében már kikészítve a harmincöt pengő s a megírt nyugta, melyet csak alá kellett írnia a háziúrnak.

Nikodémusz tanár úr szerény bútorai, valamint a konyhafelszerelés is Steiner Vili ajándékképpen került a kis lakásba. Mikor a tanár úr Északerdély visszacsatolása után ismét elfoglalta helyét a gimnázium tanári karában, elsősorban volt növendékét látogatta meg, aki a nélkülözés éveiben is segítségére volt és gyárában biztosított neki íróasztalt az elvesztett katedra helyett. Helyesen is tette, mert Seiner Vili még mindig nem felejtette el a gyerekkori komizságot, amit a tanár úr ellen elkövettek és most is örömmel sietett segítségére. Minthogy az öreg családi bútorokból éppen elég omladozott egy fészkerben, sokkal többet is akart adni, de ajándékozási szándékának határt szabtak a kis lakás igen szerény méretei. S ezt a tanár úr nem is bánta. A konyhát helyezte előtérbe. Ekkor határozta el, hogy ezentúl egyedül fog főzni s így fontosnak tartotta, hogy konyhájának felszerelése tökéletes legyen.

Minthogy pedig Vili felesége szívesen azt mondta, vigyen amit akar, a tanár úr egyszerűen elvitte az egész konyhát. De ez olyan derüs jelenet volt, hogy megérte nekik konyhájuk lekoppasztását. Még elcipelni és elhelyezni is segítettek. Ami nem volt könnyű dolog, mert konyha-ügyben a tanár úr igen igényesnek bizonyult. A pazar bőséggel berendezett konyha edényei, szerszámai — túlnyomó részben — azóta sem kerültek használatba. Nikodémusz tanár úr fizetése ugyanis fényűzőbb ebédek alkotásának határozottan útjában állt. A húsleveshez párosuló tormáshúshoz és sóskrumplihoz, rántott leveshez és kolbásszal ízesített főzelékekhez, melyek ebédfőzésének szoktak penzumai lenni, kevés edény volt szükséges.

Igen, a fizetés kevés volt s ahogyan a háborús évek sűrűsödtek, úgy emelkedtek az árak is. Bizony minden hónapban előfordult, rendszerint huszadika táján, hogy Nikodémusz tanár úr egyszer csak bekopogtatott Steiner Viliékhez. Az első két-három látogatás azzal végződött, hogy Nikodémusz beleszólt Vilibe s amikor az asszony nem hallotta, fülébe súgta, hogy némi pénzre volna szüksége. Elsején természetesen visszaadja.

A negyedik hónapban már nem kellett elmondani, Vili úgy is tudta, miért jött. És vacsora után, amikor felesége — éppen ez okból — kiment a szobából, ötven pengőt dugott a tanár úrnak. S elsején, mikor a tanár úr jött, hogy visszaadja, nem fogadta el.

— Tanár úr, én annyi szépet és jót tanultam magától, hogy úgysem győzném meghálálni.

Később az ötven pengőt önként hatvanra, aztán hetvenre emelte.

Ezerkilencszáznegyvennégy tavaszán pedig száz pengőre. Legyünk pontosak, ez áprilisban volt.

— Nézze tanár úr — mondta — az elmúlt hónapban történt egy és más. Nem tudom meddig lesz módomban, hogy kiségitsem. Én most mindenesetre száz pengőre emelem fel a háladíjat. Őszintén megmondom, szeretném, ha minél tovább rendelkezésére állhatnék.

Csakugyan, májusban már nem volt rá módja. Mikor a tanár úr huszadika táján elindult szokásos látogatására, meglepetten látta, hogy Viliék lakása le van pecsételve.

Másnap csodálkozva el is mondta a tanáriban, hogy látogatást tett egy régi tanítványánál és ajtaját lepecsételve találta.

Bizonyosan zsidó — mondták. — Kivitték a gettóba.

Nikodémusz tanár úr döbbenten nézett rájuk. Kiderült, hogy igen kevés értesülése van az utóbbi hetek eseményeiről.

— Szóval, ha meg akarom látogatni, ki kell mennem a gettóba?

— Igen, de nem ajánlom, — mondta kollégája Szabó tanár úr.

— Miért?

— Mert nem szabad őket látogatni. És alapos kellemetlenségnek teszi ki magát, aki zsidókkal tart fenn érintkezést. Kolléga úrnak, úgy látszik nincs rádiója!

— Csakugyan nincs!

— Akkor szerezzen be egyet, kolléga úr! És hallgassa Bosnyák Zoltán kollégánk előadásait. Helyes, ha az ember tájékozott, mert különben könnyen az állását vesztheti!

És alaposan kioktatta Nikodémusz tanár urat, hogy milyen veszélyeknek teszi ki magát, ha zsidókkal tart fenn érintkezést. A veszélyek tetején, mint egy trónuson ült a szörnyű lehetőség, hogy tanári állását és fizetését elveszíti. Esetleg a nyugdíjjogosultsággal együtt.

Nikodémusz ezen a napon reszketve ment haza és bele-sápadt a gondolatba, hogy milyen veszélyes utra vállalkozott, amikor a múlt hóban meglátogatta Steiner Vilit, sőt megette a vacsoráját és pénzt is fogadott el tőle. Vajjon mi meríti ki

jobban a zsidóbérencség fogalmát, mint éppen az, amit — bár a törvény nem ismeretében — ő cselekedett. S jól tudta, hogy a törvény nem ismerete nem mentesít.

Most már betegesen érdekelte minden, ami a zsidókkal kapcsolatos s így arról is értesült, hogy »zsidótlanítani« kívánják Magyarországot. Már Kolozsvárról, Nagyváradról, Zilahról el is vitték vagonokban és német gestapo fedezettel az összegyűjtött zsidókat. S a közeljövőben éppen idejön el az egyik különítmény, mely a zsidókat leblombált vagonokban átadja a németeknek.

Eleinte rendkívül nyugtalanította barátai sorsa. Egy-izben félelmét legyőzve, még a gettót is megközelítette, hóna alatt kenyeret cipelve, mert azt hallotta, hogy éheznek a gettó lakói. Ugy képzelte, hogy valahol a kerítés mellett megpillantja Vilit, kezébe nyomja a kenyeret és elsiet onnan. De a kerítés mellett őrszemet talált. Így a kenyeret hazavitte. Később, ez május huszadika után volt már, Steiner Viliék sorsán érzett aggodalmát a saját sorsa miatt érzett aggodalom váltotta fel. Hiányzott ugyanis a havi segély, amit minden elsején Steiner Vili adott.

Igy történt, hogy ezen az estén, mikor felkötötte konyhakötényét és megigazította fémkeretes szemüvegét, a kis kosárból mindössze két tojást tudott előkaparni. S ezért is horribilis árat fizetett, darabonként egy pengő huszat.

Egy csésze szélén feltörte a tojásokat, tartalmukat a csészébe csorgatta, bütykös mutatójával még külön kikente a héjyból, ami benne maradt, aztán egy kávéskanál vizet öntött hozzá és két ujjja közül sót hintett a kincsrre.

Mikor mindez készen volt, körülményesen villát keresett elő és hosszasan meghabarta a tojást vele.

A művelethez azért volt szükség kávéskanálnyi vízre, mert a tanár urat úgy oktatták, hogy a víztől, mely ez esetben tejet pótol, nagyobbra dagad a rántotta.

Nikodémusz tanár úr már a tüzhelyre tette a rántottasütőt, sőt széléhez kente a bő-késhegynyi zsirt is. Már éppen a tüzet akarta meggyújtani, amikor felfigyelt. Mintha a hátsó kerítésajtót nyitotta volna valaki.

Szemüvege felett azonnal a megfelelő irányba nézett, de közben besötétedett, hát nem látott semmit.

Viszont határozottan hallotta közeledő lábak óvatos, de mégis észlelhető csikorgását a kavicsokon.

— No vajjon! — gondolta — Hát ez meg ki lehet?

A háziak nem használták ezt a kaput, hozzá pedig nem szoktak látogatók jönni.

Azt hitte, hogy kísérteteket lát, mikor egyszerre egy nő és egy sápadt férfi surrant konyhájába és gyorsan becsukták az ajtót maguk mögött. Hogy senkise lássa őket.

A látogatók ugyanis Vili és a felesége voltak.

Nikodémusz tanár úr minden ízében remegni kezdett.

Vége a tanári állásnak, vége a fizetésnek.

Viliék rettenetes állapotban voltak. A férfi borotvátlan, sápadt, s ruhája agyonázott, sáros. Az asszony szakadt harisnyában, kócosan, karikás szemmel.

— Tanár úr — lihegte Vili — ma este akarnak deportálni bennünket. Ha istent ismer, bujtasson el!

Nikodémusz remegése kezdett vitustánchoz hasonlítani.

— Tanár úr nem tudja, mit szenvedtünk. Csak egyetlen éjszakát kérünk. A mai éjszakát. Hajnalban, mielőtt világosodik, tovább megyünk!

Az asszony megtántorodott, Vili utánakapott.

— Mici, ne, Mici, légy erős! — hangja elcsuklott. — Tanár úr kérem, én sohasem beszéltem róla... én, ami tölem tellett, mindent a tanár úrért... Csak ezen az egy éjszakán segítsen át!

Nikodémusz halálsápadt volt.

— Az állásom, fiam! A nyugdíjam! Aki ma...

Az asszony nem bírta tovább, feje hátracsuklott.

— Mici! Mici! — Vili gyorsan letette a feleségét a cseléd ágyára.

Nikodémusz tehetetlenül topogott, aztán nagynehezen ráeszmélt, hogy víz kellene, szaladt pohárért.

De remegett a keze, a vizet az asszony nyakába öntötte. Talán éppen kellett. Az asszony magához tért.

— Hát... hát.. — dadogott tehetetlenül topogva Nikodémusz — hát, maradjatok, kérlek!

És verejtékezve kiment az udvarra, az ajtó elé.

Határozottan éhes volt. De mit csináljon? Menjen most vissza és egye meg a két tojást? A rántottát még el is kellene készíteni.

És mit esznek ők? Talán egész nap nem ettek.

Tipródott, aztán visszament a konyhába. Legugolt a tűz-

hely mellé és a papírt meggyújtotta. A rántottát mindig papíron sütötte, drága a fa.

Az asszony feküdt az ágyon. Didergett, pedig meleg volt a májusi este. Idegláz, gondolta és a szemüvege felett őszinte szájalommal odanézett. Vili az ágy szélén ült, a felesége kezét fogta és suttogva nyugtatni próbálta.

A zsír sisteregni kezdett. Nikodémusz tanár úr felemelte a csészét és a tojás habarékot belecsorgatta a zsírba. A sistergés felhangosodott, a tanár úr a villával a tojást keverte, azután elhúzta a tűzről. Kenyeret szelt mellé, az egészet tálcára tette és odavitte az ágyhoz.

— Tessék Micike! Egye csak meg.

Pótlásul odavitte az egész kenyeret.

A sistergő tojásrántotta kegyetlenül izgatta szagló érzékeit. Nikodémusz tanár úr szerette a rántottát. Egyszer ült vonaton is étkezőkocsiban, mindenféle kitűnő sülték voltak, de ő ott is rántottát kért.

Az asszony gyenge volt, nem akart enni. Vili erőltette. Lassan enni kezdett.

Nikodémusz kegyetlen vágyát az utolsó két tojásból készített rántotta után, lassankint kezdte elvenni a félelem.

Mi lesz, ha most valaki bejön hozzá? És meglátja, hogy ő kiket rejteget?

— Hohó, Nikodémusz tanár úr! — fogja mondani — Maga szembe helyezkedik a kormányrendeletekkel? Maga a lakásában ilyen embereket rejteget? No, nézzük csak, Nikodémusz tanár úr! Ön mint tanár, középiskolai tanár a kormánytól kapja a fizetését! Attól a kormánytól, melynek rendeleteit lábbal tapossa, melynek veszedelmes ellenségei azok, akiket ön rejteget! Hát, kedves tanár úr, maga lesz szíves most, de rögtön, lelépni a katedráról! És elsején ne is várja már a fizetését. De azt se higgye, hogy nyugdíjat kap. Mars innen Nikodémusz tanár úr. Mars!

Igen, mi lesz, ha most valaki belép hozzá?

Valaki belép hozzá? Ugyan ki lép be? Ezerkilencszáznegyven szeptemberétől mind e napig tízszer se lépett be hozzá ember! S aki belépett, az is az ő hívására jött. Egyszer éppen Viliék, egyszer a háziak, akiknek meg akarta mutatni pompás konyhaberendezését. Minden más esetben diákok voltak, egészen kis diákok, akiket ő bízott meg, hogy hozzák el a dolgozatfüzeteket. Ezenkívül csak havonta egyszer a villanydíj be-

szedő és igen ritkán a postás. De ezek késő délelőtt jönnek és sohasem este.

Igen, Nikodémusz pontosan tudta, hogy váratlan látogatásnak semmi valószínűsége. És mégis kegyetlen, verejtéket zuhanyozó félelem remegtette. Ismét kiment az udvarra, az ajtó elé. Ott tipródott percekgig, aztán egyszerre neki indult. Ez akkor történt, amikor Szabó kolléga jutott az eszébe, Szabó kolléga, aki egyszer már a tanári szobában felvilágosította, s aki szerfelett járatos volt ilyen ügyekben.

Szabó kolléga ugyanis a szomszéd utcában lakott. Kapuja előtt megtorpant egy pillanatra, de aztán mégis megrántotta a csengőt.

Nem sokat kellett várnia, lépéseket hallott, maga Szabó tanár úr nyitotta ki a kaput.

Mikor Nikodémuszt meglátta, igen meglepődött.

— De kolléga úr! — mondta — Mi történt az Istenért! Olyan feldúlt, hogy alig ismertem magára! Csak nincs talán valami baj?

Nikodémusz megpróbálta leplezni izgalmát.

— Haha! — nevetett a kelleténél sokkal hangosabban — Méghogy feldúlt vagyok! Mitől lennék feldúlt? Éppen most vacsoráztam, kitűnő tojásrántottát ettem négy tojásból, magam készítettem! Mondják, hogy kitűnően készítem a tojásrántottát! Dehogyan vagyok feldúlt! Ellenkezőleg! Társaságra vágytam!

— Legyen szerencsém! Én is éppen vacsorázom. Igaz, hogy nem magam készítettem, hanem vendéglőből hoztam, de kitűnő ez a tokány! És igazán bőséges!

Nikodémusz orrát már meg is csapta az illata. És íziben felkeltette rémülettel altatott étvágyát.

— Hát, ha megengedi kolléga, én folytatom a vacsorámat — mondta Szabó tanár — Kár, hogy maga már jól lakott. Megkínálnám, mert nehezen fogok megbírkózni vele! A Fehér Ökör adagjai igazán tekintélyesek. Tudja osztályfőnöke vagyok a fiának. Jószándékú gyerek, de a deklinációkat sehogyan sem veszi be a feje. Nem is értem. Ez az iskola azelőtt papi intézet volt s a papok, ahol megjelennek jól el tudják hinteni a latin nyelv iránti fogékonyságot.

Nikodémusz sóváran nézte a kövér tokányt, az ízes, paprikás mártást. Szabó észrevette.

— Ugyan kóstoljon már meg egy falatot! — mondta és felállt, hogy tányért, evőeszközt hozzon.

— Nagyon jól laktam... — nyögte Nikodémusz, de hangjában kevés volt a meggyőző erő, hát Szabó csak elébe tette a tányért, kést, villát. És egy jókora húsdarabot ki is osztott bő lével az orra elé.

Nikodémusz az öreg emberek falánkságával csapott le a zsíros hústra. Tele szájjal kezdett beszélni.

— Tudja, Szabó kolléga, tulajdonképpen egy fogas kérdés hozott önhöz!

— Ugyan!

— Kolléga tudja, hogy azelőtt nem keresték, ki kicsoda, az embernek mindenféle diákja volt, zsidó is szép számban akadt, nem is éppen a rosszabb tanulók között.

Szabó tanár úr szája is tele volt, de egyik kezével merőlegesre állította az asztalon a villát, másik kezét pedig a magasba emelte.

— Ez azért volt — magyarázta — mert azok nyugodtabb anyagi viszonyok között éltek! Vigyázzon, kolléga, ne-hogy mást gondoljon!

— A viláért sem! — tiltakozott Nikodémusz — Természetesen csakis azért, mert nyugodtabb anyagi viszonyok között éltek! Ami igaz, igaz! Kérem egy kis sarki fűszeresnek több a jövedelme, mint egy középiskolai tanárnak!

— No látja, kolléga! Hát mi a problémája?

— Hát... hát el tudom képzelni, hogy például kolléga úr itt ül a lakásában, egyszerre csengetés, kolléga úr kimegy és nem én állok az ajtó előtt, hanem egy volt tanítványa! Egy, hát... ilyen zsidó származású tanítvány!

Szabó tanár ránézett.

— Érdekes!

— Igen! Persze csak feltételezés az egész. És hát ez a volt tanítvány tegyük fel, azt mondaná, kérem, tanár úr, reggel visznek bennünk, ha Istent ismer, rejtsen el egy éjszakára! Szóval, hogy ilyesmire kérné. Ami beléütközik a rendelkezésekbe, viszont egy volt tanítványa kéri. Ebben az esetben mit tenne kolléga? S ha megtenné, vajjon gondolt-e rá, hogy ezzel mit kockáztatna?

Szabó tanár két karja a bőséges vacsora után elégedetten széttárult.

— De kolléga úr, ez csak nem probléma? Ezt csak nem komolyan gondolja? Beleütközik a rendelkezésekbe, tehát bármennyire sajnálom, nem fogadom be! De már csak azért sem teszem, mert az állásomat kockáztatom! Állami ember nem szállhat szembe az államhatalommal! A kenyerébe kerül! Mert az ilyesmi, ezt jegyezze meg jól, kolléga, az ilyesmi mindenkor kiderül!

Nikodémusz elsápadt.

— Kiderül?

— Egészen bizonyosan. Nekem volt egyszer egy esetem. Persze semmi köze a zsidókhöz. De figyeljen csak ide!

Nikodémusz azonban felugrott az asztal mellől.

— Bocsásson meg, Szabó kolléga! Most jut eszembe, hogy a villanyt égve hagytam! Mértéktelenül megemelné a havi számlámat! De legközelebb emlékeztetni fogom, hogy mondja el a történetet.

Máris iszkolt az ajtó felé. S aztán tovább. Minden második lépésnél riadtan fordult hátra, nem követi-e valaki. De az utcában senkisémet járt. S az udvar is csendes volt, csendes és sötét.

Hát lihegve megállt és szédülten gondolkozni kezdett.

El fogja veszíteni az állását. Meg kellene mondani Vili-nek, hogy ő szívesen segítene rajta, de még a nyugdíja is veszélyben van. Értse meg, hogy nem maradhat. Mennie kell. Igen, ezt kellene. Nem is kellene, hanem egyszerűen ezt kell mondani!

Megpróbálta belelovalni magát, megkísérelt bátorságot szivattyuzni magába. Jó nagyra szívtá a mellét, aztán megindult a konyhaajtó felé.

Már egészen ott volt, amikor észrevette, hogy az üvegajtón a függöny rongyos.

Először halálra rémült. Ha valaki benézett azon a lyukon!

De aztán megnyugtatta magát. Nem, bizonyos, hogy senkisémet nézett be.

Lassan maga hajolt a lyukhoz.

Aztán egyszerre felemelkedett. És kegyetlenül szégyellni kezdte magát. Tétován a küszöböt taposta és azt vette észre, hogy homályosodni kezd a szeme.

A függöny lyukas szélén ugyanis látta Vilit és a feleségét. Egymást átölelve ültek a cselédágy szélén és sírtak. De

úgy, mint két kis gyerek. S az a szegény asszony mind a két kezével az urába kapaszkodott.

Nikodémusz szaporán kezdett pislogni.

— Nem — motyogta — nem. Azt nem lehet.

Egyszerre csak elállt a pislogása és tipródó lábai is megmerevedtek.

Egy gondolat!

Fejét felemelte.

Mi van akkor, ha ő egyáltalában nem is tud Viliékről? Mi van akkor, ha ő ma délután elment hazulról és este azt vette észre, hogy a lakáskulcsát elveszítette? Már késő este van, lakatost nem lehet éjjel találni, hát elmegy aludni a szállodába! A portásnak meg is mondja:

— Ezt a szerencsétlenséget, portás úr, jó kis pénzembe fog kerülni! Elveszítettem a lakáskulcsomat! Éjjel honnan kerítsek lakatost? Kénytelen vagyok az éjszakát szállodában tölteni.

Ez kitűnő! Alibi is van, ő megmondta a portásnak, az tehát adott esetben tanusíthatja: igen kérem, a tanár úr megmondotta, ezért és ezért aludt a szállodában!

Reggel pedig haza fog menni lakatossal! S akkor látni fogja, hogy a kulcsot nem is veszítette el, hanem egyszerűen a kulcslyukban felejtette! S a lakatos is látni fogja! Senki sem gondolhatja, hogy hazudik, hiszen lakatost visz magával. Akkorára pedig Viliék már nem lesznek ott! Tehát minden rendben van.

Ha pedig éjjel keresnék és megtalálnák őket a lakásban?

Azt mondhatja: hát tehetek én róla, kérem, hogy visszaéltek a feledékenységgemmel és az ott felejtett kulcs segítségével bementek a lakásomba? Én semmi esetre sem tudtam róla.

Igen, ez kitűnő! Megigazította szemüvegét és lábujjhegyen elindult a kapu felé. Aztán hátsó utcákon, nagy kerülőkkel tovább a szállodába.

XIX.

A július másodikán lecsapott angolszász bombaszőnyeg súlya alatt az Aréna-úti villa úgy csuklott össze, mintha papírosból ragasztották volna. Odaveszett Elena egész toalettje és odaveszett majdnem minden bútör. Elsősorban Tibor szo-

bája. Ha egyszer kiengedik Wachauból, nem lesz egy ruhája, amit magára vegyen.

Tahy Mihály adta át a lakását Elenának, maga pedig szállodába költözködött. Sok átvinnivalója nem maradt Elenának. Ami volt, elfért egy gyári teherautón.

Varga Ábris ült fel a soffór mellé. Ketten másfél óra alatt kényelmesen felvitték az első emeletre. Aztán a soffór visszament a gyárba, Ábris pedig ott maradt, hogy segítsen a bútorokat tologatni, bőröndöket elrakni.

Csak ketten voltak Elenával. Tahynak fontos dolga akadt s a szobalány úgy megijedt a légítamadástól, hogy másnap reggel hazautazott a falujába. Új cselédet nem kapott még, Varga Ábris volt az egyedüli segítsége.

Az öreg szolga a városban is megmaradt kevés szavú, csendes parasztnak. Csak akkor beszélt, ha kérdezték, akkor is a legkevesebb szóval.

Csendesen tologatta a bútorokat, bőröndöket.

Egyetlen szóval sem beszélt gazdája sorsáról, pedig tudott róla. Mindenki tudta a gyárban. Csak jött-ment szótlánul az idegen lakásban. De végtelen készségéből simogatást kellett kiérezni.

Már sötétedett, amikor elkészültek. Ma Elena is nagyon csendes volt. Délelőtt egy kétségbeesett gesztussal a román követségre ment el. Segítséget kérni a magyar urának.

A román követ fogadta. Rendkívül sima, rendkívül udvarias volt, nem is várakoztatta. Csak azt mondta:

— Ön választott asszonyom. Miért nem fordul azokhoz, akiket választott?

Elena megértette.

A szótlán Ábris mellett ő is szótlánul rakosgatta holmiját.

Már sötétedett, amikor elkészült. Varga Ábris kalapja után nyult és paraszti szokás szerint forgatva kezében, az elbocsátó szót várta, hogy hazamehessen.

Mert neki még egy hivatala volt. Amiért lakást kapott. Vilma királynő-úti villa volt ez, ahol kicsit kertészkedni, kicsit fűteni kellett, kicsit idemenni, odamenni.

Bár ez mostanában inkább becsület dolga volt, mert a villa tulajdonosai zsidók voltak s egy német alakuiat foglalta el a házat. A tulajdonos másfél órát kapott a kiköltözésre. A szobákba a Sicherheitspolizei egyik hivatala költözött be.

Röviden a gestapo. A kapu előtt német őr állott. A kertgondozás nem volt szívügyük, a fűtés pedig csak októberben kezdődik.

Varga Ábris itt sem beszélt sokat, de a dolgát ugyanúgy végezte, mintha gazdái otthon lettek volna. A kert semmivel sem volt gondozatlanabb s a lakásban, melynek rendben tartása pedig sohasem volt az ő dolga, szintén mindent elkövetett, hogy a kaszárnyagazdálkodás minél kevesebb nyomot hagyjon.

Ma kicsit később fogja a kertet öntözni, de megöntözi. Fogta kalapját, csendesen forgatta és várta az elbocsátó szót. Végre felhangzott Elena fáradt hangja.

— Köszönöm, Ábris!

— Igenis! — hangzott a válasz — Hát ha köllök, csak tessék betelefonálni.

Ekkor szólalt meg az előszoba csengő.

— Megjött Tahy szerkesztő úr! Nyissa csak ki az ajtót, Ábris!

Varga Ábris lassú lépéseivel az ajtóhoz ment.

De nem Tahy jött.

Az ajtó előtt Steiner Vilék és a felesége állott.

Ábris nem tudott szólni, olyan állapotban voltak.

A nagy csendre Elena is kijött.

Ugyanaz a döbbenet.

A vendégek arcán félnék mosoly ült.

— Kérem, nagyságos asszony — mondta Vili — ne haragudjék, hogy idejöttünk, tudom, hogy nem lett volna szabad... a gyárból tudtam meg a címet és...

— De Vili! Jöjjön, jöjjön! — átkarolta Steinernét — Gyertek, szívem!

Varga Ábrisról egészen elfelejtkezett, vitte őket a lakásba.

— Rendetlenséget fogtok találni, de kibombáztak, szíveségből kaptam ezt a kis lakást, a holmim nincs a helyén. Tibor pedig...

Steiner bólintott.

— Hallottam...

— És maguk, Vili?

Varga Ábris csak állt az előszoba ajtóban és nézett utánuk döbbeneten. Rettenetesen lefogytak, ruhájuk elnyútt, az.

arcuk színtelen. Tekintetük, mint az üldözött vadé, az arcuk ugrált. Gondolata nehezen váltott, de most ugyancsak erőltette.

Mi történhetett velük?

Az előszobából nézte őket. Egyszerre csak azt látta, hogy Steiner szeme megtelik könnyel.

Varga Ábris kezdte nagyon különösen érezni magát. Férfi sír. Az borzasztó lehet! Nagyon borzasztó. Mert az is borzasztó volt, amikor ő megjött Szibériából és otthon a felesége, két gyereke másik férfi oldalán. S neki a tulajdon felesége szájából kellett hallani, hogy úgy jött, mint az isten csapás. Igen, az borzasztó volt. S ő mégsem sírt. Hát milyen nagyon borzasztó még ennél is borzasztóbb fájdalom lehet, ha egy férfi, mint most itt a Steiner nagyságos úr, sírva fakad.

A feleségem miatt tettem, — hallotta az elcsukló hangot — Mici szegény nem bírta már tovább. Ezt a bujkálást. Vadásztak ránk, mint a nyulakra. Utolsó pillanatban szöktünk meg a deportálás elől. Eddig itt Pesten rejtőztünk. De ma otthoniakkal találkoztunk! Azok most már tudják, hogy megszöktünk, talán meg is lesték, hogy hol lakunk! Mici nem mer hazamenni. Hát hova menjünk? Akkor jutott eszembe a nagyságos asszony!

Elena felállt.

— Sehova se mennek Vili! Itt maradnak. Aztán majd meglátjuk, hogy holnap mi lesz!

— Csak egy éjszakára, kérem! Tovább nem is kérném.

— Itt maradnak.

— Nem venném a lelkemre, hogy bajba hozzam. Hiszen ma a zsidóbujtatás is életveszélyes és...

Hirtelen elhallgatott. Szemében határtalan rémület ült. Most vette észre, hogy nincsenek egyedül, hogy Ábris az ajtóban áll és mindent hallott.

— Ábris! Ábris kérem...

Már a felesége is állott és minden ízében rémegett a félelemtől.

Varga Ábris a maga lassú lépéseivel közelebb ment hozzájuk.

Fejét felemelte.

— Kérem, — mondta — tessék levágni azt a sárga csillagot.

Steiner hideglelősen nézte.

— Hogy... vágjam le? A sárga csillagot?

— Azt. Tessék levágni. A sárga csillagot. A nagyságos asszonyét is.

— És... és miért vágjam le, Ábris?

— Mert velem tetszik gyönni.

— Hova, Ábris?

— Hozzám. Ott van hely a Steiner úrnak. Meg a nagyságos asszonynak is!

— Ábris! Vigyázzon! — mondta Elena. — A villában ahol maga a házmester, a gestapo van! Gestapo!

Varga Ábris bólintott.

— Éppen azért! A gestaponál senkisésem fog bujó zsidót keresni. Kipekuláltam én azt, kérem!

— És... hát milyen címen leszünk mi ott Ábris?

— Steiner úr a testvérem lesz. Ugyis olyan tanítóforma mostanában, mint az öcsém. — Elenára nézett. — Tessék nekijek ollót adni, a csillag miatt. Sietnem köll, még máma nem öntöztem meg a virágokat.

*

Mikor Elena felvette a telefont és meghallotta Horka Pista hangját, kicsit meglepődött.

— Holnap megyek azért a tüzeshátuljú úrért — mondta. — Nem akar velem jönni?

Elenával forogni kezdett a világ.

— Nem értem. Mit mond? Hogy Tiborért?

— Persze, hogy érte!

— De hiszen maga... mikor a multkor kértem, hogy segítsen...

— Hogy a fenébe ne lettem volna dühös? Mikor megmondtam neki százszor, hogy fogja be a száját, ne ugráljon! De ez még nem jelenti, hogy az ember bajban hagyjon egy öreg komát! A részletek nē érdekeiké. Jön, vagy nem jön? Hegyeshalomnál megvárhat, míg fordulok és hozom haza.

— Pista! Hogyan köszönjem meg magának?

— Ne köszönjön nekem semmit! Nem mondom, hogy könnyű volt, mert nagyon nyomta a begyüket Virágh Tibor, de, szóval, el van intézve. Az egyik gyár, ahol üzemi biztos vagyok, szállít a németeknek. Nagyon sürgettek valamit, hát mondom, meg lesz, de nekem is van egy feltételem. Telefonok innen oda, onnan ide, vegre megvan. Holnap hozom. Jön, vagy nem jön?

— Jövök, jövök!

— Hát akkor reggel magáért megyek. Aztán legyen gondja rá, hogy Virágh úr most már legyen csendben.

Másnap reggel Horka csakugyan autóval érkezett a házára és déli egy órakor Hegyeshalomnál Virágh Tibort átnyújtotta a feleségének.

Délután hat órakor már Pesten is voltak.

Tahyval melegen megölelték egymást.

— Köszönöm, Mihály! Mondja a feleségem, hogy sokat szaladgáltál értem!

— Csak éppen nem értem el semmit!

— Köszönöm azt is, hogy segítségére voltál a feleségemnek és a kibombázás után beinvitáltad a lakásodba. Most, hogy itt vagyok, igyekszem minél előbb lakást szerezni, éppen elég ideig voltál hontalan.

Tahy legyintett.

— Hontalan vagyok én, öregem, mostanában egész Magyarországon.

Horka Pista felhorkant.

— Már megint kezditek?

Virágh ránézett.

— Pista! Te csakugyan jól érzed magad ebben a világban?

— Hogy jól érzem-e? — nézett rá. — Negyvenkét éves koromig ügyvédjelöltség volt a legmagasabb sarzsi, amit elértem! Azóta vezérigazgató lettem, képviselő, most meg pláne miniszteri biztos három gyárban! Öregem, nem mondom, tetszik a fenének ez a német vircsaft. Tetszik a fenének, amit a zsidókkal csinálnak! Nem magyar embernek való dolgok ezek! De most itt a saját zsebemről, saját bőrömről van szó! Csak nem fogok emiatt összerugni? Hogy a fenébe ne drukkolnék a németek győzelméért! Ha elvesztik a háborút, mindennek fuccs. A zsidók visszajönnek, engem mindenünnen kirúgnak s a végén még tarkón is lőnek! Csak nem bolondultam meg, hogy ennek drukkoljak? Nekem végem van, ha ez a rezsim bukik! Még ha a nyakamat nem is vágják el, mehetek vissza ügyvédbojtárnak! Pedig abból már, bizony isten elegendem van!

— Pista! Te nem látod, hogy a németek ezt a háborút nem nyerhetik meg?

— Dehogynem nyerhetik meg!

— Mivel? Mivel!

— Gyönnek öregem, a csodafegyverek. — Horka Pista szeme fellángolt. — Göbbels bejelentette már! De ha tudni akarod, maga Hitler is! A gauleiterek fogadásán! Várj csak! — zsebében kezdett turkálni. — Itt van nálam a bejelentés szövege! Egészen autentikus!

Gyűrött, gépírásos papírt vett elő.

— Ez szóról szóra a Hitler beszéd! Egészen autentikus! És olvasni kezdte:

— Isten a tanum, hogy a jelenlegi élet-halálharcot ellenségeink kényszerítették reánk és a jobb sorsra érdemes Európára. Eddig, úgy érzem, nem vétettem az emberiség ellen és a háborús eszközök megválasztásánál mindenkor a lehetőséghez képest lovagias eszközöket alkalmaztam. Most azonban végleg elhatároztam, hogy bevetem azokat a — Horka Pista felemelte a hangját — titkos és megsemmisítő fegyvereket, amelyek milliók ártatlan vérért követelik áldozatul azért, mert nem képesek vezetőiket jobb, becsületesebb, erkölcsösebb hadviselésre bírni! De most már az angol népnek nem lesz alkalma aljas vezetőit felelősségre vonni, mert előbb megsemmisülnek! Kérem az egész német népet, imádkozzék a Mindenhatóhoz, hogy ezen elhatározásomért, melyet úgy kényszerítettek rám, bocsánatot nyerjek.

Horka Pista a cédulát zsebre dugta és felnézett.

— Na! — mondta. — Ehhez mit szólsz?

Tahy Mihály döbbsenten nézte.

Virágh Tibor is. Ez a szerencsetlen komolyan hiszi ezt?

— Ugye, most nem tudok szólni? — csapott rájuk diadalmasan Horka Pista. — Hát ez van barátom! Jönnek a titkos fegyverek! A csodafegyverek, öregem! Az egész város tele van ezzel a cédulával.

— Igen — mondta csendesesen Tahy Mihály. — A propaganda minisztériumban gyártották az eredetijét. Kint a volt jugoszláv követség épületében.

— Na tessék! — horkant fel Horka Pista. — Jelentkezik a destrukció! Rajtatok barátom, nem lehet segíteni!

Legyintett.

— Marha vagyok, hogy győzködöm itt! Titeket az Isten se győz meg. Magának Hitlernek se hiszték! Szép asszony, mi lesz vacsorára?

Virágh Tibor egy napig a várost járta. Olyan idegenül, mintha sohase látta volna. És minél többet látott, annál idege-
nebb lett neki ez a Budapest.

Másnap ki sem mozdult a lakásából. Csak járt fel-alá
szótlanul.

Elena félve figyelte. Délután nem bírta tovább.

— Tibor, menjünk el este valahová! Ez így nem lesz jó!

Virágh valósággal felszisszent.

— Te be tudnál ülni ilyen viszonyok között egy étte-
rembe, színházba, vagy cigányzenés kiskocsmába?

— Hát ha nem akarod, nem színházba, nem vacsorára...

— Hanem, hova?

Elena zavarban volt.

— Nem is tudom... — egyszerre felcsillant a szeme.—
Steiner Viliékhez!

— Viliékhez? Hát azok Pesten vannak?

— Persze!

— Mi van velük? Hol laknak?

— Varga Ábrissal.

— Mi?

— Mikor szegények megszöktek a deportálás elől, Ábris
magához vette őket.

Virágh szeme megcsillant.

— Ejnye...! Varga Ábris... Derék Varga Ábris!

Egyre gyorsabban kezdett járni. Mintha egy kis csillo-
gás költözött volna a szemébe is.

Hirtelen megállt.

— Elmegyünk, Elena!

Most már alig várta, hogy sötétedjék.

Nyolc óra felé gyalog indultak el. Végigmentek az
Andrássy-úton.

Virágh Tibor döbbsen nézte a lebombázott házakat, a
fájdalmas romokat. Néha percekig állt egy-egy rom előtt.
Aztán szótlanul ment tovább.

A Bajza-utcánál befordultak s végül ott állottak a villa
közelében.

Virágh csodálkozva nézett Elenára.

— Itt?

— Igen. Miért csodálkozol?

— Nem látod? Német őr áll a kapu előtt!

Elena nevetni kezdett.

— Ez is Ábris ötlete.

— Mi?

— Hogy éppen itt bújjanak. Azt mondja, gestaponál senkisémet keres bújó zsidót!

— Remek fajta! Magyar paraszt!

Steiner Viliéket lent az alagsorban, de két igen tisztességes szobában találták meg. Ott volt Ábris is. Szemén nagy okuláré. Kezükből pedig kártya. Békésen, derűsen kártyáztak. Arcukról egészen eltűnt már a riadtság.

— Tibor! — ugrottak fel. Még nem tudták, hogy megérkezett.

Varga Ábrisnak is ragyogott az arca. Virágh melegen megrázta a kezét.

— Hogy van, öreg?

— Mostan jól! — mondta és letette a kártyát, amit eddig buzgón szorongatott. — Isten hozta igazgató urat! Igen éreztem a hiányát!

Már toltá is a székeket alájuk.

— Tessék helyet foglalni itt nálunk!

Ezer kérdésük volt.

— Ha tudom, hogy ilyen kedves vendégünk lesz, — sajnálkozott Vili — nem hívtam volna Heinzet! Igazán bosszant!

— Ki az a Heintz?

— Egy német főhadnagy. Itt lakik a házban, tudja, kik vagyunk, sok mindenben segítségünkre volt. A gestaponál szolgál! Nézd, még telefont is húzatott a szobába. Igaz, hogy inkább a saját nyugalmaért. Tudod, minden este itt kártyázik, gyakran keresik...

— Várjatok! — kapott a fejéhez Virágh. — Kicsit széddülök! Hogyan van ez?

De már hallatszott is a német csizmák kopogása.

Aztán belépett egy alacsony tiszt. Kicsit fiús arcú, ápoltságos emberke. Ha nem rángatóztak volna olyan gyakran arcán a vonásai, huszonegynéhány évesnek látszott volna.

Igen udvariasan beszélgetett. Nagyokat nevetett. Abszolúte nem zavarta, hogy zsidókkal ül. Percről percre rokonszenvesebb lett Tibor előtt.

És mégis, ez az este lett az az élmény, mely Virágh Tibort legjobban felkavarta.

Vili bort hozott be, a német gyorsan ivott, egyre hangosabb lett és rövidesen becsípett.

Éppen az orosz frontról beszélt egy mulatságos történetet.

— Moment! — mondta. — Moment, hol is történt ez?

Egyszerre a mosoly megfagyott az arcán, egy pillanat múlva minden rángatózó izma mozogni kezdett, ismét egy pillanat és valamennyien döbenten ugrottak fel.

A német tiszt görcsösen zokogni kezdett.

A jelenet olyan hirtelen jött, olyan váratlanul, hogy egy percig senki sem tudott szólni.

A kistermetű, filigrán tiszt felsőtestével az asztalra borulva, egész testében rázkódva zokogott.

Nem volt kétséges, hogy a különös jelenetben nagy része van az alkoholnak.

Kicsit zavartan néztek egymásra. Kínos volt.

Legszívesebben elpárologtak volna.

Steiner Vili zavartan makogott valamit és kezét nyugtatón a tiszt vállára tette. Ekkor történt.

A német tiszt felugrott és szinte ideglázban ordítani kezdett.

— Ne nyulj hozzám! Ne érints! Nem tudod kit érintesz! Rosszabb vagyok, mint a hóhér! Az csak bűnösökön hajtja végre az ítéletet! De én ártatlanokat öltem! Asszonyokat és gyerekeket!

Virágh Tibor halálsápadt lett. De nyugalmát megőrizte.

— Nyugodjék meg kérem! — mondta határozottan. — Kicsit gyorsan ivott, nincs semmi baj!

Az idegen hang, a határozott hangsúly mintha kijózanította volna. Körülnézett, mint, aki most eszmél, aztán lassan lehajtotta a fejét. Csakugyan egyik pillanatról a másikra kijózanodott.

— Bocsánatot kell kérnem — mondta csendesén. — Néha nem tudok uralkodni magamon. Vannak emlékek, amelyektől lehetetlen szabadulni.

És akadozva beszélni kezdett. Hogy ő a polgári életben fogtechnikus, sohasem is akart más lenni. Aztán katonaság. Az SS-hez osztották be. Gestapo. Sicherheitspolizei... Egy orosz város, ötven méter hosszú, három méter mély gödör, előtte száz és száz sápadt ember, lengyelek, ukránok, oroszok, zsidók. Be kellett feküdniök élve a sírba... Élve és szorosan egymás mellé. És nekik géppisztollyal kivégezni őket. Aztán a

következő élő sor a halottakra, haldoklókra. És újabb géppuska sorozat. Négy sor halott egymás felett.

— Ja... Das war schrecklich! A szag! A vér! Es geht nicht weiter. Félreálltunk. Dann kommt ein Oberst... Sofort weiter! Ha félóra alatt nem végzünk valamennyivel, minket végeztet ki. Ja. Négy sor halottra lefeküdt az ötödik élő sor. Géppuska. Hatodik sor. Géppuska... Azóta rángatózik az arcom. Azóta iszom. Ja. Das war so... Und kommt vor, nem tudok uralkodni magamon. Ich bitte um Entschuldigung...

Nyult a pohár után.

Csend. Az asszonyok sápadtan ültek. Steiner Vili valahova a földre nézett. Ábris kiment.

Csend.

A tiszt körülnézett. Láta az arcokat. Lassan felállt. Vonásai rángatóztak. Arcán halálos fáradtság. És megértés...

— Um Entschuldigung... — mondta — Um Entschuldigung...

És csendesesen kiment.

A szobában mozdulatlanság.

Aztán Virágh a fejét felemelte. Hangjából mintha kísértetek szóltak volna.

— Ki fog ezért felelni?

Csend.

— Rettenetes! És ezekkel fognak minket együtt emlegetni!

XX.

Virágh ült az íróasztalnál, iratok, levelek, képek, könyvek között és szótlánul, sokáig nézett maga elé.

Elena aggódó szemmel figyelte a néma férfit. A némaság már harmadik napja tartott. Igen, szívem. Nem szívem. Köszönöm szívem. Három nap óta ez volt minden, amit hallott tőle. Most már nem tudta tovább elviselni.

— Tibor! — robbant a hang belőle.

Virágh lassan felemelte a fejét, ránézett.

— Tessék szívem?

— Menjünk el innen!

A férfi arca riadtan megrándult.

— Menjünk el innen? Hova menjünk?

— Haza!

Csendes hang:

— Itthon vagyunk, Elena!

— Nem vagyunk itthon!

Virágh döbbenten nézte.

— Hát... Hol vagyunk otthon?

— Erdélyben! Menjünk haza!

Virágh Tibor feje lassan lehajlott.

Elena lázasan beszélt:

— Míg oda voltál hárman is jöttek. Hogy szeretnék megvenni a gyárat! Add el! Én sohasem szoltam bele a dolgaidba, akármit akartál, egyetlen ellenvetés nélkül álltam melletted. Tudom, nem érdem. Most én kérlek, add el a gyárat és menjünk innen. Menjünk Erdélybe. Veszünk egy kis házat valahol a hegyek között és nem kell senki! Csak te, csak én! Ha akarod, nem bánom, csinálsz egy kis fakitermelő vállalatot, vagy mit tudom én! De most már azt akarom, hogy végre az enyém légy, csak az enyém!

Virágh Tibor keze kinyult az asszonyé után.

— Elena! Neked nem fog hiányozni a város, a mozgalmas élet, a társaság, a...

— Semmi sem fog hiányozni, ha te megvagy.

Felállt. Az ura is. Átölelte, magához húzta ezt a még mindig gyönyörű asszonyt. Hosszan a szemébe nézett, aztán azt mondta:

— Te még mindig így szeretsz engem?

— Egyre jobban, Tibor! Sohasé éreztem jobban, hogy eny nyire hozzád tartozom. És most már nem adlak oda! Senki-nek és semminek! Egészen magamnak akarlak! Elég volt az örökös kötelességből, a nagy célokból, hazug romantikából, elég volt a politikából, elég volt ebből az ámokfutásból, amivel egy vélt régi bűnt akartál jóvátenni. Nem volt bűnöd! Jót akartál! Komisszágot, ütetést kaptál érte! Elég volt mindenkiből! Ami hátra van, azt akarom, hogy a kettőnké legyen, csak kettőnké!

Virágh szeme lecsukódott.

— Fáradt vagyok, Elena. Nagyon fáradt! Félek, ahhoz is, hogy új életet kezdjek! És ahhoz is, hogy te megtalálhassad bennem a régi Virágh Tibort. Nagyon öreg lettem.

Elena mosolyogva rázta a fejét.

— Nem vagy öreg, Tibor. Ez a fáradtság el fog mulni! Menjünk haza! Magunknak élni! Meglátod, szép lesz megint!

Virágh nézte.

— Te hiszed, hogy lehet még szép?

— Tudom!

— Hát... jó, Elena. Ugy lesz, ahogyan te akarsz. Hazamegyünk. De csak akkor, amikor itt mindent likvidáltam. Megígérem, hogy igyekszem a leggyorsabban elvégezni. És aztán ide soha többé! Nem tudom, mikor lesz, holnap vagy egy hét múlva, de amikor felülünk a vonatra, az végleges utazás lesz. Itt nekem tovább nincs keresnivalóm.

*

A budapesti érdekeltségek likvidálása pontosan három hétig tartott. Már elérkezett az a periódus, amikor a pénz nem számít s az alkudozás nevetséges. Ugyan kérem, félmillióval több vagy kevesebb! Mikor mindent aláírt és közel négy esztendei munkájának pénzértékét maga elé öntötte, megdöbbenően látta, hogy másodszor is gazdag ember lett. S ezúttal csakugyan félkézzel, hiszen a gyár szinte magától ment. Ez a vagyon megsemmisítette azt, amit Ausztráliában hagyott. Papiros volt. De milliós számot mutatott az összeadás.

A lakásból nem sok gondot csináltak. Steiner Viliék bútorait vették át, idegenek maradtak, nem kellettek. Odaadott mindent annyiért, amennyit kínáltak érte és augusztus közepén hat nagy bőrönddel kimentek a keleti pályaudvarra.

Virágh Tibor ezen a nyári alkonyaton feleségével együtt úgy utazott ki a városból, hogy ott hagyott minden nagy törekedést, minden küzdelmet, mert úgy érezte minden hiábavaló.

Most egyelőre Kolozsvárig. Ott leteszik a podgyászokat, csak éppen egy kis turistaholmit visznek magukkal. És megkeresik azt a hegyoldalt, vagy folyó völgyet, melynek oldalán olyan házacskák állnak, amelyikről úgy fogják érezni, hogy békés és szép lenne az élet benne.

A gyors rohogott velük. Ők ültek az ablak mellett egymás kezét fogva.

Aztán a férfi egyszerre azt érezte, hogy Elena szép feje a vállára hajlik.

— Tibor! Én olyan boldog vagyok! Mintha... most kezdenénk!

Ez a két hét olyan volt, mint egy lelkifürdő, mely minden szennyet kimos.

Az első felszabadult léleketet akkor vette Virágh Tibor, amikor Dés vidéke tűnt fel a láthatáron. Autójuk egyenletesen falta a kilométereket, ragyogó reggeli napsütésben jóleső szél súrolta bőrüket s ők nekitámaszkodva a kényelmes ülésnek, kitágult tüdővel szívták magukba a megejtően békés képet. Minden különösebb útirány nélkül indultak el Kolozsvárról. Mennek amíg jól esik, megállnak, ahol úgy érzik, hogy itt jó lenne kicsit pihenni, aztán mennek tovább, míg szemükbe nem ötlük az a kép, amelyről úgy képzelik, hogy jól esne mindörökre itt maradni.

Désen fél órát üldögéltek az ősi templom alatt húzódó öreg terecske kávéházának terraszán, kitűnő étvággal tíz-órait ettek, pohár sört ittak meg hozzá, aztán mentek tovább. Tizenkét óra tájban Szalárd előtt állottak meg egy kis vadász háznál. De ez még nem volt igazi. Két órával később Lomás előtt jártak. Az úton fiatalembereket láttak honvéd sipkában, munkaszerszámokkal.

Virágh megállította a kocsit.

— Kik vagytok, fiam?

A fiatalember unottan, undorral lökte oda:

— Főiskolás munkásszázad.

— Szóval egyetemi hallgatók! Tudom már! Mit csináltak itt?

Ugyanaz az unott undor:

— Erődöket építünk — aztán egy gúnyos grimasz. — Mi tartjuk fel az oroszokat!

Köszönés nélkül mászott tovább.

Virágh Tibor indított. Az autó már szaladt megint. Ő ült a kocsi sarkában.

Az autó rohant, jobbra, balra már hegyek emelkedtek, ragyogtak a napsütésben.

Orrukat fenyőillat csapta meg. Lassan elmosódott a rossz kép. Maga is segített hozzá.

— Nem érdekel! — bízatta magát. — Nem érdekelnek sem az apák, sem a fiak! Nem érdekelnek.

— Tibor — hallotta Elena felsikoltó hangját. — Oda nézz!

A hegyoldalban fenyőszálak ezrei között apró kis ház. Mintha mesés könyvből vágták volna ki ollóval.

Székpatakon ebédeltek. Aztán este hét órakor érkeztek a Borszék fürdőhöz vezető serpentinig.

Különös, de eddig egyiküknek sem jutott eszébe, hogy itt, egyik borszéki szállodában volt az első éjszakájuk. Itt hajtott a magány először egymás karjába két didergő embert.

Most, amikor egyszercsak előttük volt a szerpentin, melyen közös szánkó csilingelt velük a fehér havon, havas fenyők között, szinte ugyanabban a pillanatban eszméltek rá, ugyanabban a pillanatban fordult a fejük egymás felé. És mindkettőjük szeme csillogott az emiékezés meleg mosolya fölött.

Virágh karja kinyult Elena dereka mögé és gyengéden magához vonta.

— Te! Milyen szép volt! — hangja egyre forróbb lett. — Éjszaka, apró kis szálló, két egymásba nyíló szoba, két csésze tea, valami rózsaszín köd, egyre pirosabbá válik és...

Virágh Elena keze után nyult.

— Megbántad?

Elena felkapta a fejét, nagy meleg szemének tekintete az uráéba mélyedt.

— Nem, nem! Ha te nem bántad meg, én...

Virágh Tibor szótlanul magához vonta.

Az autó pedig egyetlen húzással kapaszkodott felfelé a szerpentinén, holdfényben fürdő fenyőfák között a hegytető felé.

Nagysokára szólalt meg Virágh.

— Szegény Nikodémusz!

— Ki az?

— Ismerted! Ott volt a gyárban nálam. Tanárom volt.

— Miért szegény?

— Valamikor nagyon régen, még kisdiák voltam, ő is éppen így találkozott az álommal. Mint én idefönt. És ő is karácsonykor. Nem is tudom, hogy amikor én is éppen karácsonykor indultam el ide, nem az ő emléke dolgozott-e bennem a tudat alatt. De nála ez a találkozás az álommal csakugyan egyetlen éjszakáig tartott. Soha többé nem látta. Mindazóta ennek az egyetlen éjszakának az emlékéből él — hallgatott. — Nézd milyen szép ez a kanyarodó! Látod, ott már látszanak a házak!

Igen, már ott látszottak a villácskák, a nagyszálló s egyszerre csak kocsijuk átsurrant a székelykapun, a kis bolt mellett, ahol egyszer régen, fenyőből faragott szöges turista-

botot vásárolt magának, hogy a fenyők magányában idézze maga elé annak a kábult, szép éjszakának az emlékét.

Egy pillanatig gondolt rá, hogy a kocsit ahhoz a régi kis szállodához irányítja, de mégsem tette. Nekik nem kell a multat idézni, hogy érezzék egymást.

Most is csak egyetlen éjszakát töltöttek Borszáken. Másnap reggel mentek tovább. Recefalva felé menet megnézték a tölgyesi szorost. A határsorompónál ott állt a honvéd, néhány lépéssel odébb ott állt a román is. Mind a kettővel beszéltek. A honvéd tudott románul, a román tudott magyarul. Végtelen békességet leheltek a hegyek, a fák, a nap és saját lelkiük is.

Aztán tovább.

— A békási szorost szeretném megmutatni neked! — mondta Virágh. — Oda kell menni, ha az ember érezni akarja kicsiségét. A világ legszebb, legfélelmetesebb látványa.

Elena nem járt erre. Gyergyószentmiklósig nem sokat mutatott a táj. De nem hiányzott. Olyan nyugalom, békesség volt bennük, amilyent a hosszú-hosszú évek óta nem éreztek. Sohasem Ausztráliában, a legnagyobb sikerek idején sem, soha Magyarországon, mióta visszajöttek.

Elmerültek a jelen békéjében és felszabadultan idézték a multat. Az első napot Sidneyben, azt a furcsa kis vasutat Perthben, amelyik Meridonba vitte őket.

— Emlékszel? Fával fütötték, mint egy kis kályhát. Időnként a kis gőzös megállt, a kalauz és a fűtő leugrott, az út mellett fát vágott, megrakta jól a mozdony hasát s az pöfögött tovább. És Meridon!

— És a scrub! A végtelen ősbozót! Hogyan féltem tőle az első időben! A kenguruk! Mintha emberek lettek volna!

Olyan rettentő messze volt minden innen Gyergyószentmiklóstól, mégis milyen közel volt ott. Virágh Tibor egy pillanatra sem tudott szabadulni tőle. Gyergyó, Csík, Háromszék, a Maros völgye. — Istenem — a Maros! Hogyan kergette volna magától, mennyire igyekezett mindettől szabadulni és egészen ausztráliaivá válni. Nem ment. Ez az, amit nem lehet. Hogyan is volt ott a Fülöp-szigeteken, Manilában a találkozás azzal a Kovacsevics nevű pesti zsidóval, aki csak beállított hozzá, mert a portásnál meghallotta a magyar nevét? Milyen szédülten állt ott, ahogyan dadogott:

— Nem értem... én mindig üzletember voltam. Adok-veszek. Nem ismertem más határt, csak vámhatárt, Trianon

csak új üzleti lehetőségeket jelentett új állásokkal... És most megőrülök! Csak egyetlen estére a Margitsziget, a korzó, csak egy pillanatra az Andrássy-út! Ūram, mint egy fél-őrült járok néha a szobámban és idézem magamban az Andrássy-út üzleteit, ahogyan egymás után következtek!

Igen. Ez az, amitől nem lehet szabadulni.

Megérkeztek Szentmiklóásra. A Szilágyi étteremben ebédelték és ebéd után indultak a Békás-szoros felé.

Most valósággal izgalomban volt Virágh Tibor. Mint amikor az apa először mutat színházat, csodát a gyerekének.

Állandóan beszélt, Elena kezét fogta s ahogyan az autó a gigantikus szerpentinén kapaszkodott felfelé, egyik oldalon égignyúló hegyóriásokkal, középen az egyre mélyülő völgygel, úgy nőtt az izgalom is. A látvány már itt léleketelállító volt. Elena tágranyilt szemmel itta magába a szépségeket, aztán egyszerre egy elragadtatott sikoltás:

A Gyilkostó.

Virágh lelassította a kocsi iramát, hogy Elena a fürdőtelep komor szépségének minden részletét magába ihasssa. Az apró villákat, fenyőházakat, a tóból kiálló facsonkok fekete pompáját, a fürdővendégek lassú, nyugalmas lépéseit.

Aztán a fürdőtelep lassan elmaradt mögöttük, emelkedni kezdtek az egyre kopárabbá váló sziklák s egyszer csak ott volt előttük a híres Oltárkő komor tömege és a szoros végtelen csendje. Óriásország a törpék előtt.

Kiszálltak a kocsiból. Elena szinte megfélemlítve állt itt a természet nyomasztó arányai között.

Egyetlen szó sem esett közöttük. Csak elindultak gyalog, ketten a határ felé. Szikrázó nap, csörgedező patak kísérte őket. Sokáig mentek egymás mellett szótlánul. Virágh elszámította magát, úgy emlékezett, hogy közelebb van a határ. De közben még falu volt, apró román falu. Elfáradtak. A patakban két szép román menyecske ruhát sulykolt. Ők a parton leültek a kövekre, nézték őket. A menyecskék reájuk mosolyogtak.

Virágh románul megszólította az asszonyokat. Felcsillant a szemük, készséggel válaszoltak. Aztán lassan fehérfejú, hosszú hajú öreg román paraszt jött feléjük, barátságosan megbillentette szalmakalapját, majd egy fiatalabb férfit is odaintett.

Csendesen beszélgettek. Lassan hintáztak az egyszerű mondatokban.

— Milyen dolguk van?

Köszönik, csak megvannak. A háborúnak vége lehetne már.

Barátságban élnek-e a magyarokkal?

Nincs nekik semmi bajuk egymással. Már az ükapáik is együtt éltek.

— Paraszt, paraszt! — mondta az öreg. — Akár magyar, akár román.

Hát mikor volt jobb?

Legyintett a fiatalabb.

— Akkor is sok volt az adó, most se lett kevesebb.

Volt-e azért valami bántódásuk, mert románok?

— Nem, amiatt nem volt, nem lehet mondani! Dehát a csendőr meg a notár mindig kiabál, akár magyar, akár román. Több lehetne a petróleum. Román időkben mindig kaptak.

— Hát a háború?

A fiatalabb férfi válla megint megrándult.

— Urak dolga, a szegény nép csak megszenvedi.

És megint az örök mottó:

— Akár magyar, akár román... Egymással nem volna nekünk semmi bajunk. Jó emberek a magyarok. S a román is jó nép.

Vagy tíz lépéssel odébb fahíd ivelt át a vízen. Három-négy honvédsapkás, civilruhás legény jött át rajta, cigazettázva ott mentek át a hátuk mögött, hallották a beszédjüket. Virágh Tibor most már megismerte őket. Erődépítő munkaszolgálatos főiskolások.

Zsebetett kézzel mentek, rugdalták a kavicsokat.

— Barátom, — hallotta az egyiket — csak egyszer megint otthon legyek. Ugy elfelejtem itt ezt az erődépítést, mintha sose csináltam volna! Erődépítés! Sok hasznát fogják venni annak az erődnek, amit én építék!

Virágh Tibor lassan utánuk fordult, aztán nehezen felkelt.

Elena is felállt, mosolyogva még néhány szót beszélgetett a románokkal, aztán pénzt adott az öregnek. Az hevesen bólogatott és meg akarta a kezét csókolni.

Beszálltak az autóba.

— Talán — mondta Tibor — talán most már ne is menjünk a határ felé.

Ha jól megyünk, estére beérhetnénk Tusnádfürdőre!

*

Tusnádfürdön megragadtak. Elena úgy gyönyörködött benne, hogy Tibor egyik kis villában azonnal szobát bérelt. Innen rándultak ki az Anna tóra, egyszer Szeredába és a közeli falvakba.

Sokszor csak úgy gyalogosan. Ilyenkor egy-egy faluban leültek valamelyik székelykapu mellett a padra, székely gyerekek, szálegyenes férfiak, asszonyok közé és beszélgettek velük.

Elena most már elég jól tudott magyarul, hogy élvezhette az ízes beszédüket, csavaros észjárásukat. Csak az volt nehéz, amíg végre megszólaltak. Az úriforma ember láttán megfagyott a szavuk. Lassan-lassan engedtek fel, mikor látták, hogy ezek semmit sem akarnak tőlük.

— Ne es tesség csodálkozni — mondta az egyik — fél a székely az úrfélétől.

— Aztán miért?

— Ritkán jó tőle valami jó. S az ember begubózik. Mint a tüskésdisznó. Hogy örültünk, mikor jöttek! Fenyőket vágunk az erdőben, kiraktuk vele az utat Kökösig. Éjjel-nappal ászlót eszkábáltunk, piros-fehér-zöldet. Pedig ugyan jól kiösmertük már magunk a románokkal. Az ember tudta kinek, mit, hogy dolgát elintézzé. Lehetett beszélni velek, kiösmertük, kit mivel faggyúzzon az ember. S lám a nagy örömből, anyamagyarokból mi maradt minékünk? Bizony csak a csendőr s a jedző úr hozzá! Mi a nagy különbség? Hogy elébb notárnak kellett hívnunk, most pedig jedzőnek? Mi pedig maradtunk a nagy szegénységben ennek is, annak is ugyanúgy parasztnak. Azt gondoltuk, mikor jöttek, hogy a földet most majd nekünk adják. Aztán ki kapta meg? Biz a régi urak! Nékik adták vissza! Minket kisémmiztek.

Virágh hallgatott.

Elena pedig csendes tapintattal a gyerekekkel kezdett játszani, majd ügyesen ízes mesélésbe vitte a székelyeket. Amíg csak az urát meg nem neveltették.

Azután belékarolt és elindultak hazafelé Tusnádra.

Két vagy három napig vendégük volt Maroshévízről. Egy fakitermelési vállalat megbízottja, kivel Virágh átvételről tár-

gyalt. A telep valahol Maroshévíz alatt állott s nem messze tőle a hegyoldalban, kilátással a Marosra szép faház, négy szoba, minden szükségessel. Ahol ellakhatnak. Fényképeket is hozott róla.

A házról is, meg a látásról is, ami a házból nyilott.

Nappal, amíg a számoszlopokat nézték, szerződéseket tárgyaltak, Elena fogtá turistabotját és nagy sétákat tett a fürdőt övező erdőkben. Este, mikor egyedül maradtak, a képet nézegették. A ház külsejéről, a ház belsejéről.

Virághnak tetszett. Elenának is.

De mielőtt megveszik, látni szeretne volna.

— Innen már nem szeretnék tovább menni! — mondta.
— Ahova most megyünk, ott akarok végleg maradni.

Ugy is határoztak. Augusztus végéig maradnak Tusnádon, akkor átmennek Hévízre, megnézik a házat, a telepet. S ha megfelel, alá is írják a szerződést.

Amíg pedig átalakítják a házat, felmennek Borszékre vagy vissza Tusnádra.

*

Valami különös őszi bája volt ezévből az augusztusi Tusnádnak. Nem az időjárás idézte elő, hiszen ragyogó, szikrázó napsütés volt szinte szakadatlan. De valahogyan szeptemberi volt a hangulat. Amolyan megejtő csendű Vénasszonyok-nyara szagú. A háború idézte elő. A szorosokban erődítési munkálatok folytak, a közönség a nehéz utazási viszonyokat is érezte, kevés volt a fürdővendég. Lassú járású, csendes emberek sétálgattak az utakon, fenyvesekből kikandikáló villácskákban. Az étteremben is alig néhányan ültek, valamilyen ismeretlen egymás arcát habár személyes érintkezés nem volt közöttük, az asszonyok már mosolyogva bólintottak egymásnak, a férfiak megemelték kalapjukat, ha találkoztak.

Augusztus második felében, éppen a szentistvánt megelőző estén, vacsora közben arra lettek figyelmesek, hogy szokatlan hangossággal nyílik az ajtó, idegen társaság tódul be. Heten-nyolcan lehettek, katonák és polgári személyek vegyesen.

Csak akkor tűnt fel, hogy egyik oldal hosszában, ahol eddig egy úr és két fiatalasszony ült, hosszú asztalt terítettek. A betódulók élén egy fiatal százados azonnal odasietett, az egyik asszonyt megcsókolta, a másikat és az urát melegen üdvözölte, majd zajos, kedélyes bemutatások következtek.

Mindezt csak valami fátyolon át látták, mert éppen a megvásárolandó fatelepről s a hozzátartozó házról beszélgettek.

Egyszerre csak azt hallják, hogy valaki odaköszön és megáll az asztaluk előtt:

— Szervusz, Tibor!

Virágh meglepetten nézett fel. Meglepetése még nagyobb lett, amikor üdvözlőjét felismerte. Egyik képviselőtársa volt, akit a márciusi események után — pártja uralomra kerülve — államtitkári székbe jültetett.

Virágh Tibor k nyszeredetten állt fel.

— Szervusz, Miklós! — az államtitkárt bemutatta feleségének. — Mi szél hozott erre?

— Miniszterközi bizottság! Az erődépítő főiskolás munkatáborokat látogatjuk!

Az államtitkár néhány mondat után visszaült asztalához, de azzal, hogy nagyon örülne, ha vacsora után beszélgethethetnének. Virágh szabadkozott, hogy korán szoktak lefeküdni, pihennie kell, de az államtitkár segítséget hívott s rövidesen egy igen rokonszenves ezredes könyörgött a »szépasszony-nak«, majd egyik székely város gyógyszerésze csillogtatta meg a kissé vidékies rajongás szavait. Nem tudtak kitérni. Az asztalokat összetolták, a két fiatal asszony csodálattal nézte Elenát, az urak pedig egymást multák felül az udvarlásban.

Virágh kicsit bizonytalanul érezte magát. Nem értette ezt a kitoró örömet, ezt a ragaszkodást, hogy ennek a kormánynak az államtitkára éppen őt keresi ennyire, aki most került ki a gestapo fogságából.

Az egyik fiatalasszony, a százados felesége volt, a másik egy békéscsabai hölgy, ki az urával pihent itt. Elena mellett a nála jóval fiatalabb asszonyok is háttérbe szorultak, de ő igen kedvesen és tapintatosan úgy irányította a társalgást, hogy ezt ne érezzék és ők is állandóan szerepet játszanak a társalgásban. Ebből önként adódott, hogy az államtitkár — akinek hivatali állásánál fogva kellett volna a középpontban ragyogni — kikapcsolódott és nyugodtan tudott Virágh Tiborral beszélgetni. Feléje fordult és halkan azt mondta:

— Mostanában, mióta jobban belátok a dolgok mögé, sokat gondolok rád és az első beszédedre! A többire is! Eleinte csak félttem tőle, hogy neked lesz igazad. Most már majdnem bizonyos vagyok benne.

Virágh hallgatott.

— Nagyon megköszöném Tibor, ha velem jönnél!

Virágh csodálkozva nézett rá.

— Budapestre?

— Ez sajnos, ma lehetetlen. De erre a körútra. Bőségesen van hely az autóinkban, a nagyságos asszonyt boldogan látná vendégül az ezredes, te meg hozzám ülnél.

Virágh szabadkozott. Szeretne szabadulni a politikától, ma az ő személye nem aktuális. Aztán az államtitkárnak sem használna, ha híre menne, hogy éppen vele és ilyen szoros barátságban.

— Végül, hogy őszinte legyek: nem szeretném, ha valaki azt hihetné, hogy én bármilyen szerepet vállaltam!

De az ezredes már ugyanilyen irányban gyurta Elenát és Elenának tetszett a gondolat. Nagyon kedves kirándulás lenne.

Igy történt, hogy három napig autón járták a szorosokat.

Ez a három nap nem nélkülözte a szépségeket, de egyben azokat az élményeket sem, melyek egyre csendesebbé tették megint Virágh Tibort.

Már a bevezetés is meghökkentette kicsit.

— Ez a tábor, amit ma látogatunk meg — mondta az államtitkár — tulajdonképpen büntető tábor. Rengeteg panasz érkezett Pestre. Katonák a főiskolásokra panaszkodnak, a diákok pedig egyik kétségbeesett levelet a másik után írják haza. Most ez a vegyes bizottság utána néz, hol a hiba. Félek, hogy bőségesen találunk mind a két oldalon.

A tábor egy kis forrás mellett állott.

Mielőtt megérkeztek, az államtitkár levelet húzott elő a zsebéből.

— Olvasd el, egyik fiú írta a szüleinek. Nagybátyja hozta hozzám. Képviselő.

Virágh elolvasta.

— Elképesztő!

A levélben a diák azt írta szüleinek, hogy egy kegyetlen, bestiális tiszt a parancsnokuk, aki őt kiköttette. Mikor néhány perc múlva a szenvedéstől elájult, egy rocska vízzel nyakonöntette és magához térése után újra kiköttette. Ezt háromszor ismételte meg vele.

— Hát ezt a tiszt urat — mondta az államtitkár — én

most méltó helyére fogom eljuttatni! Ha jól emlékszem Szánthó a neve. Nem?

— De igen.

— Megérkeztek.

Az autók fékeztek s a forrás fölött lerakott kis palló felől katonai egyenruhában egy totyakos öreg úr igyekezett feléjük szuszogva. Rövidesen látták a rendfokozatát is. Egy öreg tartalékos százados. Közelebb a hatvanhoz, mint az ötvenhez.

Zavartan elmotyogta a nevét és öreges előzékenységgel invitálta az urakat a tábor felé.

Most, hogy a kocsiban a levelet újra elolvasta, az államtitkár felpaprikázódott.

— Igen különös jelentéseket kaptam a tábor felől, százados úr!

Az öreg úr gyámoltalanul, ijedten nézett rá.

— Miért nem jelent meg a bizottság fogadására a tábor parancsnoka is?

Az öreg százados egyre zavartabb lett.

— Kérem... hiszen itt vagyok! Már egy órája várok a bejáratnál.

Az államtitkár meglepetten megállt.

— Százados úr a parancsnok?

— Igen.

— Hét akkor micsoda itt Szánthó százados?

— Én vagyok az... volt szerencsém bemutatkozni, de talán nem elég hangosan és...

Virágh is döbbsenten nézett rá.

— Ön Szánthó százados!

— Igen, kérem.

Szegény egyenruhába bujtatott gyámoltalan öreg ember szinte remegett az izgalomtól.

— Nem értem! — nézett az államtitkár előbb Virághra, aztán a századosra. Zsebéből előhúzta a levelet, belenézett. — Százados úr táborában van Horváth Zoltán joghallgató?

Az öreg úr még nagyobb zavarba jött.

— Bocsánatot kérek, sajnos valamennyi fiút névszerint nem ismerhetem.

— De annak a nevére csak emlékszik, akit egymás után vagy háromszor kiköttetett?

Az öreg százados egy pillanatig egyszerűen nem tudott szólni.

— Hogy... mit csináltam én kérem? Kiköttettem valakit?

— Igen. Horváth Zoltán joghallgatót!

— Dehát... — csattant fel végre erélyesen az eddig tétován tipródó ember. — Ki meri ezt állítani? Ebből egy árva szó sem igaz! — hirtelen széttárta két karját, egy cseppet sem katonásan. — Tessék megnézni engem! Harmincöt éve ülök a Kereskedelmi Bank könyvelői asztala mellett, hát úgy festek én, mint ,aki embereket köttet ki?

Az államtitkár pipacsvörös lett.

— Bocsásson meg, százados úr. Majd később visszatérünk rá, de Horváth Zoltán joghallgató úr jelenlétében!

Perceken belül kiderült, hogy a joghallgató úr hazudott. Nem abból derült ki, hogy ezt beismerte, hiszen az is elképzelhető, ha valaki megfélemlítve vall. De kiderült a többi fiú döbbsent pillantásából ahogyan reá nézett.

Virágh Tibor némán nézte ezt a húsz éves kamaszt. Nem is látszott rajta, mintha sajnálná, amit csinált.

— Pénzt akartam kapni hazulról — mondta. — Ha sajnálják az embert, inkább küldenek.

Megdöbbsentő volt. Szegény öreg százados reszketett az őszinte felháborodástól.

— Mi a maga apja? — kérdezte az államtitkár.

— Telekkönyvvezető.

— Ugy. Telekkönyvvezető. Havi négyszáznyolcvan, vagy ötszázhusz pengővel. Ami megélhetésre is kevés, de amiből az édesapja magát még iskoláztatja is. Egyetemre íratja be. S maga ebből a nyomorúságos kis pénzből még lop is! És ilyen felháborító hazugsággal. Megérdemelné, hogy kikössék! — a kíséretében lévő ezredeshez fordult. — Kérem ezredes úr, azonnal szereljék le. Takarodjék innen! Legalább a többit ne fertőzze!

Sarkon fordult és indult vissza az autójához.

Az úton sokáig hallgatott. Virágh Tibor is. Aztán csendesen azt mondta:

— Baj van, Tibor!

— Baj...

— Gennyes az egész középosztály. A genny szétmarta a gerincét és az erkölcsi érzékét is.

És mintha zsilipek nyíltak volna meg benne, most egyszerre kifolyt belőle a csalódottság, a keserűség...

Virágh Tibor egyre nagyobb részvétellel ült mellette. Mindig azt hitte, hogy ez az ember konjunkturából csatlakozott azokhoz, akik most államtitkári székbe ültették. Ezen az úton meggyőződött róla, hogy tévedett. Ez az ember hitt azokban a gondolatokban, elképzelésekben, melyeket pártja hirdetett. És most eszmélt rá, hogy tévedett. Most már értette, miért kapaszkodott úgy beléje, mikor Tusnádon megpillantotta. Ez az ember büntudat alatt görnyedt és gyónni akart. A gyóntató, feloldozó és utat mutató papot kereste benne.

Délben a gyógyszerész vendégei voltak ebédre. Városa a tábortól alig egy órányira feküdt.

Csibeleves.

Pisztráng.

Libasült és ropogósra sütött malac.

Töltöttkáposzta.

Almás és káposztás rétes.

Vargabéles. És csokoládé torta, valódi csokoládéból.

Ilyen bor, olyan bor, amolyan bor.

Utána fenyővíz, pálinka és megint fenyővíz.

És közben állandóan a gyógyszerész:

— Kérlek, az urak így meg úgy, hogy miért csatlakoztam Imrédyhez, miért vállaltam az itteni szervezet elnökségét! Hát azért, mert az az egyetlen puritán, párt és én is puritán vagyok! Minden a nemzet, az egyén semmi!

Hömpölyögtek belőle a szavak.

Aztán Virágh Tibor elkapott néhány halkabb mondatot is. A gyógyszerészné mondta az államtitkárnak.

— Ugye a patikánk regále jogú. És az én nevemen áll. Nem volna semmi akadály, hogy valamelyik jobb pesti zsidó patikát az uram kapja meg.

Hát igen. A patikus »puritán«. Az üzleti ügyeket majd az asszony elintézi...

Egyik helybeli előkelőség hangját hallotta, amint nagyhangon magyarázta:

— Én barátom, megvettem a könyvüket. Ugye erdélyi magyar írók, mi egymás, megveszi az ember! Ugy ahogy hozták, betettem őket a szekrénybe. Egyetlenegyem sem olvastam. Hát van nekem időm arra? Délelőtt a dolgom után jártam, ebéd után alszik egyet az ember, ötre kicsit felmegy a

kaszinóba, aztán haza vacsorázni. Az ember még egy-két órát elkártyázik és vége is a napnak. De különben is, reális embernek minek a regény, minek az írott malaszt? No, — megemelte a poharat — a szépasszonyok egészségére, szervusztok urak!

Már útban voltak haza Tusnád felé, még mindig az utolsó két szó csengett a fülébe:

— Szervusztok, urak!

Igen, »szervusztok, urak«! Szervusz te egész kétségbeejtő középosztály! Puritán patikusoddal, aki az üzletért felelőségét küldi csatasorba, ifjúságoddal, mely kikötést hazudik, hogy a papa nyomorúságos négyszázhatvan pengőjéből még ötvenet kicsikarjon, »szervusztok, urak«, akik büszkélkedve veritek a melleteket, hogy könyvet nem olvastok, akik saját nagyságtoktól nem látjátok a kicsiségteket és szemellenzős, frázisokba fuló világszemléletekkel ott akarjátok folytatni az életét, ahol II. József császár akarta abbahagyatni az őseitekkel. Az a II. József császár, akit ezért tankönyveitekben le kalaposkírályoztok, a »nemzet« ellenségének bélyegezték, pedig csak a te világszemléletek, előjogaitok ellensége volt. És úgy gondolta, hogy azé legyen a kenyér, aki megdolgozik érte. »Szervusztok, urak« s ha csak nektek volna szervusz, az baj sem volna! De ti magatokkal rángatjátok a mélybe ezt az országot! Miközben zsidóztok, textilnagykereskedői stallumokat szereztek és a melleteket veritek, hogy milyen nagy hazafiak vagytok!

Egyszerre az államtitkár hangját hallotta:

— Te! Mi lesz ezzel az országgal?

Virágh hallgatott. Azt akarta mondani:

— Majd a nép!

De nem mondta ki.

Félt, hogy ebben is csalódní fog. Már látva látta, hogy a sokszor becsapott paraszt csak egy ellenséget ismer. A nadrágos embert, akitől semmit sem kap, de aki mindig akar tőle valamit. És mindegy már neki, hogy ez a nadrágos ember magyar, cseh, román, vagy akár micsoda... Úr, aki iránt gyógyíthatatlanul bizalmatlan, mert jön, ilyen vagy olyan csendőrt hoz és elveszi pénzét. Hogy ezt milyen nyelven teszi, a paraszt számára már nem is fontos. „Az úr az úr”. Már tudomásul vette. S fásultan húzza az igát. Lehet remélni, hogy meggörcbült gerince, mely pedig olyan délcegen, büszkén tudta

tartani míg fiatal volt, valaha még kiegyenesedik? Emberfeletti jósága, mely úgy kiteljesedett Varga Ábrisban, már kezd mindenmindegyé tompulni, józan esze furfanggá torzul a védekezésben, kedves humora pedig keserűvé válik...

Ha Elena nem élvezte volna annyira ezt az autótúrát, másnap már nem ment volna velük. Annál kevésbé, mert az államtitkár kezébe adta a jelentést, melyet kivizsgálni akart. A Szent István-i program alapja ez a levél volt:

„A gyergyótölgyesi egyetemi munkatáborban honvédelmi munkára behívott fiam meglátogatása alkalmával részben személyes tapasztalataim, részben az egyetemi hallgatók elbeszélése alapján kötelességszerűen a következőket jelentem: Az erődítési munkára kiküldött 170 fő részére az első hetekben 25, jelenleg 70 ásó áll rendelkezésre. Sziklatalajba való árok vájásához robbanó anyagot nem kapnak, csákánnyal próbálkoznak, minek eredménye az, hogy a csákányok eltörnek, de az erődmű nem halad. Az egyetemi hallgatók érzése az, hogy nem hazafias munkát végeznek, hanem büntetésből internáló táborban vannak. Egy hallgató mellhártyagyulladásban megbetegedett, két hétig így feküdt elhelyezési körletében egy pajtában, csak ezután került kórházba, ahol az orvos felmentését javasolta. A csoportparancsnoka azonban nem járult hozzá. Úgy érzik, hogy velük senki sem törődik és ezért a legnagyobb bizonytalanság vett rajtuk erőt. Sürgős intézkedésre van szükség, mert az ifjúságban ellenszenv keletkezett a katonai szolgálat iránt.

Ezt a jelentést egy tényleges alezredes írta.

A harmadik napon még egy tábort látogattak meg, aztán este elbúcsúztak egymástól.

Az államtitkár nagyon csendes volt. Mikor megszoritotta Virágh kezét, azt mondta:

— Kár, Tibor!

Virágh értetlenül nézett rá.

— Mi kár?

— Hogy ott a képviselőházban mi vagyunk többségben... Nem ti.

A gyimesi szoros közelében voltak.

— Mielőtt hazamegyünk — kérdezte Virágh Elenát — ne nézzük meg? Egyórás kirándulás.

Nem akart ebben a hangulatban térni vissza Tusnádra. Félt, hogy szétrombolja azt a békességet, amit Tusnád jelentett számukra.

Elena szívesen vállalkozott a kirándulásra.

Hát szállást kerestek a kis faluban és elhatározták, hogy korán délelőtt indulnak el. Ebédet magukkal visznek, valahol a tetőn megpihennek és délután, mikor már a nap ereje csökken, kényelmesen lesétálnak.

Kicsit fáradtak voltak a három napos bumlizástól. Este a vendéglőből korán elindultak hazafelé. Gyönyörű, csillagos éjszaka borult föléljük. És végtelen csend.

Elena elgondolkozva ment az urába karolva.

— Milyen kedves emberek vagytok ti! — mondta — Eddig valahány magyar úrral találkoztam, mindannyi egyszerűen elbűvölő volt.

Virágh hallgatott. Azt szeretné volna mondani:

— Valami mást fedezz fel bennünk, Elena, ha örömet akarsz okozni.

De nem mondta ki.

XXI.

Feküdtek egymás mellett a kis tisztáson és néztek le a völgybe. Gyengéd koraőszi nap simogatta őket. Mélységes volt a csend.

Lent a lábuk alatt Csík-Szépvíz párázott. Fehér út indult ki belőle, mely mint ezüstös csík, csillogva kanyargott a Tekerő-hágó felé.

Valahol a hétszáz méteres magasságban maguk alatt látták a vámházat és a vesztegintézetet.

— Vesztegintézet... — ízlelgette a régies szót szájában Virágh Tibor.

Ott éri el Székelyföld Románia határát.

Feküdtek egymás mellett a kis tisztáson, nézték a Természet gigantikus és mégis megejtő pompáját, a Kerekhavast, a Bothavast, a gyimesi vám fölött a Tarhavast.

Milyen izes székely nevek.

Fenyves pompájuk megritkult az utolsó két évtizedben. Igen, a román időkben erre felé az erdőket nem nagyon kímélték, kicsit túlságosan is letarolták.

Nagyon mélyen, mintha csupa kis játék-ház volna, apró székelyfaluk.

Nevük hosszabb, mint a főutcájuk.

Csík-Gyimes-Felső-Lok.

Csík-Gyimes-Közép-Lok.

Csík-Gyimes-Bükk.

Békesség, olyan békesség volt körülöttük és bennük, mintha túl emberi göröngyökön, a felhők habos útjait járnák, útban a legfenségesebb szférák felé, ahol már emlékképen sem zavarhat földi tülekedés, földi zaj.

Feküdtek egymás mellett a kis tisztáson és néztek le a völgybe.

— Milyen szép ez... — mondta csendesen Elena —
Mintha mindig itt éltem volna. Olyan békés!

Virágh ránézett.

— Szereted a békét, édes?

Az asszony ránézett. Szemében nem volt könny, mégis azt kellett érezni benne.

— Olyan kevés részem volt belőle! Amíg fiatal voltam, magam hajszoltam az életet. Később az élet vette át az én tempómat. Ausztráliában, ott Meridonban, néha esténként amikor ültünk a hullámbádog verandán a csillagok alatt, valamit megéreztem a békességből. De aztán mindig jött valami. Hol külső, hol belső nyugtalanság. Kevés részem volt a nyugalomból, békességből. Pedig nagyon vágytam már rá. Békességben! És veled!

— Tulajdonképpen bocsánatot kell kérnem tőled Elena.

Az asszony értetlenül nézett rá.

— Bocsánatot, Tibor? Miért?

— Elrontottam az életedet! Nem, most ne szólj közbe, Elena, hagyd, hogy én beszéljek.

Egy pillanatig hallgatott.

— De talán nem én vagyok a hibás. Rosszkor születtem. Mikor először néztem szét a világban, a ferencjózsefi kort láttam magam körül. A hatalmasnak tudott monarchiát. Egy békekorszak kellős közepén éltünk. Olyan békekorban, amilyen előttünk talán egyetlen nemzedéknek sem jutott osztályrészül. A háború már csak hősi eposz volt és iskolai tanulmány. Ugy tudjuk, hogy a világ egyik nagyhatalmának vagyunk egyenlő jogú egyik fele. Az osztrák-magyar monarchia. Az istent kicsit a végtelen életű Ferenc Józseffel azonosítottuk, aki vigyáz reánk. Ma már tudjuk, hogy így is volt. A háború kitörését nem egyszer az ő személye távolította el felőlünk. Púsztán az a tény, hogy élt, volt és tisztelettel nézett fel rá az egész világ.

„Az öreg úr napjait nem szabad megkeseríteni”. Ebben a világban születtem. A határok stabiloknak, megváltoztathatatlanoknak tündek. A románok, szlovákok, szerbek, svábok mind „idegennyelvű magyarok” voltak, akik „védelmet és otthont keresve” bújtak „óvó” köpenyünk alá. Ebben a melegházi levegőben éltem az első éveimet. Aztán iskolába kerültem. Gyönyörű hősi történeteket tanultam. A föld isten kalapja és Magyarország a bokréta rajta. Körülbelül ez fejezi ki akkori világszemléletünket. Az isten is magyar volt. Hiszen a világnak nem volt nagyobb hőse Árpád vezérnél, a világ legbölcsebb uralkodója volt Szent István, a kereszténység legnagyobb bajnoka Szent László, Bécsét hódította meg Mátyás és nem a magyar Könyves Kálmán volt-e az, aki először mondta ki az igazságot, „boszorkányok pedig nincsenek”. Mohácsnál elbuktunk. De csak azért, mert a főurak pártoskodtak. Ez kettészakította az országot. Node harcolt-e bátrabban, dicsőségesebben nép a török ellen, mint mi? A sok dicső haditettől észre sem vettük a valóságot, hogy a török másfél évszázadig tartott leigázva bennünket. Harcolt-e a német császárok ellen dicsőségesebben a szabadságért más, mint Bocskay, Thököly, Rákóczi? Ki vette volna észre, hogy a zászlójukra írt szabadság néha csak egy osztály szabadság jogait jelentette. Nem a népét. És aztán a szabadságharc! Ezernyolcszáznegyvennyolc! Micsoda héroszai a világnak! A vörössipkások! A halálfejes légió! Bem apó! Damjanich! Mennyi győzelem. A győzelmektől alig vettük észre, hogy elbuktunk a harcban. De ha elbuktunk is, ez csak Görgey „árulásának” volt a következménye. Meg annak, hogy nemzetiségeink „hálátlanul hátba támadtak”. Így tudtuk, így láttuk. Így tanultuk.

Maga elé nézett, hallgatott.

— Aztán ezerkilencszáztizennyolcban egyszerre zuhant ránk a valóság. A megdönthetetlennek hitt monarchia részeire hullott, nemzetiségeink a mi testünket is szétszakították. S a megmaradt Magyarország önmagában forgácsolódott tovább. Csak egyben volt egységes: a szent sértődöttségben. S abban, hogy mindenki igazságtalannak érezte a békét. Sajnos a szemeken itt is, ott is rajta volt még a régi szemlélet. Mi még mindig szlovák meg románnyelvű magyarokról beszéltünk. Nem akartuk tudomásul venni, hogy azok szlovákok és románok. Akik mögött önálló, független, fajtestvéreikből álló ország áll. Akik ha védelmet kívánnak, azt nem tőlünk várják,

hanem saját véreik országától. És bele is akarnak tartozni abba a közösségbe, melytől eddig határ választotta el őket. S ha ezzel a — lehet fájdalmas — de természetes vágyukkal szemben áll az, hogy ezen a területen igen nagy számban magyarok is élnek, akkor olyan megoldást kell keresni, mely mindenkinek megadja a magáét. Elena, én tudom, hogy magam is hibás vagyok. Engem is kötött a régi világ szemlélete, csak később eszméltem fel. Pedig — éppen Erdély kérdésében olyan kézenfekvő lett volna a megoldás. Állítsuk vissza közös meg-egyezőssel a történelmi múlt formáját, Erdélyt, melyet magyarjai, románjai, népei maguk kormányoznak. De a népek! Nem egyes osztályok! Mert a népek megértik, az osztályok pedig gyűlölik egymást!

Csend. Aztán újra:

— Hibát követett el a te országod akkori uralkodó rétege és hibát az enyém. A te országod megmámorosodott a váratlan „győzelemtől”, az enyém nem tudott a múlt világ szemléletétől szabadulni. És te meg én, két kicsi pontja két nagy közösségnek, ezt szenvedtük. A te „bűnöd” Elena — beszéljünk nyugodtan róla — ezért nem a te bűnöd. Sőt, nem is bűn. Pedig tudom, hogy büntudatát azóta is hordod. S talán ezért nem bűn az én bűnöm sem, aki összetörtem azt a másik otthont is — odaát Ausztráliában — amit pedig velem együtt te is építettél. S ahol megtalálhattad volna a nyugalmadat. Az a tragédiánk, hogy meghalt egy világ tizennyolcban s amikor közvetlen utána megkezdtük új életünket, mégis a régit akartuk folytatni. Ti diadalmámorból, mi keserűségből. Ahelyett, hogy világos szemmel közösen járható utat kerestünk volna. Ti is, mi is, és az egész világ, mentünk tovább a rossz úton, mely pedig apáinkat már szakadékba vitte.

Megfogta Elena kezét.

— Elena, a mi összetartozásunk, egész életünk a bizonyíték, hogy van járható út. Te is botlottál, én is. Te is szezeztél nekem keserű órákat, én is neked. De tudjuk, hogy a bűnünk nem a lelkünkéből jött, csak a hibás út idézte elő. Nem megyünk tovább a hibás úton. Mi többé nem megyünk sehova sem. Itt maradunk Erdélyben, mely mindkettőnk egyetlen lehetséges talaja. Csak egymásnak fogunk élni. Kifelé csak egy teendőnk lesz: saját életünkkel mutatni a helyes utat. Ha ez sikerül, többet tettünk minden másnál. Akarod?

Elena nem tudott szólni. Szeme könnyes volt. Szótlanul, hevesen igent intett.

Virágh átkarolta.

— Holnap elmegyünk Maroshévízre. Megnézzük azt a házat. És megkezdjük az új életet.

Elena szótlanul, hevesen igent intett.

— Az az érzésem, hogy jó kis ház lesz! Ahogyan a képet nézem, a verandáról nagyon szép a kilátás. Lent a mélyben a Maros, szemben a fenyők... Emlékszel, amikor Meridonban ültünk esténként a verandán? Most majd itthon ülünk. Kisértetek nélkül.

A nap már rézsutosan pásztázott fölöttük. Virágh lassan felállt és kezével a ruhájára tapadt ágacskákat, apró tüleveleket söpörgette. Elena keze nyult feléje. Mosolyogva lehajolt és felhúzta. Álltak egymás mellett, karja az asszony derekán, nézték a békés völgyet, a sziklákat, lejjebb a gyengéd hajlatokat, apró játékfalukat.

— Lassan elindulunk — mondta Virágh — Nem akarom, hogy reánk esteledjék. Szép kényelmesen lesétálunk.

Egyszerre úgy érezte, mintha Elena teste hirtelen megremegett volna a karja alatt.

— No? — pillantott rá kérdően — Valami baj?

Elena kutatón körülnézett.

— Mi volt ez?

— Hallottál valamit?

Az asszony hangja tétova volt.

— Nem is tudom. Mintha lőttek volna!

Virágh szeme végigszaladt a tájon.

— Valaki vadászik. Valami öreg székely lesipuskás.

Ebben a pillanatban már ő is hallotta: megint egy lövés. De ez már nem magányos. Gyors egymásutánban még kettő követte.

— Ejnye! — Virágh szímatolni kezdett. — Ez nem vadász puska!

Álltak némán és figyeltek.

Most megint egy lövés, aztán már többé nem lehetett kétség: a csendet mint egy finom selymet, géppuska sorozat repeztette ketté.

— Tibor! — nézett rá riadtan Elena — Tibor, mi ez?

Tibor összehúzott szemmel állt, az egyes lövések már teljesen egybe olvadtak a géppuskalövés-sorozatokkal, aztán egy-

szerre gyors egymásutánban, szinte pergő ütemben dörrenni kezdtek a kézigránátok is.

— Mi történik itt?

Egy önkéntelen lépés, egy pillantás a határmenti vesztegház felé, aztán döbbenet megmerevedett.

Már Elena is látta. A magyar határőrség házából apró emberkék rohantak a sorompó felé, ott elvágták magukat, porzott a föld, húsz-harminc lépéssel előttük kézigránát exploziók, aztán egyszerre a román határ felől apró pontokból nagyobb tömeg zuhant a képbe, a puskaropogás, gépfegyver kelepelés, kézigránátrobbanás egyre sűrűbb lett s a határhajlat mögül egyre sűrűbb tömegek hömpölyögtek elő.

Virágh Tibor elkapta Elena kezét és rekedten azt mondta:

— Gyerünk gyorsan!

Máris indult. Elena ijedten mellette.

— Tibor, mi történik itt?

— Nem tudom. Siessünk, szívem!

A fegyverek zaja egyre vadabb lett. Egyszerre belemordult egy kisebb ágyú. Virágh fogta Elena kezét, rohant vele a lejtőn lefelé. Egy pillanatra a határ felé nézett, apró hátráló pontokat látott, egyre előbbre nyomuló tömegeket. Megbotlott egy gyökérben. De nem esett el, még idejében egyensúlyba hozta magát.

— Semmi, szívem, csak menjünk gyorsan.

Az útszakasz nehéz volt. Nem volt idejük a szerpentin kanyarogni, kitaposott utakat járni, toronyiránt futottak lefelé a meredek hegyoldalon.

Már mind a ketten lihegtek, ziháltak, de még mindig úgy tűnt, hogy alig haladtak. A völgyben álló fehér falucskák mintha egy lépéssel sem közeledtek volna.

Pedig, amint Virágh egy pillanatra hátranézett, látta, hogy jókora darabot megtettek már.

Alkonyodott. Mosódni kezdtek a távoli körvonalak.

Virágh Tibornak egyetlen gondolata volt. Biztonságba helyezni Elenát minél előbb.

Nem beszélt róla, de mintha egy-két eltévedt golyót a közelben hallott volna elfütyülni.

A lejtő egyre meredekebb lett. És a harcizaj egyre vadabb. Mintha emberi hangokat, kiáltásokat is hallott volna. De tudta, hogy ez nem lehet, ez csak az idegek játéka.

Vagy ötven lépésre tőlük egyszerre egy férfit pillantott meg. Túrista ruhában volt, a hátán zsák, kezében kis bőrönd. Az is rohant lefelé a maga útján.

Mikor meglátta őket, integetni kezdett feléjük.

Virágh egy pillanatra megállt, mély lélekzetet vett és odakiáltott:

— Mi történt odalent?

A túrista meglóbálta kezében a bőröndöt.

— A románok!

— Mi van velük?

— Most mondta be a rádió! — megint a bőröndjét lóbálta, úgy látszik táskarádió volt — A románok letették a szovjet előtt a fegyvert, a magyar határ harcshírté lett.

Virágh Tibor egy pillanatra megtorpant. Románia! A román nép már lerázta magáról Hitler országvesztő csatlósait. Maga vette kezébe sorsának irányítását. És Magyarország? Mi van Magyarországon? A magyar nép nem mozdul még?

Erősen megszorította Elena kezét, most az első, hogy Elenát kivigye a veszélyes zónából.

— Gyerünk, Elena!

És futott vele a mélyben fekvő völgyfal felé.

Már félórája futottak. A harcizaj egy pillanatra sem enyhült. Sőt, mintha közeledett volna.

Az egyik hajlatban magyar katonákat láttak, mint lóhalálban rohannak a határ felé. Aztán a munkatáboros főiskolásokat látták, csak úgy civilben, honvédsapkával, kezükben sebtiben kiosztott puska. Futás közben ismerkedtek a fegyverekkel és sápadtak voltak.

— Tibor — hallotta Elena elfuló hangját — Tibor, álljunk meg, nem bírom tovább!

Már jócskán lent voltak.

A faluk megnöttek, látták, hogy utcáikon emberek futkosnak.

És valamelyikből félrevert harangok kongását hozta a szél.

Elena lihegve egy fának támaszkodott. Sápadt volt.

Most egészen közlőrlől hallatszott fel a puskák ropogása.

Virágh karja a felesége után kapott.

— Menni kell, Elena!

— Nem bírok!

— Akkor viszlek!

— Nem, nem!

Ellökte magát a fától és kicsit ingatagon, az ura kezét fogva folytatták az utat.

Mögöttük egyre több kézigránát robbanása. Egyre vadabb gépfegyver kelepelés.

Mikor a következő hajlatnál befordultak, nem lehetett kétség: golyó füttyült el a fejük felett.

Virágh egy pillanat alatt felmérte a hajlat hosszát. Ez a hajlat a lövések irányába esik, ide belőnek, amilyen gyorsan csak lehet, keresztül kell törni rajta.

Egyetlen szót sem szólt, Elena alá nyult, felkapta az ölébe és rohanni kezdett vele.

Már jócskán sötétedett.

Lábai rogyadoztak, lélekzete egyre rövidebb lett.

És a golyók mindegyre körülöttük süvöltöztek.

Hatalmas erőfeszítéssel rohant a hajlatban, aztán egyszerre megkönnyebbülten egy fának dőlt. A hajlat végére ért. Egy kiszögellésben állott, ahova nem tudtak belőni.

Lassan leeresztette az asszonyt. Érezte, hogy Elena remeg.

— Semmi, szívem... Túl vagyunk már. Nincs semmi baj!

Szemük előtt már felfehérlett az első falu. Alig háromszáz lépés az első házak.

Az egyre jobban terpeszkedő homályban kapkodva szedték a lélekzetet. A völgyben jajongva verődött vissza a félrevert harangok kongása. Legélesebben a közeli falué, de halották már a többiekét is, amint visszhangozva belesírnak.

Virágh a homlokát törölte.

— Csakhogy túl vagyunk... Azt hiszem ide már nem tudnak belőni... A faluban szerzünk egy szekeret, aztán gyorsan haza. Nyolc órára otthon lehetünk.

— Azt hiszed? — hallotta Elena hangját — Kapunk szekeret?

— Kapunk. Minden pénzt megfizetek.

Aztán egyszerre felcsattant a hangja:

— Elena! Mi van veled?

Elena állt a fánál, görcsösen belekapaszkodott, arca egyre sápadtabb lett. Szeme barzasztóan nagyra tágult, kétségbeesett kéréssel fűrődött Virágh szemébe. A szája mozgott, mintha valamit mondani akart volna.

— Elena! Elena! Mi van veled?

Elena karcsú teste lassan csúszni kezdett lefelé. De a szeme, óriásira tágult meleg szép szeme még görcsösen kapaszkodott az ura tekintetébe.

— Elena! — Virágh karja már elkapta az asszonyt és magához szorította — Elena, mi van veled?

A nagy szemek lassan lecsukódtak.

Virágh riadtan rázta. Már ordított.

— Elena! Elena! Elena!

Testét gyorsan leeresztette az árok partján az illatos fűre.

— Elena!

Az asszony szeme újra kinyílt. Nézte az urát.

Még a szája is megmozdult.

— Elena! Szólj! Édes! Élet! Szívem, mi van veled?

De már nem szólt.

Ebben a pillanatban Virágh észrevette, hogy a ruhán, a szív táján valami kis nedvesség kezdi átfesteni a vékony szövetet.

Felüvöltött.

— Elena!

Keze egyetlen mozdulattal tépte fel az asszonya mellén a ruhát.

Kis virágos íng volt Elenán. Apró tearózsák.

Pontosan a szíve fölött egyik kis sárga virág már bíborpiros rózsává változott át. S a bíbor terjedt, egyre terjedt.

S Elena szája nem mozdult már.

Virágh Tibor döbbenetén térdelt felette és nézte.

Hang nem jött már a szájára. Az elébb még ordított, üvöltött a félelemtől, hogy az asszonyának mi baja van. Most csak térdelt, mozdulatlanul, megkövülten, szinte eszelős fényű szemmel és nézte némán.

Lehet ez? Lehet ez, hogy Elena nincs?

Hogy nincs többé Elena, aki megküzdött a meridoni árvízzel, hogy megmentse a szennyes árban fuldokló birkanyáját? Nincs többé Elena, aki olyan szorosán, olyan remegve és mégis sziklaszilárdan követte minden lépését? Kristálytisztán látta most maga mellett ott azon az első éjszakán, amikor az ausztráliai vadon szélén egyedül maradtak, mindenkitől megtagadva, a hullámbádogból épített ház szobáiban. Amikor a szörnyű árvíz éjszakája után félholtan emelte ki a szeny-

nyes áradatból és a repülőgépen is két karja között vitte, hogy orvost keressen, orvost, aki neki visszaadja! Manilában fent a Hotel tetőterraszán, ahol majd meghaltak, mert egy rossz zenekar alig felismerhetően azt játszotta, hogy „juhászlegény, szegény juhászlegény...” Az olasz tehergőzösön, ahol zsákok mögé bújva jött vele háza és nem bánta, hogy minden ott marad, minden elvész, csak ő, csak Virágh Tibor találja meg újra a nyugalmát.

Elena nincs többé. Haza jött és itt a magyar-román határon, ahol legközelebb nyulhatna ki egymás felé két kéz, hogy egybekapcsolódják, itt kellett meghlania.

Amikor végre felfedezték mindketten, hogy a nyugalmat és békességet csak egymásban találhatják meg. És leráztak magukról minden előítéletet, beidegződést, iskolás rontást.

Virágh Tibor, aki valaha régen, első életében, Ferenc József idejében úgy álmodta, hogy békés könyvkereskedő lesz egy kis erdélyi városkában, csak térdelt mozdulatlanul, megkövülten, eszelős tekintettel halott felesége előtt. Mennyi életet éltek meg együtt! Amíg a kis vidéki könyvkereskedőből juhtenyésztő lett az ausztráliai Perth városa mellett Meridonban. Aztán vezetőségi tag a sidneyi gyapjutózsón. Közgazdasági tekintély, egy egész világrészben! És mennyit éltek azóta is! Ez az utolsó két esztendő egymaga sok volt két életre!

Most akarták megkezdeni az utolsó életet. Az igazít. Amikor nem szavakkal, hanem saját életükkel akartak példát mutatni két nemzetnek.

És nincs tovább.

Virágh Tibor lassan ocsudni kezdett. Látta, hogy mellettük az országúton sebtiben összeszedett német katonák rohannak a határ felé. S a határ felől egyre közelebről halotta a fegyverek zaját, a lövéseket, kattogó géppuskákat.

Ordítást hallott.

Egy német tiszt rohant az országúton, futtában kapcsolta derekán a szijakat.

— Vorwärts! Mindenki a határra! Jönnek a románok!

És parasztokat látott. Magyar parasztokat.

Álltak némán és — nem mozdultak.

Szemükben konok dac, gyűlölet, ahogyan a sápadtan rohanó németek után néztek.

Saját falujokról volt szó.

És nem mozdultak.

Csak álltak ott, néztek a határ felé rohanó németek után.
Jönnék a románok? Hát jöjjenek! Inkább azok, mint ti!
Kongtak a félrevert harangok.

S ők nem mozdultak.

Virágh Tibor lassan lehajolt.

Két karját gyöngéden Elena karcsú, élettelen teste alá csúsztatta.

Aztán két karján halott feleségével nehezen felemelkedett. Egy pillanatra megingott a teher alatt. De teste visszanyerte egyensúlyát. Az árokpartról visszalépett az útra. Hajába vad szél kapaszkodott, estére szél kelt valahol a hegyek között.

S ő botladozó lépésekkel vitte terhét a szélben, a keskeny úton, félrevert harangok zúgása között.

Hová? Merre? Miért?

Ki tud e kérdésre választ adni?

Hiszen egy egész világ tévedt el az embertelenség útvesztőjében.

Ment a keskeny úton, égig érő havasok között, karjaiban halott feleségével s a szél, fegyvergolyókkal együtt, füttyülte fölötte s egy egész társadalom felett, melyet példájukkal akartak a jó útra visszavezetni, a gyászindulót.

A vad szélben hajladozva évszázados fák mormolták a bűnbánat ígét az eltévedt világ felett:

— Én vétkem, én vétkem, én igen nagy vétkem. —

V É G E.

